

Bu proje Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları için Hak Temelli **Gazetecilik Kılavuzu**

Editör: Tezcan Durna

um:ag Vakfı Yayınları: 147
Medya ve Gazetecilik Dizisi: 9

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN HAK TEMELLİ GAZETECİLİK KILAVUZU

Editör
Tezcan DURNA

1. Baskı: Aralık 2020, Ankara

ISBN: 978-605-7882-44-8

(Sertifika No: 45642)

Yayın Yönetmeni : Tezcan DURNA
Dizi Editörü : Tezcan DURNA
Düzeltili : Ceren ÖZCAN
Kapak Tasarım : Tuğçe VİDİNLİLER
Sayfa Düzeni : Şadan SAÇI
Dizgi : **um:ag**
Baskı : Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj
San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 26062
Tel.: (0312) 341 10 20
Sertifika No: 47771

Bu yayın Avrupa Birliği'nin finansal desteğiyle hazırlanmıştır. Yayın içeriğinin tüm sorumluluğu **um:ag** Vakfı'na aittir ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır. Bu kitabın içeriği halka açıktır ve serbestçe dağıtılabilir. Bu kitabı kullanmak istemeniz halinde lütfen **um:ag** Vakfı'na referansta bulununuz ve materyallerin alındığı internet sitesinin adresini yazınız. Kitabı çoğaltırsanız katkıda bulunan yazarlar ve onların kurumlarına referansta bulununuz.

---

uğur ARASTIRMACI
mumcu GAZETECİLİK
VAKFI

Bu proje
Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşları İçin Hak Temelli Gazetecilik Kılavuzu

Editör

Tezcan DURNA

Yayın Kurulu

İdil AYBARS

Özge Mumcu AYBARS

Can ERTUNA

Ceren ÖZCAN

um:ag

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iv
Sivil Toplum Kuruluşları ve Gazetecilik	
<i>Özge Mumcu Aybars</i>	1
Haber Yazma Teknikleri	
<i>Gökçer Tabincioğlu</i>	17
Hak Temelli Gazetecilik: Bir Kılavuz Denemesi	
<i>Tezcan Durna</i>	31
Yurttaş Gazeteciliği	
<i>Ayşe İdil Aybars</i>	61
Dünden Bugüne Araştırmacı Gazetecilik	
<i>Gülseren Adaklı</i>	75
Veri Gazeteciliği	
<i>Pınar Dağ</i>	127
Savaş ve Çatışmalarda Gazetecilik	
<i>Can Ertuna</i>	155
Röportaj: Edebi Nitelikli Gazetecilik Ürünü	
<i>Faruk Bildirici</i>	167
Yayın Teknikleri	
<i>Duygu Demirdağ</i>	195
Gazeteciler için Podcast	
<i>Orhan Şener</i>	215

ÖN SÖZ

“Hak Temelli Gazeteciliği Sivil Toplum Aracılığıyla Yaygınlaştırmak” projesini 2017 yılında yazmaya başladığımızda, klasik medya ile yeni medya arasındaki ayrımlar giderek belirginleşmeye başlamıştı. Sosyal medya platformlarının internet kullanıcıları arasındaki yaygınlığı arttıkça bu ayrımların yerleri daha da oturmaya başladı. Projeyi yürütürken ve ardından kitapta, aslında bu geçişin medyada, sosyal medyada, gazetecilik pratiklerinde ve klasik habercilikteki izlerini tanımlamaya çalıştık. 2020 yılında, eski gazetecilik pratikleri ile yeni gazetecilik pratikleri arasında duruyoruz; gelenekselin birikimini aktarmadan gazeteciliği yeniden tanımlamak mümkün değil. Ya da yeni gazetecilik pratiklerini kullanmadan geleneksel basın var olması mümkün değil. Bu iki imkânsızlık aslen bizlere yeni bir yol açıyor; geleneksel ile yeniyi ve eskinin birikimini yeninin pratiğiyle buluşturma yolu. Bu projenin somut çıktılarında birisi olan böyle bir çalışmayı modüler eğitim formatı içinde hazırladığımız **um:ag Gazetecilik Okulu** web sitesinde bulabilirsiniz (www.gazetecilikokulu.net).

Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfını, (um:ag) Mumcu ailesi olarak, babamın öldürülmesinin ardından onun gazetecilik anlayışını gelecek nesillere aktarabilmek için Ekim 1994’te kurduk. Vakıf, öncelikle bu hedefe uygun bir şekilde araştırmacı gazetecilik programı kurdu. Bu program Türkiye’de bir ilkti ve halen bir benzeri bulunmuyor. *Araştırmacı Gazetecilik Kursu* 3,5 aylık, yoğun bir eğitim alınan, teoriyle pekiştirilen önemli bir kurs. Bugüne kadar kurstan mezun öğrenci sayımız 150’yi aştı, yarısından çoğu da medya sektöründe çalışmaya devam ediyor. Gazeteciliğin içinden geçtiği

dijitalleşme serüveni, bizleri de eğitimde yeni olanın ne olduğunu araştırmaya itti. Proje kapsamında Londra, Oslo, Berlin, Malta ve Hamburg'a çalışma ziyaretlerinde bulunduk. *The Guardian* ve benzeri köklü medya kurumlarının veri gazeteciliği dediğimiz araştırma tekniklerini nasıl uyguladıklarını, mobil haberciliğin hangi koşullarda yapıldığını, hikâye anlatıcılığının nasıl geliştiğini inceledik, tartıştık. Avrupa'nın neredeyse her ülkesinde sağ popülizm yükseldiği için medyanın yaşadığı sıkıntıları, yapılan haber manipülasyonları ile haber doğrulama sitelerinin, neredeyse her ülkede, sayısal olarak arttığını gözlemledik. Sosyal medya kullanımı arttıkça yalan haberin yayılma hızı artıyor. İngiltere'nin Brexit sürecinde yaşadığı *Cambridge Analytica* Skandalı bunlardan biriydi. Yeni nesil araştırmacı gazeteciliğin kökenine inmek istedik; gazeteciliğin araştırma ilkeleriyle veriyi doğrulama pratiğinin nasıl birleştiğini, *Wikileaks*'i ilk yazan gazetecilerden Ewen MacAskill ile görüştük. Proje kapanış konferansında da kendisini konuğumuz olarak ağırladık. *Demokrasiyi Güçlendirmede Medyanın Rolü* başlıklı bu konferansta Prof. Dr. Yasemin Giritli İnceoğlu, Etik Gazetecilik Ağı (*Ethical Journalism Network-EJN*) Direktörü Hannah Storm, gazeteci-yazar Kadri Gürsel ve Etik Gazetecilik Ağı kurucusu Aidan White da konuşmacı olarak yer aldılar. Hem fikirlerini ve deneyimlerini bizimle paylaştıkları hem de bu konferansa katılmayı kabul ettikleri için kendilerine bu vesileyle teşekkür ederiz.

Proje kapsamında Ankara, İstanbul ve Covid 19 pandemi koşulları nedeniyle çevrimiçi ortamda 147 STK temsilcisine eğitim verme şansımız oldu. *Sivil Toplum Örgütlerine Yönelik Hak Temelli Gazetecilik* başlığı altında gerçekleştirdiğimiz bu eğitimlerde, alanlarında uzman gazeteci ve akademisyenler Dr. Can Ertuna, Duygu Demirdağ, Emre Kızılkaya, Faruk Bildirici, Gökçer Tahincioğlu, Gülin Çavuş, İpek Yezdani, Doç. Dr. Kerem Altıparmak, Orhan Şener, Pınar Dağ, Rahmi Yıldırım, Doç. Dr. Tezcan Durna, Tuğrul Çomu, Prof. Dr. Yasemin Giritli İnceoğlu dersler verdiler. Bu önsöz aracılığıyla tüm katılımcılarımıza ve değerli eğitmenlere yeniden teşekkür ederiz.

Proje kapsamında pek çok etkinliğin yanı sıra somut bir çıktı olarak sivil toplum kuruluşlarının yürüttükleri habercilik faa-

liyetlerinde kılavuz olarak kullanabilecekleri bir kitap da hazırladık. Elinizdeki bu kitapta böyle bir hedefle kaleme alınmış on yazı yer alıyor.

Ben *Sivil Toplum Kuruluşları ve Gazetecilik* başlıklı bir yazıyla kitaba katkı sundum. Yazımda özellikle sivil toplum kuruluşlarının giderek daha da otoriterleşen bir siyasal iklimde kendi söylemlerini, hegemonik söylemin ötesine geçirebilme olanaklarının eskiye nazaran daha fazla olduğuna dikkat çekmek istedim. Bunun için vatandaşlar tarafından oluşturulan medya içeriğinin sahiplenilmesinin, sosyal ve diğer çevrimiçi katılımcı medya biçimlerinin yükselişiyle olduğunu hatırlatarak sivil toplum kuruluşlarının, kendi haber içeriklerini üretmek için öncelikle haber yazma diline hâkim olmaları gerektiğini dile getirdim. Bu sayede bir STK, verinin nereden derleneceğini öğrenebilir ya da bu konuyla ilgili akıl yürütebilir; bir spiker kadar ekrana hâkim olmayabilir ancak kendini kısa ve etkili cümlelerle ifade edebilir, çağımızın bir başka sorunu olan yalan haberle kendi cephesinden bir savaş dahi verebilir. Zaten hem projemizin hem de bu kitabın temel hedefi de toplumun demokratik kültürünün korunması konusunda giderek daha çok rol üstlenmesi gereken STK'ların bu türde becerileri edinmesini sağlamaktır. **um:ag** Vakfı kurucusu, yöneticisi ve siyaset bilimi doktoruyum.

Bu kitaptaki ikinci yazı ise Gökçer Tahincioğlu'nun *Haber Yazma Teknikleri* başlıklı yazısı. Tahincioğlu'na göre "haberi tanımak, kokusunu almak gazeteciliğin ilk kuralıdır." Gazetecilikte, deneyimle gelişen refleksle birlikte haber olmaya değer görülen bilgiyi hemen tanıyabilmek temel becerilerden en önemlisi olarak öne çıkıyor yazara göre. Yine Tahincioğlu gazeteciyi anlatırken şöyle devam ediyor: "Gazeteciler, haber olacak bilgiyi tanır. Ancak zaten haber olmuş, tartışılan bazı olayların içinde bazı gazetecilerin önemli bir haberin izini bulabilmeleri, kokusunu almaları mesleki başarıyı sağlayan, gazetecilerin haber yarışındaki farkı yaratan en önemli unsurdur. Haber, hem gazeteci hem de okur açısından bu yönüyle algıyla yakından ilgilidir." Tahincioğlu, haber yazımı ve editörlüğe yıllarını vermiş ve halen habercilik

sektörünün önde gelen alternatif mecralarından birisinde habercilik ve yöneticilik yapmayı sürdüren başarılı bir gazeteci.

Hak Temelli Gazetecilik: Bir Kılavuz Denemesi başlıklı yazısıyla katkı sunan Tezcan Durna, hak temelli bir bakışın neden giderek daha önemli hale geldiğine dikkat çekerek başlıyor ve şöyle devam ediyor: “Türkiye’de son yıllarda en çok gazeteciler olmak üzere toplumun her kesiminden pek çok insan, yoğun bir hak ihlali ile karşı karşıya kalıyor. Hukukçulardan tıpcılara, sivil toplum örgütü gönüllü ve liderlerinden meslek örgütlerine, siyasetçilerden gazetecilere kadar toplumun pek çok kesimi temelde iktidarın iş ve eylemlerini eleştirdiği için, doğrudan eleştirdiği gerekçesiyle değil de, muhtelif gerekçeler, yol, yöntem ve araçlarla baskı altına alınıyor. İktidar bloku, tek bir kişinin etrafında kenetlenmiş durumda, iktidara karşı varlık yokluk mücadelesi veren tüm toplumsal kesimlere karşı nefret suçu başta olmak üzere ayrımcılık ve kin dolu söylemlerle hareket ediyor. Bu çok yönlü hak ihlallerine yol açan hareket sadece tepeden bir kişi istediği için yürütülmüyor elbette. Ülkenin temelinde farklılıklara karşı en hafif deyimle bir yadırgama kültürü mevcut olduğu için, bu kültürü besleyen her türlü kutuplaştırıcı ve ayrımcı söylem ve eylemler, geniş kitleleri kolayca harekete geçirebiliyor. Bu eylem ve söylemler, çoğu zaman medya organları aracılığıyla bir seferberlik ruhu şeklinde sunulurken, bütün muhalif kesimlerin denetlenmesi ve bastırılması için araç olarak kullanılıyor.” Durna, haksız bir şekilde kurumsal akademiden uzaklaştırılan, bu nedenle akademik çalışmalarını serbest olarak sürdüren ve akademiye yeniden dönmeyi bekleyen bir akademisyen; aynı zamanda um:ag Yayınları’nın editörü.

Yurttaş Gazeteciliği başlıklı yazısıyla katkı sunan Ayşe İdil Aybars ise, sıradan insanların ürettikleri haber içeriklerinin tüm dünyada yaygın bir pratik olarak kabul edilmeye, milyonlarca insan tarafından alternatif, özgün haberler, hatta gündelik yaşamın bir parçası olarak görülmeye başlandığına işaret ederek başlıyor ve şöyle devam ediyor: “Yurttaş gazeteciliği, bütünsel bir medya ekolojisinin bir parçası olarak görülmelidir; yani bağımsız hare-

ket ediyor görünseler bile, yurttaş gazeteciliğini geleneksel haber medyasından tam anlamıyla ayırmak mümkün değildir. Gazetecilik, toplumu oluşturan eylemler ağının yalnızca bir parçasıdır; yurttaş gazeteciliği ise amatör insanların toplumun pek çok alanına daha fazla katılımını içeren genel bir dönüşüme işaret etmektedir.” İdil Aybars ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde, özellikle sosyal haklar, kadın hakları ve medya üzerine çalışan önemli bir akademisyen.

Gülseren Adaklı, *Dünden Bugüne Araştırmacı Gazetecilik* başlıklı uzun soluklu yazısıyla katkı sundu kitaba. Adaklı, günümüzde sızıntı haberciliği gibi algılanmaya başlayan araştırmacı gazeteciliğin ufkunun bunun ötesinde olduğuna dikkat çekiyor yazısında. Adaklı bu ufkun ötesini şöyle açıyor: “Gazetecinin bir haberin uçurulmasından önce, yaşadığı dünyaya geniş bir perspektiften ve mümkün merteye derin bir bilgi dağarcığı ile bakabilmesi, ilk bakışta görünenden her zaman kuşku duyması, hakikati biri ya da öteki şeklinde dayatılan ikiliklerde değil, çok daha girift, çok daha çeşitlilik barındıran olguların birbirleriyle ilişkisinde araması gerekiyor. Para, itibar ya da seçim zaferi için gerçeğin eğilip bükülmesine karşı uyanık, yeni uydurma haber ekosistemine karşı asgari teknik bilgi ve beceriye sahip olması gerekiyor.” Bize bu uzun soluklu yazısında araştırmacı gazetecilik ile ilgili olarak geniş bir tarihsel, bağlamsal ve güncel perspektif sunan Adaklı, kurumsal akademiden hukuksuz bir şekilde uzaklaştırıldığı için çalışmalarını serbest olarak sürdürüyor.

Pınar Dağ ise kitapta *Veri Gazeteciliği*’ni anlattı. Dağ, yazısında her gazetecinin artık mesleğini yapabilmek için yeni teknolojileri kullanmak ve veri ile çalışma becerilerini artırmak zorunda olduğunun altını ısrarla çiziyor. Bu ısrarını ise yine yazısının içinde temel referans kaynağı olarak kullandığı Temple Üniversitesi’nden akademisyen Meredith Broussard’ın şu cümlesiyle temellendiriyor: “Veri gazeteciliği sayılardan haber çıkarabilme pratiği ve sayıları haber yazmak için kullanmadır. İyi bir veri gazetecisi olmak, iyi bir gazeteci olmanın da yolunu açar.” Dağ, yazısında veri gazeteciliğinin tarihini, tanımını, gelişimini, yöntemlerini,

araçlarını, yapıma biçimlerini ve hangi eğitimleri almanın önemli olduğunu anlamak için bir izlek sunuyor. Pınar Dağ, aklını veri gazeteciliğine yoran nadir iletişim akademisyenlerinden.

Can Ertuna, *Savaş ve Çatışmalarda Gazetecilik* başlıklı yazısında savaş ve çatışma bölgelerinde yürütülen habercilik faaliyetinin, ağırlıklı olarak, can güvenliğine dair tehditler başta olmak üzere, fiziksel güçlükler ve gazetecilerin yaşadıkları travmalar bağlamında gündeme geldiğine dikkat çekiyor. Oysa yazara göre “tüm bu baskıların yanı sıra, egemen kültür ve bu bağlamda şekillenen söylemin barış odaklı bir yaklaşıma karşı yarattığı engeller de bir gazetecinin üstesinden gelmek zorunda kaldığı önemli zorluklar” arasındadır. Bu zorlukla mücadele kararı ve üstesinden gelebilme başarısının ise tam da basit bir anlatıcılık ve gazetecilik arasındaki farkı belirlediğini hatırlatan Ertuna, savaş ve çatışmada yürütülen barış odaklı gazeteciliğin, kamuoyunun haber alma hakkını güvence altına alarak, halkın bilgilendirilmesini sağladığını hatırlatıyor. Yazara göre barış odaklı gazetecilik, “nefret söylemi ve ötekileştirmenin zehirleyerek kuruttuğu zeminin diyaloga yeniden yeşermesini” sağlayabilir. Uzun yıllar çatışma bölgelerinden haber geçen bir gazetecinin savaş yerine barışı odaklayan bir haberciliğin neden önemli olduğuna dikkat çekmesi gerçekten çok önemli. Yazarın yılların deneyiminden çıkardığı kısacık cümle de iyi gazeteciliği çok iyi tanımlıyor: “İyi gazetecilik barışa kapı aralar.”

Deneyimli gazeteci ve medya ombudsmanı Faruk Bildirici ise kitapta *Röportaj: Edebi Nitelikli Gazetecilik Ürünü* başlıklı bir yazı kaleme aldı. Bildirici iyi bir röportajı tanımlarken şu cümleyle başlıyor: “Gazetecinin araştırması, çalışılan medya kuruluşunun arşivindeki malzemelerle başlar; medyada daha önce yayımlanan haberlerin taranmasıyla devam eder. Daha sonra kütüphane ya da başka kuruluşlarda bulunan yazılı kaynaklar incelenir. Yazılı kaynak taramasının ardından seçilen konu ve konuşulacak kişilerle ilgili insanlara başvurulur; sözlü kaynak araştırması yapılır.” Yazarın iyi bir röportaja başlarken yapılması gerekenleri anlatırken dikkat çektiği şeyler, her türlü araştırma için alelacele Google’a

başvurma eğiliminin giderek daha çok yaygınlaştığı günümüzde ne kadar da önemli uyarılar! Yazar gazetecinin araştırma sırasında unutmaması gereken sorunlardan birisinin de araştırmaların sonunun olmadığını hatırlatırken, araştırdıkça nasıl yeni bulgulara rastlanacağına, yeni bulguların da araştırılacak yeni sorulara kapı aralayacağına dikkat çekiyor. Araştırmacı gazetecilik için somut bir kılavuz olarak da okunabilecek Bildirici'nin bu yazısı, aynı zamanda da edebi bir metin olarak röportajın niteliklerini yeni nesil gazetecilere incelikli olarak tanıtıyor. Bu anlamda aynı zamanda bir hikâye anlatıcısı olan gazetecinin edebi üslubunun da neden güçlü olması gerektiğini bu yazıdan anlıyoruz. Faruk Bildirici, aynı zamanda röportajı en iyi yapan gazetecilerden ve de Türkiye'deki etik gazeteciliği savunan değerli bir kalem.

Duygu Demirdağ, kitaba *Yayın Teknikleri* başlıklı yazısıyla katkı sundu. Televizyonun, yeni iletişim teknolojilerinin bu derece yaygınlaştığı bir dönemde hala habere ulaşma konusunda baskın bir yere sahip olduğu günümüzde, STK'ların bu mecranın yayıncılık tekniklerine hâkim olmasının önemine dikkat çeken Demirdağ, yazısında örnekler üzerinden yayıncılığın inceliklerini anlatıyor. STK'ların yürüttüğü yayıncılık süreçlerindeki temel eksikliğin, haber mecralarıyla iletişim kurulması ve yayın süreçlerine katılırken kullanılacak teknikler olduğunu anımsatan Demirdağ, deneyimli bir haberci ve haber sunucusu olarak STK temsilcilerinin kolayca kavrayabileceği netlikte bir yayıncılık teknikleri içeriği sunuyor yazısında. Bir süredir televizyon yayıncılığından uzak kalan Demirdağ, ilk göz ağrısı olan yayıncılığa başarılı programlarla geri döndü.

Günümüzün yeni nesil radyosu olarak giderek yaygınlaşan podcast'in inceliklerini *Gazeteciler için Podcast* başlıklı yazısında Orhan Şener yazdı. Şener podcast'in özelliklerini şöyle anlatıyor: "Podcast bir nevi sesli blogdur. Burada bir parantez açarak, farklı bir boyuttan bakmak ve podcast'i radyo üzerinden tanımlamak da mümkündür; zira podcast talep bazlı, canlı yayın kaygısı olmayan radyo yayıncılığıdır da denebilir. Radyonun avantajı olan geniş alana erişim, İnternet sayesinde podcast için de mevcuttur

hatta radyonun çekmediği yerlerde de çevrimdışı bir cihaza indirilmiş podcast bölümlerini dinlemek mümkün olduğundan radyoya nazaran daha da geniş bir kapsama alanı potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Radyonun uçucu yapısına kıyasla, kalıcı bir format olan podcast bu bakımdan hem radyo programlarının da podcast'e dönüştürülmesi ile uçucu bir formatın kalıcı kılınmasını sağlamış hem de programın kaydedilmesinden çok sonraları da keşfedilip dinlenebildiği için niş/dikey kitlelere zamana yayılarak ulaşabilen, 'evergreen'¹ bir formattır." Orhan Şener, TGS Akademi'de, akademisyenliği ve eğitim pratiğini aynı anda başarıyla sürdürüyor.

Öncelikle projeyi birlikte yazdığımız İdil Aybars'a, çalışma ziyaretlerinde kendi bilgi birikimi ile "ne yapılabilir?" konusunda sürekli kafa yoran Can Ertuna'ya, proje boyunca yardımcı koordinatörlüğümüzü yürüten Tezcan Durna'ya ve her işimize geceli gündüzlü koşturan proje asistanımız Ceren Özcan'a teşekkürü bir borç bilirim. Bugün çevrimiçi bir eğitim modülümüz, iki medya analiz raporumuz, kitabımız ile vakıf çatısı altında bir stüdyomuz varsa, onların değerli katkıları sayesinde olmuştur. Avrupa'daki basın kurumlarının kapısını bizim için çalan *EJN*'den Ewen MacAskill'e ve Tom Law'a da çok teşekkür ederiz. Yürüttüğümüz bu ilk projede bizi gerekli konularda yönlendiren AB Delegasyonu Program Yöneticisi Seda Erden'e; her türlü soru ve sorunumuzda bize destek olan STGM Kaynak Merkezi'ne, Kıymet Temuçin ve Ozan Dinçer'e ayrıca teşekkür ederiz.

İyi Okumalar...

Özge MUMCU AYBARS
um:ag Yönetim Kurulu Üyesi ve Koordinatörü
Ankara, Aralık-2020

---

1 İng: Uzun ömürlü.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Gazetecilik

Özge Mumcu Aybars¹

Sınır Tanımayan Gazetecilerin 2020 yılı Basın Özgürlüğü Endeksi'ne göre, Türkiye dünya genelindeki 180 ülke değerlendirilmesinde 154. sırada yer aldı.² Dünya genelinde en çok sayıda gazetecinin tutuklu olduğu ülkelerden biri Türkiye. 2019 yılında ise internet sitelerindeki 586 haber sansürlendi.

Türkiye medyasında çok sayıda gazete basılmasına ve de çok sayıda televizyon kanalı bulunmasına rağmen farklı bakış açıları yerine aynı görüşlerin ısrarlı bir biçimde tekrarlandığını gözlemek mümkün. Haberlerdeki çoğulculuğun tehlikede olmasının en önemli nedenleri arasında ise medya sahipliği yatıyor. Kitle iletişim araçlarının kontrolü, medya sahiplerinin siyasi ve ekonomik bağları nedeniyle, haberler iktidar görüşünü yansıtan bir çerçeveye oturuyor. Benzer bir şekilde kamuya ait olması gereken fonlar, şeffaf olmayan bir şekilde dağıtmakta ve de bu durum görece bağımsız olan medyanın da ekonomik sıkıntılar içine girmesine neden olmaktadır. Medyaya teksesli bir yapı hâkim olduğundan, yani Türkiye'de merkez medyanın sahiplik yapısı, merkez medya yerine, iktidar lehine değişmeye başladığından bu yana bağımsız haber kuruluşları önem kazanmaya başlamıştır. Ancak kazandıkları okuyucu ve izleyici nez-

1 Dr., **um:ag** Yönetim Kurulu Üyesi.

2 <https://rsf.org/en/ranking>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

dinde bu önem, bağımsız haber kuruluşları üzerinde baskının da artmasına neden olmuştur. Son dönemde, RTÜK'ün TELE 1 ile görece bağımsız sayılan Habertürk Televizyonuna verdiği yayın durdurma cezaları bu baskılara örnek olarak verilebilir.

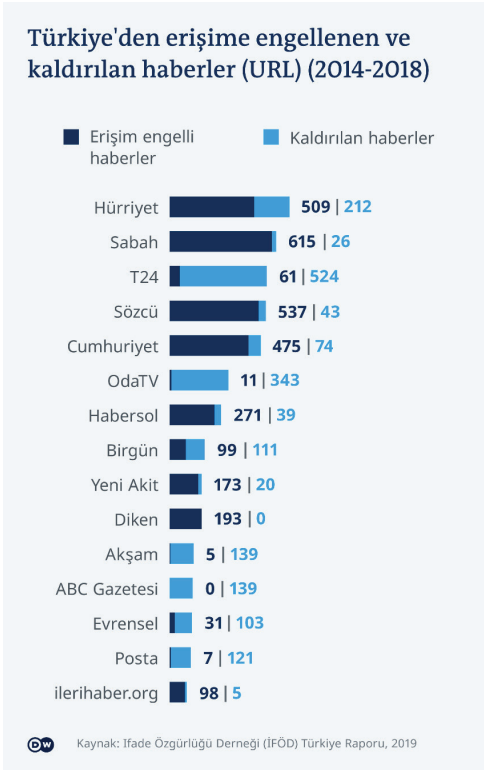

Grafik 1. Yayın yasaklarının yıllara oranı: RTÜK Raporları, TGS, TBMM; kaynak DW Türkçe

İktidarın kontrol mekanizmalarının dışındaki medya kuruluşlarının kendi olanaklarıyla faaliyetlerini sürdürerek bağımsız bir şekilde hareket edebileceği alanlar ise giderek daralmaktadır. Haber sitelerine getirilen yayın yasakları, erişim yasakları, engellenen haberler ve kapatılan haber siteleri de bu daralan alanın içinde yer alıyor. 2018 ve 2019 yılları arasında internet üzerinden yayınlanan haberlere 150'ye yakın yayın yasağı getirilirken, internet üzerinden engellenen ve silinen haber sayısı binleri geçiyor. RTÜK verilerine göre, 2010 yılından bugüne, mahkemeler aracılığıyla 600'ü aşkın yayın yasağı getirilmiş durumda.³ Yayın

3 Verilerle Türkiye'de yayın ve erişim yasakları, DW Türkçe, <https://www.dw.com/tr/verilerle-turkiyede-yayin-ve-erisim-yasaklari/a-53307444>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

yasağı, terör saldırıları, patlamalar, şehit haberleri, iş cinayetleri, yolsuzluk iddiaları, kadına şiddet davaları ile tecavüz davaları gibi farklı kamusal olayları kapsayabiliyor. Yayın yasakları, toplumu ilgilendiren olayları da kapsıyor. 17-25 Aralık'ta ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzluk iddiaları, IŞİD'in Ankara katliamı, Emine Bulut cinayeti ve Suriye'deki gruplara silah taşıdığı ileri sürülen MİT tırlarının durdurulması gibi toplumsal önem içeren haberlere de yayın yasağı getirildi. Yayın yasakları, toplumun en önemli hakkı olan bilgi edinme hakkını elinden almanın yanı sıra demokratik çoğulculuğu da engellemektedir. Buna bağlı olarak yayın yasakları, kamusal kanaatlerin oluşum aracı olan ifade özgürlüğüne bir müdahaleyi içerdiği sürece, farklı düşünceler de siyasal iktidarın söylemsel bir uzantısı haline gelmektedir (Keskin ve Oruç, 2016).

Grafik 2. DW Türkçe, İfade Özgürlüğü Derneği (İFÖD), Türkiye Raporu, 2019

Tüm bu veriler ışığında bugüne doğru bakıldığında, hak temelli gazetecilik, geçmişte olduğundan daha da önemli hale gelmiştir. Avrupa Birliği'ne üyelik süreci dolayısıyla, Türkiye'nin müzakerelere devam etmesi gerekirken hem AB hem de Türkiye tarafının sürece isteksiz yaklaşımı, birçok müzakere alanını da boşlukta bırakmıştır. 2020'ye gelindiğinde, Türkiye'de insan haklarının, kadın haklarının, çocuk haklarının ve azınlık haklarının iyileştirilmesini önceleyen birçok düzenleme yapılması gerekiyordu. Ancak, bu çerçeveden de verilere baktığımızda, Türkiye ilerlemeyi önceleme yerine temel hak ve özgürlüklerde gerilemiş durumdadır. 2020 sonlarında yayınlanan Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu'na göre, Türkiye'de demokrasi ve temel hakların üzerinde olumsuz etkilerin devam ettiği bir siyasi iklim mevcuttur. Avrupa Komisyonu Raporu'nda özellikle ifade, medya ve bilgiye erişim özgürlükleri alanında, orantısız ve keyfi engellemeler ile kısıtlamaların ciddi endişelere neden olduğu belirtiliyor ve ekleniyor: "Basın özgürlüğü konusunda acil adımların atılması gerekiyor."⁴ Toplumun her kesiminin doğru bilgiye ve habere ulaşması, demokratik bir toplumun en temel gereklerindedir. Ancak günümüz Türkiye'sinde insan hakları, kadın hakları, çocuk hakları; kısaca insanın demokratik bir toplumda yaşama ve var olma hakkı, keyfi engellemeler ile daha da erişilemez hale geliyor.

Birleşmiş Milletler hak odaklı yaklaşımı temel bir bakış açısından şu şekilde tanımlar:

İnsan haklarına dayalı bir yaklaşım, normal olarak uluslararası insan hakları standartlarına dayanan ve operasyonel olarak insan haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik insani gelişme süreci için kavramsal bir çerçeve"⁵ niteliğindedir. Hak odaklı yaklaşım aynı zamanda, "yükümlülük sahiplerinin (parlamentolar, bakanlıklar, yerel yönetimler, yargıçlar, polis ve öğretmenler dâhil) hesap

---

4 AP 2020 Türkiye Taslak Raporu'na göre güncel pazarlıklar üzerine kurulu ilişki faydalı olmuyor, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2020/11/13/ap-2020-turkiye-taslak-raporu-na-gore-guncel-pazarliklar-uzerine-kurulu-iliski-faydal-olmu>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

5 *Human Rights-based Approach to Programming*, 2016, https://www.unicef.org/policy-analysis/rights/index_62012.html#1, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

verebilirliğini vurgular ve devredilemez hakların dâhil edilmesi yoluyla güç dengelerine odaklanır. Aynı zamanda uluslararası kabul görmüş bir kalkınma çerçevesi aracılığıyla meşruiyet sunar ve devletlere uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmede yardımcı olur. Devlet yapıları, sosyal gruplar ve birey arasında hesap verebilir ilişkiler kurar ve adaletsizliğe, eşitsizliğe, ayrımcılığa, sömürüye ve inkâra odaklanarak insanların yaşamlarında olumlu değişiklikler sağlama potansiyeline sahiptir (Boesen ve Martin, 2007).

Bu tanımdan da anlıyoruz ki, hak odaklı yaklaşım, uluslararası düzlemde, devletlerin toplumlarına karşı hesap verebilirliğini de ön plana alır.

Sivil Toplum Kuruluşları ve Hak Temelli Faaliyetler

İnsan hakları kavramını, tarih boyunca insanlığın hak kazandığı temel hak ve özgürlüklerin bütünü olarak yorumlamak mümkündür. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, tüm insanların özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğduğunu beyan eder. Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olmasının yanı sıra herkesin düşünce ve düşündüğünü ifade etme özgürlüğü hakkı da bulunmalıdır. Elbette herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü, kısaca örgütlenme özgürlüğü de bulunmaktadır.⁶

Yeni toplumsal hareketler kültürel alan ile yaşam pratikleri gibi güncel hayatın esasen siyasi kararlarına odaklanarak taleplerini siyasallaştırmaya başlamıştır. Son dönemde, toplumsal hareketlerin talepleri ve içeriği de çeşitlenmiştir. Üniversite öğrencisi bir genç kadın olan Özgecan Aslan'ın tecavüze uğrayıp öldürülmesinin ardından Özgecan Aslan'ın ailesi ve sivil toplum kuruluşlarının çabasıyla "Özgecan Yasası" TBMM'de gündeme getirilmiştir (Aktaş ve Akçay, 2019).

Change.org'da başlatılan "İmza kampanyasının, süreç içerisinde belirlediği farklı hedeflere ulaşabilmesi, kapsamını ve etki

---

6 İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/Insan-Haklari-Beyanamesi-1.pdf>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

alanını genişletebilmesi ve toplumsal hareketlilik yaratabilmesi dijital teknolojilerin sağladığı iletişim, katılım ve örgütlenme olanaklarıyla mümkün olabilmektedir” (Akçay ve Aktaş, 2019). Siyasi iklimin izin verdiği ölçüde, sivil toplum kuruluşları, mevcut yasaların hak temelli bir bakış açısıyla yeniden ele alınabilmesi gibi bir manevra alanına sahiptir. Sivil toplum kuruluşları, yasa oluşmasında katkı sunacak yasal birikimi aktarma; dolayısıyla yasama organında, yasa oluşmasına katkı sunacak bir birikimi de oluşturma şansına sahiptir. Bir kadın cinayetinin sosyal medyada infial yaratması ile yasa yapımına giden süreç içinde sivil toplum kuruluşlarına, toplumu ilgilendiren alanlarda hukuki birikimi sağlayacak hayati bir rol düşmektedir. Yeni toplumsal hareketler, ağlar, sosyal medya platformları gibi birbirinden ayrı bireysel hareketlerin birleşerek bir bütün haline dönüştüğü yeni bir hareket alanını da tarif edebilmektedir.

Bugün, özellikle de sosyal medyanın etkinliği ile sivil toplum kuruluşları (STK), kendi iletişim faaliyetlerini sürdürme ve kendi birikimlerini geniş kitlelere aktarma konusunda etkin bir rol üstlenmeye başlamışlardır. STK’lar, toplumsal alandaki pek çok sorun alanıyla ilgili faaliyetler yürüterek toplumun en derin noktalarına kadar giden bir yapılanmaya sahiptir. Meslek örgütlenmelerinden çevre örgütlenmelerine, insani yardımdan kültür ve turizme kadar onlarca farklı konu üzerine yapılan örgütlenmeler, kadın haklarından çocuk haklarına, engelli haklarından LGBTİ+ haklarına kadar topluma dair en doğru bilgileri kılcal damarlarından aktarabilecek bir hazine niteliğindedir STK’lar. Elleri bulunan bilginin topluma ve karar alıcılara sağlıklı ve doğru aktarımı konusunda ise temel gazetecilik pratikleri, o temel pratikleri öğrenip uygulayabilme imkânları da giderek daha da önemli hale gelmektedir.

İfade Özgürlüğü ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri

Şahin ve Öztürk, sivil toplumu, etkin ve verimli toplum yönetiminin, demokratik sorumluluk ilkesi ve şeffaf devlet örgütlenmesinin devlet ile toplum ilişkilerinin düzenlenmesi sürecine yerleştirilmesini sağlayan bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu perspektifle bakıldığında, sivil toplumun hem ahlaki hem de siyasi bir değere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yasama, yürütme

ve yargıyı kontrol eden dördüncü kuvvetin medya olmasına benzer bir biçimde, sivil toplum da otoriter devlete karşı oluşacak bir muhalefet için bir örgütlenme alanı sunabilmektedir. Geniş anlamda ise sivil toplum, bireyler veya gruplar tarafından gerçekleştirilen her türlü toplu sosyal faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Şahin ve Öztürk, 2011).

Rakamlarla değerlendirecek olursak, Türkiye’de, 2020 yılına gelindiğinde, resmi verilere göre, 121 bin 467 dernek⁷ ve 5 bin 352 vakıf⁸ bulunmaktadır. Derneklerin yüzde dağılımı ise şöyle: 42.368 faal dernekle 34,88’i Marmara Bölgesi’nde, 22.208 faal dernekle yüzde 18,28’i İç Anadolu’da, 16.206 faal dernekle yüzde 13,19’ü Ege Bölgesi’nde, 14.326 faal dernekle yüzde 11,70’i Karadeniz, 12.182 dernekle yüzde 10,03’ü Akdeniz Bölgesi’nde, 7.732 adet dernekle yüzde 6,37’si Güneydoğu Anadolu, 6.618 dernekle ve yüzde 5,45 oranıyla da Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alıyor. Mesleki Dayanışma, Spor ve Dini Hizmetlerle ilgili dernekler faaliyet alanlarına göre dağılımda başı çekiyor. Onları Eğitim ve Araştırma (6.188), Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri (6.022), İnsani Yardım Dernekleri (5.551), Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri (2.726), Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler (2.645), Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri (2.612), Çevre Doğal Hayat Hayvanları Koruma Dernekleri (2.565), İmar, Şehircilik ve Kaldırma Dernekleri (1.650), Hak ve Savunuculuk Dernekleri (1.503), Engelli Dernekleri (1.404), Düşünce Temelli Dernekler (1.109), Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler (1.049), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet gösteren dernekler (800), Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri (664), Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri (629), Şehit yakını ve Gazi Dernekleri (471), Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler (324) ve Çocuk Dernekleri (12). Kayıtlı sendika sayısı ise

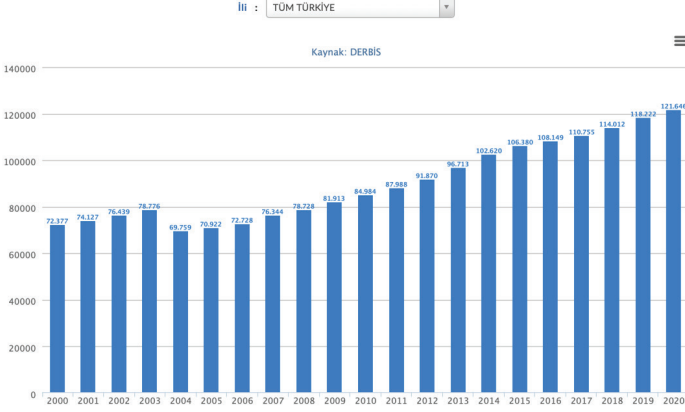
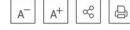
---

7 T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları*, <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

8 T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Yeni Vakıfların Yıl Bazında Dağılımı*, https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/02-yeni-vakiflarin-yil-bazinda-dagilimi-2000-07082.pdf, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

190.⁹ Bu sendikalara kayıtlı toplam sendikalı sayısıysa, 1 milyon 946 bin 165 işçi.

Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları

Grafik 3. Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları, Derbis

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'ne göre: "Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü, haber ve görüş alma ile haber verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağliğin veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir."

9 T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gerekçesi; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2020 Temmuz Ayı İstatistikleri*, https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/52856/2020_temmuz.pdf, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

Düşünce özgürlüğü, kaynağı kişide olan, kişide başlayıp yine kişide biten, ulaşılması ve engellenmesi özü itibariyle mümkün olmayan bir özgürlük olarak tanımlanmaktadır. Düşünce özgürlüğü, toplumu da içeren ifade özgürlüğünün ön koşulu olma niteliğindedir. Kişinin düşüncesi, toplumda var olan başka düşünceler ile birlikte ele alındığında, kamusal bir çarpışma alanına dönüşebilmektedir. Düşünce özgürlüğünün kazandığı toplumsal boyut, muhatabının bizzat devlet olduğu temel bir hak olarak da algılanabilmektedir. Bu hak ise, düşünceler nedeniyle baskıya maruz kalmamayı ve de kişinin açıklamış olduğu görüşler nedeniyle kınanmamasını ve de suçlanmamasını da içermektedir. “İfadeler aracılığıyla yurttaşların, hükümetleri ve yönetenleri eleştirebilme, düşünceleri ve talepleri doğrultusunda örgütlenerek birlikte hareket etme potansiyelini yaratabilmelerinden kaynaklanmaktadır” (Keskin ve Oruç, 2016). İfade özgürlüğü ve düşünce özgürlüğünün sürdürülmesi, hukuk devletinin ve demokrasinin ön koşulları arasında yer almaktadır.

Hak temelli yaklaşım, ifade özgürlüğü ve düşünce özgürlüğünü de temeline almaktadır. Türkiye’deki derneklerin varlığı hak temelli yaklaşımın bir başka tezahürü niteliğindedir. Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri’nden, Çevre ve Doğal Hayatları Koruma Dernekleri, Hak ve Savunuculuk Dernekleri, Engelli Dernekleri, Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler ve Çocuk Dernekleri, özellikle hak alanında çalışan kurumların, Türkiye’de bir ihtiyaç vesilesiyle kurulduğunu da göstermektedir. Bu ihtiyacın giderek daralan basın özgürlüğü perspektifinde dile getirilmesi için “hak temelli habercilik” yaklaşımıyla yeniden ele alınması gerekmektedir.

STK’lar ve Haberler

Sivil toplum kuruluşları, 2000’li yıllara gelinceye kadar, kendi çalıştıkları alanlarda, arka plan bilgilerini sağlayarak, haber değeri taşıyan etkinlikler düzenleyerek veya gazetecilerin vaka çalışmalarına erişmesini sağlayarak haberlere bir şekil vermeye çalışıyorlardı. Ancak, 2000’li yıllardan bu yana, artan sayıda STK fotoğraf, video ve sosyal medya platformlarını kullanarak kendi haber içeriklerini üretmeye başladı (Wright, 2019). Sivil toplum

kuruluşları sahip oldukları üye ağları ve erişim güçleri ile doğru bilgiye erişme ve doğru bilginin dağıtımı için önemli bir güç merkezi haline gelmişlerdir. STK'lar, sosyal medyada dolaşan içerikler dâhil olmak üzere, kendi özel içerikleri için bilgi toplayabilir, bilgiyi doğrulayabilir, düzenleyebilir ve de bilgiyi haber haline getirerek yaygınlaştırabilir.

2015 yılının Türkiye’de İnternet’in Durumu raporunda,¹⁰ bağımsız haber ağlarına dair şu tespit yapılmaktadır: haber ağlarında gönüllü, aktivist ve vatandaş gazetecisi sayısı hızla artmaktadır ve bu artışın da en önemli nedenlerinden biri yeni medyanın özellikle mobil iletişim araçlarının yaygınlaşması ve herkesin aslında potansiyel olarak gazeteci haline gelmesidir. Bağımsız haber ağları, sivil inisiyatif ve sosyal hareketler son yıllarda haber etrafında örgütlenmekte ve de bu süreçte, yurttaş gazeteciliği, hak haberciliği, haber doğrulama, açık veri ve veri gazeteciliği, barış gazeteciliği gibi alanlara eğilmeye başladığı görülmektedir. Örneğin, Gezi Parkı Olaylarının ardından kendilerini gönüllü olarak tarif eden bir oluşum “Mülksüzleştirme Ağları” adında bir çalışma gerçekleştirmiş, açık veri ve veri gazeteciliği metodlarını kullanarak, sermaye ile iktidar üzerine kolektif bir veri haritalandırma çalışmasını gerçekleştirmişlerdir. Türkiye’nin Medya Sahipleri Ağı, Termik Santraller Ağı, Enerji şirketlerine ait açık veriye dayanan haritalandırma çalışmaları gibi toplumsal hayatı ilgilendiren konulardaki çalışmaları hayata geçirmişlerdir.

İnternet kullanım verilerine bakıldığında, Türkiye’de 54 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunuyor. Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 64’ü sosyal medya kullanıyor. TÜİK’in 2019 verilerine göre ise Türkiye nüfusunun yüzde 75,3’ü internet kullanıyor. Bu oran dünyadaki 4,5 milyar kişinin yani küresel nüfusun kullanım oranı olan yüzde 59’dan fazladır. Türkiye’de en çok kullanılan sosyal medya platformlarının başında YouTube, Instagram, WhatsApp, Facebook, Twitter yer alıyor.¹¹

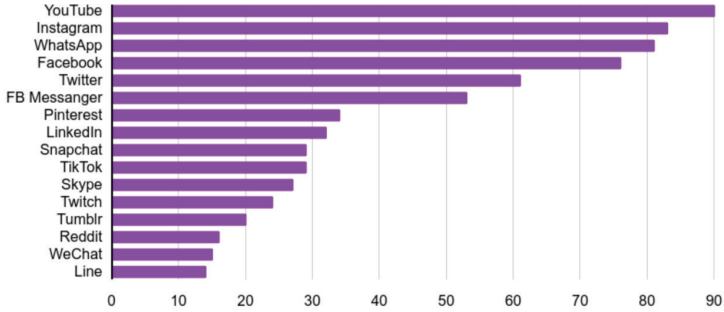
---

10 Alternatif Bilişim Derneği, *Türkiye’de İnternet’in Durumu 2015 Raporu*, <https://sivildun.net/turkiyede-internetin-durumu-2015-raporu/>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

11 *Türkiye’de sosyal medya ne kadar ve nasıl kullanılıyor?*, BBC Türkçe, 2 Temmuz 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53259275>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya platformları

16-64 yaş arasında (yüzde)

Kaynak: We Are Social ve Hootsuite'in Ocak ayında yayımlanan "Digital 2020" raporu

BBC

Grafik 4. BBC'de yayınlanan We Are Social ve Hootsuite'in Ocak ayında yayımlanan "Digital 2020" Raporu

Bu kullanım oranları, sosyal medyada paylaşılan bilgilerin doğruluğunun önemine ve haberin değerine de dikkat çekiyor. Sosyal medyada en çok haber kullanılan platformlardan biri Youtube, diğeri ise Twitter. Twitter'ı dünya çapında 339,6 milyon kişi kullanırken Türkiye, ABD, Japonya, İngiltere, Suudi Arabistan, Brezilya'yı takiben, Twitter'ın en fazla kullanıldığı altıncı ülke olarak listede yer alıyor. Bu kullanım oranlarına bakıldığında, ifade özgürlüğünün rahatça kullanılabileceği yaygın kullanılan platformlara erişim hakkına sahip olduğu görülüyor. Ayrıca, sosyal medyadan yürütülen haberleşme, iletişim ve örgütlenme girişimleri ile bir birey veya bir gruba farklı düzeylerde içerik üretip kendi medyasını oluşturma ve bunun paylaşılması mevcut tek sesli yapıyı bozacak ve ifade özgürlüğünü yeniden sağlayacak yolda giden bir adım sayılabilir. Bu önemli adımla beraber, bilginin doğru aktarımı, demokratik süreçlerin yeniden tesisinde hayati bir önem taşımaktadır.

Sivil Toplum Örgütleri ve Sosyal Medya

Dünyadaki olayların haberleştirilmesinde ve değerli bilgilerin aktarılmasındaki ana aktörler gazetecidir. Gazeteciler, haberlerin ne olduğunu belirleme, hikayeleri o haberlere göre oluşturma ve

insanları etkileyecek bir anlatımla sunma becerisine sahiplerdir. Gazeteciler, kamuoyunu bilgilendirme, farklı dünyaları birbirine bağlama ve bir bireyin yaşadığı dünyaya ilişkin bilgi ve anlayışını şekillendirme becerisine sahiptirler. Gazeteciler, insan haklarının izlenmesinden toplumsal bilincin artırılması ile toplumu hakları konusunda bilgilendirme konusunda da önemli bir rollere sahiplerdir. Gazeteci sadece olayı bildirmez, aynı zamanda, olayın toplumsal bağlamına yerleştirilmesi ve çözüm önerileri getirilmesi konusunda da etkin bir rol üstlenir. Gazeteciler, toplumsal ve siyasal analizler ve birden çok bakış açısının bir araya getirilmesi yoluyla, halk için yeni bir potansiyel var oluş alanı da yaratabilirler. Gazeteci, bilgiyi topladıktan sonra, o bilgiyi haber üretim kuralları çerçevesinde okuyucu veya izleyiciye sunar. Okuyucular için anlaşılır bir dille yazmak için gazeteciler bilgiyi nasıl bir sadelikle aktaracaklarını bilmekle yükümlüdürler. Yani, gazeteciler bir yandan siyasete diğer yandan da haberin pratiğine hâkim olmak durumundadırlar.

Gazeteci çoğu zaman izleme (*watchdog*) görevini de vatandaşlar adına üstlenir. Bu bağlamda ele alındığında ise gazeteci, yurttaş ile siyasetçi arasında, halkın sesinin de duyulmasını sağlayan bir arabulucu rolünü üstlenir. Bu arabulucu/temsilci rolü çeşitli şekillerde yerine getirilebilir. Siyasi gazeteciliğin temsili işlevi bugün, e-posta, mesajlaşma ve blog yazma gibi hızlı ve etkileşimli teknolojilerin varlığıyla geliştirilmektedir. Bu araçların tümü vatandaşlara siyasetçilerle iletişim kurmak ve kamusal tartışmalara katılmak için yeni yollar sağlamıştır. Ancak gazetecilik perspektifinden, temsilci-arabulucu rolünün özü, halkla siyasetçilerin arasında bir pozisyonda durarak demokratik bir sürecin işletilmesini ve halkın sesinin duyulmasını sağlayan bir özelliğe de sahiptir (Waisboard, 2008). Eğer mevcut kurumsal ana akım medyadaki gazeteciler bu görevi yerine getiremezse, alternatif yollar ve mecralar üretmek gerekir.

Alternatif medyaya, haber anlamında içerik üretmede, gazetecilik dışında iki tanım ön plana çıkmaktadır. İlki aktivist diğeri ise yurttaş gazeteciliğidir. Aktivist gazetecilik, “bir veya daha fazla konu hakkında haber yapmak ve siyasi katılımı teşvik etmek için gazetecilik becerilerinin kullanılması” (Harcup, 2014)

olarak tanımlanmaktadır. Aktivist gazeteciler öncelikle aktivist, ikinci olarak da gazetecilerdir ve ikinci işlev ilkinde hizmet eder. Vatandaş gazeteciliği ise eğitilmiş muhabirler yerine sıradan insanlar tarafından yapıldığında haber hikayelerini kaydetme veya yazma faaliyeti olarak tanımlanmaktadır.¹² Ana akım medya kuruluşları tarafından üretilmeyen veya dağıtılan, ancak bireyler veya hiyerarşik olmayan küçük vatandaş grupları tarafından üretilen veya dağıtılan haberler, genel bilgiler ve özellikler dahil olmak üzere çeşitli yayın türlerini tanımlar. Vatandaş gazeteciliği, kamusal alanda yer almayı da hedefler. Vatandaş gazetecileri, vatandaşların siyasal süreçte bir yer edindikleri bir bakış açısından hareketle siyaset ve demokrasi ile ilişkili haberler yapmaktadırlar. İnternet medyası, insanların var olması, seslerini duyurması, eleştirmesi ve gündem oluşturmaları için vazgeçilmez bir aracı rolü oynamaktadır.

STK'lar ve Sosyal Medyayı Kullanma Yöntemleri

STK'lar için sosyal medya, çalışmalarını dış dünyaya tanıtmak, destekçileri ve kuruluşun işleriyle ilgilenen diğer insanlarla iletişim kurmak için büyük bir fırsat sunmaktadır. Takipçilerle etkileşim kurmak, onları paylaşılan gönderinin bir parçası haline getirmek için etkileşimli tarafı kullanmak önemlidir.

STK'lar, sosyal medyada, çalışmalar hakkında fikir veren resimleri, kısa metinleri ve kısa videoları paylaşabilir. O paylaşım ile ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyen ve yaptıkları iş için doğrudan geri bildirim alacak insanlarla iletişim kurma şansı da mevcuttur. Yine sosyal medya profilleri aracılığıyla, konuyla ilgili diğer paydaşlarla da bağ kurulabilir. Mesajın verileceği platform da bu bağlamda önemlidir; mesajlar o platformun kendi diline göre tasarlanmalıdır. Facebook için hazırladığınız bir içeriğin Instagram için ayrı, Twitter için ayrı olması gerekmektedir. Farklı sosyal medya platformları kullansanız bile, ağınız içinde mesajın tutarlı olması gerekmektedir.

---

12 Cambridge Citizen Journalism Definition, *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus* <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/citizen-journalism>, Erişim tarihi: 10 Aralık 2020.

Twitter, özellikle haber ve haber dağılımı konusunda, en büyük ve en etkili sosyal medya platformlarından biridir. Twitter’da günlük etkileşim oldukça fazladır ve bu yoğun etkileşime ayak uydurabilmek için hızlıca tepki vermek gerekir. Bu nedenle de gündelik bir yönetim gereklidir. Twitter’ın 340 milyon kullanıcısı vardır, platform haberlere ve de haber değeri olan bilgilere odaklanır. Twitter’da benzer STK’lar ile bağlantı kurulabilir veya potansiyel ortaklar bulunabilir; bilgi ve deneyimler etkili bir şekilde paylaşılabilir. Potansiyel destekçilerle bağlantı kurulabilir, onların gönderilerini retweetleyip yorum yapılabilir. Bu da, Twitter’da aktif olmayı ve güncel gelişmelerden de haberdar olmayı gerektirir. Tartışmalara katılabilir; tartışmalarda kullanılan etiketler, (*hashtag*’leri) tweetlerde kullanılabilir. Elbette etiketler STK için de kullanılabilir. Ancak buradaki kritik konu bu etiketler üzerinden yürütülen tartışmanın STK’nın yararına olup olmadığı konusudur. STK, kendi güncel bilgi ve haberlerini bu kanal üzerinden yayabilir; çalışma alanı hakkında bilgi içeren makaleler ve bağlantıları paylaşabilir. Bu da STK’nın çalıştığı alanla ilgili etkileşimin artmasını sağlar.

STK’nın web sitesinde haber paylaşması esasen kritik önemdedir. Yani STK’da çalışan veya gönüllü olan bir kişinin, kendi haberini yapma becerisine sahip olması, STK’nın da hareket alanını genişletecektir.

Sonuç

Vatandaşlar, bir haberin anlatılması, bir fikrin tanıtılması ve olaylara olabildiğince geniş perspektifler sunan değerlendirmelere ulaşma hakkına sahip olmalıdır. Dolayısıyla “Vatandaşların bu hakla ilgili iddialarını kolaylaştırma girişimleri, sıradan insanları eşitsizlikler ve adaletsizlikler tarafından şekillendirilen hayatlarının gerçeklerini belirlemeye ve kamuya açık bir şekilde paylaşmaya teşvik ettikleri için genellikle doğaları gereği politiktir. Anlatım hakkını kullanırken vatandaşlar kendi seslerini geliştirmelidir. Farkındalığın uyanması ve bir sesin gelişmesi, vatandaşların nihai olarak baskın haber söylemlerini dağıtabilecek şekillerde konuşmalarına yardımcı olabilir” (Wall, 2017).

Sivil toplum kuruluşları da, kendi söylemlerini, hegemonik söylemin ötesine geçirebilirler. Vatandaşlar tarafından oluşturulan medya içeriğinin sahiplenilmesi, sosyal ve diğer çevrimiçi katılımcı medya biçimlerinin yükselişiyle artmış görünmektedir. Bu çerçevede, sivil toplum kuruluşları, kendi haber içeriklerini üretmek için öncelikle haber yazma diline hâkim olmalıdır. Bir STK, kendi alanında belki Mülksüzleştirme Ağı gibi kendi harita ağını kuramayabilir ancak verinin nereden derleneceğini öğrenebilir ya da bu konuyla ilgili akıl yorabilir. Bir spiker kadar ekrana hâkim olamayabilir ancak kendini kısa ve etkili cümlelerle ifade edebilir. Çağımızın bir başka sorunu olan yalan haberle kendi cephesinden bir savaş dahi verebilir.

2020'lerle birlikte, hepimiz internet sayesinde bir bilgiye ulaşım onu analiz edebilir hale geldik. Hepimiz olayların ve bilgilerin alternatif yorumlarına erişme konusunda önceki on yıllara göre daha donanımlıyız. Sosyal medya platformları, herkese, kendi hikâyelerini geleneksel yayıncılıkta olduğunun aksine zaman veya kelime kısıtlaması olmaksızın geniş kitlelere iletme konusunda sınırsız olanaklar sunuyor. Artık bilgiye erişim daha kolay ve doğru bilgi de rahat ve hızlı yayılabiliyor. Yeter ki, o doğru bilginin yayılmasına katkı sunacak metotları kullanmayı bilelim.

Kaynakça

Raporlar

- Alternatif Bilişim Derneği. (2015). *Türkiye'de İnternet'in Durumu 2015 Raporu*. Erişim adresi: <https://sivildusun.net/turkiyede-internetin-durumu-2015-raporu/>.
- Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF). (2020). *World Press Freedom Index*. Erişim adresi: <https://rsf.org/en/ranking>.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğince İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2020 Temmuz Ayı İstatistikleri*. Erişim adresi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/52856/2020_temmuz.pdf.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. (2020). *Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları*. Erişim adresi: <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari>.
- T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü. (2020). *Yeni Vakıfların Yıl Bazında Dağılımı*. Erişim adresi: https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/02-yeni-vakiflarin-yil-bazinda-dagilimi-2000-07082.pdf.

Haberler

- Aktan, S. (13 Kasım 2020). AP 2020 Türkiye Taslak Raporu'na göre güncel pazarlıklar üzerine kurulu ilişki faydalı olmuyor. *Euronews*. Erişim: 10 Aralık 2020, <https://tr.euronews.com/2020/11/13/ap-2020-turkiye-taslak-raporu-na-gore-guncel-pazarliklar-uzerine-kurulu-iliski-faydal-olmu>.
- Altok, D. (3 Mayıs 2020). Verilerle Türkiye'de yayın ve erişim yasakları. *DW Türkçe*. Erişim: 10 Aralık 2020, <https://www.dw.com/tr/verilerle-turkiye-de-yayin-ve-erisim-yasaklari/a-53307444>.
- Türkiye'de sosyal medya ne kadar ve nasıl kullanılıyor?* (2 Temmuz 2020). BBC Türkçe. Erişim: 10 Aralık 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-53259275>.

Makaleler ve Kitap Bölümleri

- Aktaş M. ; Akçay E. (2019). Dijital Savunuculuk Örneği Olarak "Özgecan Yasası" Change.Org İmza Kampanyası, *Moment Dergi*, 6(2): 305-336. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/895792>
- Boesen, J. K.; Martin, T. (2007). Applying a Rights-based Approach: An Inspirational Guide for Civil Society, *Danish Institute for Human Rights*, Copenhagen, Erişim adresi: <https://gsdrc.org/document-library/applying-a-rights-based-approach-an-inspirational-guide-for-civil-society/>.
- Harcup, T. (2014). Activist Journalism Definition. *A Dictionary of Journalism* içinde. Oxford University Press. Erişim: 10 Aralık 2020, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199646241.001.0001/acref-9780199646241-e-19>.
- Keskin, D, Oruç, A. (2016). Kamusal İrade Oluşumu Bağlamında Basın ve İletişim Özgürlüğü Türkiye'de Yayın Yasaklarının Hukuki Temelleri Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Barosu Dergisi*, (2), 0-0. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33841/374728>.
- Şahin, L, Öztürk, M. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (54), 3-29. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/899/10095>.
- Waisbord, Silvio (2008). Advocacy Journalism in a Global Context, *The Handbook of Journalism Studies* içinde. Karin Wahl-Jorgensen and Thomas Hanitzsch der. Abingdon: Routledge, Erişim: 10 Aralık 2020, Routledge Handbooks Online.
- Wall, M. (2017). Mapping Citizen and Participatory Journalism, *Journalism Practice*, 11:2-3, 134-141, Erişim adresi: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17512786.2016.1245890>.
- Wright, K. (2019). NGOs as News Organizations. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. Erişim: 10 Aralık 2020, <https://oxfordre.com/communication/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-852>.

Web Kaynakları ve Sözlük Maddeleri

- Citizen Journalism Definition, *Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus*. Erişim adresi: <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/citizen-journalism>.
- Human Rights-based Approach to Programming*. (2016). Erişim adresi: https://www.unicef.org/policyanalysis/rights/index_62012.html#1.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi. Erişim adresi: <http://www.multeci.org/tr/wp-content/uploads/2016/12/Insan-Haklari-Beyannamesi-1.pdf>.

Haber Yazma Teknikleri

Gökçer Tahinciođlu¹

Haber nedir, nasıl oluşturulur?

1. “Ne haber?”

Haberin ne olduğunu anlayabilmenin en iyi yollarından biri, arkadaşınızla yaptığınız gündelik bir sohbeti esas almaktır. Bu sohbette, arkadaşınızın yönelttiği gündelik soruya vereceğiniz yanıt, haberle haber olmayan bilgi arasındaki farkı anlayabilmeyi de sağlar. Soruyu yönelten arkadaşınıza, genelgeçer bir yanıt dışında aktarmaya değer gördüğünüz bilgi neyse, gazetecilerin kamuoyuna bilgi vermek için yaptığı ayırım da odur.

Arkadaşınıza evlenmek üzere olduğunuzu, yeni bir iş bulduğunuzu ya da ortak bir arkadaşınızla ilgili şaşırtıcı bir bilgiyi aktarabilirsiniz. Bu durumda, sohbetin ana konusunu, hemen söylemeye değer gördüğünüz bu bilgi oluşturacaktır. Arkadaşınız bu bilgiyi çok ilgi çekici bulabilir, hiç üzerinde durmayabilir, konuşmaya değer görebilir. Siz, bir bilgiyi arkadaşınıza hemen aktarmaya değer görmüşsünüzdür; arkadaşınızın algısı ise beklediğinizin üzerinde ya da altında olabilir. Gazetecilerin habere bakışı da bundan farklı değildir.

Haberi tanımak, haberin kokusunu almak gazeteciliğın ilk kuralıdır. Gazetecilikte, deneyimle birlikte gelişen refleks de haber olmaya değer gördükleri bilgiyi hemen tanıyabilmektir.

1 Gazeteci, T24.

Gazeteciler, haber olacak bilgiyi tanırlar. Ancak zaten haber olmuş, tartışılan bazı olayların içinde bazı gazetecilerin önemli bir haberin izini bulabilmeleri, kokusunu almaları mesleki başarıyı sağlayan, gazetecilerin haber yarışındaki farkı yaratan en önemli unsurdur. Haber, hem gazeteci hem de okur açısından bu yönüyle algıyla yakından ilgilidir.

Yine de genel bir tanım yapmak gerekirse, haber konusunda, “Vaktinde verilen, toplumda çok sayıda kişiyi ilgilendiren ve etkileyen, bu kişilerin anlayabileceği olay ya da kanaat” gibi genel bir tanım yapılabilir (Bülbül, 2000).

Her gün gelişen milyonlarca olaydan sadece bir bölümü haberleştirilir ve haberleştirilen binlerce olaydan sadece bir bölümü yayımlanır (Tokgöz, 2010). Bu nedenle, mümkün olduğunca en çok merak edilen, en çok ilgi çekebilecek bilgiyi bulup haberleştirmek amaçtır. Haberi yazan kişi, okurun yerine kendisini koyarak, “Neden bu habere ilgi duyayım, neden okuyayım?” sorusuna da yanıt vermelidir (Girgin, 2002).

a- Odak noktası

Gazeteciliğe yeni adım atanların en çok zorlandıkları konu, özel bir haberi nasıl bulacaklarıdır. Gidilen bir basın toplantısını, gönderilen bir açıklamayı haberleştirmek, bu konuda verilen görevi yerine getirmek dışında, muhabirden beklenen, sadece çalıştığı kuruma özel bir haberi oluşturmasıdır. Bu haberi oluşturabilmek için öncelikle düşünsel bir aşama geçirilir. Bu aşamada, gazete ve televizyondaki, internetteki haberlerden, bir kaynağın fısıldadığı bir bilgiden, akla takılan bir sorudan yararlanılabilir. Tıpkı öykü ya da roman yazmak gibi, okumadan yazmak mümkün değildir. Gündemdeki gelişmeleri, o gelişmelerin ne olduğunu, var olan bir bilginin nasıl genişletilebileceğini bilmek gerekir. Haber olabilecek bir konu düşünüldükten sonra “odak noktasını” bulmak gerekir (Yüksel ve Gürcan, 2007). Bu habere neden ihtiyaç var? Haberin omurgasını, odak noktasını hangi bilgi oluşturacak?

Dünya genelinde görülen bir salgınla ilgili olarak Türkiye’de tek bir günde onlarca bilgi ve haber kamuoyuna yansır. Düşünme aşamasında, sizin bu tartışmalara nasıl bir haberle katkı su-

nabileceğiniz üzerinde durabilirsiniz. Örneğin, salgının çocuklar arasındaki bulaşma hızı, yaşlıların salgından nasıl korunabilecekleri aklınıza takılabilir. Ardından odak noktasına koyduğunuz bu soruya yanıt ararsınız. Uzmanlarla görüşür, bu konuda yazılmış güncel makaleleri inceleyebilirsiniz. Bulduğunuz yanıtlar, çok ilgi çekici olabilir. Bir uzman, çocuklara asla hastalık bulaşmayacağı gibi iddialı bir bilgiyi savunup, bunu bir araştırmaya dayandırabilir. Aklınıza takılan soruya, beklediğinizden iddialı bir yanıt bulmuşsunuzdur. Doğal olarak odak noktası da kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Düşünmek ve odak noktasını bulmak, haber yazmanın ilk aşamasıdır.

b. Ham haberler

Haberin henüz yazılmamış bu hali, literatürde, soyut ve somut haberler olarak tarif edilir. Soyut haberler, okurun açıklayıcı bilgiler olmaksızın anlama imkânının olmadığı haberler olarak tanımlanabilir. Gazeteci, okurun konuyu anlaması için gerekli unsurları bulmak ve haber metnine koymak zorundadır.

Somut haberlerin çerçevesi ise nettir. Deprem, sel, yangın, doğal afetler, kazalar somut haber örnekleridir.

2. Haberde dengeliklik

Haberin yazımı aşamasında en çok dikkat edilmesi gereken kural, dengeli bir metin oluşturulmasıdır. Haberle ilgili aldığımız bilgiler birini itham ediyor mu, tek yönlü ve kendi düşüncemiz doğrultusunda bir haber mi hazırladık, haberde karşıt fikirlerle yer verdik mi? Bu soruların yanıtları, haber metninin dengeli olup olmayacağını da ortaya koyar. Dengeliklik, uzun süredir Türkiye medyasında ihmal edilen bir zorunluluktur. Hakkında bir iddiaya yer verilen kişiyle görüşmek, bu kişi görüşmek istemiyorsa görüşme çabasını aktarmak da yine ihmal edilen bir kural. Ancak dengeli bir haber metni, okuyucuya, “neden şu kişiye de sorulmamış, bunun fikri alınmamış, bu bilgi neden eksik?” gibi soruları sordurmamayı amaçlar.

Dengeliliği tartışırken, en önemli tartışma başlıklarından biri olan, “Haber tarafsız mıdır?” sorusuna da yanıt aramak gerekir. Tarafılık, haberde sadece başlıkla, metinde savunulan fikirler-

le ortaya çıkan bir olgu değildir. Seçtiğiniz sözcükler, görüştüğünüz kişiler de haberi “tarafli” hale getirir. Aksine tarafsızlık da mümkün değildir. Haberi yazan muhabirin, okuyan haber müdürünün, sayfayı yapan editörün de herkes gibi bir dünya görüşü vardır. Çalıştığı kurumun da bir yayın politikası. Yayın politikasının kendisi zaten tarafli olmayı gerektirir. Bir haber metninde kullanılan sözcükler, sıfatlar metnin tarafli olduğunu gösterir. Bir örgüt lideri için, “bölücü” ifadesinin yer aldığı bir haber metnini görmek mümkündür. Aynı kişi için bir başka haberde, “Örgüt lideri” ifadesini görebilirsiniz. Bu bile, okur gözünde taraflilikin işaretidir. Tarafsızlık mümkün değildir ama nesnellikten ayrılmamak zorunluluktur. Dengeli olmayan haber metninde, sadece kendi dünya görüşümüzü, bir olay karşısındaki tutumumuzu destekleyen ifadelere, bilgilere, uzman görüşlerine yer veriyor, diğer görüşleri bütünüyle dışlıyorsak, bu haber nesnellikten uzaktır.

Bir trafik kazasında, lüks bir araç sahibini, kurallara uymasına rağmen, dünyaya bakışımız nedeniyle, “Lüks araç çocuğu öldürdü” gibi bir başlıkla vermeyi tercih ediyorsak ya da tartışmalı bir konuda, “Ezan okunurken müziğin kapatılmasını istedi, öldürüldü” şeklinde bir haber hazırlamış, cinayetle ilgili diğer bütün iddiaları dışlamışsak dengelikten söz edemeyiz. Dengeli haber, tüm iddiaları ortaya koyar ve mümkünse hem kamunun bu konudaki görüşünü hem de karşıt görüşleri içerir. Tarafli olabiliriz ama nesnellikten ayrılamayız.

Kasıtlı olarak eksik bilgi verme, bilgiyi çarpıtma, bilgiyi yok sayma, nesnellikten uzak, dengeli olmayan haberlere yol açar. Artık haberle ilgili bu tartışmaların yerini sahte haber (*fake news*) denilen kavramın alması, bu yöntemle bilinçli olarak hatalı bilgilerin haberleştirilerek yayılması, hem haberin kitleler üzerindeki etkisini hem de dengeli ve nesnel haber metinlerinin önemini göstermektedir.

3. Niteliklerine göre haber çeşitleri

- a. *Genel haberler:* Her zaman ortaya çıkabilecek haberlerdir. Kısa kişi haberleri, konuşmalar, görüşmeler, mülakatlar, toplantılar, gösteriler, yarışmalar genel haberlere örnek gösterilebilir.

- b. *Basit haberler:* Yorum içermeyen, ölüm, hastalık, cenaze, yangın, sel, depresyon, hava durumu, cinayet, kavga gibi haberlerdir.
- c. *Karmaşık haberler:* Yargı haberleri, siyasal partiler ve tartışmalarla ilgili haberler, ekonomi, savunma vb. uzmanlık gerektiren haberler, karmaşık haberlere örnek gösterilebilir.
- d. *Özel konulu haberler:* Belli bir alanda, sadece o yayın kurumuna özgü, sadece kaleme alan muhabir tarafından yazılan, başka bir muhabirde ve kurumda bulunmayan bilgi, konuşma vb. haberler, özel haberlerdir.

4. Haberde temel ilkeler

- a. *Açıklık:* Haber metinleri herkes tarafından anlaşılabilir biçimde, sade sözcüklerle, genele hitap eden bir dille yazılmalıdır.
- b. *Doğruluk:* Haberin amacı doğru bilgiyi ilgililere ulaştırmaktır. Bu nedenle doğruluk, haberin olmazsa olmazıdır.
- c. *Sadelik:* Haber, edebi bir tür değildir. Bu nedenle ilgili çeki bir dil ve üslup kullanılsa da sade olmasına özen gösterilmeli, dar bir zeminde, mümkün olduğunca çok olay anlatıldığı unutulmamalıdır.
- d. *Kesinlik:* Günümüzde gazeteciliğin en çok yara aldığı konulardan biri “kesinlik” ilkesidir. Özellikle sosyal medyanın bir haber iletim aracı olarak kullanılmaya başlamasından bu yana, temel gazetecilik kuralları görmezden gelinmektedir. Bir bakanın “Kazada iki kişinin ölmüş olabileceğini söylemesi” haberdır ancak asıl haber bu bilginin gerçek olup olmadığını bulunmasıdır. “Böyle söyleniyor...” şeklinde bir dille yazılan haber, gazeteci ile herhangi bir sosyal medya kullanıcısı arasındaki farkı ortadan kaldırmaktadır. Gazeteci, söylenen o bilgiyi bulmak, doğru olup olmadığını araştırarak yazmakla sorumlu kişidir.

5. Haber teknikleri

a. Ters piramit tekniği:

En eski ve en çok kullanılan haber yazma tekniği, ters piramit tekniğidir. Tekniğin oluşmasında telgrafla haber aktaran gazetecilerin, m¼mk¼n olan en az kelimeyle, en önemli bilgiyi aktarma çabaları yatar. Ters piramit, günümüzde de aynı işlevini korumaktadır. M¼mk¼n olan en az kelimeyle, en az olayın anlatıldığı bu teknikte, ayrıntılar, haberin gövde kısmında yer alır. Haber, tepeden aşağıya doğru piramit şeklinde genişler. Haberin girişi, haberin reklamının yapıldığı kısımdır (Yüksel ve Gürcan, 2007).

Bu teknikte aslında haber giriş paragrafında verilir. Bu teknikle yazılmayan bir haberde, örneğin “Milli Güvenlik Kurulu, dün, saat 17.00’de Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplandı...” yazılarak, alınan kararlar, haberin gövdesinde sıralanır. Ters piramit tekniğinde ise, “Milli Güvenlik Kurulu’ndan, Suriye’ye müdahale kararı çıktı” şeklinde bir giriş yapılp, toplantının nerede, ne zaman kaçta gerçekleştirildiği, kaç saat sürdüğü, alınan kararların detayı gövde bölümünde aktarılır.

Gövde oluşturulurken kronolojik bir dizin izlenebilir. Girişten sonraki paragrafta, önce toplantının nerede, kaçta yapıldığı aktarılır. Sonraki cümlede, Cumhurbaşkanlığı’nın başkanlığındaki toplantıya kimlerin katıldığı ve toplantının kaç saat sürdüğü anlatılır.

Toplantıda, kimin sunum yaptığı, biliniyorsa, bu sunuma karşı katılanların hangi yorumları dile getirdiği anlatılır. Son bölümde ise toplantıdan çıkan kararlar aktarılır. Olayların gerçekleşme sıralamasına sadık kalınan bu yöntem, ters piramit tekniğinde sıkça uygulanır.

Kronolojik dizin gibi blok paragraflarda olayların aktarılması da ters piramit tekniğinde uygulanan bir yöntemdir. Her paragrafta, toplantıyla ilgili bir bölüm detaylı olarak aktarılır.

Ters piramit tekniğinde, bir haberde bulunması gereken 5N1K unsurlarının tamamının yanıtına girişte yer verilebileceği gibi, girişte sadece en önemli kısmın aktarılmasıyla da yetinilebilir.

b. Düz piramit (piramit) tekniği

Bu teknikte haberin en önemli kısmı gövde bölümüne yerleştirilir. Az önemliden, çok önemliye doğru bir sıralama izlenerek, haber metninin bütünüünün okutulması amaçlanır. Daha çok klasik anlamıyla röportajlarda bu tekniğin uygulandığı görülür. Yine Milli Güvenlik Kurulu toplantısı esas alınacaksa, bu teknikte, Suriye ile ilgili alınan kararlar haberin son bölümünde, toplantının gerçekleştirildiği ise haberin girişinde yer alacaktır.

c. Dörtgen veya kare tekniği

Günümüzde bu teknik, genel bilgi vermek amacıyla kullanılır. Haber bu teknikle yazılmasından çok, ters piramit kuralıyla yazılan haberlerde, destekleyici bilgi verilirken bu tekniğin uygulandığını görürüz. Bu teknikte, “neden” sorusunun yanıtı, haberin girişinde aranır. Gövde bölümünde ise eşit öneme sahip bilgiler sıralanır. Bu nedenle, haber teknikleri anlatılırken, ters piramit kuralı ile dörtgen kuralının bir arada uygulandığı modelin anlatılması tercih edilmektedir (Bülbül, 2000).

6. Haber girişleri ve başlıkları

Haber yazma yöntemleri aktarılırken, aslında haber girişlerinin nasıl olması gerektiği de anlatılmaktadır. Ancak haberlerin girişi sadece bu tekniklerle yazılmasından ibaret değildir.

Başlıklar, birkaç kelimeden oluşan, genellikle yargı bildiren haber özetleridir. İlgi çekmek ve haberin önemini göstermek açısından başlık belirleyicidir. Başlığın haberle çelişmemesi, haberde verilmek istenilen bilgi ve duyguyu aktarabilmesi, bilgiyi olduğundan çok daha önemli ya da çok daha az önemli göstermemesi gereklidir. Başlık kompozisyonu, yayın anlayışı ve tasarıma göre şekillenebilir. Başlıkla birlikte, üst ve alt başlık kullanımı da söz konusu olabilir. Başlığın en fazla üç veya dört kelimeden oluşacağı düşünülürse, üst veya alt başlıkların da 5 ila 10 kelimeyi geçmemesi gereklidir.

Başlık, üst başlık ve alt başlık atmayı düşünürken, haberle ilgili ilk tanıma dönmekte fayda bulunmaktadır. “Bu olayı, ben birisine anlatırken en kısa nasıl anlatırım?” sorusu başlık bulmayı da kolaylaştırır.

Bazı kurumlarda, başlıkla birlikte spot kullanımı da söz konusudur. Gazetelerin birinci sayfalarında gördüğümüz, haber özeti olarak nitelendirilebilecek spotlarda, 15-20 kelimeyle haber özetlenir.

Haberde, paragraflarda bulunan bazı önemli bilgileri göstermek ve kolay okunmasını sağlamak için ara başlık kullanımı da söz konusudur ve sık başvurulan bir yöntemdir.

Başlık bulunduktan sonra haber girişi yazımına başlanır.

- a. *Tek olaylı giriş:* Tek cümlede, tek bir olay aktarımı yapılır. "Cumhurbaşkanı, banka faizleri ile ilgili olarak, '...' dedi."
- b. *Çok olaylı giriş:* İlk paragrafta birden çok gelişme aktarılır. "Cumhurbaşkanı'nın banka faizleri ile ilgili, '...' açıklamasının ardından, kamu bankaları hızla faiz indirimine gitti. Konut kredisi faizleri, yüzde 0.80'e indi..."
- c. *Özetleyici giriş:* Az cümleyle, konunun özeti aktarılır. Çok olaylı girişle benzerdir.
- d. *Tanımlayıcı giriş:* Gelişen olaylardan çok özneyi tanımlayan girişlerdir. "Cumhurbaşkanı, konut faizleri ile ilgili ilk kez konuştu." Devamında, gövde kısmında bilgiler aktarılır.
- e. *Alıntı giriş:* Habere bir cümle ile başlanır. Farklı üslupla yazılan haberlerde kullanılır.
- f. *Sorulu giriş:* İlgi çekmek amacıyla haberin girişinde, soru kullanılır. Nadiren başvurulan bir yöntemdir.
- g. *Yargı bildiren giriş:* Haberde aktarılan bilgiyle ilgili genel bir yorum ya da yargı girişte aktarılır. "Kadına şiddet vakalarının ardı arkası kesilmiyor."
- h. *Karşıtlık kurulan giriş:* Vurgu amaçlı kullanılır. "Dondurucu soğukta plaj keyfi..."
- i. *Öyküleyici giriş:* Olay örgüsü, giriş bölümünden başlanarak, öykü anlatır gibi bir üslupla aktarılır. Daha çok bir

kişinin portresinin, yaşam öyküsünün aktarıldığı haberlerde kullanılır.

- j. *Okur odaklı giriş*: Doğrudan haberi okuyan kişiyle etkileşim kurulan girişlerdir. “Kulaklarınıza inanamayacaksınız...”

Kitabi olarak aktarılan bütün bu giriş türleri, aslında pratikte yazılan haberlere bakılarak kategorileştirilmiştir. Bu nedenle, bilginin en doğru ve çarpıcı biçimde aktarılmasının önemli olduğu unutulmamalıdır. Aslında, haberin girişini kendinize söylediğiniz cümle belirler. Sizi o haberi yazmaya iten motivasyon, haberin girişini de oluşturur. Çok şaşırtıcı bir bilgi, çok ilginç gelen bir yaşam öyküsü, yüzbinlerce kişiyi ilgilendiren bir gelişme... Haberin odak noktası, haberin girişini kendiliğinden kurar. Soma'daki maden faciasını haberleştirmeye giden bir muhabir, “genel” nitelikli bir haber yazarak, kaç madencinin öldüğünü, kaçının hala kurtarılmayı beklediğini haberin girişinde anlatır. Aynı muhabir, bir madencinin hikâyesine odaklandığı başka bir haberinde ise “çizmelerimi çıkartayım mı?” sorusuyla haberin girişini oluşturabilir. Ya da o madencinin hangi koşullar nedeniyle yerin binlerce metre altına girdiğini anlatarak. Odak noktası, haberin girişidir. Ve o giriş, tekniklerden birine mutlaka denk gelecektir.

7. Haberin anatomisi ve 5N1K

Standartlara uygun bir haber, aynı zamanda anatomisi kolayca çözülebilecek olan haberdir. Bu noktada, bir haberde yanıt mutlaka bulunması gereken soruların ne olduğunu anımsamak gerekir. 5N1K olarak özetlenen ve yaygınlaşan bu formül, kimi zaman haber girişlerini, kimi zaman haberin bütününe anlamak için kullanılır.

5N1K'nin açılımı şöyledir:

- Neden: “Mevlâna, ölümünün 735. yıldönümünde anıldı.” Neden anıldığı sorusunun yanıtı verilmektedir.
- Nerede: “Anma etkinlikleri Konya’da yapıldı.” Etkinliğin yeri bildirilmektedir.

- Ne zaman: Anma etkinliği dün gerçekleştirildi. Zamanı bildirilmektedir.
- Nasıl: Anma etkinlikleri, görkemli bir törenle, protokolün katılımıyla yapıldı. Nasıl gerçekleştirildiği sorusunun yanıtı verilmektedir.
- Ne: Mevlâna için anma etkinliği yapıldı. Ne yapıldığı sorusuna yanıt verilmektedir.
- Kim: Mevlâna anıldı. Öznenin kim olduğu aktarılmaktadır.

Bir haberin iskeletini çıkarabilmek, hem haberle ilgili kodları zebilmek hem de haberin standartlara uygun olup olmadığını anlayabilmek açısından önemlidir.

5N1K'de yer alan sorulara haberde yanıt bulabiliyorsanız, bu, haberin temelini zdğnz anlamına gelir. Ancak haberi zerken başlığa, başlığın haberi tanımlayıp tanımlamadığına yorum yoluyla ulaşmak, alt ve st başlıklarda kullanılan dili zmlenmek, doğru bir yargı oluşturulup oluşturulmadığını tartışmak da haberin anatomisini anlamak açısından mühimdir. Gazeteci, bir haberi okurken, kaynağının kim olabileceğini de tahmin edebilir. Kaynağın kim olabileceğini, haberin unsurlarından çıkartır ve bir başka haberde kullanmak üzere bu kaynağı not eder. Haberin anatomisi, nesnellik başta olmak üzere bize haberin kalitesini gösterir.

5N1K, elbette bütün unsurlarıyla, başarılı bir haberi anlamak için yetersizdir. Komplike, ses getiren haberleri açıklamak için bu sorular ve yanıtlar yetersiz kalacaktır. Buna karşılığ, özellikle temel gazetecilik bilgisi açısından rehber niteliği taşımaktadır.

8. Hikâye anlatıcılığı

Türkiye'de son yıllarda unutulana, dünyada ABD ve İngiltere başta olmak üzere medyanın etkililiğini sürdürdüğü ülkelerde sıkça kullanılan haber yazım tekniklerinden biri de hikâye anlatıcılığıdır. Cumhuriyet dönemi medyasına bakıldığında, özellikle de 50'li yıllardan sonra, yaygın medyada hikâye anlatıcılığının bir üslup olarak kullanıldığını görebiliriz. Ancak, 90'lı yıllardan sonra daha kısa metinlerin kullanılması, spot haberin

ağırlık kazanması, 2000’li yıllarda dijital medyanın hayata girmesiyle, haberlerin çok daha kısa metinlerle aktarılması, hikâye anlatıcılığının çok geride kalmasına yol açmıştır.

Oysa evrensel örnekler, hikâye anlatıcılığının okur tarafından da tercih edildiğini, doyurucu ve ilgi çekici olduğunu göstermektedir (Semercioğlu, 2020). Bu noktada, Türkiye medya-sındaki bir eksikliğin daha tartışılması şarttır. Türkiye’de son yıllarda, muhabirlerin sayısı giderek azalmakta, editörlük muhabirliğin yerini almaktadır. Haber merkezlerinin dağılması, az sayıda kişiyle çalışma tercihi, işsizlik, kısıtlı imkânlarla kurulan internet sitelerinin sadece editörlere yatırım yapması, muhabirliği geri plana itmiştir. Oysa gazetecilik, muhabirliktir. Mesleğin en önemli unsuru muhabirdir. Muhabirlik de tanıklıktır. Orada bulunmak ve bilgilerle birlikte gördüklerini aktarmak... Muhabirler de son dönemde, izlenim aktarımını kullanmamaktadır. Bir yargı haberi yapılırken, duruşmada neler olup bittiği aktarmakta ancak mahkeme salonundaki atmosfer, sanığın ruh hali, hâkimin terlemesi gibi ortamı okuyucuya gösterebilecek bilgiler kullanılmamaktadır. Hikâye anlatıcılığı ile haber yazmanın önemli avantajlarından biri, muhabirin kişisel tüm gözlemlerini de haber metnine koyabilme özgürlüğünü kendisinde bulabilmesidir.

Hikâye anlatıcılığı yöntemi ile haber yazımı mutlaka geliştirilmeli, bu konuda gazeteciler cesaretlendirilmelidir. Özellikle bir kurumun, bir takımın, bir kişinin, bir grubun yaşadıkları aktarılırken kullanılacak bu yöntem, içeriğin gücünün yükseltilmesi ve okurun ilgisinin çekilebilmesi açısından önemlidir. Bu alanda çalışmalar yapan “newslab” adlı internet sitesinde konuyla ilgili örnekleri bulmak mümkün. Sitede yer alan rehber göre, bir “hikâye haber” hazırlarken, şu unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir (Semercioğlu, 2020).

- Oluşturduğunuz anlatıyı doğru bir çerçeveye oturttunuz mu? Bu anlatı için yeterli bilgiyi toplayacak çalışmayı yaptınız mı? Aynı konuyu ele alan farklı haberlerin perspektiflerine baktınız mı?
- Hikâyenizde kullandığınız temalar bir bütün oluşturuyor mu? Hikâye kendi içinde kopuk mu?

- Haber hikâyenizi anlatırken konuyla ilgili güç dinamiklerini yeterince değerlendirdiniz mi? Hikâyenin verdiği mesajla sizin vermek istediğiniz mesaj arasında bir uyumsuzluk ya da çatışma mevcut mu?
- Baştan sona okunduğunda hikâyenin bir akışı veya ritmi mevcut mu? Bu akış ve ritimde bir bozukluk var mı?
- Haberin hikâyesi, kullanılan çerçeveler, temalar, mesajlar, anlatım, kültürel referanslar ve dil haberin ulaşması istenen hedef kitleye ulaşıyor mu?

Rehberine göre, hikâye hazırlanırken de şu unsurların bulunması gerekmektedir.

- Bunun için ilk adım bir profil çıkarmak. Ham haberi yönlendirecek, hikâyenin akışını sağlayacak kişi ya da kişiler kimler? Bu aynı zamanda insandan farklı, habere konu olabilecek her şey olabilir. Kişinin hikâyenin merkezinde yer aldığından da emin olmak gerekiyor.
- Ardından bu kişinin başına nelerin geldiğini anlatan ve nasıl sorusunun peşine düşen açıklayıcı bir metne ihtiyaç var. Her hikâyede olduğu gibi haber hikâyesinde de betimleme yapmak ve konunun farklı özellikleri hakkında bilgi vermek önemlidir. Ardından kişi ve detaylar ister istemez gazeteciyi elindeki malzemeye bir adım geriye çekilerek, daha uzak bir perspektiften bakmaya sürükler. Böylece büyük resmi görmeye başlarız. Konu tam olarak neyle ilgili? Kültürle mi yoksa ekonomiyle mi?
- Giderek gelişen anlatıya paralel anlatılar, mikro ölçekli bakış açıları, tabiri caizse yan hikâyeler gerekir. Haberin merkezindeki kişinin yaşadığı olayla ilgili başkaları ne düşünüyor, nasıl yorumluyor, konudan etkilenen kişiler kimler gibi birtakım sorular burada kilit noktadadır. Bir haber hikâyesi bu kısım olmadan da yazılabilir fakat yan hikâyeler hem merkezi hikâyeyi destekler hem de konuya derinlik katar.
- Eğer hikâye kişiler üstüyse bunun gündelik yaşama nasıl yansıdığı, tam tersiyse gündelik yaşamın genele nasıl aktığı bir diğer aşama olabilir.

- Artık elimizde bir hikâyenin tüm unsurlarını karşılayabilecek kadar malzeme mevcut. Bunları hem bir gazeteci hem de bir edebiyatçı gibi, karakteri olan bir hikâyeye, sahneleri olan bir filme dönüştürmek mümkün.
- Diğer yandan gazetecilikle dijital dünya arasında da artık kopmaz bir bağ var. Bu yüzden hikâyede bol miktarda görsel ve video yer almalı, var olan veriler görselleştirilmeli, grafikler ve illüstrasyonlar kullanılmalı, kodlama bilinmese dahi dijital araçların nimetlerinden faydalanılmalı, hikâyenin uygun yerlerine mesela bir ses kaydı, bir ham görüntü eklenmeli. Bunlar hikâyeye çok zayıf olsa dahi bunları maskeleyebilecek unsurlar.

Özellikle dijital medyada kullanılması çok daha verimli olan bu yöntem, geniş bir görsel ağı da haberle birlikte kullanma imkânını vermektedir (Şener, 2018).

Sonuç

Günümüzde haberi iletme biçimleri, araçları büyük bir değişim gösterse de haber aslında klasik denilebilecek niteliklerini korumaktadır. Sosyal medyada, 140 karakterle bir haberi özetleyip aktarma telaşı, geçmiş yıllarda uzun bir metinden 2-3 satırlık spot haber çıkartma çabasından çok farklı değildir. Ya da haberi işitsel araçlarla aktarmaya dayalı yeni yöntemler, 50 yıl önce haberlerin radyoya taşınmasından çok da farklı bir nitelik göstermez. Eskiden bu yana daha fazla erişilebilir olma, daha çok kişiye ulaşma, daha çok ilgi çekme çabası, farklı yöntem arayışlarına yol açmış ve bunları geliştirmiştir. Ancak haber, orada bir yerde geçmişte de bugün de aynı şekliyle aktarılmayı beklemektedir. Bu yönüyle haberin kokusunu almak, habere erişmek, haberi yazmak ve aktarmak aslında araç ve yöntemler değişse de benzer çabaları içeriyor. Kamuoyunun yakından ilgilendiği bir davanın duruşması aktarılırken, daha nitelikli haber, hukuki terimleri anlamlarıyla özetleyen, dosyaya giren evrakın anlamını aktaran, duruşmanın atmosferini okura geçirebilen metinlerden çıkıyor. Aynı haber, sadece duruşmanın akışı aktarılarak yazıldığında ise başka, derinlikten yoksun bir biçime bürünüyor. Bu

nedenle meslekte uzmanlaşma, daha nitelikli haberlerin ortaya çıkmasını eskiden bu yana sağlıyor. Hangi haberin hangi teknikle yazılması halinde daha ilgi çekici olacağını da bu deneyimler belirliyor. Bazı olaylar, düz haber formatında aktarıldığında daha çok ilgi çekerken, bazı haberleri hikâye gibi aktarmak gerekiyor. Bazen, 5N1K'ya bütünüyle uygun klasik bir giriş yapmak gerekirken, bazen tek cümlelik ve kişiyi çarpan bir giriş cümlesi, haberin büyük etkileşim almasını sağlayabiliyor. Bu deneyim de ancak pratikle kazanılabiliyor. Haber yazma ve teknikleri öğrenilirken, mümkün olduğunca karmaşık, birden fazla olayı içeren bilgilerin aynı metinde yazılmaya çalışılması deneyim kazanabilmenin en etkili yolu. Yazılmış bir haberin unsurlarını belirlemeye çalışarak, aynı haberi o unsurlarla yeniden yazmaya çalışmak da etkili bir pratik yöntemi. Haber yazımı ve haber yazma teknikleri öğrenildikçe, yazım biçimi geliştikçe, habere karşı eleştirel bakış açısının gelişmesi ve bunun sonucu olarak daha nitelikli haber metinlerinin ortaya çıkması, toplumsal cinsiyet odaklı haber yazımı, ayrımcılık içeren metinlerin ayıklanması da mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Bülbül, R. (2000). *Genel Gazetecilik Bilgileri*. Ankara: Nobel.
- Bülbül, R. (2001). *Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar*. Ankara: Nobel.
- Girgin, A. (2000). *Yazılı Basında Haber ve Habercilik*. İstanbul: İnkılap.
- Girgin, A. (2002). *Haber Yazmak*. İstanbul: Der.
- Hohenberg, J. (1973). *Gazetecilik Mesleği*. F. Ofloğlu (Çev.). İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Yüksel E. ve Gürcan, H. İ. (2007). *Haber Yazma Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tokgöz, O. (2010). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge.
- İnternet Kaynakları
- Semercioğlu, C. (2020, 6 Ocak). *Gazeteciler İçin Hikâye Anlatıcılığı*. Web Sitesi. Erişim Adresi: <https://www.newslabturkey.org/gazeteciler-icin-hikaye-anlaticiligi/> (Erişim tarihi: 14/07/2020).
- Şener, O. (2018, 30 Eylül). *Haberciler için hikâye anlatımında yeni görsel formatlar*. Web Sitesi. Erişim Adresi: <https://www.newslabturkey.org/habercilik-icin-yeni-fotograf-formlari/>

Hak Temelli Gazetecilik: Bir Kılavuz Denemesi

Tezcan Durna¹

Giriş

Hak temelli ya da hak odaklı gazetecilik, esas itibariyle insan haklarına duyarlı gazeteciliği anlatmak için ortaya atılmış bir kavram. İngilizce karşılığı “*advocacy journalism*” ve bunu Türkçeye doğrudan çevirmeye kalkıştığımız zaman “dava-savunuculuk gazeteciliği” şeklinde adlandırmak gerekir. Belki de bu tarz gazetecilik anlayışını temelde genel anlamdaki gazetecilikten ayıran fark, haklara duyarlı olmasıdır. Zira gazetecilik mesleği ve habercilik işi sadece haklara odaklı bir perspektif üzerinden gelişmemiş; genel olarak insanları etrafında olup bitenlerden haberdar etme şeklinde tanımlanmıştır. Hatta tarihsel olarak da gazetecilik, “kimi zaman küfürbaz bir dille yazılmış fakat genellikle aydınlatıcı skandallarla dolu dağınık broşürler, aylık ve haftalık yayınlar şeklinde ortaya çıkmıştır.” (Fulford, 2014: 74). Hatta ünlü romancı Gustav Flaubert, yaşadığı dönemdeki Fransa’da bir endüstri haline gelmiş olan gazetelerin, ağırlıklı kısmı Fransız orta sınıfından oluşan okur kitlesine ön yargılar aşıl原因 ve kendi zekâsını ve yorumlama yeteneğini kullanmasına engel

1 Doç. Dr., **um:ag** Genel Yayın Yönetmeni.

olan ürünler olduğunu iddia eder (de Botton, 2015: 68). Yani Flaubert, modern gazeteyi, okurunda derin önyargılar geliştiren ve dünyayı yorumlamasını engelleyen bir iletişim aracı olarak görür. Bu açıdan bakıldığı zaman, gazetecilik mesleğine günümüz Türkiye’inde yüklenen hayati anlamın tarihsel bir perspektiften sorgulanması gereği ortaya çıkar. Bu sorgulamayı yapabilmek için özellikle de ticarileşmiş, endüstrileşmiş; siyasi, ekonomik, askeri ve sembolik elitlerle sıkı fıkı bir ilişki içindeki gazetecilik mesleği ile bu mesleğin icra edildiği kurumsal yapıları analiz etmek gerekir. Ancak böyle bir sorgulama sonrasında “hak temelli-hak odaklı” bir gazetecilik tanımlamasına geçebiliriz.

Türkiye’de son yıllarda en çok gazeteciler olmak üzere toplumun her kesiminden pek çok insan, yoğun bir hak ihlali ile karşı karşıya kalıyor. Hukukçulardan tıpcılara, sivil toplum örgütü gönüllü ve liderlerinden meslek örgütlerine, siyasetçilerden gazetecilere kadar toplumun pek çok kesimi temelde iktidarın iş ve eylemlerini eleştirdiği için, doğrudan eleştirdiği gerekçesiyle değil de, muhtelif gerekçeler, yol, yöntem ve araçlarla baskı altına alınıyor. İktidar bloku, tek bir kişinin etrafında kenetlenmiş durumda, iktidara karşı varlık yokluk mücadelesi veren tüm toplumsal kesimlere karşı nefret suçu başta olmak üzere ayrımcılık ve kin dolu söylemlerle hareket ediyor. Bu çok yönlü hak ihlallerine yol açan hareket sadece tepeden bir kişi istediği için yürütülüyor elbette. Ülkenin temelinde farklılıklara karşı en hafif deyimle bir yadırgama kültürü mevcut olduğu için, bu kültürü besleyen her türlü kutuplaştırıcı ve ayrımcı söylem ve eylemler, geniş kitleleri kolayca harekete geçirebiliyor. Bu eylem ve söylemler, çoğu zaman medya organları aracılığıyla bir seferberlik ruhu şeklinde sunulularak, bütün muhalif kesimlerin denetlenmesi ve bastırılması için araç olarak kullanılıyor.

Aslında parlamenter demokrasilerin krizi, neoliberal ekonomi politikalarının yarattığı derin eşitsizlik, yine neoliberal ideolojinin yol açtığı hakikat yitimi ile beraber hak ihlallerinin artışı küresel bir sorun olarak karşımızda duruyor. Hak ihlallerinin yol açtığı umutsuzlukla birlikte, rasyonel bir zeminden ziyade duygulara seslenen muhafazakâr ve otoriter popülist liderler giderek daha fazla teveccüh görmeye başlıyor. Bu teveccühün

sonucunda bu liderler modern insan hakları kavrayışına daha çok saldırmaya ve bu hakları gereksiz detaylar olarak görme-ye başlıyor. Türkiye’de son yıllarda işçi kıyımlarından, kadın, çocuk ve LGBTİ bireylere yönelik söylemsel ve fiili saldırılara, doğa katliamından örgütlenme hakkına karşı saldırılara kadar artan hak ihlallerini, geride kalan bir avuç bu haklara duyarlı gazetecinin yaptığı haberlerden ve sosyal medya platformlarından mağdurların yaşadıklarını paylaşmasından duyabiliyoruz. Tam da bu nedenle, hak ihlallerinin belki de en öncelikli hedefi son zamanlarda gazeteciler olmaya başladı. Her türlü ihlal, haksızlık, hukuksuzluk, usulsüzlük gibi olayı haberleştirip kamuoyuyla paylaşan gazetecilerin haberi ya durduruluyor, ya haberi yaptığı için ceza davası açılıyor, ya haberi yayınlayan kurum değişik araçlarla cezalandırılıyor, ya da son kertede gazeteciler hapse atılıyor. Türkiye’de hala yaptığı haberler nedeniyle, yani mesleğini icra ettiği için 76 gazeteci hapiste tutuluyor.² Bu nedenle hak temelli gazetecilik en öncelikli olarak bu mesleği icra edenler açısından hayati önemde bir kavram ve perspektif haline gelmiş durumdadır.

Bu yazıda hak temelli gazeteciliği tanımlamak için hak temelli olmayan gazetecilik anlayışının ne olduğundan yola çıkılacaktır. Liberal basın ilkeleri açısından baktığımız zaman karşımıza öncelikli olarak gazeteciliğe dair nesnellik ilkesi çıkarılır. Ancak nesnellik ilkesi, dengelilik ve tarafsızlık ilkeleriyle birlikte ele alındığı zaman, habercilerin toplumsal iktidar ilişkilerine kolaylıkla eklenmesini sağlayan mistifikasyon araçlarına dönüşebilir. Yani haklara duyarlı olmak, sesi duyulmayanların sesini duyurmak ve sorunlarını gündem haline getirerek, sorunlar çözülene kadar gündemde tutmak gibi bir motivasyonu olmadığı zaman, gazetecinin yaptığı haberler toplumsal alandaki eşitsiz iktidar ilişkilerini normalleştiren ve bu ilişkilerin düzene boyun eğenler tarafından kanıksanmasına yol açan bir araca dönüşebilir. Bu nedenle, konvansiyonel (bağlama göre geleneksel, hegemonik diye de adlandırılabilir) gazetecilik anlayışının hangi tarihsel koşullarda ne gibi uzlaşıya dayalı normlar edindiğini ve

---

2 <https://tgs.org.tr/cezaevindeki-gazeteciler/> (Erişim tarihi: 08/07/2020).

bu normların ne gibi yapısal sorunlara yol açtığını anlamak gerekiyor.

O yüzden bu yazının ilk bölümü hak gazeteciliğinden örgütsel yapılanması, haber değeri kavrayışı, gazetecilik mesleğine yüklediği anlam ve işlevler açısından ayrılan geleneksel gazeteciliği kısaca ve bağlamsal olarak anlamaya ayrılacaktır. İkinci olarak haklara duyarlı bir gazetecilik anlayışının neden önemli hale geldiği haklar ve özgürlük anlayışı çerçevesinde ele alınacaktır. Üçüncü olarak ise hak temelli/hak odaklı gazeteciliğin temel özelliklerine dair bir izlek oluşturulmaya çalışılacaktır.

Konvansiyonel-Endüstriyel Gazeteciliğin Sorunları

Türkiye’de belki de son beş-altı yıldır bir zamanlar nispeten icra edilebilir olan gazetecilik mesleği, baskı, yıldırma, hapis tehditleri, sansür, otosansür, haber durdurma gibi pek çok mekanizmanın işletilmesi yoluyla neredeyse yapılamaz hale gelmiştir. Gazetecilik mesleğinin yapılamaz hale getirilmesi için uygulanan bu baskılama stratejileri elbette aklımıza ilk gelenler. Tek tek saymaya ve örneklerle anlatmaya kalkışırsak uzun sayfalar yazmak gerekir. Kaldı ki, dünyada, yaşadığı ülkede ve çevresinde nelerin olup bittiğine dair biraz merakı olan herkes her geçen gün sadece gazetecilere yönelik değil, muhalif olan her türlü sese karşı nasıl baskı teknikleri uygulandığını deneyimleyerek görüyor. En son tartışmaya açılan sosyal medya platformlarının denetim altına alınmasını sağlayacak yasa çalışmaları talebi de, haber alma ve ifade özgürlüğünün önünü kesmek için ortaya atılan yeni stratejilerden birisi olarak görülebilir. İktidarların meşruiyeti kuşkulu hale geldikçe, kendilerini destekleyen kitlelerin olayların iç yüzünü öğrenmesini engellemek en kolay yol olarak görülür. Türkiye’de son zamanlarda yaşadığımız haber alma ve iletişim özgürlüğüne dair saldırıların temelinde bu gerçek yatmaktadır.

Ancak basın ya da gazeteciler, elbette her zaman halkı gerçeklerden haberdar eden idealist aktörler değildir. Basın bir yandan iktidarın baskı ve sindirmesinin hedefi olabilirken, bazı zamanlarda ve durumlarda bizzat kendisi bir baskı aygıtına dönüşebilir. Aslında modern basının ana akım tarih yazımı bize,

basını özgürlük mücadelelerinin baş aktörü olarak betimlerken, perspektifimizi hegemonik olmayan bir bakışa çevirdiğimiz anda, basın başlı başına bir baskı aygıtı olarak görülebilir. Sadece kısa Türkiye tarihi içindeki azınlıklar ve farklılıklara yönelik kitlesel kalkışma, linç ve kıyımlarda basının rolüne bir göz attığımız zaman bile, bu aygıtın salt özgürlük mücadelesinin aracı olmadığını anlamak mümkün olur. Ancak olayı biraz daha geniş bir perspektiften, küresel bir bakış açısıyla ve yapısal boyuttan ele aldığımız zaman biraz daha derinlikli incelemek gereği ortaya çıkar. Çünkü gazete ve gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışı, kapitalizmin gelişimi ve kapitalist üretim ilişkilerinin seyri ile yakından ilişkilidir.

Ana akım tarih yazımı anlayışı, basını, sınıf savaşımının olmadığı, mevcut çatışmanın cehalet ile aydınlanma, birey ile ceberut devlet arasında tasarlandığı muhayyel bir toplumda hükümete karşı halkın topyekûn bekçisi olarak tarif eder (Curran ve Seaton, 2010: 7-10). Kuşkusuz basın, burjuva sınıfının monarşi karşısında meşru bir güç olarak yükselmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir. Elbette İngiltere’de de Çarlık Rusya’sında da basın işçi sınıfının hak ve örgütlenme mücadelesi için de önemli bir araç olarak kullanılmıştır. İngiltere’de özellikle 1830’lu yıllarda işçi sınıfını bir arada tutan “radikal basın” tarihsel işlevini yerine getirmiştir. Ancak basının belli bir sınıfın örgütlenmesinde kullanılması, onun ticari potansiyeli keşfedildiği anda sınırlı bir hal almıştır. Zira burjuvazi, özellikle İngiltere’de basının her türlü yasal denetim ve vergiden azade hale gelmesi için mücadele ederken, bir yandan da işçi sınıfının örgütlenmek için el altından basın faaliyeti yürütmesinin de toplumsal denetim altına girmesini hedeflemiştir. Bu aynı zamanda basının günümüzdeki ne benzer bir örgütlenme modeline doğru ilerlemesi için atılan adımların tarihsel izlerini sunar bize. Gazetecilik denilen mesleğin profesyonel kodları da, hükümet denetim ve vergilerinden kurtulan burjuva basınının oluştuğu ve ticarileştiği bu tarihsel dönemde şekillenmiştir (Taş, 2010: 34).

Basının ticari potansiyelinin keşfi, ticari olmayan ve radikal örgütlenmelere vesile olan işçi sınıfı basını gibi mecraların giderek sönmelenmesine ve etkisini yitirmesine yol açmıştır. Bu sü-

reç Amerika, İngiltere ve Kıta Avrupası'nda farklı deneyimlerle ilerlese de, gazetelerde üretilen sembolik ürünlerin bir değişim değerinin olduğunun keşfedilmesiyle, bu değişim değerine başka bir ürünün eşlik etmesi birbirine yakın zamanlarda gelişmiştir. Bu ürün kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı kitlesel emtianın tüketiciye tanıtılmasına aracılık edecek olan reklamdır. Reklam denilen ürün, gazeteler kitleselleştikten sonra gazetecilik faaliyetine dair normların sınırlarını önemli ölçüde belirlemiştir. Gazetelere dâhil olan bu ürün, haber denilen ürünün meşruiyetini krize sokmuş, bu krizin önüne geçmek için günümüzde hala geçerliliğini sürdüren ilkelerin ilk nüveleri tartışılmaya başlanmıştır.

Tartışılmaya başlanan bu normlardan en önemlisi olan objektiflik, özellikle de ABD'de iki partili sistem içerisinde "özerk olma iddiasında bir kuruluş olarak basın" her türlü siyasi görüşe eşit mesafede olduğunun ilanı olarak görülmüştür. Ancak bu ilanla birlikte basın, burjuva ideolojisi ve bunu meşrulaştıran parlamenter demokrasinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Uzun yıllardır tartışılan ve bir misyon olarak basına yüklenen gücün de kabulü anlamına gelmiştir bu: Dördüncü güç olarak basın, gücünü böylece objektifliğinden almaya başlamıştır (Schudson, 1981: 5). Bu objektiflik savunusu, her ne kadar basının hiçbir koşulda politik rengini belli etmemesi gerektiği gibi bir iddiaya yaslansa da, en nihayetinde basın, kapitalist üretim ilişkileri içinde oluşmuş burjuva parlamenter demokrasisi ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak karşımızda durmaktadır. İçinde geliştiği sisteme tam da bu sistemin üretim ilişkileri içinden bağlıdır basın. Yani kapitalist üretim ilişkileri içinde var olan kültürel bir ürünün bu üretim ilişkilerinin dışına çıkmak mümkün olmadıkça radikal bir hal alması imkânsız değilse bile çok zordur. Öncelikle yerleşik-geleneksel-ana akım gazetecilik pratiklerini bu perspektiften eleştirerek yola çıkmak gerekir. Zira yerleşik değerlerin yol açtığı eşitsiz iktidar ilişkilerinin sebep olduğu hak ihlallerini eleştirmek de, var olan üretim ilişkilerinin çelişkilerinin farkında olarak mümkün olabilir. Yoksa basının içinde yeşerdiği ve varlığını borçlu olduğu liberal değerlerin tanımladığı objektiflik, içinde yaşanan sistemin sorunsuz olduğuna dair önyargıyı da pekiştirir.

Batı uygarlığı, basın ve ifade özgürlüğü miti üzerine kuruludur. Özellikle 20. yüzyıldan günümüze kadar küresel anlamdaki hegemonyasını bu fikir üzerinden oluşturmuştur. Yine özellikle dünyanın “kapitalist ve sosyalist” bloklar şeklinde kutuplaştığı yıllarda, ABD küresel çaptaki meşruiyetini kapitalist olmayan ülkeleri baskıcı, otoriter ve antidemokratik ülkeler şeklinde tanımlayıp kendisinden farklılaştırarak sağlamıştır. Bu farklılaştırma sürecinde medya sisteminin nasıl işlediği önemli olmuştur. Yıllarca iletişim fakültelerinde ve gazetecilik okullarında, kitle iletişim sistemleri tanımlanırken, Batılı medya sistemleri demokratik, sosyalist blokun medya sistemleri otoriter şeklinde tanımlanmıştır. Elbette bu tanımlamanın nesnel bir zemini yok değildir. Sovyetler Birliği ve bu bloka dâhil sosyalist ülkelerin medya organları büyük ölçüde bu ülkelerdeki tek partilerin propaganda aracı olarak işlev görmüştür. Ancak Noam Chomsky ve Edward S. Herman, 1988 yılında yazdıkları *Manufacturing Consent* (1988) (Rızanın İmalatı) adlı kitaplarında ABD’deki medya sisteminin de bir nevi kapitalist sistemin propagandasını yapan bir ideolojik aygıt olduğunu iddia etmişlerdir. Bu ideolojik aygıt, elbette otoriter ülkelerdeki gibi vulgar bir biçimde işlevini yerine getirmez. Chomsky ve Herman, ABD medyasının propaganda işlevini beş süzgeçle yerine getirdiğini düşünürler. Bu kitapta iki yazar, aynı zamanda liberal basın kuramı tarafından yüklenen, basının hükümeti denetlediğine dair iddiayı da temelden sarsmaktadırlar. Yani bu iddiaya göre basın parlamenter demokrasi içinde dördüncü güç işlevi yerine getirmek şöyle dursun, bir propaganda aracıdır.

Bu kitabın temel iddialarından birisi, medyanın aslında halkı bilgilendirmediği, aksine halka güce sahip olanların bilinmesini istediği şeyleri iletmiştir. Yani aslında medya bize gerçekleri söylemez; politik, ekonomik ve askeri elitlerin bilinmesini istediği şeyleri iletir ve bu iletilen şeyler genellikle bu elitler tarafından çerçevenir. Toplumsal alandaki güç ilişkilerine dair bizim medyadan öğrendiğimiz şeyler, böylece güç sahibi kişilerin tanımlayıp sınırladığı şeylerdir. Küresel çapta faaliyet gösteren medya şirketleri büyük oligopollerin parçalarıdır. Bagdikian, 2004 yılında küresel çapta faaliyet gösteren bu oligopollerin dünyada beşe kadar indiğinden bahseder (2004: 27). Elbette 2004’ten bu yana

yeni iletişim teknolojileri ve web.2.0'daki gelişmelerle bu küresel çaptaki konvansiyonel medya tekellerine, Google, Youtube, Facebook, Twitter gibi yeni aktörler de katılmıştır. Ancak bu yeni aktörlerin iletişim ve haberleşme hakkı ile mahremiyet hakkına dair yarattıkları olası ihlaller ayrı bir yazının konusu olduğu için burada bu konuya girilmeyecektir. Hem konvansiyonel hem de yeni medya araçlarının temel motivasyonu kâr elde etmek olduğu için, sistemi eleştiren ve derinden sarsabilecek gazetecilik faaliyetine doğası gereği bu araçlar destek olmaz. En geniş kitleyi ilgilendiren konular doğal olarak haber konusu olabilir ve gündeme taşınabilir. Bu nedenle endüstriyel medya organlarından, farklı toplulukların haklarına duyarlı habercilikle ilgili hassasiyet beklemek aşırı iyimser bir yaklaşım olur.

Gazeteciler Gazetecilik Üzerine Nasıl Düşünür?

Tarihsel gelişimi içinden tanımlamaya çalıştığımız, belli ekonomik hedefleri olan şirketlerin kurumsal yapıları içinde örgütlenmiş olan bir gazetecilik mesleği ve bu mesleği icra eden meslek profesyonellerini elbette mesleğin itibarını korumak için bazı mesleki normlar sınırlandırır. Bu olumlu anlamdaki sınırlamanın yanı sıra ezici rekabet koşulları altında şekillenmiş profesyonel meslek ilkeleri ve teamülleri de gazetecilik pratiklerine dair olumsuz anlamda kısıtlamalar ortaya çıkarmıştır. Böylece gazetecilerin profesyonel mesleki normları ağır rekabet koşulları altında oluşmuştur. Bu nedenle gazetecilerin habere yaklaşımı bu rekabetin yarattığı özdüşünümsel sınırlılıklarla maluldür.

Gazeteciler, hem mesleğin icra edildiği kurumun örgütlenme yapısı hem de haberin üretildiği toplumsal iktidar ilişkileri doğrultusunda bazı düşünme biçimleri edinirler. Bu düşünme biçimini çalışma koşulları önemli ölçüde şekillendirir. Ele alınan/alınacak olayın haber değeri taşıyıp taşımadığı, olayı haberleştirirken kimlerin haber kaynağı olarak değerlendirileceği, olayın ne kadar süre içinde haberleştirilmesi gerektiği, olayı tanımlarken hangi sözcüklerin tercih edileceği, haberi sunarken nasıl bir başlığın seçileceği, olayın hangi boyutunun haber metnine dâhil edileceği, hangi boyutunun dışarıda tutulacağı gibi pek çok parametre gazetecinin olaya yaklaşımını şekillendirir. Bu neden-

le haber denilen şey üzerine gazetecilerin nasıl düşündükleri önemli hale gelir. Zira pek çok gazetecinin iddia ettiği gibi haber olayın ta kendisi değildir. Aksine haber, bir anlamda olaya dair bazı boyutların çoğu zaman eklektik bir biçimde bir araya getirildiği sentetik bir bilgidir. Bu nedenle zannedildiği ve iddia edildiği gibi, haber olayı olduğu gibi yansıtmaz ve haber, olayı haberleştiren gazetecinin değer yargılarından yüzde yüz arınmış değildir. Çoğu zaman hem gazetecinin kişisel tarihinden süzülüp gelen, hem de olayın tanımlandığı tarihsel ve konjonktürel iklimin yarattığı değer yargıları habere sızar.

Barbie Zelizer, gazetecilerin kendi meslekleri üzerine tartışıp konuşurken yedi metaforun öne çıktığını belirtir. Bunlar, “altıncı his, muhafaza, ayna, hikâye, çocuk, hizmet ve angajman”dır (Zelizer, 2017: 13). Gazeteciler, hem mesleki sosyalleşme hem mesleği icra ederken karşılaştıkları rekabet koşulları ve üretim ilişkileri içinde edindikleri “sağduyu” ile habere yaklaşırlar. Gazetecinin “altıncı hissi” bir anlamda onun “haber kokusu” alabilme yeteneğine işaret eder. Haberin kokusunu almak bir yandan gazeteciye içkin bir yetenek gibi görünmekle beraber, edinilen ve öğrenilen ve bir süre sonra içselleştirilen bir yetenektir. Bu yetenek olağan koşullarda olumlu değerlendirilebilir. Ancak gazetecilik mesleğinin vücut bulduğu, eşitsiz ve adil olmayan iktidar ilişkilerinin hâkim olduğu toplumsal koşullarda haber kokusu almak, aslında kimin güçlü kimin güçsüz olduğunu anlama ve buna göre kimin sesine kulak vermenin makbul olduğuna kimin sesininse duyulmayabileceğine karar verme yeteneğine işaret eder. Yani herhangi bir hayati konuda gazeteci, hem olayı hızla haberleştirme zorunluluğundan hem de geniş kamuoyunun merak ettiğini varsaydığı kişilerin değerlendirmelerine kulak vermenin daha kolay ve olağan görülmesinden dolayı bazı durumlarda olayın gerçek mağdurlarının sesini duymamayı tercih edebilir. Elbette bu tercih belli bir zaman içinde yapısal bir zorunluluğa dönüşebilir. Eğer gazetecinin özel bir ilgisi ve çabası olmazsa başlangıçta tercih olarak görülen bir süre sonra da zorunluluğa dönüşen sesi duyulmayanların sesine kulak asmama halî, yaygın bir norm haline gelebilir. İçinde yaşadığımız endüstriyel medya koşulları bunun örnekleriyle doludur.

Bahsi geçen metaforlardan “muhafaza” ise, gazetecinin rekabet koşulları içinde habere bir temellük nesnesi olarak yaklaşmasını anlatır. Yani gazeteci “haberi ilk veren ben olmalıyım” kaygısı ile haberi kendi kişisel malı olarak görmeye başlar. Hâlbuki haber, her şeyden önce kamuoyunun dikkatini çekmek ve buna göre bir tavır alınması beklentisiyle halka verilir. Ancak ticari kaygı ve rekabet koşulları başlangıçta bu meramla yaklaşılan haberi, hem gazetecinin hem de gazetecinin çalıştığı kurumun ticari başarısı ile itibarını güçlendiren bir nesneye dönüştür. Habere ilgili bu paradoksal durum, yine habere konu olan olaya yaklaşımı sakatlayan bir algıya yol açar. “Haber kamunun malı mıdır, yoksa bireysel bir temellük nesnesi midir?” sorusuna verilecek her yanıt yine endüstriyel ve ticari medya koşulları içinde düşünmek gerekir. Bu koşullar altında verilecek hiçbir yanıt tatmin edici olmaz.

Bir “hizmet” olarak gazetecilik metaforu ise kamuoyunun yüzeyine hitap etmeye eğilimli bir perspektife dayanır (21). Ulusal çapta faaliyet gösteren gazeteler, kapitalist üretim örüntülerinin şekillendirdiği, burjuva hukuku ve normlarının domine ettiği ve toplumun vasatına hitap eden hegemonik bir kamusal müzakere mantığı ile habere yaklaşır. Bu nedenle vasatın çeperinde yer alan olay ve sorunlar çoğu zaman haber değeri kapsamında değerlendirilmez. Ayrıca yine vasatın sınırlarındaki bir olayla ilgili olarak bile çerçeveyi, söz söyleme ve yorumda bulunma “ehliyeti” olan haber kaynakları çizer, yani muktedirler. Televizyon kanallarında, tartışma programlarında, bir haber araştırmasında çoğu zaman örneğin mülteciler üzerine bizzat mülteciler konuşurulmaz. Mültecilik konusunda uzman kişilerle, sınır güvenliğinden sorumlu güvenlik güçleri ve ilgili bakanlar konuşabilir ancak. Mülteci ya da sığınmacı, haberin söylemine ancak pasif konumda, ya mağdur ya da suçlu pozisyondayken dâhil olabilir. Bu nedenle “bir hizmet” olarak gazetecilik, gazeteciler tarafından toplumun vasatı için yerine getirilen bir hizmet şeklinde algılanır. Bu vasat, içinde yaşadığımız toplum açısından değerlendirildiği zaman toplumun sadece yüzeyine tekabül eden bir “burjuva kamusal alanı”na işaret eder (Kluge ve Negt, 2018).

Türkiye’de Haberin Ötekisi Kimlerdir?

Son yıllarda, Türkiye’de bildiğimiz ve eleştirdiğimiz ana akım medyanın dahi esamisi okunmaz hale geldi. Türkiye’de her iktidarın yaptığı gibi, AKP iktidarı da demokrasisi nispeten gelişmiş ülkelerde olduğu gibi medya ile ilişki ve iş birliğini incelikli bir şekilde sürdürmek yerine, tamamen denetim altına alma yolunu seçti. Hâlbuki hegemonik performans açısından, medya ile iktidar arasındaki ilişkiyi karşılıklı iş birliği şeklinde düzenlemek ve sürdürmek daha akılcı bir yoldur. Keza yıllardır, işleyen bir parlamenter demokrasi içindeki medyanın rolü, var olan sistemin eksiksiz sürdüğüne kitleleri inandırmak; eğer eksikler varsa da medya tarafından bu eksiklerin düzeltilmesi için denetleme rolünün yerine getirildiğine geniş kamuoyu kesimini ikna etmek şeklinde tanımlanmıştır. Ancak, mevcut iktidar böyle dolambaçlı bir yolla “oyalanmak” yerine, hızlı ve kestirme bir yola başvurarak, medya kuruluşlarını önce sermaye ve sahiplerini muhtelif yollarla değiştirerek mutlak bir denetime almıştır.³ Denetim altına alamadığı çok az sayıdaki medya kuruluşuna ise cezalar, yayın durdurular ve çalışan gazetecileri hapse atma şeklinde tedhiş hareketleriyle yıldırıma çalışmıştır ve bu yıldırı faaliyeti her geçen gün hızlanmaktadır. Elbette tamamen işlevsiz hale getirilmiş olan medya, kamuoyu nazarında güvenilirliğini kaybetmiştir. İktidar mutlak denetim altında tuttuğu medya organlarının bu güvenilirlik ve itibar kaybından dolayı alternatif mecralara yönelen kamuoyunu da bu mecralardan mahrum bırakmak için her geçen gün hukuki ve polisiye tedbir arayışlarına yenilerini eklemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde ülkenin kuruluşundan bugüne basın-yayın kuruluşlarının yayın politikaları sadece kâr-zarar hesabından hareketle şekillenmemiştir elbette. Bu nedenle Türkiye’deki kitle iletişim araçlarının yayın çizgilerinin eleştirisini yaparken sadece ekonomik temelli yapısal sorunlara odaklan-

---

3 Bu konuda detaylı bir inceleme için şuraya başvurulabilir: <https://halagazeteciyiz.net/2018/05/10/akp-doneminde-turkiyede-degisen-medya-sermayesi/> (Erişim tarihi: 10/07/2020). Ayrıca şu kaynağa da bakılabilir: Çam, Aydın ve Şanlier Yüksel; İlke (2015), “Türkiye’de Medyanın 2002 Sonrası Dönüşümü: Ekonomi Politik Bir Yaklaşım”, içinde Neoliberal Muhafazakâr Medya, U. Uraz Aydın (Der.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 66-102.

mak eksik bir bakış olur. Emperyalist ülkelerin Anadolu'daki işgaline karşı verilen bağımsızlık mücadelesi ile başlayan basın-devlet iş birliği, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte simbiyotik (ortak yaşamsal) bir ilişkiye evrilmiş, çok partili hayata geçişle beraber karşılıklı bir çıkar ilişkisine dönüşmüştür. Yıllar içerisinde bu karşılıklı çıkar ilişkisindeki basın kuruluşları, iktidarlardan ayrı ve bağımsız bir yayın politikası doğrultusunda hareket ettiği anda teşviklerin kesilmesinden kapatmalara ve sansüre varan cezalandırmalarla karşılaşmıştır. 1945'te Tan Gazetesi'ne yönelik linç girişimi, Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'nin silahlı bir saldırı sonucu öldürülmesi, Araştırmacı Gazeteci Uğur Mumcu'nun arabasına koyulan bir bomba ile hayattan koparılması, Özgür Gündem Gazetesi'ne ve çalışanlarına yönelik yıllar süren baskılar, kapatmalar ve suikastlar, Evrensel Gazetesi muhabiri Metin Göktepe'nin polis işkencesiyle öldürülmesi kısa Türkiye tarihi içinde, resmi ideolojiden sapan gazeteci ve gazetelere reva görülen cezalandırmalardan en bilinenleridir. Bütün bu saydığımız baskı ve cinayetlerin doğrudan sorumlusunun devlet olduğunu iddia etmek aşırı yorum olarak görülebilir.

Ancak bahsi geçen gazetecilerin ve gazetelerin devletin resmi ideolojisine aykırı ve o ideolojiyi sorgulayan haberler ve yorumlar yaptıklarını akıld tutarsak, geriye sadece "kendini devletin bekasını korumakla görevli addetmiş" bazı kesimler kalıyor sorumlu olarak. Devlet elbette yurttaşlık bağı ile bağlı olduğumuz ve bu bağın karşılığında hem ona karşı sorumlu/yükümlü olduğumuz hem de kendisinden beklentimiz olan tüzel bir kişiliktir ve elbette bireyler gibi kanlı canlı bir organizma değildir. Kendisine nasıl bir anlam yüklüyorsak odur aslında devlet. Hangi değerler ve ideolojik perspektifle ne anlam yüklediğimize göre devlet bize yaklaşır ya da bizden uzaklaşır. Bu nedenle devlete derin bir anlam yükleyen ve onu fetişleştiren toplumsal kesimler, yıllardan beri "devleti koruyoruz" saikiyle devlete "tehdit oluşturanları" paketleyip onun dışına atmakla da kendilerini görevli saymışlardır. Bu tehdit bazen din ve inancının gereklerini özgürce yerine getirmek isteyenler, bazen ana dilini özgürce konuşmak isteyenler, bazen en doğal yurttaşlık hakkını talep edenler, bazen de en doğal hak olan çalışma, örgütlenme ve insanca

yaşama hakkı için sokaklara dökülenler olmuştur (Danzikyan, 2014: 221-222). Her ne kadar Türkiye tarihinde bu hakları savunan ve bu hakların ihlalini açığa çıkaranlar, yani bozuk düzenin adaletsiz sonuçlarını açığa çıkarmak isteyenler; aydınlar, gazeteciler baskılar görererek bazen de hayatlarından olmuşlarsa da, Türkiye ana akım medyası ağırlıklı olarak var olan statükonun devamına hizmet etmiştir. Bu hizmet çoğu zaman devletin öteki-tehlikeli-devlete tehdit olarak kodladığı her kesime yönelik yanlış ve manipülatif bilgiyle geniş kitleleri yönlendirmek şeklinde tezahür etmiştir. Bu manipülasyon sürecinde Türkiye ana akım medyası her devirde tarihsel rolünü “hakkıyla” oynamıştır. Zira Türkiye ana akım medyası toplumda kim-kimlerin öteki olduğuna karar vermek için “içkin bir bilgiye” sahiptir (221).

Ana akım-büyük sermayeli medya, dünyada da Türkiye’de de kullandığı dil, öne çıkardığı haber, olaylara yaklaşım ve olayları adlandırma biçimiyle her zaman hegemonik iktidar ilişkilerine eklenme içinde olmuştur. Bunun en önemli nedeni medyanın ekonomik ve örgütlenme yapısıdır. Medyadaki örgütlenme yapısını liberal burjuva demokrasininin hüküm sürdüğü devletin ve toplumun genel yapılanmasından ayrı düşünemeyiz. Örgütlenme yapısı içindeki görev paylaşımı, hiyerarşi ve haber birimleri arasındaki uzmanlaşma haber kuruluşlarındaki yapısal sorunların temel kaynağı olarak görülebilir. Zira bu örgütlenme o haber kuruluşunun aynı zamanda toplumsal alandaki haksızlık, hukuksuzluk, adaletsizlik ve ihlallere yaklaşımına dair de bize ipucu verir. Size haberci olduğunuza dair bir belgeyi devlet veriyorsa, herhangi bir cinayet hakkında herkesten önce devletin polisinden bilgi alıyorsanız, herhangi bir taciz-tecavüz olayında olayın mağdurundan önce yine emniyet güçlerine başvuruyorsanız yazacağınız haberin var olan iktidar ilişkilerine eklenmekten başka ihtimali yoktur. Kaldı ki, siz haberi yazdıktan sonra haberinizin önüne gideceği haber müdürü de çoğu zaman zaten var olan iktidar ilişkilerine iyi eklenilebilmiş olduğu için o masada oturabiliyordur. Önüne gelen haberi değerlendirir ve son haline getirirken bakışı bu iktidar ilişkilerinden bağışık değildir.

Günümüzde Türkiye’de medya mutlak bir şekilde iktidarın emrine amade hale gelmiş/getirilmişse, bunda “bu mesleği yapanların sorunları ayrıştırarak, görmeyerek, sahip çıkmayarak (çoğu zaman kişiselleştirerek), unutarak, hedef göstererek” medyayı güvenilir hale getirmesinin büyük payı vardır (Akçura, 2016: 79). Medya çalışanları sadece makro düzeydeki yapısal sorunlara sorumluluğu atarak bu işten sıyrılamaz. Sorumluluğu medyadaki yapısal sorunlara havale etmek, bir anlamda medyanın ve gazetecilik mesleğinin içine girdiği bunalıma yol açan sorunları dışsallaştırmak anlamına gelecektir. Her şeyden önce gücü elinde bulunduranların mesleki dayanışma ve örgütlenmeyi engellemek için uyguladığı baskılara kişisel ikbal uğruna boyun eğmek sorunun temeli olarak görülmelidir.

Kuşkusuz gazetecilik yapısı itibariyle diğer mesleklerden daha rekabetçi bir mesleki sosyalleşmeyi dayatır. Ancak gazetesinin habere ve habere ilham veren olaya nasıl yaklaşması gerektiği ile bu rekabetçi mesleki sosyalleşme arasında doğrudan ilişki vardır. Siz haberi, bir gazeteci olarak size ait bir temellük nesnesi olarak görürseniz, en başta kamuya karşı sorumluluk taşımanız gerektiğini unuttur, olayı bilindik kapitalist üretim ilişkileri perspektifinden değerlendirirsiniz. Bu da sağlıklı bir kamusal duyarlılık yaratacak haberler yapmak yerine, sizin sansasyona dayalı ve en çok okuyucununun ilgisini çekecek olaylara yönelmenize yol açar. Böylece yöneldiğiniz olaylar bir süre sonra tek tipleşmeye başlar. Tek tipleşen bu olayların arasında sesi duyulmayanların sesi giderek daha da duyulmaz hale gelir. Böylece gazeteciliğin kendisi bizatihi hak ihlalinin nedeni haline gelir.

Haklara Karşı Duyarlılık Neden Önemli Hale Geldi?

Dünyanın pek çok ülkesinde yükselişte olan muhafazakâr popülist hareketler, aslında liberal parlamenter demokrasi, kapitalizm ve neoliberal ideolojinin krizine dair bir semptom olarak okunabilir. Liberal parlamenter demokrasinin temel krizi, aslında uzun zamandan beri aynı ekonomik programı uygulayarak farklı sonuçlar alınacağına vaat edilmesinden kaynaklanıyordu. Kapitalizmin krizi ile parlamenter demokrasinin krizi tam

da burada birbirini besliyor. Bütün partiler, birbirinin aynısı olduğu ve tam da bu nedenle halk egemenliğine dayalı bir sistem içerisinde seçimle iktidara gelmek zorunda olduğu için, artık kitlelere adil gelir dağılımı ve temsilde adalet vaat etmenin rasyonel ve meşru bir zemini kalmamış durumdadır. Bu meşru zemin ortadan kalktıkça, halka sadece tutundukları kimliklere aşırı vurgu yapan söylemlere daha fazla tutunmaları vaat edilmektedir. Bu kimlikler, bir zamanlar güçlü olan, ancak pek çok hukuki ve denetleme yetkisini bırakan ulus devletlerin “yeniden güçlü olacağına/yapılacağına” dair vaatlerle yeni ulusçuluk (Türkiye’de Yeni Osmanlılık) gibi makro ideolojilere mahirane bir biçimde eklenmektedir. Ancak neoliberalizmin yarattığı yeni rasyonel “homo economicus” (Brown, 2018: 43) bireyin hukuki anlamda bağlandığı devlete olan geçmiştekine benzer güven uzun zamandır kaybolduğu için, kamusal-toplumsal kuruluş arzularının yerini bireysel hukukunu koruma yönelişleri almaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığı zaman, devletle birey arasında modern demokrasiler içindeki birey lehine kurulmuş olan denge, hukuki zemin aşındığı için, devlet lehine bozulmaya başlamıştır (Saraçoğlu, 2017: 1090). Zira ulus devlet içindeki, liberallerin inandığı denge denetleme mekanizması, muhafazakâr popülist liderler tarafından uzun zamandır ayak bağı olarak görülmektedir. Ancak bu mekanizmaya inanmayan muhafazakâr popülist liderler, yine de parlamenter demokrasinin kurallarıyla iktidar olabilmektedir. Bu paradoksal durum, göz göre göre uzun yıllar içinde ve yakıcı mücadeleler sonucu elde edilmiş pek çok hakkın aşınmaya ve ortadan kaldırılmaya devam etmesine yol açmaktadır.

Böylece muhafazakâr popülist hareketlerin yükselmesi ve neoliberal ideolojinin iflası ile parlamenter demokrasinin krizinin sonucunda, anayasal olarak tanımlanmış pek çok yurttaşlık hakkı da aşınmıştır. Bu aşınma sonucunda küresel çaptaki hak ihlalleri giderek daha fazla yaygınlaşmaktadır. Hakları en temelde yaşama hakkından başlayarak geniş bir perspektiften tanımlamak gerekir. Sağlıklı yaşam, sağlıklı beslenme, eğitim, haber alma, iletişim, ifade özgürlüğü, temiz bir doğada yaşama, örgütlenme gibi çağdaş toplumda bireyin en temel hakları olarak tanımlanabilecek bu haklara erişim giderek zorlaşmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında zaman, sayılan bu hakların aynı zamanda demokratik toplumlarda her yurttaşın en doğal hakkı olarak görülmesi gerekir. Ancak hem eşitsiz ilişkilerin giderek derinleşmesine yol açan kapitalist üretim ilişkileri, hem de bu eşitsiz ilişkilerin sürmesi için otoriter yönetimlerin jandarma haline gelmesi giderek yaygınlaşmaktadır. Otoriter yönetimler, hukuk ve kolluk güçlerini kullanarak bütün bu haklara erişim için gerçekleşen tüm girişimleri ve talepleri bastırmaktadırlar. Sosyal refah devletinde bahsi geçen bu hakların devletin güvencesinde olması gerekir. Sosyal refah devletinde bu hakları koruyan hukuki zemin de giderek yok olduğu için, devlete olan hakların korunacağına dair güven de giderek azalmaktadır. Bu hukuki güvenin yerini, bireysel olarak kitleleri coşturarak destek alan muhafazakâr popülist liderlerin kişisel vaatleri almaktadır. Bu liderler kitlelere “bırakın güçlülerin hukukunu, sizlerin hakları benim kişisel garantim altında” demektedir bir nevi. Böylece bu tür hakların garantörünün kendi varlığı olduğuna inandıran muhafazakâr popülist liderlerin popülaritesi artmaktadır. Bu liderler geniş kitleler tarafından desteklendikçe hakların hukuki zemini ortadan kalkmakta, hukuki zemin ortadan kalktıkça kitleler hukuki yoldan hak arayışına başvurmak yerine bu kişilerin irrasyonel vaatlerine kulak vererek onları desteklemektedir. Bu paradoksal çıkmaz, giderek yurttaşlık haklarının daha da çok aşınmasına yol açmaktadır.

Kendi varlığını haksızlığa uğramış olan geniş kitlelere garanti olarak sunan muhafazakâr popülist liderler, neoliberalizmin verimlilik ve hızlı iş bitirme mantığından türeyen yeni iş yapma biçimlerinin sağladığı iddialara da yaslanarak, tüm denetleme ve hukuki sınırlamaları da ortadan kaldırma gayreti içindedir. Bu nedenle artık devlet, bireylere / yurttaşlara tanınmış / kazanılmış hakların garantörü olmak bir yana gaspçısı haline gelmiştir. Türkiye’de bu eğilimin görüngülerini uzun zamandır izliyoruz. Hakların savunusunu yapmak konusunda uzun zamandır etkili bir örgütlü mücadele veren Türkiye barolarının bu mücadelesini kırmak için, meclisten çıkarılmaya çalışılan “çoklu baro” yasası, devlet karşısında hak savunusu ile ilgili yurttaşın elindeki son kalenin de ele geçirilmeye çalışılmasının bir işareti olarak okunmalıdır.

Geldiğimiz noktada Türkiye’de iktidarın, yıllardır kendisini destekleyen geniş kitlelere vaat edebileceği hiçbir şey kalmamıştır. Adaletsizlik, hukuksuzluk, yolsuzluk, yoksulluk, işsizlik; özetle geleceksizlik geniş kitlelerin iktidara verdiği desteği giderek geri çekmesine yol açmaktadır. İktidar, yapılacak herhangi bir adil seçimde yönetimden uzaklaştırılacağına farkında olduğu için, bütün stratejilerini ne olursa olsun iktidarda kalma kaygısı için harekete geçirmiş durumdadır. Kitle desteği azaldıkça iktidar, zaten sorunlu çalışan modern parlamenter demokrasinin denge-denetleme mekanizmalarını; yani yargı ve yüksek yargı ile yasama güçlerini neredeyse tamamen işlevsiz hale getirmiştir. Artık herhangi bir haksızlığa uğramış ve hakkını mahkeme yoluyla aramaya kalkışan neredeyse hiç kimse yargının tarafsız davranacağına güven duymamaktadır. Bunun pek çok örneğini son zamanlarda neredeyse her gün deneyimliyoruz.

Son yıllarda cinayet gibi iş kazaları sonucu pek çok işçi hayatını kaybetmektedir. Hayatını kaybeden işçilerin yakınları mağduriyetleri telafi edilmek şöyle dursun, bu ölümlere yol açan ihmallerin sorumlularının cezasız kalacağına neredeyse emin durumdadır.⁴ Covid-19 pandemi sürecinde çalışanlara kısa çalışma ödeneği verileceği vaat edilmiş olmasına rağmen, süreç şeffaf bir şekilde işletilmediği için kaç kişinin ne kadar kısa çalışma ödeneği aldığı tam olarak bilinmemektedir. Özellikle 15 Temmuz 2016’daki başarısız darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL döneminde işçi grevleri uzun süre yasaklanmıştır. OHAL sürecinde başlatılan basın açıklaması ve sokak gösterilerine yönelik fiili yasakları çeşitli gerekçelerle hala bir valinin kararıyla kolayca uygulanabilmektedir. Anayasada yer alan düşünce ve ifade açıklama özgürlüğüne rağmen, ekonomi, işsizlik veyahut da iktidarın herhangi bir tasarrufuna dair yapılan sosyal medya dâhil medyadaki herhangi bir açıklama hemen soruşturmalara tabi tutulabilmektedir. Son “Çoklu Baro Yasa Taslağı” çalışmaları sürerken Türkiye’nin dört bir yanından gelen baro başkanlarının Ankara’ya sembolik bir yürüyüş yaparak girmek

---

4 2020 Haziran ayında en az 188 kişi cinayet gibi iş kazalarında hayatını kaybetmiştir. Veriler için bkz. <http://isigmeclisi.org/20471-is-cinayetlerine-issizlige-acliga-ve-salgin-karsi-direnis-ve-day> (Erişim tarihi: 11/07/2020).

istemelerine izin verilmeyerek 24 saatten fazla yağmur altında Ankara girişinde tutulması, mecliste bu yasa taslağının görüşmeleri sürerken, avukatların meclis etrafında toplanarak tepki göstermek istemelerine polisin sert müdahale etmesi, iktidarın haklara karşı tavrının açık göstergesidir. 2020 Temmuz ayı başlarında Sakarya’da bir havai fişek fabrikasında gerçekleşen patlamanın ardından doğru düzgün araştırma yapılmasına izin verilmemesi, mağdur yakınlarının yerine olayda olası ihmali bulunan fabrika sahibinin yanında durulması da iktidarın işçi hakları ile ilgili tavrı hakkında ipucu vermektedir. 2018 yılında Çorlu’da gerçekleşen hızlı tren kazasında yakınlarını kaybedenlerin, sorumluların cezalandırılmasını istemelerine rağmen, mahkemenin ısrarla sorumluları gizlemeye çalışması ve bu duruma her duruşmada olayın simge ismi haline gelen Mısra Sel’in isyan etmesi de hukuk sisteminin geldiği durumu anlamak açısından gösterge olarak okunabilir.

Türkiye’nin aldığı oy itibariyle en büyük üçüncü partisi konumundaki Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) Eski Eş Genel Başkanları Selahattin Demirtaş ile Figen Yüksekdağ’ın siyasi olduğu çok açık olan bir yargılamayla uzun zamandır hapiste tutulması. Üstelik Demirtaş hakkında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tahliye edilmesi gerektiğine dair karar verilmiş olmasına rağmen, başka bir olay bahane edilip yeniden bir dava açılarak tutuklu yargılamasının ısrarla devam ettirilmesi. İş insanı ve sivil toplum aktivisti Osman Kavala’nın yine üzerine atılı suçlar hakkında uzun süre iddianame hazırlanmadan hapiste tutulması. Sadece haber yaptıkları için gazetecilerin uydurma iddianemelerle tutuklu yargılanmaları. İktidarı eleştiren yorum ve haberler yapıldığı için yine uydurma gerekçelerle muhalif televizyon kanallarına ağır para cezaları ile yayın durdurma cezaları verilmesi. Sosyal medya ortamını trol ordularıyla uzun zamandır domine etmeye çalışan iktidarın, Twitter’ın bu trollerin bir kısmını ifşa ederek hesaplarını iptal etmesinin ardından, sosyal medya mecralarına da savaş açması. Bu savaş, yakın zamanda meclise getirilecek bir sansür yasası ile iyice ete kemiğe büründürülecek gibi görünüyor. Yine bu saydığımız örnekler de göstermektedir ki, iktidar hukuk erkini siyasi muarızlarını basılamak ve etkisiz hale getirmek için araç olarak kullanmaktadır.

Bu da göstermektedir ki, artık iktidar muhalifi kesimler için adil yargılanacağına dair bir güvence yoktur.

İktidarın uzun zamandır sürdürdüğü inşaat odaklı ekonomik büyüme de çok boyutlu hak ihlallerini beraberinde getirmiştir. İktidara yakın müteahhit ve iş insanlarına verilen ayrıcalıklı ihaleler, inşaat ve enerji projeleri pek çok insanın yerinden yurdundan edilmesine, ekimlik arazilerinin yok edilmesine, ekilir dikilir olmaktan çıkarılmasına, doğal ve tarihi çevrenin yok edilmesine, su kaynaklarının tarumar edilmesine, nihayetinde adaletsiz ve eşitsiz gelir dağılımına yol açmıştır. İktidarın yol açtığı hak ihlallerini daha uzatmak mümkün elbette. Ancak aklımıza ilk gelenler bile, hak ihlallerini açığa çıkaracak ve bu ihlallerin peşine düşerek bu yönde kamuoyu yaratmayı temel hedef olarak görecektir “hak temelli-hak odaklı” gazeteciliğe ne derece ihtiyaç olduğunu göstermektedir.⁵

Hak Temelli Gazeteciliğin Temel Özellikleri

Hem bir kavram hem de profesyonel bir meslek olarak gazeteciliğe yüklenen anlam tarihsel olarak, siyasal koşullara, toplumsal istemlere ve kamusal duyarlılık derecesine göre değişir. Modern bir meslek olarak gazeteciliğin temel motivasyonu, kabaca, en sıra dışı olan olayı bir anlatı olarak halka sunmak şeklinde tanımlanabilir. Haddizatında profesyonel gazetecilik mesleğinin hak savunuculuğu yapmak gibi bir hassasiyeti yoktur. Hatta haber bir anlatı türü olarak kapalı bir metindir, ürettiği söylemler de muhafazakâr ve statükocudur. Bu açıdan bakıldığında zaman aslında gazetecilik kesinlikle evrensel normları olan, evrensel kaygılarla yapılan bir meslek değildir. Gazete bir araç olarak büyük ölçüde modern burjuva sınıfının yükselişiyle birlikte kurumsallaşmış, modern ulus devletlerin varlığını meşrulaştırma işlevi üstlenmiştir. Bu nedenle ulus devlet şeklinde yapılan burjuva

---

5 Son zamanlarda insan hakları üzerine çalışan pek çok sivil toplum örgütü günlük, aylık ve yıllık hak ihlali raporları hazırlıyor. Böylece günümüzde yaşadığımız ihlallere dair tarihe notlar düşülüyor. Bunlardan bir örnek için şu linke başvurulabilir: <https://tihv.org.tr/gunluk-ih-raporlari/9-temmuz-2020-gunluk-insan-haklari-raporu/> (Erişim tarihi: 11/07/2020).

toplumunun içindeki eşitsiz iktidar ilişkilerini yeniden üretir, yani içinde yeşerdiği toplumun eşitsizliklerini normalleştirir.

Gazetenin belki de daha anlamlı bir işlev üstlenebilmesi için ulusal çapta değil de yerel düzeyde gelişen olaylarla ilgilenmesi gerekir. Çünkü doğrudan toplumun sorunlarının çözümüne odaklanmak için yakın çevrenin ilgisini uyandırması gerekir. Ulusal düzeyde faaliyet gösteren gazetelerin olaylara yaklaşımı, daha yüzergezer ve genelgeçer bir ilgiye yönelir. Evrenselleştirilebilir bazı ilkeler koymak gazeteciye olan güveni tesis edebilir. Ancak her yerel toplumun kendi koşullarının yarattığı ahlaki değerler gazetecilik mesleğinin önceliklerini ve kriterlerini farklılaştırabilir. Belki de hala geçerliliğini sürdüren tek kriter gazetecinin tarafsız olması gereğidir. Bu kriter de yine toplumsal alandaki güç ilişkilerinden bağışık değildir. Bu nedenle tarafsızlık kriterinin kendisi bile çoğu zaman güç ilişkilerinin üstünü örten bir perdeye dönüşebilir.

Gazeteciler çoğu zaman haberi olayların aynası olarak tanımlarlar. Bu, bir anlamda güvenilir olma vaadinin göstergesidir. Gazeteci ele aldığı herhangi bir olayı tümüyle, bir ayna gibi yansıtılabileceği varsayımından hareket eder ve okuyucu-izleyicide de bu izlenimi uyandırmak ister. Hâlbuki gazeteci herhangi bir olayı izleyiciye aktarırken çoğu zaman sadece bir perspektif sunar; elbette bu perspektife her zaman gazetecinin kişisel tarihi, habitusu, mesleki sosyalleşme pratikleri, çalıştığı medya kuruluşunun kurumsal tercih ve politikaları, okurla ve reel siyasetle kurduğu ilişki gibi faktörlerin gölgesi düşer. Bu gölge gazetecinin ele aldığı olaya dair vaat ettiği gerçekliği tanımlamak için kullandığı “ayna metaforu” böylece bir vehimden ibaret hale gelir. Ancak “ayna” metaforunu kullanmak yerine, “tanıklık” ifadesini kullanmak daha samimi bir yaklaşım olabilir. Zira tanıklıkta, gazeteci olayın tam anlamıyla bir yansıtıcısı değil de, içtenlikli bir perspektif sunucusu olduğunu baştan itiraf eder. Elbette bunun, hak temelli gazetecilik açısından değerlendirildiği zaman mevcut güç ilişkilerine eklenen değil, haklardan yana, hak ihlaline uğrayan güçsüzden yana olan bir perspektif olması beklenir.

Özetle hak temelli gazeteciliği endüstriyel medyada hayata geçirmek bir hayli zordur. En fazla sivil toplum içinden

gelişen hak mücadelesinin aracı olarak işlev görmesi beklenir. Bu mücadeleyle gelişen toplumsal ve kamusal farkındalık sonucunda, genel olarak gazetecilerin olaylara ve habere yaklaşımında bir dönüşüm gerçekleştirmesinin talep edilmesi mümkün olabilir. Aslında özellikle Türkiye’de haber medyasına olan aşırı güven kaybindan dolayı, endüstri medyasında çalışan pek çok gazeteci de, bir güven tazelenimin gereğine inanmaktadır. Ancak bu inancın hayata geçmesine, ne mesleğin sürdürüldüğü üretim koşullarının dayattığı yapısal sorunlar ne de siyasi erkin baskısı izin vermektedir. Zaten Amerika’da da 1990’lı yıllarda gazetecilik mesleğinin güven krizi yaşamasından dolayı, yeni tip gazetecilik tanımlarının arayışı ortaya çıkmıştır. Kamu gazeteciliği (*public journalism*), yurttaş gazeteciliği (*civic journalism*), savunuculuk gazeteciliği (*advocacy journalism*), araştırmacı gazetecilik (*investigative journalism*), barış gazeteciliği (*peace journalism*) gibi farklı gazetecilik anlayışları bu güven krizinin yol açtığı arayışlar sonucu ortaya atılmıştır (Alankuş, 2013: 100).

Hak temelli gazeteciliği tek cümlede özetleyecek olursak “görünür olmayanları görünür kılmak, sesi duyulmayanların sesi olmak, açıkça haksızlığa uğrayıp kendini ifade etme şansı bulamayanların uğradığı haksızlığı kamuoyuna duyurarak bir farkındalık yaratmak” gibi amaçlara hizmet eden bir gazetecilik olarak tanımlayabiliriz (Timisi, 2020: 26-27). Hak temelli gazetecilik bu anlamda değerlendirildiği zaman diğer tür gazetecilik anlayışlarıyla yer yer ortaklaşır. Genel olarak düşünüldüğü zaman hak temelli gazetecilik, hem toplumun genelinde ortaya çıkan hak ihlalleriyle hem de gazetecilik mesleğini icra edenlere yönelik hak ihlalleriyle mücadele etmek için ortaya çıkmış bir araç olarak değerlendirilebilir. Ancak temelde hak temelli gazetecilik, öncelikle mevcut gazetecilik pratikleri içindeki ihlallere dair farkındalığa odaklanmalıdır. Zira mevcut gazetelerin yaptığı haberler başlı başına hak ihlalinin nedeni olabilir.

Hak temelli gazeteciliğin ilkelerini tanımlarken sırasıyla birinci olarak mevcut gazetelerin yol açtığı ihlallere odaklanmak, ikinci olarak yine mevcut gazetecilik pratiklerinin çalışma düzeyine ve örgütlenmesine bakmak, son olarak da öncelik vermesi gereken olayları ve haber değeri kavramını gözden geçirmek gerekir.

1. Haberlerdeki hak ihlalleri

- a. Yalan haberlerin yol açabileceği ihlaller.
- b. Nefret dili ve söylemiyle yanlış temsilin yol açabileceği ihlaller.
- c. Eksik temsil ya da temsil edilmeme/yok saymanın yol açabileceği ihlaller.
- d. Mahremiyetin ve kişilik haklarının ihlal edilmesi.
- e. Stereotipleştirmeler ve klişelerin yol açtığı ihlaller.
- f. Düşmanlaştırma ve genel olarak yabancı düşmanlığının yol açtığı ihlaller.
- g. Suçlulaştırmanın (kriminalize etme) yol açtığı ihlaller.
- h. Demokratik hakların savunulmasının yasadışı olarak sunulmasının yol açtığı ihlaller.

2. Mevcut gazetecilik pratikleri ve habercilik yordamları

- a. Mevcut gazetecilik pratiği devletin bürokratik yapılanmasına göre örgütlenmiş bir kuruluşun içinde yürütülür.
- b. Bu nedenle akredite haber kaynakları merkezi haber kaynağı olarak değerlendirilir.
- c. Bu haber kaynakları her türlü olayın tanımlanmasına ve çerçevesinin çizilmesine hizmet eder. Gazeteciler de haberlerinde bu çerçeveyi sunarlar.
- d. Bu nedenle herhangi bir olayda mağdur, yoksul, kimse-siz, sessiz, kendini ifade etmekten yoksun kişilere çok az söz hakkı verilir. Yine bu nedenle mevcut gazetecilik pratikleri sorunların çözülmesi yerine, sorunun güçlü tarafından yeniden tanımlanarak bir anlamda üstünün örtülmesine aracılık eder.
- e. Mevcut gazetecilik pratikleri içinde yine örgütlenme yapısından dolayı hiyerarşik bir ilişki vardır.
- f. Bu hiyerarşik ilişki nedeniyle parlamento, dış ilişkiler ve güvenlik gibi konularla ilgilenen gazetecilerin haberleri genellikle daha hayati ve kıymetli, polis adliye haberleri ise daha değersiz ve sıradan görülür.

- g. Hâlbuki toplumsal alandaki eşitsiz ilişkiler, güçsüze, kadına, yoksula, çocuğa; özetle kırılgan toplumsal kesimlere yönelik şiddet ve hak ihlalleri haberlerini genellikle polis adliye muhabirleri yaparlar. Bu haberler daha değerlessiz görüldüğü için, mevcut gazeteler genellikle bu tür olaylara üçüncü sayfalarda ve olay ancak çok vahimse yer verirler. Bu nedenle de bu olayların çözümüne yönelik herhangi bir inisiyatif gelişmez mevcut gazetecilik pratikleri içinde. Yani bu tür olaylar fikri takip mantığı ile takip edilmez.
- h. Mevcut habercilik pratikleri içinde, haber hızlı bir şekilde yapılmak zorunda olduğu için, olaya dair bilgilerin hızlıca toplanıp yine hızlı bir biçimde kurgulanarak sunulması gerekir. Bu süreçte, olaya dair tanıklık en kolay şekilde nasıl aktarılacaksa öyle aktarılır. Bu aktarım sürecinde, genellikle haberciliğe ve toplumsal sağduyuya ait klişe tanımlar kullanılır. Bunların çoğu da ayrımcılığı derinleştiren klişe ve stereotiplerin üretilmesine yol açar.
- i. Mevcut habercilik pratiği içinde genellikle günlük hayatta ortaya çıkan çok sayıda olaydan en çarpıcı olanlar haber olarak izleyiciye sunulabilir. Bunda yer sıkıntısından eleman yetersizliğine kadar pek çok faktör rol oynar. Yer sıkıntısı olayın sınırlı sözcükle anlatılmasına yol açar. Bu sırada olaya dair toplumsal, kültürel, tarihsel arka plan ve bağlam gözden kaçırılmak zorunda kalır. Bu nedenle olayın toplumsal bir sorun olduğu gerçeği göz ardı edilir.

3. Hak ihlallerinin peşine düşen gazetecilik, hak temelli habercilik

- a. Hak ihlallerini haberleştirerek takip eder.
- b. Bütün haberleri ötekiler lehine odaklı kılmayı amaçlar.
- c. Haber yaparken hak ihlali yapmamayı, haklar konusunda bilgilendirici, hakların kullanımları konusunda cesaretlendirici olmayı hedefler (Alankuş, 2013: 118).
- d. Hak temelli habercilik, içinde politik bir tercihi barındırır; “eleştirel duruşu toplulukçuluk geleneğinden kaynakla-

nan bu habercilik anlayışının merkezinde özgürleşme ve dönüştürme yer alır” (Timisi, 2020: 27).

- e. Hak temelli habercilik, olaylarla ilgili bilgi almak için her zaman mevcut iktidar odaklarının dışında aktörlere öncelik verir.
- f. Akredite kaynakların verdiği bilgileri her zaman olayın gerçek muhatapları ve sesini duyurma şansı olmayanların görüşlerini de alarak teyit eder.
- g. Olayları ele alırken, kişisel hikâyeleri dramatikleştirmek yerine, tek bir kişinin başına gelmiş olan konunun aslında toplumsal bir sorun olarak görülmesi gerektiğini akıldan çıkarmaz.
- h. Şiddet olayları ile ilgili bir haberi kurbanlar ve canavarlar şeklinde kutuplaştırarak ele almaz. Olayların faili ve mağdurlarını özcü bir “iyi-kötü” perspektifine kilitlemez.
- i. Olayın mağdurunu haberleştirirken “yeniden mağdur eden” bir dile başvurmaz. Olayın mağdurunun olaydan sonra da bir yaşamının ve yakın çevresinin olduğunu, olayın aktarılma biçiminden mağdurun ve yakınlarının olumsuz etkilenebileceğini akıldan çıkarmaz (Tosun, 2013: 173).
- j. Olayın mağduruna kendini anlatmak için daha çok yer ayırır, failin sözlerine onu haklılaştıracak şekilde yer vermez. Örneğin bir kadın katili erkeğin sözlerine onun cinayetini meşrulaştıracak şekilde yer vermez.
- k. Hak odaklı gazetecilik, ele aldığı herhangi bir sorunu fikri takip mantığı ile sorun çözülene kadar takipte tutar. Bu açıdan olayı haberleştirip öylece bırakan ana akım gazetecilikten ayrılır.
- l. Hak gazeteciliği hak arayışlarıyla ilgili toplumsal hareketlerin haberlerine öncelik verir ve bu hareketlerin seslerini kamuoyuna duyurmak için çabalar. Bu yönüyle genellikle grev ve sokak gösterilerini kriminalize etme eğiliminde olan ana akım medyanın habercilik anlayışından ayrılır.

- m. Hak haberciliği kadın, çocuklar, LGBTİ bireyler, göçmen ve mülteciler, dinsel-etnik azınlıklar gibi toplumsal kesimlere karşı kullanılan yaftalayıcı sözcükleri kullanmaz. Örneğin herhangi bir kriminal olayın faili bu gruba ait insanlardan birisiyse faili işaret etmez. Örneğin “kadın dolandırıcı, Ermeni katil, Alevi kundakçı” gibi ifadeler, bu türde bir suçun sadece o grup tarafından yaygın olarak işlendiğine dair bir önyargıyı yaygınlaştırarak ayrımcılığa yol açabilir.
- n. Hak haberciliği, toplumsal alandaki çatışmalarla ilgili olarak verilen haberlerde faili kolektif hale getiren ifadeler kullanmaz. Örneğin polisin öldürdüğü bir kişi için “emniyet güçleri tarafından etkisiz hale getirildi” ifadesini kullanmaz. Bunun yerine öldürme eyleminin failini aktif yüklemle aktadır. “Polis, operasyon sırasında bir kişiyi öldürdü” gibi bir ifade, eylemin failini gizlemez ve hak ihlalini açıkça ortaya koyar.
- o. Hak haberciliği, herhangi cinayet, taciz, tecavüz gibi şiddet dolu bir eylemin failini tanımlarken “cani, canavar, sapık” gibi sıfatlar kullanmaz (Tosun, 2013: 177). Bu tür sıfatların, olayın failini insan dışılaştırdığının ve olayın toplumsal boyutlarını görünmez hale getirdiğinin farkındadır. Yine faili böyle adlandırmak, aynı zamanda bu tür şiddet vakalarının toplumun tam da kalbinde var olan olaylar olduğunun inkârı anlamına gelir. Bu da konuya toplumsal bir perspektiften yaklaşmanın önüne geçer.
- p. Hak haberciliği, genel olarak haklara çok geniş bir perspektiften yaklaşır. Çevre katliamından, iş cinayetlerine, kadına yönelik şiddetten, yoksulluğun yol açtığı yoksunluğa kadar pek çok sorun hak haberciliğinin ilgi alanına girer. Bu açıdan bakıldığı zaman gelir eşitsizliği-adaletsizliği ve bunun üstünün bir şekilde örtülmesi de bir hak ihlali olarak görülmelidir. Hak haberciliği, hak meselesine bu derece geniş bir perspektiften yaklaşır.

Geniş bir çerçeveden ele alındığı zaman aslında hak temelli gazeteciliğin endüstriyel medyanın içinde bulunduğu yapısal sınırlılıklar içinde yürütülmesi mümkün değilse bile çok zordur.

Ancak hak haberciliğinin temel amacı, ana akım medyadaki gazetecilik pratiklerine dair sorunlara eleştiri getirerek burada ortaya çıkmış ve profesyonel kodlara işlemiş olan sorunlu gazetecilik anlayışını dönüştürmeye çalışmaktır. Hak temelli habercilik, mevcut gazetecilik pratiklerini özdüşünümsel bir sorgulamaya davet ederek habercilik paradigmasını kendi kavramları yoluyla dönüştürme hedefine hizmet eder (Timisi, 2020: 28). Mevcut gazetecilik pratiklerinin yapısal sınırlılıkları içinde tüm bu ilkelere uymak elbette mümkündür. Ancak bu ilkelerin bazılarında ısrar edildiği zaman ana akım habercilikte de kısmi değişimlerin yaşandığını görebiliyoruz.

Sonuç

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin güncellenen "Gazetecinin Hak ve Sorumluluk Bildirgesi"nde gazetecinin sorumluluğu şöyle tanımlanıyor:

Gazeteci; basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alma, bilgi edinme hakkı adına dürüstçe kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve oto sansürle mücadele eder. Gazeteci, önce halka ve gerçeğe karşı sorumludur. Bu sorumluluk kamu otoriteleri ve işverenine olan sorumluluklarından önce gelir. Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal nitelik taşır. Gazeteci, ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlenir. Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını, öncelikle sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.⁶

Gazetecinin sorumluluklarına dair bu tanımı her ne kadar Türkiye'nin en köklü meslek örgütlerinden birisi yapıyor olsa da, bu mesleğin icra edildiği kuruluşlar artık gazetecilik dışında pek çok işle iştigal ettiği için, bu kuruluşların iktidarla karşılıklı çıkar ilişkisi gazetecinin çalışma koşullarını her zaman olduğundan daha olumsuz etkiliyor. Gazeteciye bu sorumlulukları yüklemek kuşkusuz ahlaki bir duruşa davet olarak değerlendirilebilir. Ancak iktidarla vazgeçilmez çıkar ilişkileri bulunan, da-

6 <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html> (Erişim tarihi: 12/07/2020).

hası artık her türlü mekanizmayla mutlak denetim altına alınmış durumdaki ana akım-endüstriyel medyada çalışan, üstelik sendikal örgütlenmesi de neredeyse tamamen ortadan kaldırılmış durumdaki gazetecilerden bu sorumlulukları eksiksiz yerine getirmelerini beklemek aşırı iyimserlik olur. AKP iktidarı boyunca ana akım medyanın hem sermaye yapısı hem de yönetici profili ile habercilik pratiği önemli ölçüde dönüşüme uğradı / uğratıldı. Bu dönüşüm sürecinde AKP iktidarı, medya sermayelerinin el değiştirmesi başta olmak üzere, baskı ve yıldırma ile ana akım medyanın geçmişte nispeten tarafsız şekilde yürütmeye çalıştığı habercilik mantığını tamamen değiştirdi. Bu değişimle beraber, ana akım medya tek bir partinin propaganda aracına dönüşmüş durumdadır.

Hem genel olarak toplumsal muhalefete yönelik baskıların, hem de bu kesimlerin seslerini kısmen de olsa hakkıyla duyuracak medya organlarının kalmaması nedeniyle alternatif mecralar ve sivil toplum örgütlerinin mücadeleleri daha da önemli hale gelmiş durumdadır. Bu nedenle hak haberciliği, en başta iktidarın fütursuz güç uygulaması ile ayrımcı diline karşı mücadelenin bir aracı olarak işlev görecektir. Gücü sınırsız ve denetimsiz bir şekilde elinde toplayan bir iktidarla, onun kullandığı taktiklerle mücadele edilemez. Bu tarz iktidarlar, her zaman konsolide ederek arkasında toplayabildiği belli toplumsal kesimleri, bir araya gelmekte güçlük çeken muhalefet güçlerine karşı seferber ederek ve bu güçleri ayrıştırarak iktidarını sürdürür. Bu süreçte düşmanlık, ayrımcılık, nefret söylemi üretmek, toplumu kutuplaştırmak bu iktidarların başlıca stratejileri arasında yer alır. Bu stratejiler elbette mutlak denetim altında tutulan kitle medyası üzerinden yürütülür. Hak temelli gazetecilik, öncelikle bu tarz medya organlarının yanlışları hakkında bir farkındalık yaratmayı amaçlar. Bu tespit edilen yanlışla mücadele etmek ise yanlışla yanlışla karşılık vererek değil, bu yanlışları tekrar etmeyerek mümkün olabilir. Tam da bu nedenle hak temelli gazeteciliğin temel hedeflerinden birisi, var olan ana akım habercilik pratiklerini dönüştürmektir.

Kaynakça

- Akçura, B. (2016). Dipten Gelen Dalga: Medyanın “Öteki Mağdurları. İçinde Y. İnceoğlu ve S. Çoban (Der.), *Haber Okumaları* (s. 79-88). İstanbul: İletişim.
- Alankuş, S. (2013). Yeni Habercilik Arayışları: Hak Odaklı Habercilik, Yurttaş Gazeteciliği, Barış Gazeteciliği. İçinde S. Alankuş (Der.), *Yeni Habercinin El Kitabı Gazeteciliğe Başlarken Okuldan Haber Odasına* (s. 98-135). İstanbul: IPS.
- Bagdikian, B. H. (2004). *The New Media Monopoly*. Boston: Beacon Press.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü: Neoliberalizmin Siyasi Devrimi*. (Çev.) B. E. Aksoy. İstanbul: Metis.
- Chomsky, N. and Herman, E. S. (1988). *Manufacturing the Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books.
- Curran, J. and Seaton, J. (2010). *Power without Responsibility: Press, Broadcasting and the Internet in Britain*. Seventh Edition. London and New York: Routledge.
- Çam A. ve Yüksel, İ. Ş. (2015). Türkiye’de Medyanın 2002 Sonrası Dönüşümü: Ekonomi Politik Bir Yaklaşım. İçinde U. U. Aydın (Der.), *Neoliberal Mübafazakâr Medya* (s. 66-102). İstanbul: Ayrıntı.
- Danzikyan, Y. (2014). Değişmeyen Öteki: Ermeniler. İçinde Y. İnceoğlu ve S. Çoban (Der.), *Azınlıklar, Ötekiler ve Medya* (s. 220-238). İstanbul: Ayrıntı.
- De Botton, A. (2015). *Haberler: Bir Kullanma Kılavuzu*. (Çev.) Z. Baransel. İstanbul: Sel.
- Fulford, R. (2017). *Anlatımın Gücü: Kitle Kültürü Çağında Hikâyecilik*. 3. Baskı. (Çev.) E. Kardelen. İstanbul: Kolektif.
- Kluge, A. ve Negt, O. (2018). *Kamusallık ve Tecrübe: Burjuva ve Proleter Kamusalığın Analizine Doğru*. (Çev.) M. Atala. İstanbul: Notabene.
- Saraçoğlu, C. (2017). Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak. *Praksis*, 44-45, 1081-1104.
- Schudson, M. (1981). *Discovering the News: A Social History of American Newspapers*. New York: Basic Books.
- Taş, O. (2010). Gazeteciliğin Doğuşu: Eleştirel Bir Tarih Yazımına Doğru. *Mülkiye*, XXXIV(269), 29-66.
- Timisi, N. (2020). Dijital Medya Deneyim ve Tanıklık. İçinde T. Durna, M. Binark ve G. Bayraktutan (Der.). *İletişim Hakkı ve Yeni Medya: Tehditler ve Olanaklar* (s. 23-50). Ankara: um:ag.
- Tosun, G. E. (2013). Hak Haberciliği: Neden ve Nasıl?. İçinde S. Alankuş (Der.), *Yeni Habercinin El Kitabı Gazeteciliğe Başlarken Okuldan Haber Odasına* (s. 166-177). İstanbul: IPS.
- Zelizer, B. (2017). *What Journalism Could be*. Cambridge, Malden: Polity.

İnternet Kaynakları

<https://tgs.org.tr/cezaevindeki-gazeteciler/> (Erişim tarihi: 08/07/2020)

<https://halagazeteciyiz.net/2018/05/10/akp-doneminde-turkiyede-degi-sen-medya-sermayesi/> (Erişim tarihi: 10/07/2020)

<http://isigmeclisi.org/20471-is-cinayetlerine-issizlige-acliga-ve-salgina-karsi-direnis-ve-day> (Erişim tarihi: 11/07/2020).

<https://tihv.org.tr/gunluk-ih-raporlari/9-temmuz-2020-gunluk-insan-haklari-raporu/> (Erişim tarihi: 11/07/2020).

<https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/t%C3%BCrkiye-gazetecilik-hak-ve-sorum-luluk-bildirgesi.html> (Erişim tarihi: 12/07/2020)

Yurttaş Gazeteciliği

Ayşe İdil Aybars¹

I. Giriş

Yurttaş gazeteciliği, geçtiğimiz on yılda hem popüler hem de akademik söylemde giderek önem kazanan ve haber yapma konusunda meydana gelen dönüşümü ifade eden bir kavramdır. Yeni teknolojiler, internet, sosyal ağlar, akıllı telefonlar ve böylelikle tabandan yükselen medyanın gelişimi, bilginin toplanması, yayılması ve paylaşılması anlamında önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Yurttaş gazeteciliği, bu değişimin bir ürünü olarak, geleneksel medya yapılarının dışında gerçekleşen ve prensipte herkesin yapabileceği, alternatif bir haber toplama ve aktarma yolu olarak öne çıkmaktadır (Sienkiewicz, 2014). Veri ve görsellerin tüketiminin tüm yaşantımızı belirlediği bir çağda, her an yeni bir bilgi (enformasyon) dalgası telefonlarımızın ve bilgisayarlarımızın ekranlarına ulaşmaktadır. Ancak bizler artık yalnızca bu sürekli akışın alıcıları değil, aynı zamanda yaratıcıları haline geldik. Bilginin özgürleşmesi, herkesin, her an, her türlü olaya ait deneyimlerini gerçek zamanlı olarak paylaşmalarına izin vermektedir. Akıllı telefonlar, herkesin gazeteci olarak haber oluşturabilmesini, kameraya kaydedilen her olayın başkalarıyla paylaşılabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu yeni aktarma for-

1 Doç. Dr., ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

mu, geleneksel medya yapılarının dışında meydana gelmekte, medyanın haberlerindeki yanlışlığı ve/veya eksikliği gözler önüne serebilmektedir.

İlk örneklerinin ABD’de 1990’lı yılların sonunda görülmeye başlandığı ‘yurttaş gazeteciliği’, profesyonel gazeteciler tarafından değil, ana akım medya kuruluşlarının dışında yer alan amatör medya kullanıcıları tarafından yeni dijital teknolojiler kullanılarak üretilen, bir araya getirilen, yorumlanan ve yaygınlaştırılan haber içeriği (metin, ses, video, görsel, vb.) olarak tanımlanabilir (Atton, 2009; Wall, 2015; Campbell, 2015). Kavram son yıllarda, yalnızca bloglar ya da bağımsız web sayfaları gibi formel online platformlar için üretilen içeriği değil, yurttaşların haber sürecine katılımını içeren sosyal medya paylaşımlarını, yeniden paylaşımları, beğenileri, etiketlemeleri ve yorumları da içerecek şekilde genişlemiştir (Kim ve Lowrey, 2015).

Amatör medya kullanıcıları, genel olarak gazeteciliğin mesleki niteliklerine ya da eğitimine sahip olmayan; yurttaş, toplum üyesi ya da aktivist konumları çerçevesinde haber yazan ve aktaran bireylerdir. Yurttaş gazeteciliği kavramını tanımlamayı amaçlayan farklı çalışmalar olsa da, tek bir tanım üzerinde anlaşmak mümkün olmamıştır (Allan, 2009; Nip, 2006; Goode, 2009). Yurttaş gazeteciliğinin ana akım, profesyonel gazetecilikten farklarını ortaya koymayı amaçlayan çok çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bunlar genel olarak kavramın farklı perspektiflerini ve pratiklerini ele alarak, ‘alternatif gazetecilik’, ‘yurttaş medyası’, ‘demokratik medya’, ‘radikal medya’, ‘katılımcı gazetecilik’ gibi kavramlar ortaya atmışlardır. Ancak bu kavramların yaşamakta olduğumuz bu dönüşümü ‘yurttaş gazeteciliği’ kavramı kadar karşılayamadığı söylenebilir (Cottle, 2014). Örneğin yaygın olarak kullanılan ‘kullanıcı türevli içerik’ (*user-generated content*, *UGC*) kavramı, aktif yurttaş katılımı boyutunu karşılamamaktadır (Wall, 2015). Tüm bu kavramların ortak noktası ise, amatörliğe ve yeni teknolojilere yaptıkları vurgu olarak özetlenebilir. Popüler söylemde ise, 2011’de Arap Baharında meydana gelen protestolardan canlı olarak tweet atan ve şiddet görüntülerini telefonlarının kameralarıyla belgeleyen yurttaşların odak noktası haline geldiği, kullanıcılar tarafından üretilen içeriğin ön plana çıktığı bir anlatı ortaya çıkmıştır (Sienkiewicz, 2014).

Yurttaş gazeteciliğinin tüm dünyada yaygınlaşması, yeni soruları da beraberinde getirmiştir: Gazetecilik nedir? Kim gazeteci olarak tanımlanabilir? Sıradan insanlar, özel ve kapsamlı bir eğitim gerektiren gazetecilik rolünü ve işlevlerini üstlendikleri zaman ne olur? İnternet ve dijital olanakların gelişmesiyle içerik üretme ve paylaşma konusunda yeni fırsatlar ortaya çıkmış, bu da medyanın kamusal söylemi üretmekteki rolünün yeniden tanımlanmasını gerektiren yeni bir durum oluşturmuştur (Holt ve Karlsson, 2015). Yurttaş gazeteciliği bugün tüm dünyada haber toplama ve aktarmanın ana unsurlarından biri haline gelmiştir. Öyle ki, içerik üretmeye istekli yurttaşlara erişimimiz olmadığı takdirde, hem küresel hem de yerel düzeyde önemli olayları kaçırmamız söz konusudur. Yurttaş gazetecilerin ürettikleri parçalı ama güçlü içerik, ölmek ve kurtulmak, yıkım ve yenilenme, umut ve umutsuzluk ile ilgili görselleri ve ifadeleri, kısacası yaşamla ilgili en temel anları içermektedir (Wall, 2015).

II. Yurttaş Gazeteciliği ve Ana Akım Haber Medyası

Yurttaş gazeteciliğine odaklanan çalışmaların büyük bir bölümü, onun profesyonel haber medyası ile nasıl bir etkileşim içinde olduğuna ve ikisini ayıran temel noktalara odaklanmıştır. Profesyonel haber içeriklerinin, genel olarak ücretli, eğitilmiş ve denetlenen gazeteciler tarafından, gazete, televizyon, radyo ve interneti de içeren haber medyası kuruluşlarında üretildiği kabul edilir. Profesyonel gazeteciler ise tipik olarak kurumsal yapılar içinde, yerleşik gazetecilik rutinlerine ve normlarına göre çalışan kişiler olarak görülmektedir. Öte yandan yurttaş gazeteciliği sıklıkla ücretsiz, eğitimsiz yurttaşların web-temelli gazetecilik pratikleri olarak tartışılmakta, bu da gazeteci ve izleyiciler, haber ve bilgileri üretenler ve tüketenler arasındaki ayrımı belirsizleştirmektedir (Kim ve Lowrey, 2015). Yurttaş gazeteciler konu seçme, bir araya getirme, aktarma, yaygınlaştırma ve paylaşma gibi haber yapma ve haber kullanma süreçlerinde yer alırlar; ancak bu süreçler genellikle sistematik değildir ve kabul edilen gazetecilik ilke ve standartlarını barındırmamaktadır. Yurttaş gazetecilerin büyük çoğunluğu da kendilerini gazeteci olarak görmemekte ve gazetecilik amaçları gütmemektedir. Oysa kavrama yönelik

tartışmalar, genel olarak kimin gazeteci olabileceğine ve kimin bu etiketi kullanabileceğine yoğunlaşmış, herkesin gazeteci olabileceğini savunanlar ile mesleki beceriler, eğitim ve normların değersizleştirildiğini savunanlar arasında bir ayrım ortaya çıkmıştır (Campbell, 2015).

Kavramın öne çıktığı ilk zamanlarda, ana akım haber kuruluşları yurttaşların ürettiği farklı içerik türlerini nasıl ele alacakları konusunda farklı denemeler yapmışlar, buna paralel olarak, araştırmacılar da dönüşmekte olan katılım türlerine (çeşitli haberlere yapılan yorumlar, mesaj panoları, anketler vb.) ve giderek artan yurttaş katılımına yanıt olarak gelişen süreçlere odaklanmışlardır. Bu etkileşime yönelik çalışmalar, özellikle ilk zamanlarda geleneksel medya kuruluşlarının, amatör içeriği ve bununla birlikte giderek yükselen katılımcı atmosferi, profesyonel gazetecilerin otoritelerini koruma ihtiyaçlarıyla çelişen bir 'kültür çatışması' olarak algıladığını göstermektedir (Thurman, 2008; Wall, 2015). Dolayısıyla bu ilk dönemlerde geleneksel medyanın genel olarak katılımı daha düşük seviyede tutmaya çalıştığı ve profesyonel haberciliğe önem verdiği söylenebilir. Ancak bu dönemde de bazı medya kuruluşlarının, bu katılımcı atmosferin yarattığı baskıyla, yurttaş gazeteciliği için sınırlı da olsa yer ayırmaya başladığı gözlenmiştir. Örneğin, BBC 2005 yılında 'Sesini Duyur' (*Have Your Say*), CNN de 2006'da *iReport* uygulamalarını başlatmıştır.

Bununla beraber, bazı medya kuruluşlarının da profesyonel ve yurttaş içeriği arasında bir ayrım yapmaya başladığı, çoğunluğun ise yurttaş gazeteciliğine tamamen kapılarını kapattığı görülmüştür. Yurttaşların ürettiği içerik, güvenilirmez, fazlasıyla sübjektif ve duygusal görülmüş, teknik nitelikleri zayıf ve gerçek haber değeri olmayan içerikler olarak eleştirilmiştir (Wall, 2015; Pantti ve Bakker, 2009). Kimi zaman yurttaş gazeteciliği, önemli haberlerin tutarlı bir resmini sunamayacak kadar eksik olarak tanımlanmış, bazen de profesyonel olmayanların 'gerçek' haber üretemeyecekleri, çünkü genellikle bilgi ve olguları sunmak yerine, 'yumuşak' ya da haber-olmayan olaylara ve duygu paylaşımına odaklandıkları savunulmuştur (Wall, 2015; Holt ve Karlsson, 2015).

Ancak profesyonel ve yurttaş arasındaki çatışma sadece içeriğin niteliği ya da kaynaklar üzerinde kalmamıştır. Birçok araştırma, gazetecilerin kendi rutinlerini terk etmek istemediklerini ya da otoritelerini paylaşmak istemediklerini göstermiştir (Lewis, 2012; Örnebring, 2013). Bir başka deyişle, medya kuruluşları yurttaşların gönderdikleri içerikleri giderek daha fazla kullansa da, haber yaratmakta kendi pozisyonlarını korumak ve yurttaşların rolünün genişlemesini önlemek için yeni rutinler oluşturmuştur. Örneğin, Avrupa ve ABD'deki televizyon kanallarının, yurttaş içeriği kullanırken, kendi kontrol mekanizmalarını devam ettirmek üzere özel anlatı stratejileri kullandıkları; profesyonel gazetecilerin kendilerini yurttaş habercilerden ayırmak için uzmanlık, etik, kurumsal kimlik gibi unsurları öne çıkardıkları görülmüştür (Örnebring, 2013).

Öte yandan, yurttaş gazetecilerle giderek artan iş birliği de gene araştırmalar tarafından ortaya konulmakta, 'ortaklaşa gazetecilik' ağlarının da giderek önem kazandığı görülmektedir. Ancak bu ortaklaşa ağlar da kendi içlerinde farklı söylemler barındırmaktadır. Örneğin profesyonel gazetecilerin yurttaş gazeteciler tarafından üretilen görsel içerikle ilgili görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma (Anden-Papadopoulou ve Pantti, 2013), üç farklı görüş tespit etmiştir: (i) profesyonel gazetecilerin yurttaş içeriğini kendi haberleri için olası ham maddeler olarak gördüğü, ancak işbirliğini reddettiği 'direniş' pozisyonu; (ii) profesyonellerin dijital ağlarla örülü bir ortamda çalışmanın bir parçası olarak yurttaş içeriğini kullanmak zorunda hissettiği 'teslimiyet' pozisyonu; (iii) yurttaş içeriğinin haberlere yeni sesler ve bakış açıları getirdiğini savunan 'yenilenme' pozisyonu (Wall, 2015).

Özet olarak, dünyanın neredeyse her yerinde geleneksel haber medyası, yurttaş gazeteciliği pratiklerini farklı şekillerde ve derecelerde de olsa giderek artan şekilde kapsamak ve bu içeriği üreten yurttaş gazetecilerle iş birliği yapmak durumundadır. Bunda internetin yol açtığı dönüşüm, özellikle de sosyal medyanın insanların haber ve bilgi edinmesinde ve bunlarla etkileşime girmesinde oynadığı rolün vurgulanması gerekmektedir. Artık yurttaşlar haber almak için gazete ve televizyonlara ihtiyaç duymamakta, haber ve bilgiye sosyal medya yoluyla ulaşmakta ve kendilerini ifade edebilmektedirler.

III. Yurttaş Gazeteciliği ve Sosyal Medya

Yurttaş gazeteciliği ile ilgili bir başka tartışma, yurttaş gazeteciler ve giderek interneti daha iyi anlayan genel kullanıcılar arasındaki farka odaklanmıştır. 21. yüzyılda bireysel olarak üretilen yurttaş gazeteciliği, genel olarak sosyal medyada paylaşılan içeriklerden oluşmaktadır. Bunlar, önce giderek yaygınlaşan bloglar, daha sonra da YouTube videoları ve Twitter paylaşımları yoluyla, bireylerin olayları kendi yorumlarıyla aktarmak için 'kendilik teknolojileri'ni kullanmaları olarak özetlenebilir (Siles, 2012). Bu alandaki tartışmalar, bunların 'rastlantısal gazeteciler' (Lasica, 2003) tarafından yapılan 'rastgele gazetecilik eylemleri' (Allan vd., 2007) olarak mı değerlendirilebileceği, yoksa yeni gazetecilik ve gazeteci türlerini mi temsil ettikleri üzerinde odaklanmıştır (Campbell, 2015). Sosyal medyanın gazetecilikte giderek daha önemli bir rol oynadığı, çünkü kullanıcıların gazetecilerin bile bilmediği olayları bulabildikleri ve kullanıcılar arasında bir 'topluluk' fikrini besledikleri, öne çıkan görüşler arasındadır (Kim ve Lowrey, 2015).

Kurumsal platformlar ve sosyal medya şirketleri, anlamını kamusal alanın diğer üyeleriyle etkileşimden alan; yorum yazma, beğenme, paylaşma yoluyla birlikte içerik oluşturan bireyselleşmiş bir yurttaş gazeteciliğini özellikle mümkün hale getirmiştir. Sosyal medya platformlarını kullanan bu bağımsız yurttaş gazetecilerin ilk dalgasını oluşturan amatör haber bloggerları, sıklıkla ana akım haber yorumlarına meydan okuyan, hızlı ve öznel yorumlarını içeren, farklı bir anlatı biçimiyle öne çıkmışlardır (Robinson, 2009). Bazıları orijinal içerik sağlasa da, büyük çoğunluğu profesyonel haberlerden gelen bilgileri düzenlemeyi tercih etmişlerdir. Bu özellikler hala Twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanarak üretilen yurttaş gazeteciliğinde görülmektedir. Bir zamanlar bağımsız editörler olarak kendi bloglarını yazan yurttaşlar, çoğunlukla bu emek-yoğun siteleri terk ederek, Twitter gibi daha az beceri ve sorumluluk gerektiren sosyal medya platformlarına yönelmişlerdir. Son dönemde, 'Twitter gazetecilerinin' ve dramatik olayların anlık fotoğrafını ya da videosunu çekip sosyal medya sitelerinde paylaşan bir defaya mahsus tanıkların yükselişinden söz edilmektedir (Wall, 2015).

Toplumsal olaylarda sosyal ağların oynadığı rol, sosyal medyanın yurttaş gazeteciliğine olanak sağlamasının yanı sıra geleneksel medyanın da haber kaynağı durumuna gelmesi ile daha da önem kazanmıştır. Bu anlamda özellikle Twitter, yurttaşların birer gazeteci gibi paylaşımında bulunmalarını sağlayarak yurttaş gazeteciliğini mümkün kılan en önemli mecralardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bir mikroblog sitesi olan Twitter, toplumsal olayların tartışıldığı ve *hashtag* kullanımı ile herkesin bir gündem başlığı oluşturabildiği bir ortam sunarak, 'Twitter gazeteciliği' olarak adlandırılan yeni bir akım başlatmıştır (Uçar, 2017).

Hangi sosyal medya platformu olursa olsun, geleneksel haber medyasının kontrolünde olmayan bir ortamda, profesyonel ve amatörlerin bir araya geldiği bir 'ortak haber üretme alanı' ya da 'haberlerin ortak çalışma yoluyla beraber yaratıldığı' (Hermida, 2013) bir alanın oluştuğu söylenebilir. Bu da, geleneksel olarak profesyonel gazetecilerin haberler üzerinde oluşturduğu kontrol ve otoriteden radikal bir kopuş olarak öne çıkmaktadır. Ancak sıradan insanlar ve profesyonel gazeteciler tarafından oluşturulan içeriğin her zaman istenilen şekilde harmanlanmadığı açıktır. Aksine, önce bloglar, sonra da Twitter'ın yükselişiyle, profesyonellerin sosyal ağ paylaşımlarının çoğunlukla bilginin en önemli kaynağı olduğu, bunun da medya anlatılarındaki dominant konularını yeniden ürettiği söylenebilir (Wall, 2015).

Bu anlamda en önemli örneklerden biri olan Arap Baharına yönelik araştırmalar, sosyal medya yoluyla yayılan yurttaş içeriklerine rağmen, haberlere ana akım medya kuruluşlarının ege-men olduğunu göstermektedir (Aday vd., 2013). Yurttaş içeriği uluslararası izleyicilere ulaşmayı başarmış, ancak bunu profesyonel haber beklentilerine uyarak yapmıştır. Yurttaşlar küresel izleyicilere erişebilmiş, ancak ana akım medya kuruluşları bunu kontrol altında tutmuştur. Profesyonel ve amatör gazetecilerin Twitter gibi ortak platformlarda 'çoklu gazetecilik' yapma olasılığı vardır ki bu da, her ikisi de kendi pratik ve normlarını barındıran, yurttaş ve profesyonellerin haberlerinin birbiri ile harmanlandığı ve diğerini şekillendirdiği, karşılıklı faydaya dayanan bir ortaklık olarak görülmektedir (Murthy, 2013).

IV. Siyasi-Sosyal Sistem ve Yurttaş Gazeteciliği

Yurttaş gazetecinin coğrafi ve siyasi konumu ile ürettiği içeriğin niteliği arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yurttaş gazeteciliği üzerine yapılan çalışmalar, genel olarak Batı'daki siyasi ve sosyal sisteme odaklı olmuş, dünyanın farklı yerlerinde yurttaş gazeteciliğinin ne olduğuna yönelik açıklamaları eksik kalmış ya da çarpık anlaşılmıştır. Medya araştırmalarının çoğunda olduğu gibi, genel olarak ABD ve Avrupa deneyimlerine dayanan araştırmalar, dünyadaki medya sistemlerinin küçük bir bölümüyle sınırlı kalmıştır. Elbette ki, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yurttaş gazeteciliği, farklı yurttaşlık fikirlerine bağlı olarak farklı tanımlanmakta ve anlaşılmaktadır (Rodriguez, 2014).

Yurttaş gazeteciliği kavramı sıklıkla Batılı demokratik modele bağlı olarak incelenmiş ve dünyanın farklı yerlerinde devlet ve yurttaşlar arasındaki farklı ilişkiler göz ardı edilmiştir. Örneğin baskıcı ülkelerde yurttaş gazeteciler, ürettikleriyle yeni yurttaşlık biçimleri yaratıyor görünmektedir (Moyo, 2014). Önemli bir fark, dünyanın belirli yerlerinde yurttaş gazetecilerin ciddi zorluklarla ve yasal ya da siyasi olarak önemli kısıtlamalarla karşılaşmakta olduğudur. Bazı ülkelerde yurttaş gazeteciliği statü-koya ciddi bir tehdit olarak görülmekte, bunu yapanlar sitelerinin ya da hesaplarının engellenmesi, fiziksel zarar, hapis ve hatta ölüm gibi tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Benzer şekilde, gelişmiş ülkelere dayalı çalışmalar, yurttaş gazetecilerin karşılaşılabileceği, teknolojiye sınırlı erişim, internet filtreleri ve sansür, izleme ve takip gibi farklı zorlukları da dikkate almamaktadır (Wall, 2015).

Yurttaş gazeteciliğinin giderek yaygınlaşmasının, sadece 'anlık özgür basın' fikrini akla getirmediği, yazarların sosyal yaşamın normları ve değerleri ile çok daha karmaşık bir ilişki içinde olduğunu vurgulamak önemlidir (Matheson, 2009). Örneğin, İran'da yurttaş gazeteciler, yurttaşlığın kendisinin sorunlu bir kavram olduğu bir bağlamda çalışmaktadırlar. Hindistan'ın bazı bölgelerinde yurttaşlar, genel anlamda ülke demokrasisi kapsamında ifade özgürlüklerini kullanabilirken, içinde buldukları bölgenin siyasi ve askeri baskısına maruz kalmaktadır. Suudi Arabistan'da kadın yurttaş gazeteciler, erkeklere göre ciddi

anlamda daha kısıtlı sivil ve siyasi haklar çerçevesinde hareket etmektedirler. Çin'deki yurttaş gazetecilerin bazıları, Batı'daki benzerlerine göre çok daha fazla takipçiye ulaşmakta, ancak eylemleri devlet tarafından ciddi şekilde izlenmekte ve ancak ulus-devlete bağlılık çerçevesinde yurttaşlık hakları tanınmaktadır (Campbell, 2015).

Özellikle yazarlığın anonim kalabildiği ortamlarda, yurttaş gazeteciliği farklı bir propaganda türü olarak ortaya çıkabilir. Ancak bilginin sıkı bir şekilde kontrol ve manipüle edildiği yerlerde, etnik, dini ya da diğer şiddet türlerini tetikleme olasılığına da sahiptir. Örneğin, Çin'de yurttaş gazeteciliğinin yabancı düşmanlığı ve yeni-milliyetçilik gibi akımları güçlendirdiğine yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Xin, 2010). Suriye gibi savaş bölgelerinde ise yurttaşlar tarafından üretilen içeriğin savaş için bir araç haline dönüşebildiği görülmektedir (Al-Ghazzi, 2014). Bir başka deyişle, yurttaş gazeteciliği, içinde yer aldığı siyasi, sosyal ve ekonomik sistemin özellikleri içinde anlaşılmalı ve değerlendirilmelidir.

V. Yurttaş Gazeteciliği ve Demokrasi

Yurttaşların haber üretimine ve haber akışına artan katılımı, yurttaş gazeteciliğinin demokrasiye katkısı yönünde tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Campbell, 2015; Goode, 2009). Yurttaş gazeteciliğinin tanımında 'kamusal' ve 'siyasi' kavramları öne çıkmaktadır. Bir başka deyişle, yurttaş gazeteciliği, kamu için ve siyasi amaçlı içeriklere işaret etmektedir (Kim ve Lowrey, 2015). Öte yandan yurttaş gazeteciliği üzerindeki tartışmaların, aslında alternatif dünya görüşleri üretmek için gerekli araçlara erişimi olan, son derece sınırlı ve ayrıcalıklı bir azınlığın eylemlerine odaklandığı söylenebilir (Meadows, 2013). Başka bir dilde ya da başka bir kültürel veya siyasi sistem üzerine akıcı olarak yazabilme, evrensel ya da yaygın bir beceri değildir. Bu da, yurttaş gazeteciliğinin çoğunlukla coğrafi konuma bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir (Papacharissi, 2010).

Öte yandan, yurttaş gazeteciliği alternatif bir kamusal alan ya da önemli siyasi dönüşüm süreçlerinde muhalif bir haber sistemi oluşturma potansiyeli de taşımaktadır. Yurttaş gazeteciler,

en basit anlamıyla profesyoneller tarafından takip edilecek flaş haberler oluşturabilirler. Yurttaş gazeteciliğinin, sosyal hareketlerle birlikte değerlendirilmesi, kurumların ve profesyonelleşmenin dışında kalması gerektiğini savunan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Özellikle baskıcı ortamlarda yurttaş gazeteciliğinin siyaset dışında kalarak doğrudan yurttaşlıkla ilgili eylemlerde bulunması, örneğin çevre sorunları ya da doğal afetlere yönelik yurttaş tepkilerini koordine etmesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Aksi takdirde, yurttaş gazeteciliğinin de var olan iktidar yapılarını yeniden üretmekten öteye gidemeyeceği ileri sürülmektedir (Moyo, 2014).

Yurttaşların kendi kendilerine ve diğer yurttaşların yararına gazetecilik eyleminde bulunduğunu savunan bir başka görüşe göre ise yeni, katılımcı ve online medya, önemli olanaklar sunmaktadır (Bruns, 2008; Jenkins, 2008). Online medya genel olarak masrafsız ve sıradan insanlar tarafından yayınlanabilen içerik üretimine izin vermektedir. Ayrıca, geleneksel medyanın sınırlamalarına tabi olmayıp, farklı haber, bilgi ve bakış açıları sunabilmektedir. Dolayısıyla, yurttaş gazeteciliği sıklıkla kamusal söylemi zenginleştiren önemli bir alternatif olarak görülmektedir. Yeni medyanın katılımcı özellikleri, yurttaşları içerik üretme sürecine katılmaya teşvik etmekte, bu da yurttaşların kamusal söylemle ilişkilerini arttırmaktadır.

Burada altı çizilmesi gereken nokta, yurttaş gazeteciliğinin, alternatif ya da tabandan gelişen girişimler şeklinde, ana akım medyanın dışında oluştuğudur. Yurttaş gazeteciliği, haber kuruluşları içinden birbirleriyle etkileşim ve iş birliği içinde olan ya da gazetecilerle birlikte haber oluşturan bireyler demek değildir. Birbirleriyle eşit düzeyde ilişkilerde olan, ana akım haber kuruluşlarından bağımsız ve çoğu zaman onlara muhalif olan bireylere atıfta bulunmaktadır (Deuze, 2009). Dünyanın farklı yerlerinde, yurttaş gazeteciliğinin farklı türlerinin, etnik azınlıklar, feminist hareketler, yerel topluluklar ya da küresel sosyal hareketler gibi dezavantajlı toplulukların seslerini duyurmalarına ve güçlenmelerine nasıl aracı olduğuna yönelik çok çeşitli örnekler bulunmaktadır. Tüm bu girişimlerin ortak noktası, dışlanma olasılığı yüksek olan pek çok insanın katılımı önündeki engelleri azaltan teknolojidir. Ancak hala bazı grupların, dışlayıcı Web tasarımları ve internet ücretleri gibi erişim ve erişilebilirlik sorun-

ları yaşamakta olduğu da açıktır. Bu da dijital teknolojilerin, dezavantajlı bazı grupların toplumsal hayata katılımını zorlaştıran çevresel engelleri yeniden ürettiği anlamına gelmektedir (Luce vd., 2017).

VI. Türkiye’de Yurttaş Gazeteciliği

Yurttaş gazeteciliğinin Türkiye’de gelişmesinin en önemli araçlarından biri, 2006 yılında kurulan ve bugün dünyada en yaygın sosyal medya sitelerinden biri olan Twitter olmuştur. Gazetecilik eğitimi ve deneyimi olmayan, ancak olaylara bizzat tanıklık eden, olayları gözlemleyen ve deneyimleyen pek çok insan, bu mecra yoluyla haber ve bilgi paylaşmış ve yaygınlaştırmıştır. Özellikle 2013’te Gezi Parkı’nda başlayıp ülke çapında yayılan protestolar karşısında geleneksel medya sessiz kalmış, Twitter başta olmak üzere sosyal medya çok daha etkin ve hızlı bir haberleşme aracına dönüşmüştür (Arık, 2013). Çok sayıda siyasi ve sosyal kriz, hukuki süreçler, doğal afetler, toplumsal olaylar, geleneksel medyanın nesnelliliğinin ve güvenilirliğinin sorgulandığı bir ortamda sosyal medyanın merceği altına girmiş ve pek çok durumda yurttaş gazeteciliği, büyük kitlelere ulaşabilme potansiyeli ve farkındalık artırıcı gücü ile olayların akışını değiştirebilmiştir. Ancak herhangi bir filtreden ya da editoryal süreçten geçmeden yapılan paylaşımların haber niteliği ve doğrulanabilirliği üzerinde de önemli tartışmalar gerçekleşmektedir.

Arık (2013: 283-284), yakın dönemde Twitter gazetecilerinin dava takiplerinde oynadıkları önemli rolün altına çizerken, adliyeler ve mahkemelerden canlı yayın yapan aktivistlerin geleneksel medyanın aktarmadığı olayları kitlelere nasıl ulaştırabildiklerini, bunların farklı dillere çevrilip tüm dünyaya duyurulabildiğini ve haber alma hakkı anlamında bu yeni mecraların önemini aktarmaktadır. Gene çoğunlukla Twitter üzerinden yayın yapan ve örgütlenen 140 Journos, Ötekilerin Postası, Bianet gibi yurttaş gazeteciliği örnekleri, ana akım medya tarafından göz ardı edilen ya da değinilmeyen konuların bağımsız ve taraf-sız haberler yoluyla sayısız takipçiye ve toplumun farklı kesimlerine ulaşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu tür girişimlerin aynı zamanda sivil toplumun kendini ifade edebilmesinin aracı olarak işlev gördüğü söylenebilir.

VII. Sonuç

'Yurttaş gazeteciliği' kavramı, bir başka deyişle sıradan insanların ürettikleri haber içerikleri tüm dünyada yaygın bir pratik olarak kabul edilmeye, milyonlarca insan tarafından alternatif, özgün haberler, hatta gündelik yaşamın bir parçası olarak görülmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu olgu profesyonel haber medyasıyla öylesine iç içe geçmiştir ki, yurttaş gazeteciliğinin ortadan kaybolacağını düşünmek anlamsızdır. Yurttaş gazeteciliği, bütünsel bir medya ekolojisinin bir parçası olarak görülmelidir; yani bağımsız hareket ediyor görünseler bile, yurttaş gazeteciliğini geleneksel haber medyasından tam anlamıyla ayırmak mümkün değildir. Gazetecilik, toplumu oluşturan eylemler ağının yalnızca bir parçasıdır; yurttaş gazeteciliği ise amatör insanların toplumun pek çok alanına daha fazla katılımını içeren genel bir dönüşüme işaret etmektedir.

ABD'deki Katrina kasırgasının ya da Çin'deki Wenchuan depreminin görgü tanıkları tarafından anlatımı ve sıradan insanların eleştirel tepkileri; Irak savaşının yarattığı siyasi, hukuki ve insani krize yönelik protestoların savaş blogları tarafından yansıtılması ve sivil toplum ile sosyal hareketler arasındaki ilişki; yurttaş gazeteciliğinin Brezilya, Hindistan, İran, Filistin, Çin gibi dünyanın çeşitli yerlerinde insan hakları ve demokrasi için verilen mücadelelerdeki rolü; Antarktika'da iklim değişikliğine yönelik online farkındalık yaratma çabaları ya da yurttaş medyasının Kenya'daki seçimler, Barack Obama'nın ABD seçim kampanyası gibi siyasi krizlerde oynadığı rol, tüm dünyada yurttaş gazeteciliğinin çok çeşitli ifadelerini ve biçimlerini gözler önüne sermekte, krizler, afetler ve adalet arayışları ile yakın ilişkilerini ortaya koymaktadır. Türkiye'de de yurttaş gazeteciliğinin yaygınlaşmasının en önemli zemini olan sosyal medya, özellikle de Twitter, siyasi, sosyal, çevresel ve kültürel pek çok aktivist hareketin örgütlenmesine önemli katkılar sunmaktadır. Yurttaş gazeteciliği, içinde bulunduğu kültürel ve örgütsel yapıları, siyaset ve sivil toplum arasındaki ilişkileri ifade eden; 'yurttaşlık' ve 'gazetecilik' kavramlarını ve bunların çoklu anlamlarını yansıtan önemli bir olgu olarak önümüzdeki yıllarda da tartışılmaya devam edilecek gibi görünmektedir.

Kaynakça

- Aday, S., H. Farrell, D. Freelon, M. Lynch, J. Sides, ve M. Dewar (2013) Watching From Afar: Media Consumption Patterns Around the Arab Spring. *American Behavioral Scientist*, 57 (7): 899-919.
- Al-Ghazzi, O. (2014) 'Citizen Journalism' in the Syrian Uprising: Problematizing Western Narratives in a Local Context. *Communication Theory*, 24 (4): 435-454.
- Allan, S. (2009) Histories of Citizen Journalism. S. Allan ve E. Thorsen (Der.) *Citizen Journalism: Global Perspectives*. New York: Peter Lang.
- Allan, S., P. Sonwalkar ve C. Carter (2007) Bearing Witness: Citizen Journalism and Human Rights Issues. *Globalisation, Societies and Education*, 5 (3): 373-389.
- Anden-Papadopoulos, K. ve M. Pantti (2013) Re-imagining Crisis Reporting: Professional Ideology of Journalists and Citizen Eyewitness Images. *Journalism*, 14 (7): 960-977.
- Arık, E. (2013) Yurttaş Gazeteciliğinin Günümüzdeki Görünümü: Twitter Gazeteciliği Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36 / Bahar 2013: 273-287.
- Atton, C. (2009) Alternative and Citizen Journalism. K. Wahl-Jorgensen ve T. Hanitzsch (Der.) *The Handbook of Journalism Studies*. London: Routledge.
- Bruns, A. (2008) *Blogs, Wikipedia, Second Life, and Beyond: From Production to Pro-usage*. New York: Peter Lang.
- Campbell, V. (2015) Theorizing Citizenship in Citizen Journalism, *Digital Journalism*, 3:5, 704-719.
- Cottle, S. (2014) Series Editor's Preface. E. Thorsen ve s. Allan (Der.) *Citizen Journalism: Global Perspectives*, Cilt 2. New York: Peter Lang.
- Deuze, M. (2009) The Future of Citizen Journalism. S. Allan ve E. Thorsen (Der.) *Citizen Journalism: Global Perspectives*. New York: Peter Lang.
- Goode, L. (2009) Social News, Citizen Journalism and Democracy. *New Media & Society*, 11 (8): 1287-1305.
- Hermida, A. (2013) #JOURNALISM: Reconfiguring Journalism Research about Twitter, One Tweet at a Time. *Digital Journalism*, 1 (3): 295-313.
- Holt, K. ve M. Karlsson (2015) 'Random Acts of Journalism?' How citizen journalists tell the news in Sweden. *New Media & Society*, 17 (11): 1795-1810.
- Jenkins, H. (2008) *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Kim, Y. ve W. Lowrey (2015) Who are Citizen Journalists in the Social Media Environment?, *Digital Journalism*, 3 (2): 298-314.
- Lasica, J. D. (2003) Blogs and Journalism Need Each Other. *Nieman Reports*, Fall: 70-74.
- Lewis, S. C. (2012) The Tension Between Professional Control and Open Participation: Journalism and Its Boundaries. *Information, Communication & Society*, 15 (6): 836-866.

- Luce, A., D. Jackson ve E. Thorsen (2017) Citizen Journalism at the Margins, *Journalism Practice*, 11 (2-3): 266-284.
- Matheson, D. (2009) What the Blogger Knows. Z. Papacharissi (Der.) *Journalism and Citizenship: New Agendas in Communication*. London: Routledge.
- Meadows, M. (2013) Putting the Citizen Back into Journalism. *Journalism*, 14 (1): 43-60.
- Moyo, L. (2014) Beyond the Newsroom Monopolies: Citizen Journalism as the Practice of Freedom. E. Thorsen ve S. Allan (Der.) *Citizen Journalism: Global Perspectives*, Cilt 2. New York: Peter Lang.
- Murthy, D. (2013) *Twitter: Social Communication in the Twitter Age*. Malden, Mass: Polity Press.
- Nip, J. Y. M. (2006) Exploring the Second Phase of Public Journalism. *Journalism Studies*, 7 (2): 212-236.
- Örnebring, H. (2013) Anything you can do, I can do better? Professional Journalists on Citizen Journalism in Six European Countries. *International Communication Gazette*, 75 (1): 35-53.
- Pantti, M. ve P. Bakker (2009) Misfortunes, Memories and Sunsets: Non-professional Images in Dutch News Media. *International Journal of Cultural Studies*, 12 (5): 471-489.
- Papacharissi, Z. (2010) *A Private Sphere: Democracy in a Digital Age*. Cambridge: Polity.
- Robinson, S. (2009) 'If You Had Been With Us': Mainstream Press and Citizen Journalists Jockey for Authority Over the Collective Memory of Hurricane Katrina." *New Media & Society*, 11 (5): 795-814.
- Rodriguez, C. (2014) A Latin American Approach to Citizen Journalism. E. Thorsen ve S. Allan (Der.) *Citizen Journalism: Global Perspectives*, Cilt 2. New York: Peter Lang.
- Sienkiewicz, M. (2014) Start making sense: a three-tier approach to citizen journalism. *Media, Culture & Society*, 36 (5): 691-701.
- Siles, I. (2012) Web Technologies of the Self: The Arising of the 'Blogger' Identity. *Journal of Computer Mediated Communication*, 17 (4): 408-421.
- Thurman, N. (2008) Forums for Citizen Journalists? Adoption of User Generated Content Initiatives by Online News Media. *New Media & Society*, 10 (1): 139-157.
- Uçar, A. K. (2017) Bir Yurttaş Gazeteciliği Mecrası Olarak Yeni Medya: Twitter Örneği. *Social Science Studies Journal*, 3 (8): 668-679.
- Wall, M. (2015) Citizen Journalism: A retrospective on what we know, an agenda for what we don't. *Digital Journalism*, 3 (6): 797-813.
- Xin, X. (2010) The Impact of 'Citizen Journalism' on Chinese Media and Society. *Journalism Practice*, 4 (3): 333-344.

Dünden Bugüne Araştırmacı Gazetecilik¹

Gülseren Adaklı²

Giriş: Tanımlar

Araştırmacı (*investigative*) gazetecilik, bekçi köpeği (*watchdog*) gazeteciliği, dava (*advocacy*) gazeteciliği,³ açıklayıcı (*explanatory*) gazetecilik, bağlamsal (*contextual*) gazetecilik, bilimsel (*scientific*) gazetecilik, doğrulama (*fact-check*) gazeteciliği, sızıntı (*leak*) gazeteciliği, veri (*data*) gazeteciliği, vb. Bunlar, kısmen haber üretiminde kullanılan yöntemlere kısmen de haber içeriğinin

1 Bu çalışma sırasında yardım ve desteklerini esirgemeyen araştırmacı gazeteciler Faruk Bildirici ve Cengiz Erdiñ'e, taslaklarımı her zamanki gibi okuyup düzelten Murat Gülsaçan'a ve Alexandra Elbakyan'a teşekkürü borç bilirim.

2 Doç. Dr., Bağımsız akademisyen.

3 Dava gazeteciliği, gazetecinin, belli sosyal grupların sorunlarını duyurmak üzere aktif şekilde yorumlayıcı ve katılımcı olduğu, tarafını açıkça beyan eden, özgül bir yeri olan bir gazetecilik türüdür. Silvio Waisbord, İngiliz ve Amerikan gazeteciliğinde henüz nesnellik ve profesyonel habercilik idealleri yükselmeden önce yapılan ve "siyasi örgütler için bir propaganda aracı, basın patronlarının politik hırsları için bir platform, muhabirler için politik aktivizm patikası" işlevi gören gazetecilik deneyimlerinin esasen "dava gazeteciliği" adı altında toplanabileceğini belirtmektedir. (Waisbord, 2009). Çoğunluğu İngilizce olan tür adlarını Türkçeye katmak bazan oldukça güçtür ve bu güçlük, "advocacy journalism" için de geçerlidir. Seçil Özay'ın önerdiği "dava gazeteciliği"ni, özgül içeriği Türkçede daha iyi yansıttığını düşündüğümüz için tercih ettik. (Özay, 2015).

kendisine göndermede bulunan, bir kısmı son dönemde literatüre girmiş habercilik türleri. Ortak özellikleri; kamu yararını ön planda tutan, kamuoyundan gizlenen ve/veya anlaşılması güç, karmaşık ögeler içeren, muhabirlerin günlük rutin takiplerinin ötesinde, uzun zaman ve yoğun emek gerektiren çalışmalara dayanmaları. Bugün kabul edilen içeriği ve anlamı ile karşılaştırıldığında her birinin vurgusu ve yöntemi farklılaşsa da, saydığımız türleri “araştırmacı gazetecilik” başlığı altında değerlendirmek mümkün.

Herhangi bir toplumsal fenomeni tanımlama girişimi, onun tarihsel ve toplumsal bağlamı ile insanların ona atfettikleri değerlerin zamanla değişimini hesaba katmak zorundadır. Dolayısıyla araştırmacı gazeteciliği ele aldığımız bu genel değerlendirme yazısında, nüvelerini 19. yüzyılda gördüğümüz ve günümüze gelinceye kadar konuları, yöntemleri, tanımları değişen emek-yoğun habercilik pratiklerini tarihsel gelişimi içerisinde anlamaya ve açıklamaya çalışacağız.

Araştırmacı gazeteciliğe ilişkin ilk tanımlama girişimlerinden biri, gazeteci K. Scott Christianson’ın 1972 tarihli yazısında bulunmaktadır: “birinin gizli kalmasını istediği önemli bilgilerin elde edilmesi”. Araştırmacı gazeteci Robert Greene,⁴ 1975 yılında kendisiyle yapılan bir görüşmede, bu tanıma bir ek yapmıştır (Aucoin, 2005: 87; 89). Ona göre, birinin araştırmacı gazetecilik yaptığını söyleyebilmesi için haberi kendi özgün çabasıyla ortaya çıkarması gerekir; kamu görevlilerinin ya da özel kişilerin yaptıkları soruşturmaları aktarmak, belki çok iyi gazetecilik olabilir ama araştırmacı gazetecilik değildir. Bu bağlamda *Washington Post*’un Watergate’te yaptığı araştırmacı gazetecilikte ama Pentagon Belgelerinin *New York Times*’ta yayımlanması bu kapsamda değerlendirilemezdi (Blevens, 1997).⁵

4 Long Island’da politikacıların karıştığı arazi skandalını ortaya çıkararak 1970’de “kamu hizmeti” kategorisinde Pulitzer ödülü alan Greene, Amerika Birleşik Devletleri’nde, sürekli çalışan ilk araştırma ekibini kuran kişidir. (Aucoin, 2005: 89).

5 İleride ele alacağımız, sızdırılan belgelere dayalı gazetecilik örnekleri için bu özellik çok da geçerli olmasa gerektir. Emek-yoğun ve zamana yayılan kolektif bir çabayı gerektiren bu örnekler, belgelerin gazetede olduğu gibi yayımlanmasının çok ötesine geçmektedir. 1971’te Pentagon Belgelerini ilkin *New York Times*’a ve ardından pek çok başka haber mecrasına servis eden Daniel Elsberg (“Mr. Boston”), yıllar sonra kendisiyle yapılan bir söyleşide, bugün olsa belgeleri nasıl değerlendireceği sorulunca şu

Araştırmacı Muhabir ve Editörler Derneği'nin (IRE) eski başkanlarından Steve Weinberg, araştırmacı gazeteciyi şu sözlerle açıklamaktadır: “Okurlar, izleyiciler ya da dinleyiciler için önem arz eden, çoğunlukla gizli kalması istenen konuları, kendi inisiyatifi ve çabasıyla haberleştirir” (1996). *Guardian* gazetesinde Wikileaks olayını başından itibaren kamuoyuna aktaran David Leigh de, kamu yararını gözeten araştırmacı gazeteciliği “aksi takdirde gizli kalacak olan dünyaya dair olayların araştırılması” şeklinde tanımlamaktadır (Leigh, 2019: 1).

James Aucoin, 2005 tarihli *Amerikan Araştırmacı Gazeteciliğinin Evrimi* başlıklı kitabında bu tanımları gözden geçirdikten sonra, tür için 5 temel nitelik belirliyor: 1) Değişime yol açmak hedefiyle, 2) muhabirin orijinal, uzun zamana yayılan “derin inceleme” yoluyla ortaya koyduğu, 3) birilerinin veya bazı kuruluşların duyulmasını istemediği, 4) önemli bir kamu meselesiyle ilgili 5) bilgilerin ortaya çıkarılması (2005: 2).

Başta da belirttiğimiz gibi, tanımlar ya da kategoriler sosyal ve tarihsel bağlamlara sıkı sıkıya bağlıdır, dolayısıyla kapitalizmin kalkışa geçtiği 19. yüzyılda ilk örneklerine rastlanan araştırmacı gazeteciliğe zamanla farklı anlamlar atfedilmiş, odak konuları yöntemleri farklılaşmış, yeni toplumsal gelişmelerle birlikte eski tanımlar da geçerliliklerini bir ölçüde yitirmiştir. Örneğin, Aucoin kitabını yazdığı sırada henüz Wikileaks, Snowden Belgeleri, “Panama Papers” ya da “Paradise Papers” gibi hacimli sızıntılar gündemi işgal etmeye başlamamıştır. Dolayısıyla, Wikileaks’ın 2010 yılında o gün için devasa boyuttaki diplomatik yazışmaları kamuoyuyla paylaşmasından itibaren araştırmacı gazetecilikte yaşanan radikal değişimleri yeni tanım çabalarına dâhil etmek gerekecektir.

Çağdaş gazeteciliğin 200 küsür yıllık tarihinde bu türün, yaşanan dönemin sosyal, ekonomik, kültürel özellikleriyle bağlantılı olarak evrimleştiği, zaman zaman kendi iddiaları ve *ethos*’uyla çeliştiği, gazeteciliğin kadim tartışmalarını yeniden canlandırdığı, söylenebilir. Kısacası, araştırmacı gazeteciliğin tarihi, esasen,

---

cevabı vermiştir: “İnternete koyardım.” (McCurdy, 2013). Elsberg’in bu açıklaması, sızıntıların zamana bağlı olarak gazetecilik pratiklerini farklı şekillerde belirleyebileceğini göstermektedir.

gazetecilik etiğine ilişkin en yakıcı tartışmaları bağrında taşıyan özgün bir deneyimin tarihidir; anlamak, açıklamak ve değiştirmek için demokrasi ve özgürlük mücadelesi verenlerin bilmesi ve geliştirmesi gereken bir zanaat olarak da görülebilir.

Çağdaş gazetecilik tarihi elbette Amerikan ve İngiliz gazeteciliğinden ibaret değildir ve çok çeşitli ve zengin bir kültürel birikim başka coğrafyalarda da ortaya çıkmış ve paylaşılmıştır. Örneğin Fransa, Almanya, İskandinavya, Hindistan, Japonya, Güney Amerika ya da Güney Afrika Anglo-Amerikan geleneğinden çeşitli bakımlardan farklı ve yarattıkları etki bakımından çok önemli gazetecilik deneyimlerine sahiptir kuşkusuz. Türkiye’de de Abdi İpekçi’nin Uğur Mumcu’nun mirasını üstlenerek çok önemli toplumsal sorunları gündeme getiren araştırmacı gazetecilik örnekleri vardır. Ancak giderek dünyasallaşan gazetecilik alanında tarihsel pek çok örnek gibi Türk basını da Anglo-Amerikan modelinden beslenmiş ve hem teknik becerilerini hem de tarafsızlık, nesnellik, doğruluk gibi etik değerlerini bu gelenekten devşirmiştir. Nitekim 1830’larla 1920’ler arasındaki dönemde Fransız ve Anglo-Amerikan gazeteciliğinin evrimini karşılaştırmalı olarak inceleyen Jean Chalaby, Amerikan ve İngiliz gazetecilerinin modern haber kavramını icat ettiklerini belirtir.

Anglo-Amerikan gazeteleri Fransız gazetelerinden çok daha fazla haber ve enformasyona yer vermektedir ve haber toplama hizmetlerinde çok daha iyi örgütlenmiştir. Röportaj gibi belli gazetecilik tekniklerini geliştirenler de Anglo-Amerikan gazetecileridir. Diğer pek çok ülkenin gazetecileri gibi Fransızlar da bu gazetecilik metotlarını ithal etmiş ve kendi kültürlerine uyarlamışlardır. (Chalaby, 1996)⁶

Dünyanın ekonomik ve politik tarihine baktığımızda da ABD hegemonyasının önemli kaynaklarından birinin gazetecilik faaliyetleri olduğunu görmekteyiz. Hegemonyanın bireysel gazeteciyi ahlaken ya da siyaseten bütünüyle belirlemediğini akılda tutarak bu kendine özgü ve oldukça gelişkin gazetecilik kültürü-

---

6 Yazar başka bir çalışmasında 1980'lere kadar Fransa'da araştırmacı gazetecilik yapan ve "ülkenin en rahatsız edici olaylarından bazılarını çözmeye çalışan" sadece iki yayından bahsetmektedir: *L'Express* ve *Le Canard Enchaîné*. (Chalaby, 2004).

nü anlamak, araştırmacı gazeteciliğin günümüzde kamusal alanın demokratikleştirilmesi bakımından ne denli kritik olduğunu anlamamızı da sağlayabilir. Bu bağlamda yazıda öncelikle 20. yüzyıl başlarından itibaren araştırmacı gazeteciliğin gelişimini ve evrimini ele alıyoruz. 21. yüzyılda radikal değişimler geçiren türün günümüzde hangi sorunlar ve olanaklarla karşı karşıya olduğunu; değişen konjonktürle birlikte dev sızıntılar ve sahte haberler gibi güncel meseleleri somut örnekler ve normatif çereveseler üzerinden sergilemeye çalışacağız.

Muckraker’lardan Watergate’te

Çağdaş gazetecilik tarihinde ilk araştırmacı gazetecilik örneği olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin sanayileşen kentlerinde “muckraker” adı verilen bir grup yazar, gazeteci ve yayıncının çığır açan gazetecilik çabaları gösterilir. Bu kişiler, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın bařlarında⁷ yoksulluk, işsizlik, ağır çalışma koşulları, çocuk emeği, seks işçiliği gibi sosyal sorunları derinlemesine araştırarak habere, romana, öyküye dönüştürerek yasal prosedürlerin, çalışma koşullarının ve belki daha da önemlisi, bakış aıllarının değişmesinde önemli etkiler yaratır.

Muckraker adı, tıpkı 19. yüzyıl başlarında İngiliz işçi basınının sert mizahına konu olan Parlamento mensuplarının bu basını aşağılamak için kullandıkları bazı ifadeleri kendilerine isim olarak almaları gibi,⁸ muzip bir tersine çevirmenin ürünüdür. ABD Başkanı Theodore Roosevelt’in 17 Mart 1906 günü yaptığı konuşmada basını sert dille eleştirirken kullandığı, “pislik-eşeleyen” anlamına gelen bu sözcük (Feldstein, 2006),⁹ zamanla sisteme radikal bir itirazı içeren gazetecilik örneklerinin artmasıyla birlikte pozitif bir içerik kazanmıştır.

7 1890’larla 1920’ler arasındaki iktisadi büyüme ve politik reform yılları Amerikan tarihinde “ilerlemeci dönem” (*Progressive Era*) olarak adlandırılmaktadır.

8 En ünlü örneklerden biri, William Cobbet’in 1812 ile 1817 arasında çıkardığı radikal işçi gazetesi *Two Penny Trash*’tir (“iki kuruşluk öp”).

9 Mark Neuzil (1996), Roosevelt’in basına yönelik tutumunun ardında, başkanlık yarından en büyük rakibi olan basın patronu William Randolph Hearst’le uzlaşmaz çelişkisinin yattığını belirtmektedir.

Türün ilk temsilcilerinden biri, İrlanda kökenli bir işçi sınıfı çocuğu olarak genç yaşta yazarlığa başlayan Elizabeth Cochrane'dir (1867–1922). Cochrane 17 yaşındayken, çoğunlukla dava duruşmalarını takip eden, şehrin en büyük gazetelerinden *Pitsburgh Dispatch*'te geleneksel kadın rollerinin savunulduğu bir köşe yazısına karşı öfkeli bir mektup gönderir. Yazarın tutkulu üslubundan etkilenen editör ondan gazetede düzenli yazmasını ister ve böylelikle Elizabeth Cochrane, Nellie Bly adıyla gazetecilik kariyerine başlar.¹⁰ İlk yazısında boşanmanın kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini konu edinen Nellie, daha sonra gazetede kadın işçilerin çalışma koşulları üzerine bir dizi haber yapar (Simkin, 1997). Bu tür yazıların güç çevrelerinde yarattığı tepkiler ve gazetenin bu tepkilere uysallıkla karşılık vermesi nedeniyle 1887'de işten ayrılan Nellie Bly New York'a gider.

O sırada skandal, suç, eğlence, sansasyon haberleriyle kıyasıya bir "sarı gazetecilik"¹¹ akımının yükseldiği New York'ta William Randolph Hearst'le¹² birlikte türün iki büyük isminden biri olan Joseph Pulitzer'in *New York World* gazetesinde çalışmaya başlayan Nellie Bly, burada önemli araştırmacı gazetecilik örneklerine imza atar. Bly, gazetecilik tarihinde kimliğini gizleme metodunu ilk kez kullananlardan biridir. Blackwell's Adası'nda bulunan ve 1.600 kadının insanlıkdışı koşullarda tutulduğu akıl hastanesine hasta kimliğiyle girerek 10 gün boyunca gözlem yapar. Buradaki kadınların bir kısmı, İngilizce bilmeyen göçmen kadınlardır, bu kadınlar o anda delilik emareleri gösteriyorlarsa bile bu, günbegün yaşadıkları işkencelerin sonucudur. Hikâyenin yayımlanması büyük tepki uyandırır, Bly açılan davalarda tanıklık eder, hastane koşulları büyük ölçüde düzeltilir (Gregory, 2014).¹³ Gazetecilik tarihinde Nelly Bly adı, *World*'de yap-

---

10 O dönemde kadın yazarlar gazete ve dergilerde kendi adlarını kullanamıyorlardı.

11 Sarı gazeteciliğin/Sarı basının detaylı olarak incelendiği bir kaynak için örneğin bkz. Campbell, 2003.

12 Orson Welles, 1941 tarihli *Citizen Kane* filmi, William Randolph Hearst'ten esinlenerek çekmiştir.

13 Nellie Bly / Elizabeth Cochrane, hem kendi dönemi hem de bugün için oldukça ilginç bir karakterdir. Onun gibi son derece renkli kişilikleriyle dönemin ağır çalışma ve yaşam koşullarını, bunlardan sorumlu olanları deşifre ederek kamuya sunan yüzlerce gazeteci ve yazarın kısa biyografilerini şu kaynaklarda bulabilirsiniz: Applegate, 2008; Reilly, 1972.

tığı sansasyonel haberler nedeniyle “sarı gazeteci” kategorisine de kaydedilmekle birlikte, hayatı boyunca yaptığı çalışmaların toplumsal sorumlulukçu içeriği nedeniyle *muckraker*lar arasında sayılması doğal görünmektedir.

Muckraker’ın pozitif imajı kendisini en çok, 20. yüzyılın başlarında *McClure’s Dergisinde* yazan 15 “orijinal *muckraker*” da bulmaktadır.

“Muckraking gazetecilik” toplumun önem verdiği konulara yönelen ve bunlar üzerinde etki yaratan derinlemesine araştırmacı gazetecilikle eşanlamlıdır. Orijinal *muckraker*’lar 20. yüzyılın başında *McClure’s* dergisi için yazan 15 kişilik bir çekirdek gruptur. Ele aldıkları konular arasında şirketlerin gücü, büyük tröstler ve hükümet yolsuzlukları bulunmaktadır. Frank Norris, Lincoln Steffens, Ida Tarbell, Upton Sinclair ve Jacob Riis ve pek çok başka gazeteci bu grubun içinde yer almıştır (Schifrin, 2018).

Ida Tarbell’in, petrol sanayiinde tekelleşen Rockefeller’ın ahlak dışı, acımasız patron taktiklerini ince detaylarıyla gün yüzüne çıkardığı *The History of the Standard Oil Company* (1904), Upton Sinclair’in et paketleme sanayiindeki sağlıksız koşulları ifşa ettiği *The Jungle* (1906), Lincoln Steffens’in St. Louis’in yozlaşmış politikacılarını teşhir ettiği *The Shame of the Cities* (1904), Ray Stannard Baker’in işsizlik nedeniyle yeraltına inen çiftçilerin madenlerdeki ürkütücü çalışma koşullarını aktardığı *The Right to Work* (1903) gibi *McClure*’de önce haber dizisi olarak yayımlanan, daha sonra kitaba dönüşen çalışmaları büyük yankı yaratmış, oyunun kurallarını değiştiren yasalara temel teşkil etmiştir.

Watergate: Mit ve gerçek

Gazeteciliđin sorunu basittir. Gazeteciler, bizzat tanık olmadıkları sūrece gerçeği nadiren kendi kendilerine kurarlar; olgularını tamamen, kendi çıkarları olan kaynaklardan temin ederler. Her Őey bu gerçekliğin rengini taŐır.
(Edward J. Epstein, 1975: 3)

Gazeteciler, kelimenin gerçek anlamında haberi “yaparlar”. Onu bir yerlerden bulmazlar. Gerçekliğin transkriptlerini yayınlamazlar.
(Michael Schudson, 2017)

AraŐırmacı gazeteciliğin en ateşli temsilcileri olarak basın tarihine geçen *muckraker* dōneminin, uzun sayılabilecek bir sessizlik takip etmiştir. İki bōyōk savaş ve dōnya sisteminin yeniden yapılandırılması ile geçen bu dōnemde gazetecilik, sonraki dōnemle karşılaştırıldığında iktidarlarla ili dıŐlı, iş birlikçi ve uysaldır. 1960’larda durum yavaş yavaş değişmeye başlar. ABD’de 1929 Bōyōk Depresyonu ile 1969 yılı arasında ortalama hane geliri %70 oranında artmış, 1946’da gōnlōk tiraj toplamı 51 milyona, 1950’lerin başlarında endōstrinin toplam geliri yıllık 4 milyar dolara çıkmıştır (Aucoin, 2005: 43).¹⁴

ABD’nin Vietnam politikası, muazzam toplumsal hareketlerle birlikte araŐırmacı gazeteciliğin yōkseliŐinde de merkezi bir yer iŐgal eder. 1971 yılında Amerikan Savunma Bakanlığı’nın Vietnam’la ilgili gizli kayıtları,¹⁵ dōkōmantasyon merkezinde alıŐan Daniel Elsbeg tarafından sızdırılmıŐtır. *Pentagon Papers* olarak bilinen bu kayıtların, basına verilmesi, mōesses nizamaya yōnelik gōvensizliđin tepe noktası sayılabilir. (Chomsky ve Zinn, 1972). 1945-67 arası Amerikan dıŐ politikasının dōnyanın deđiŐik bōlgelerinde ama ۆzellikle Dođu Asya’da gizlice yōrūtōđō faaliyetler bu belgeler sayesinde kamuoyunun bilgisine su-

---

14 Ūte ikisi reklamdandan sađlanan bu gelirin yarısından fazlası dev basın trōstlerine aitti. (Aucoin, 2005: 43).

15 Resmii adıyla *Report of the Office of the Secretary of Defense Vietnam Task Force*. <https://www.archives.gov/research/pentagon-papers> (Erişim tarihi: 16.05.2020).

nulmuştur. Belgeler 13 Haziran 1971 günü New York Times'ta yayınlanmış ve Times'ı Washington Post, Boston Globe, St. Louis Post-Dispatch ve diğer gazeteler takip etmiştir. Ancak Pentagon Belgeleri, onu takip eden Watergate skandalı ölçüsünde yankı uyandırmamış, gazetecilik tarihinde onun kadar yer etmemiştir.

Gazetecilik tarihine altın harflerle kaydedilen meşhur hikâyeyi kısaca anımsayalım. 17 Haziran 1972 gecesi 5 eski FBI ve CIA ajanı, Watergate adlı binadaki Demokrat Parti ofisine gizlice girerek dinleme cihazı yerleştirmeye çalışır. Ancak güvenlik görevlisinin varlıklarını fark ederek polisi araması üzerine yakalanır ve 1973 yılına kadar devam eden soruşturma sonucunda 37. ABD Başkanı Richard Nixon için azil (*impeachment*) süreci başlatılır. Oval Ofis kayıtları, Nixon'ın Başkanın Yeniden Seçilmesi Komitesi (CRP) aracılığıyla giriştiği yasa dışı faaliyetleri orta yere dökmüştür (Adaklı, 2013). Küçük bir hırsızlık girişimi gibi gösterilmeye çalışılan olay, Amerikan siyasi tarihinin en büyük skandallarından birinin işaret fişeği olmuş, 15 Eylül 1972'de 5 "tesisatçıyla" birlikte CRP Mali İşler sorumlusu Gordon Liddy ile eski CIA görevlisi Howard Hunt komplo kurmak, hırsızlık ve federal telefon dinleme yasalarını ihlal etmekten tutuklanmışlardır. Soruşturma sürecinde olayı yakından takip eden Washington Post'tan iki muhabir, Bob Woodward ve Carl Bernstein "Derin Gırtlak" adını verdikleri FBI ajanı Mark Felt'in¹⁶ anonim haber kaynağı olarak verdiği ipuçları sayesinde gazetede bir dizi flaş habere imza atmıştır. Vietnam savaşına yönelik çok daha önce başlayan toplumsal gerilimle birleşen bu haberlerin bir sonucu olarak 9 Ağustos 1974 günü Başkan istifa etmiş ve araştırmacı gazetecilik Watergate ile birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Watergate skandalıyla neredeyse özdeşleşen Woodward ve Bernstein'i olayın 40. yıldönümünde nostaljik bir heyecanla anımsatan gazeteci Leonard Downie Jr, onlardan kalan araştırmacı gazetecilik mirasını özetliyor:

Konunun uzmanı ol. Kaynakların kapısını çal ve onlarla doğrudan konuş. Gerekli hallerde kaynağın mahremiye-

---

16 Mark Felt yıllar sonra bir dergiye verdiği röportajda Derin Gırtlak'ın kendisi olduğunu açıklayana dek Woodward ve Bernstein (ve *Post*'un o dönemdeki editörü Ben Bradlee) bu bilgiyi saklı tutmuşlardır. (O'Connor, 2006).

tini koru. Asla tek kaynakla yetinme. Belgelere ulaş. Parayı takip et. Çok zor edindiğin ayrıntıları biriktir ve bunlar anlamlı bir ilişkiler bütünü (*pattern*) oluşturuncaya kadar bekle. Birkaç yıl önce *Post*'tan Dana Priest, CIA'nin terör şüphelilerini işkenceyle sorguladığı gizli denizaşırı cezavhelerini benzer yöntemlerle ortaya çıkardı (Downie Jr, 2012).

Washington Post editörü Downey Jr'ın belirttiğı kontrol listesi ve gazetecinin bireysel çabası çok önemli, ancak onu parlak bir başarı hikâyesinin yegâne aktörü olarak görmek doğru bir yaklaşım olmaz; Watergate ya da benzer başka araştırmacı gazetecilik öyküleri, bireysel çabaların çok ötesine geçmektedir. Sosyolog ve tarihçi Michael Schudson, *Amerikan hafızasında Watergate. Nasıl hatırlarız, unutturuz ve geçmişi nasıl yeniden inşa ederiz* başlıklı kitabında Watergate mitinin nasıl oluştuğunu ayrıntılı olarak açıklar. Schudson Watergate etrafında oluşan efsaneyi, İncil'de geçen meşhur David ve Goliath hikâyesine benzetir (1992: 104). İki genç muhabir koca bir sistemi alaşağı etmiştir. Oysa durum hiç de böyle değildir. Ünlü araştırmacı gazetecilerden Edward Jay Epstein de, basının Watergate'i bir gazetecilik efsanesine dönüştürdüğünü ve kongre üyelerinin, mahkemelerin, FBI'nın skandalın ortaya çıkarılmasındaki rollerini ihmal ettiğini belirtir (1974; 1975). Bütün süreç, toplumsal güçlerin kıyasıya mücadelesinin karmaşık bir bileşkesi olarak okunabilir.¹⁷

James Aucoin, Watergate'ten önce, sadece olgulara odaklanan, politik figürlere karşı eleştirel mesafesi olmayan haberciliğe alternatiflerin ortaya çıktığını belirtmektedir: 1962'de araştırmacı gazeteciliğın bilinen özellikleri ortaya çıkmıştı. 1960'ların sonlarında ise pek çok gazete araştırmacı gazetecilik ekiplerini oluşturmuş, televizyon tarihinin en önemli haber programlarından biri olan *60 Minutes* CBS'te yayınlanmaya başlamıştı (2005: 18).¹⁸

---

17 Ayrıntılı bir analiz için örneğın bkz. Adaklı, 2013. Bu konuda ayrıca David Leigh'in, büyük ölçüde "Başkanın Adamları" kitabı ve ardından çekilen filmle şekillenen Watergate efsanesini, kendi araştırmacı gazetecilik serüveniyle bağlantılı olarak ele aldığı kitabına bakılabilir (2019).

18 1968 yılında yayın hayatına başlayan *60 Minutes*, yapımcısı Don Hewitt 2009 yılında öldüğünde, Amerikan *prime time* televizyon tarihinin en uzun ömürlü programıydı. (CBS News, 2009).

Michael Schudson, Katherine Fink'le birlikte yaptıkları bir araştırmada (2014) Watergate merkezli anlatılara karşı 1950'li yıllardan itibaren araştırmacı gazeteciliği de kapsayan ama ondan daha geniş bir kategori olarak "bağlamsal gazetecilik" (*contextual journalism*) kavramını önerir. 1955 ile 2003 yılları arasında *New York Times*, *Washington Post* ve *Milwaukee Journal Sentinel*'in başsayfa haberlerini içerik analizine tabi tutan yazarlar, 5 kritik değişim saptamaktadır:

1. Haberler yerleşik siyasi düzene (*political establishment*) karşı giderek eleştirel olmaya başlamıştır,
2. Gazeteciler kendilerini halka daha saldırgan göstermeye başlamıştır,
3. Haberler daha uzun ve çoğunlukla daha derinlikli hale gelmiştir,
4. Haberler hükümet ve seçim merkezli olmaktan uzaklaşmıştır,
5. Haberler daha fazla bağlamsal olmaya başlamıştır.

Fink ve Schudson, önermelerine ilk kanıtı, siyaset bilimci Thomas Patterson'ın haftalık dergiler üzerine yaptığı araştırmadan sonuçlarından çıkarırlar. 1960'la 1992 arasında haberlerde politikacılara karşı tutum, olumsuz doğru yönelmiştir. Kennedy ile Nixon'ın yarıştığı 1960 seçimlerinde adaylara ilişkin değerlendirmelerin %75'i pozitifken 1990'da bu oran %40'a gerilemiştir (Patterson, 1993: 20). Bu ve başka araştırmalara bakıldığında gerçekten de önceki dönemde siyasi kişiliklerle çok daha samimi olan gazeteciler zamanla mesafelerini artırmış görünmektedir.

Tarihçi Julian Zelizer basının 1960'ların ortalarına kadar siyasetin önde gelen figürlerine karşı genellikle saygılı olduğu tespitini yapmaktadır (2007: 230). 1953 ile 2000 yılları arasında Amerikan Başkanlarının basın toplantılarını çözümleyen Steven Clayman ve arkadaşları da, gazetecilerin soru sorma üsluplarının giderek daha saldırganlaştığını gözlemlemişlerdir. Şu türden sert bir üsluba Eisenhower, Kennedy ve Johnson dönemlerinde rastlanmıyordu örneğin: "Sayın Başkan; Senatör A ve Senatör B, sizin X politikanızın ekonomi, milli savunma ve Amerikan de-

ğerleri açısından bir felaket olduğunu söyledi, siz ne diyorsunuz?" (Clayman vd, 2006; 2010).¹⁹

Zamanla politik olmayan haberler -yani özel olarak hükümet üyelerine ya da seçim kampanyalarına odaklanmayan öyküler- başsayfalarda daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Stephen Hess'in 1 hafta içinde *New York Times*'ta çıkan haberleri incelediği bir çalışmasına göre hükümet ya da politika haberleri 1965'te %84 iken bu oran 1975'te %73'e, 1985'te %63'e ve 1992'de %55'e düşmüştür (1994: 148). Başka çalışmalarda da rastlanan bu gelişme, gazetelerin ve bağlantılı olarak halkın gündeminden politik konuların düştüğü ve yerini politika dışı konuların ya da daha çok eğlence ögesinin aldığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

Bize göre bu o kadar da politik haberlerde bir "düşüş" olarak değil, genel kamuoyu ve politika açısından neyin önemli olduğuna dair genişleyen bir anlayış olarak anlaşılmalıdır. Sağlık, bilim, iş dünyası, sanat, sosyal eğilimler ve mevcut politik veya sosyal kaygılarla ilgili deneyimleri olan, ancak kamu politikalarının faydalanıcıları veya kurbanları kadar siyasi aktörler olmayan bireyler hakkındaki hikâyeler geçmiştekinden daha sık görülür. Gazeteler giderek artan oranda, eskiden kabul edilen, "kamusal gündem önemli siyasi figürlerin söylediği şeydir" in ötesinde hikâyeler sunmaya yönelmişlerdir (Fink ve Schudson, 2014).

1968-1988 arasında televizyondaki seçim haberlerini inceleyen Daniel Hallin de politikacıların ve politikanın doğrudan yer aldığı sürenin azaldığını tespit etmiştir. Seçim kampanyalarında adayların vaatlerini sıraladığı parçalar (*soundbite*) 1968'de ortalama 40 saniye iken 1980'lere gelindiğinde bu süre sadece 4 saniye

---

19 James Aucoin, 1960'larda araştırmacı gazeteciliğin ivme kazanmasında, özellikle politik konularda seçkinler tarafından bir silah gibi kullanılan "yayın yoluyla hakaret" davaları konusunda gazeteciler lehine çıkan bir kararın önemli olduğunu belirtmektedir. *New York Times*'ta, polislin barışçıl yürüyüşe müdahalesini kınayarak Martin Luther King'i destekleme çağrısı yapan bir ilanin yayımlanması üzerine, Montgomery Polis Departmanından Komiser E. L. Sullivan, ilanda adı geçmemesine rağmen hakaret davası açmıştır. Yerel mahkemenin komiser lehine verdiği kararı bozan Amerikan Yüksek Mahkemesi, ilanın Amerikan Anayasasının 1. Değişiklik Maddesinde (*First Amendment*) güvence altına alınan basın özgürlüğü kapsamında olduğuna hükmetmiştir (2002: 215).

olarak gerçekleşmiştir.²⁰ Hallin'in yorumu da politikanın önem-
sizleştiği yönündeki tezlerle karşıdır; 1960'lardan 80'lere doğru
geldikçe gazeteci, sansasyon ya da reyting saikiyle bile olsa po-
litikacılara karşı daha eleştirel bir konuma yerleşmekte, televiz-
yon dilinin imkân ve sınırlılıklarını kullanarak haberi daha iyi
yapılandırmaktadır.²¹ Seçim kampanyalarının giderek daha fazla
"at yarışı" gazeteciliğine doğru evrilmesiyle paralel biçimde
politik meselelere odaklanma eğiliminin de arttığını saptayan
Hallin, bu artışın, çağdaş televizyon haberciliğinin daha üst dü-
zeyde yapılandırılmış tematik doğasını yansıttığını belirtir; ona
göre haberler giderek daha fazla standart gazetecilik çerçeveleri-
ne uymaktadır (1994: 127).²² Bu yorum, araştırmacı gazeteciliğin
1980'lerde bir tür anaakıma dönüştüğü tezi (Aucoin, 2005: 171-
202) ile uyumlu görünmektedir. Aşağıdaki bölümde anaakıma
dönüşmede etkili olan, araştırmacı gazetecilerin örgütlenme faa-
liyetleri ve diğer gelişmeleri özetlemeye çalışacağız.

1970'ler: Araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşması²³

Watergate'in Amerikan hafızasına ve dünya gazetecilik tarihine
benzersiz ya da biricik kahramanlık hikâyesi olarak kaydedilme-
si, öncesinde gerçekleştirilen muazzam araştırmacı gazetecilik
örneklerini gölgelediği gibi sonrasında yaşanan ve yine benzer-
siz denebilecek başka gelişmeleri de bir ölçüde değersizleştir-
mektedir. Bu gelişmelerin en önemlilerinden biri, araştırmacı ga-
zeticilerin oldukça zorlu geçen örgütlenme girişimleridir. Haber
çalışanlarının, 19. yüzyılın sonlarında diğer pek çok meslek gibi

20 *Soundbite* terimi köken olarak radyoya aittir ve bir haber öyküsünün içinde, birilerinin
konuştuğu görüntü ya da ses parçalarına gönderme yapar (Hallin, 1994: 117).

21 Gazete haberinde muhabir geri planda, adeta görünmezdir, daha ziyade kaynağı ko-
nuşturur. Her ne kadar bütün haberler "kaynağa bağımlı" ise de televizyonda muhabir
hem fiziksel hem de söylesel olarak göz önündedir ve 1960'larda bu görünürlük cid-
di ölçüde artarak, pasif ve kürsüyü/ekranı politik seçkinlere bırakan gazeteci konumu
70'lerden itibaren radikal biçimde değişmiştir.

22 1950'lerden 80'lere doğru bağlamsal gazeteciliğin yükselişi olgusu ABD'ye özgü değil-
dir. Avrupa'da yapılan benzer araştırmalar, değişimin burada da yaşandığını göster-
mektedir. Bkz. Djerf-Pierre ve Weibull, 2008; Salgado ve Stromback, 2012. (akt. Fink
ve Schudson, 2014).

23 Bu bölüm büyük ölçüde James Aucoin'in kitabında anlatılanlardan derlenmiştir
(2005). Farklı kaynaklar kullanıldığında bunlar yazı içinde belirtilmektedir.

ilk olarak sosyal kulüpler olarak örgütlenmeye başladığını söyleyen Hoyer ve Lauk, bu örgütleri zamanla mesleki çıkar örgütleri ve son olarak da hem ekonomik talepleri hem de mesleki değerleri temsil eden birleşik örgütlerin takip ettiğini belirtmektedirler. İlk örgütlenme girişimleri Almanya'da, İskandinavya'da ve Baltık ülkelerinde çıkmıştır ama mesleği tanımlayan ve kuralları koyarak bunların dünyanın geri kalanındaki haberciler için bir çekim merkezi haline gelmesini sağlayanlar, elbette konjonktürel koşullarla birlikte ele alındığında, Anglo-Amerikan gazetecilik pratikleri olmuştur.

İngiltere, sürekli bir iş olarak en uzun kesintisiz gazetecilik geleneğine sahiptir ve örgütlenmeye öncülük eden *Newspaper Society*, 1836 gibi erken bir tarihte kurulmuştur. 1884 yılında mesleki amaçlarla oluşturulan Ulusal Gazeteciler Derneği, 1890'da Gazeteciler Enstitüsü'nü kurdu. Sendika -Ulusal Gazeteciler Birliği- ancak 1907'de ortaya çıkabildi. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki dernekler, Avrupa dernekleri gibi editörleri, gazetecileri ya da yayıncıları aynı çatı altında toplamıyordu. Amerikan Gazete Yayıncıları Birliği 1887'de ortaya çıktı. ABD'li haber çalışanları ise ancak 1890'larda örgütlenmeye başladı, zira yayıncılar sendikaya şiddetle karşı çıkıyordu ve nihayet gazeteciler 1933'te ücret müzakereleri için etkili bir örgüt haline gelecek olan Newspaper Guild'i kurdular (Hoyer ve Lauk, 2016).

Mesleki rekabetin doğal ve istenir olduğu Amerikan gazetecilik kültüründe birlikte iş örgütlenme ya da kolektif çalışma pratiklerine çok az rastlanmaktadır ve araştırmacı gazetecilik, bu kültürün belki de en rekabetçi parçasını oluşturmaktadır. Statükoyu değiştiren belki de en önemli girişim, 1974'te Araştırmacı Muhabir ve Editörler Derneği'nin kurulmasıdır (*Investigative Reporters and Editors: IRE*).²⁴ 1974 Yılında *Indianapolis Star* gazetesinden Myrta Pulliam ve Harley Bierce; Omaha merkezli *Sun Newspapers*'tan Paul Williams ve *Chicago Tribune*'den Ron Koziol tarafından kurulan Araştırmacı Muhabir ve Editörler Derneği (IRE), araştırmacı gazeteciyi en çok karakterize eden şeyin bir "öfke

24 Dünyadaki değişik gazetecilik örgütlerinin güncel bir listesi için örneğin bkz. <https://reporter.asu.edu/journ.htm> (Erişim tarihi: 03.05.2020).

duygusu” olduğundan hareketle İngilizcede öfke anlamına gelen “ire”ı kısa adı olarak benimsemiştir (IRE, 2020).²⁵ Başlangıç yıllarında özellikle meşru finansal kaynak bulma sorunuyla boğuşan dernek, araştırmacı gazetecilik tarihine geçen çalışmalarına imza atmıştır. 18–20 Haziran 1976’da Indianapolis’te gerçekleştirilen ilk konferansa 35 eyaletten 40 öğrencinin de dâhil olduğu yaklaşık 300 kişi katılmıştır (Aucoin, 2005: 129).

Konferans kapsamında düzenlenen atölye çalışmalarında; araştırmacı gazeteciliğin son durumu, bir araştırmanın nasıl gerçekleştirileceği, ekip olarak nasıl çalışılacağı, suç gibi belirli konuların nasıl haberleştirileceği ve araştırmacı gazetecilikte yasal ve etik sorunlarla nasıl başa çıkılacağı gibi konular ele alınmıştır. Alınan ilginç kararlardan biri CIA, FBI ve diğer kolluk kuvvetleriyle çalışan habercilerin bu kurumlarla ilişkilerini sonlandırmayı öneriyordu. Zira bu tür ajanslardan yapılan ödemeleri kabul etmek, bağımsız gazetecilik ilkelerini aşağılamak anlamına gelecekti (Aucoin, 2005: 130). Dernek, araştırmacı gazetecilik için güvenilir bir veri deposu oluşturmak, meslektaşlar arasında iş birliğini ve dayanışmayı geliştirmek, gazetecilik öğrencilerine, mesleğe katılmak isteyen ya da yeni katılanlara eğitim vermek gibi hepsi de zamanla büyüyecek önemli hedeflerle yola çıkmıştır.²⁶

Dernek üyeleri, derneğin de katkıları ve iş birliği olanaklarını da kullanarak pek çok ödüllü araştırmacı gazetecilik ürünleri vermişlerdir. 1974’te New York’un önemli yerel gazetelerinden *Newsday*’in muhabiri Robert Greene ve arkadaşları, Türkiye’nin hammadde merkezi olduğu eroin trafiğini ifşa ettikleri haberle “Kamu Hizmeti” dalında Pulitzer ödülünü kazanmışlardır. Ödül getiren haber, Türkiye ile bağlantılı olduğu ve haberin üretimi ile ardından gelişen dava süreci araştırmacı gazeteciliğin

---

25 IRE (2020). About IRE. <https://www.ire.org/about> (Erişim tarihi: 11.05.2020).

26 Araştırmacı Muhabir ve Editörler Derneği’nin güncel sitesinde amaç ve hedefler şu şekilde belirlenmiştir: Araştırmacı Muhabir ve Editörler Derneği’nin misyonu, özgür bir toplum için vazgeçilmez olan araştırmacı gazetecilikte mükemmelliği sağlamaktır. Bunu şu şekilde gerçekleştirir: Araştırmacı gazetecilere eğitim, kaynak ve destek topluluğu sağlamak, yüksek mesleki standartları teşvik etmek, araştırmacı gazetecilerin haklarını korumak, IRE’nin geleceğini güvence altına almak. <https://www.ire.org/about> erişim: 22.05.2020.

metodolojisinde gelinen noktaya ışık tutacağından biraz detaylı aktarmakta yarar olabilir.²⁷

Robert Greene, 1971 yılında ekip olarak tartışıp kararlaştırdıkları üzere ABD ve Fransa'da eroin piyasasının eski ve yeni elemanlarıyla görüşüp sayfalarca notla New York'a dönmüş, 1972'nin başlarında Asya'dan ABD'ye uzanan eroin trafiğinin ana arterlerinde Les Payne ve Knut Royce ile birlikte 6 ay boyunca yoğun bir mesai yapmıştır.²⁸ Gittikleri yerlerde narkotik polisi, eroin kaçakçıları, kullanıcılar, afyon üreticileri ile görüşerek bilgi ve belge toplamış, nihayet Türkiye'nin haşhaş ekim alanlarından Long Island'daki genç uyuşturucu bağımlılarına uzanan trafiğin detaylı bir resmini sunan *The Heroin Trail* (Eroin Patikası) başlıklı yazı dizisini 1 Şubat-4 Mart 1973 tarihleri arasında yayımlamışlardır.

Newsday'e yaklaşık 100 bin dolara malolan haber dizisinde, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa ve Türkiye'den üç yüz küsür kişi eroin kaçakçısı olarak listelenmiş, Türkiye kökenli yaklaşık 50 kişilik listede yer alanlardan Mahmut Karaduman, gazete aleyhine ABD mahkemelerinde yayın yoluyla hakaret (*libel*) davası açmıştır. Yıllar süren davada gazetecilerin birebir görüşerek bilgi topladıkları eski narkotik şube polisleri Galip Labernas ve Ömer Aypun mahkemede ağız değiştirmiş ve gazetecilerle hiç karşılaşmadıklarını, Karaduman'ı eroin kaçakçısı olarak tanımadıklarını beyan etmişlerdir. Duruşmalarda gazeteyi temsil eden Floyd Abrams'ın son ümidi, o sırada Los Angeles'ta terzilik yapan ve Mahmut Karaduman'ı yıllar öncesinden tanıyan Faraculah Arras'ın tanıklığı olmuştur. 12 Mayıs 1987 günü mahkeme jürisi davayı daha da ilginç kılacak kararını açıklamıştır. Jüri; ha-

---

27 Daha sonra *The Heroin Trail* adıyla kitap olarak da basılan bu haber dizisi, araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşması çabalarına örnek teşkil eden ve mesleğin nasıl icra edilmesi gerektiği üzerine düşünen pratisyenlerin detaylı olarak aktardıkları bir çalışmadır. Bkz. Aucoin, 2005: 93. Haberler yüzünden açılan hakaret davasında gazeteyi temsil eden avukat Floyd Abrams da gazetecilerin haberi yaparkenki tutum ve davranışlarını, kullandıkları metotları yazdığı kitapta ayrıntılı olarak aktarmıştır (2005: 124-152).

28 Gazetecilerin haber üretimi sürecinde kullandıkları metotlar çok çeşitlidir: Derinlemesine görüşmeler, belge tarama, görsel malzeme oluşturma, uyuşturucu satıcılarının kimlik bilgileriyle birlikte listelenmesi, "içeriden" bilgi sağlayacak muhbirler kullanma, yasadışı faaliyetleri kanıtlamak için devasa miktarda kanıt toplama, kimlik değiştirme (Greene, Fransa'da kendisini avukat olarak tanıtmıştır)...

berde Mahmut Karaduman'la ilgili büyük bir yanlışlık olduğuna, fakat bundan gazetecilerin sorumlu tutulmamaları gerektiğine hükmetmiştir (Floyd, 2005). Bu tuhaf kararla birlikte *Newsday*, hakaret suçundan ve 30 milyon dolarlık tazminattan kurtulmuş ama binbir emekle oluşturdukları uyuşturucu kaçakçıları listesinin gerçek olduğunu mahkemeye kanıtlayamamışlardır.

Oysa 1988 yılında *Nokta* Dergisinin yayınladığı MİT dosyasına göre Türk istihbaratı, Mahmut Karaduman'ın kim olduğunu biliyordu; eroin kaçakçılığından, mafyayla ve narkotik polisiyle bağlantılarından haberdardı.²⁹ *Nokta*'nın MİT'ten ayrılan bazı kişilerin beyanlarını da içeren haberlerine göre narkotikçiler ve diğer kamu görevlileri ile mafyatik uyuşturucu kaçakçıları arasında hiçbir zaman tam olarak aydınlatılmayan ve çoğunlukla cezalandırılmayan karmaşık ilişkiler söz konusuydu.³⁰

Newsday ve Karaduman vakasındaki benzer yasadışı girift ilişkiler ağını ortaya çıkarmaya çalışan gazeteciler tarihte her zaman o ağı yönetenlerin hedefinde olmuştur, hayatları risk altındadır. Bu riski göze alanlardan biri, üstelik gazeteciliği bıraktıktan 6 ay sonra, gazetecilik refleksine uyup gittiği bir haberde uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Arizona'da siyasi iktidarla güç çevreleri arasındaki çıkar ilişkilerini açığa çıkaran gazeteci Dan Bolles'in bir haber kaynağıyla görüşmeye gittiği sırada aracına bomba konularak öldürülmesi, IRE'nin ilk yıllarına damga vurmuştur.³¹ *Arizona Republic* gazetesinde çalıştığı 14

29 *Nokta* (1988). MİT Raporu olayındaki ünlü 125 sayfalık ek. 04 Eylül. Nokta dosyasını web sayfasına taşıyan eski MİT görevlisi Mehmet Eymür, konuyla ilgili başka detaylar da verimtedir: *Anadolu Türk İnterneti* (2003). MİT Raporu Ekleri - Şükrü Balcı. 30 Temmuz. <https://www.atin.org/detail.asp?cmd=articledetail&articleid=462> (Erişim tarihi: 23.05.2020).

30 Araştırmacı gazeteci Cengiz Erdinç (2004), uyuşturucu hammaddelerin ve uyuşturucu kaçakçılığının Türkiye serüvenini, aktörlerini ve bunlar arasındaki "derin" ilişkileri *Overdose Türkiye* adlı kitabında ayrıntılı olarak işlemektedir.

31 ABD'de 20. yüzyılın ilk gazeteci cinayeti, 1943 yılında New York'ta çıkan *Il Martello* adlı antifaşist gazetenin editörü Carlo Tresca'nın öldürülmesidir. Olay elbette trajiktir ama profesyonel bir gazetecinin yaptığı haberler nedeniyle cezalandırıldığı bir cinayet değil, gazeteciliği siyaset aracı olarak kullanan bir militanın ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla Bolles suikasti, Amerikan gazetecilik kültüründe gerçek bir şok etkisi yaratmıştır.

Nunzio Pernicone, "Bir isyancının portresi" adlı kitabında, Carlo Tresca'nın hem faşizme hem de Sovyet rejimine muhalefeti nedeniyle suikastın perde arkasında her iki gücün de labileceğini ama halihazırda kesin bir sonuca varılamadığını belirtmektedir (2010: 295).

yıl boyunca Bolles; eyalet polisinin gizli rüşvet fonu, vergi komisyonlarında yolsuzluk, arazi sahtekârlığı ve Arizona'nın at ve köpek yarışı pistlerini kontrol etmek isteyen Emprise Corporation'la mafya ilişkisi gibi konularda çok önemli haberlere imza atmıştır. Yaptığı haberlerin önemli sonuçlarından biri, 1976'da Arizona Yasama Meclisinin, eyaletteki yarış pisti yatırımlarını beş yıl içinde elden çıkarmasını emrederek Emprise'in imtiyazını elinden almasıdır (Aucoin, 2005: 142).

Indianapolis'te ilk ulusal konferanslarını düzenledikleri sırada Bolles'in öldürüldüğünü öğrenen IRE yönetimi birkaç gün boyunca ne yapabileceklerini tartışmış ve sonunda, onun bıraktığı yerden devam ederek eyaletteki uyuşturucu çeteleriyle birlikte onlara olanak sağlayan siyasetçileri ve federal yöneticileri deşifre etmek üzere kapsamlı bir projede karar kılmışlardır. Amaçları, suikastın arkasındaki kişileri bularak adalete teslim etmekten ziyade, gazetecilerin öldürülmesinin sessizce geçirilemeyeceğini katillere göstermek ve bundan sonra benzer bir felaketin yaşanmasını önlemektir. "Arizona Projesi" için Phoenix'te 1 takım lideri, 4 muhabir, 2 gazetecilik öğrencisi ve iki sekreter/stenograftan oluşan bir çekirdek ekip kuran Robert W. Greene, Ekim 1976'da başladıkları çalışmayı Mart 1977'de tamamlayana kadar bütün sürecin koordinasyonunu sağlamıştır. Çeşitli vakıf ve kişilerden bağış toplanmış, yayın yoluyla hakaret (*libel*) davalarına karşı sigorta yaptırılmış, yeni verilerle sürekli güncellenen bir dosya sistemi kurulmuş, süreç boyunca ekibe çeşitli gazetecilik kuruluşlarından onlarca araştırmacı gazeteci katılarak katkı sağlamış ve nihayet 8 bin sözcükten oluşan bir yazı dizisi haber kurumlarına gönderilmiştir (Aucoin, 2005: 154).

New York Times, *Washington Post*, *Los Angeles Times* gibi prestijli gazetelerden ve üç büyük televizyon şebekesinden (NBC, CBS, ABC) Arizona Projesine katılım olmaması, zamanın gazetecilik kültürü hakkında bir fikir vermektedir. Amerika'nın en saygın editörlerinden A. M. Rosenthal (*New York Times*), böyle bir çalışmanın rekabet ve çeşitliliği azaltarak gazeteciliğe zarar verebileceğini söylerken, *Washington Post*'un ombudsmanı Charles Seib, projeyi ve bütün araştırmacı gazeteciliği bir gazetecilik modası olduğunu söyleyerek kınamıştır. Bu türden olumsuz tutum ve davranışlar, projeye mali katkı sunan çoğu bağışçının destekle-

rini çekmesine neden olmuş, yanısıra IRE içinde sert tartışmalar, kutuplaşmalar ve istifalar yaşanmışsa da o günlerde değilse bile ileride proje, hem kamusal hayatın demokratikleştirilmesine hem de gazeteciliğin gelişmesine çok önemli bir katkı sağlamıştır. Daha önce farklı haber kuruluşlarından gazeteciler bir araya gelerek rekabet etmeksizin tek bir dosya üzerinde çalışmış değillerdi. Arizona Projesi'nin araştırmacı gazeteciliğe belki de en önemli katkısı, haberciler arasında doğrudan iş birliğinin mümkün ve işe yarar olduğunu göstermesidir.³² Nihayetinde IRE'nin Arizona Projesiyle canlanan kolektif gazetecilik serüveni, başlangıçta 177 olan üye sayısının 1980'lerde 3 bine ulaşmasıyla ileri bir aşamaya taşınmıştır (Aucoin, 2005: 169).³³

James Aucoin, Amerikan araştırmacı gazeteciliğinin 1980'lerden itibaren gelişen bilgisayar destekli habercilik, genel gazetecilik bütçelerinin yaşadığı sarsıntıya rağmen araştırmaya bütçe ayrılması, okurların ilgisini çeken olağandışı konulardaki "araştırmacı" haberlerin gelirlerde yarattığı artış, vb. gibi gelişmelerle birlikte anaakımlaştığını ileri sürmektedir.³⁴ Bu olgu, araştırmacı gazeteciliğin bir tür kamu hizmeti olarak kazandığı saygın konumu sarsan skandal haberciliği ile birlikte değerlendirilmelidir. Özellikle gazetelerin daha az zahmet ve bedel karşılığında "haber patlatma" arzusunu harekete geçirecek, kamu yararının ötesinde kişisel mahremiyetleri ihlal eden örnekler, "abartılı manşetler ve parlak grafikler dikkatli araştırma ve titiz belgelemenin yerini almaya başlamıştır" (Patterson ve Russel, 1986'dan akt. Aucoin, 2005: 118). Bu gelişmeler, 80'li yıllarda neoliberal politikalara eş-

---

32 IRE, Arizona Projesinin 40. Yılı olan 2017'den itibaren iktidarların tehdit ya da gözdağı verme çabalarına karşı olağanüstü cesaret sergileyen araştırmacı gazetecileri Don Bolles Madalyası ile ödüllendirmeye başlamıştır. 2019'da Türkiye'den araştırmacı gazeteci Pelin Ünker ödüle layık görülmüştür. *IRE* (2019). Turkish journalist Pelin Ünker awarded IRE's Don Bolles Medal for courage. 6 Nisan. <https://www.ire.org/archives/37901> (Erişim tarihi: 31.05.2020).

33 Kriz dönemi olan 2003-2009 yılları arasında IRE'in üye sayısı % 30 oranında düşmüş, daha sonra artış kaydetmeye başlayarak 2017'de 5.389'a ulaşmıştır. (Birnbauer, 2019: 44; 49).

34 1953'te "yerel muhabirlik" dalında verilmeye başlanan Pulitzer ödülünün 1985'ten itibaren "araştırmacı muhabirlik" olarak güncellenmesi bu görüşü destekler görünmektedir. Kategorinin orijinal isimleri şu şekilde değişmiştir: 1953-1963: Local Reporting, No Edition Time; 1964- 1984: Local Investigative Specialized Reporting; 1985 - Investigative Reporting.

lik eden “teknolojik devrimle” birlikte sorumlu araştırmacı gazeteciliğin daha da çetrefilli sorunlarla karşı karşıya kalmasına yol açacaktır. İzlerkitlenin ilgisini çekecek ve özünde sistematik ya da yaygın hale gelmiş sosyal problemlerin hangi perspektifle sunulduğu, araştırmacı gazetecilik örnekleri arasında bir ayrıma gidilmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Örneğin, polis eşliğinde insan avına çıkararak “günler süren takipten sonra gençlerimizi zehir batağına çeken uyuşturucu çetelerini açıklıyoruz” şeklinde başlık atan bir gazetecinin “araştırmacı” olup olmadığı tartişmalıdır.

Birleşik Krallık’ta skandal gazeteciliği, araştırmacı gazeteciliğe karşı

Anglo-Amerikan icadı olsa da, genelde gazetecilik özelde ise araştırmacı gazetecilik pratikleri açısından ABD ile Birleşik Krallık önemli bazı farklılıklar da göstermektedir. Her şeyden önce yayıncılıkta “kamu hizmeti” olgusu, Kıta Avrupası’nda olduğu gibi İngiltere’de de iletişim politikalarına belirgin biçimde rengini vermiştir. 1922’de bir şirket olarak kurulan ancak 1927’de kamu hizmeti yayıncısı olarak yeniden düzenlenen BBC, araştırmacı gazetecilik konusunda ABD’de ve başka politik coğrafyalarda örneğine pek rastlanmayan başarılar sergilemiştir. Kuruluşundan itibaren yayın politikaları genel düzlemde müesses nizamın talepleriyle şekillense de BBC’nin görelisi özerkliği (BBC, 2020), siyasi iktidarlarla yaşadığı krizlerde örgütlü çalışanların ve vatandaşların desteğini arkasında hissetmesini sağlamıştır.

Televizyonun ilk araştırmacı gazetecilik rnekleri BBC’nin 1953’ten bugüne kadar istikrarlı şekilde sürdürdüğü güncel olaylar (*current affairs*) programı Panorama’dan çıkmıştır. Kurumun giderek genişleyen haber merkezinin araştırmaya dayalı çabaları, günlük haber bültenlerinde daha fazla yer bulmaya başlamış ve gündeme taşınan sorunların takibi tartişma programları ile desteklenmiştir. 1955 yılında kurulan özel ticari yayıncılık kanalı ITV ile 1981’de kurulan ticari kamu kanalı Channel Four’un araştırmacı gazetecilik çabaları da BBC’nin kaliteli haber performansı ile boy ölçüşebilecek düzeye ulaşmıştır. 1963-1998 yıllarında yayınlanan ve geniş bir izleyici kitlesine erişebilen *World in*

Action ile birlikte *This Week*, *Weekend World*, *TV Eye*, *Big Story* gibi haber programları geniş bir izlerkitleye hitap ederek ITV'ye rekabet avantajı sağlamıştır. Channel Four ise özellikle, 1987 yılında yayınına başladığı araştırmacı belgesel programı *Dispatches*'te sözde bilimsel kanıtlarla aşya karşı kampanya yürüten Doktor Andrew Wakefield, İngiltere'deki İsrail lobisinin muhafazakâr siyasetçilerle ilişkisi, camilerde verilen köktendinci vaazlar, vb. gibi tartışma yaratan pek çok konuyu gündeme getirerek araştırmacı gazeteciliğe önemli katkılarda bulunmuştur.

Savaş sonrası "sosyal demokrat konsensüs" koşullarında halkın büyük ilgi gösterdiği televizyondaki örneklerin yanısıra, yazılı basında da araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşma eğilimi kazandığı görülmektedir. Bir kez, bütün basılı yayınlarda rutin dışı, araştırmaya dayalı haberler artmaya başlamıştır. Bunların bir kısmı, şöhret sahibi kişilerin özel hayatlarına ilişkin skandal gazeteciliği örneklerine yakınsa da, geride, iktidarların yanlış uygulamalarını detaylı olarak ortaya çıkaran iyi gazetecilik örnekleri hatırı sayılır bir niceliğe ulaşmıştır. Bunlardan *Sunday Times*'in, 1963'te kurulan araştırmacı gazeteci ekibi *Insight*; Sovyet ajanı Kim Philby'nin milli istihbarat teşkilatı MI6'daki rolünü, annelerine hamilelik sırasında verilen talidomid adlı ilaç yüzünden uzuvuz doğan 430 çocuğun dramını, İsrail'in gizli nükleer silah üretimiyle ilgili detayları ortaya çıkarmıştır. *Insight* ekibinden Phillip Knightley (2005), dönemin ruhunu şu sözlerle açıklıyor:

Sunday Times'in, her hafta 48 veya 64 sayfalık kaliteli bir gazete çıkaran 350 kişilik bir haber ordusu vardı... Araştırmacı gazeteciliğe su gibi para akıtyordu - sadece Talidomid skandalını yayınlama hakkı için dava sürecinde iki milyon pound harcadı.³⁵ Kimseden korkmadı. Her hafta en az 1 iftira davası açılıyordu.

---

35 İngiltere'de yayın yoluyla hakaret (*libel*), ABD'ye göre çok daha sert şekilde cezalandırılmakta, çok yüksek tazminat davaları söz konusu olmaktadır. Bu durum, İngiliz basınında sıkça yer alan "hakaret turizmi" olgusuna yol açmaktadır. ABD'de aynı nedenle açtığı davadan kazanç elde edemeyeceğini düşünen şöhretler, soluğu İngiliz mahkemelerinde almaktadır. İngiliz basını ve hak örgütleri yıllardır hakaretin suç olmaktan çıkarılması için kampanyalar düzenlenmektedir. Örneğin bkz. Chepesiuk, 2004.

Editör Harold Evans, salı gününe kadar mahkeme celbi gelmediyse mutsuz oluyordu, çünkü ona göre bu, gazetesinin işini doğru dürüst yapmadığını gösterirdi – güçsüzleri, sahip oldukları iktidarı adaletsizce kullananlara karşı savunmak; yolsuzlukları ifşa etmek, sıradan vatandaşların hayatında bir fark yaratmak. İşte böyle, bir şeylere inanan bir gazeteydi; işini doğru dürüst yapabilmek için acı çeken, editoryal ahlakı için mücadele eden bir gazete (akt. Bromley, 2008).

1981’de Sunday Times’ın Avustralyalı basın patronu Rupert Murdoch’a satılması, İngiliz medyasında araştırmacı gazeteciliğin düşüşünü simgeleyen önemli momentlerden biridir. 1974’te Muhafazakâr Partinin seçim başarısını takip eden neoliberal politikalarla birlikte Murdoch gibi agresif medya sahiplerinin piyasada hakimiyetlerinin artması, haber medyasının araştırmacı faaliyetlerine darbe vurmuştur. 1961’de *The Sun* gazetesini satın alarak İngiliz basın piyasasına adım atan Murdoch’un 1979’da iktidara gelen muhafazakâr parti lideri Margaret Thatcher’la yakın teması onu, İngiliz medya piyasasının hâkim aktörü haline getirmiştir. 1986’da Murdoch’un başını çektiği bir tasfiye hareketi ile ulusal gazetelerin çoğu, klasik gazeteciliğin simgesi olan *Fleet Street*’ten ayrılırken araştırmacı gazetecilik reflekslerini de büyük ölçüde geride bırakmışlardır. İngiltere’de basının yanısıra radyo-televizyona ve yeni dijital mecralara da girerek piyasanın hâkim aktörlerinden biri olan Murdoch’ın gazeteleri, 2000’li yıllarda da gazetecilik kültürü üzerinde derin etkiler yaratacaktır.

2011 yılında patlak veren telefon dinleme skandalı (*phone-hacking scandal*), ABD ile Birleşik Krallık arasındaki farkları bariz biçimde görebileceğimiz bir kamusal müdahale örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 1969’da Rupert Murdoch tarafından satın alınan *News of the World* gazetesi (NoW), 1984’te tabloid formata geçerek *The Sun*’ın Pazar versiyonu olarak haftada bir yayınlanmaya başlamış ve o tarihten itibaren ünlülerin özel hayatını merkeze alan skandal haberleri ile tiraj rekorlarına doğru hızla ilerlemiştir. Ünlülerin uyuşturucu kullanımları, aşk ilişkileri, polisiye vakaları gibi konuları büyük manşet ve görseller eşliğinde sunan gazete 2010 yılına geldiğinde 3 milyona yakın tirajıyla dünyanın en çok satan gazetelerinden biri olmuştur. 2005 Yılında gazetenin

Kraliyet muhabiri Clive Goodman'ın haber takibi sırasında telefon dinlediği ortaya çıktığında olayın boyutunun sadece şarkıcılar, oyuncular, kraliyet mensupları olduğu sanılıyordu. Olayla ilgili soruşturma devam ederken 2011 yılında dinlemelerin çok daha geniş çapta gerçekleştirildiği, sadece ünlülerin değil kayıp çocukların, savaşta ölen askerlerin, 7 Temmuz 2005'teki terör saldırısında ölenlerin, acılı ailelerin dâhil olduğu binlerce sıradan insanın özel hayatlarının ayaklar altında çiğnendiği ortaya çıkmıştır (Rusbridger, 2018).

Skandalın en trajik bölümlerinden biri, 2002 yılında kaçırılarak öldürülen 13 yaşındaki Milly Dowler'ın telefonunun heklenmesidir. *News of the World* muhabiri, gazetenin tam zamanlı detektifi Glenn Mulcare'le birlikte, Milly Dowler'ı arama faaliyetleri sürerken telefonuna sızarak gelen ses mesajlarını haber malzemesi olarak kullanmıştır (Davis ve Hill, 2011). 2003 yılında gazetenin genel yayın yönetmeni olan Andy Coulson, olayın sadece özensiz bir muhabirin kötü gazeteciliği olduğunu söyleyerek kendisini savunsa da, bizzat olayların içinde olduğu özellikle *Guardian* ve BBC'deki araştırmacı gazetecilerin titiz çabaları ile ortaya çıkarılmıştır. 21 Ocak 2011 günü Başbakan James Cameron'ın iletişim başkanlığı görevinden istifa eden Coulson, 8 Temmuz 2011 günü tutuklanmıştır (*The Guardian*, 2011).

İngiliz basınında çok derin bir yozlaşmaya işaret eden haberler medyada yer almaya başladıktan sonra Lord Leveson'ın başına getirildiği bir araştırma komisyonu kurulmuştur.³⁶ Leveson ve ekibi, bütün haber medyasını mercek altına alan çok kapsamlı bir soruşturma yürütmüş, Başbakan'dan Metropolitan Polis Teşkilatının üst düzey yönetimine ve Rupert Murdoch'a kadar pek çok kişiyi, kamuya açık oturumlarda sorgulamış, nihayet ortaya çıkan 2 bin sayfalık rapor, liberal İngiliz medyasını derinden sarsmıştır. Liberal dünya görüşünün en önemli temsilcisi sayılan İngiliz basını, temel gazetecilik ilkelerini ayaklar altına alan

---

36 Yıllarca sürdüğü anlaşılan dinleme skandalı, gazeteciliğe olan güven kaybının doruk noktasıdır. Zaman içerisinde doğrulama (*fact-checking*) gruplarının ortaya çıkmasında, telefon dinleme skandalı gibi etik dışı gazetecilik uygulamalarının rolü büyüktür. Ama hikâyenin tamamı bu değildir. Doğrulama furyasında habercilerden daha önemli bir etkiyi, başta ABD Başkanı Donald Trump gibi üst düzey politikaçlar olmak üzere güçlü "haber kaynakları" yaratacaktır.

detaylar ortaya çıktıkça, Leveson'un önerdiği ve Hükümetin dolaylı da olsa müdahil olacağı özdenetim mekanizmasına razı olmaya çok yaklaşmıştır.

Nihayet, sektördeki basın temsilcilerinin yer aldığı bir özdenetim organı kurulması için hazırlanan Kraliyet Berati (*Royal Charter on Self-regulation of the Press*), 30 Ekim 2013 günü Kraliçenin onayıyla hayata geçirilmiştir. Öte yandan bu organda yer almayacaklarını beyan eden büyük basın kuruluşları da [Trinity Mirror, News UK (Rupert Murdoch), Associated Newspapers, Telegraph Media Group] 8 Eylül 2014 günü, Bağımsız Basın Standartları Örgütü (IPSO) adıyla kendi denetim mekanizmalarını kurduklarını beyan etmişlerdir.

Dinleme skandalının merkezindeki *News of The World* gazetesi 10 Temmuz 2011 tarihinde çıkan son sayısı ile piyasadan çekilmiştir. Bütün hikâyenin en ilginç detaylardan biri, sansasyon ve tiraj peşindeki gazetenin, binlerce insanın telefon mesajlarını ve yazışmalarına erişmek için özel detektif tutmasıdır. Gazetelerin yasal yollarla elde edemedikleri, çoğunlukla özel hayata ilişkin bilgilere erişebilmek için bir kısmı eski polis olan özel detektiflerle çalışması 1980'li yıllara kadar geriye gitmektedir. Skandalı ortaya çıkaran ekibin kıdemli üyesi, araştırmacı gazeteci Nick Davies, gazetecilik kültürünü zehirlediğine inandığı ve NoW ile sınırlı olmayan bu türden örnekleri "Düz dünya haberleri" adlı çalışmasında detaylı olarak anlatmaktadır.³⁷

Meslektaşlarının etikdışı olmanın ötesinde açıkça suç teşkil eden davranış kalıplarını, *journalism* sözcüğünün bozulmuş hali olan *churnalism* sözcüğü ile karşılayan Davies, bu bozuklukları sistematik olarak ortaya koymak üzere Cardiff Üniversitesindeki araştırmacılarla birlikte, dört ulusal gazetede (*Times*, *Telegraph*, *Guardian*, *Independent*, *Daily Mail*) çıkan 2.207 haber metnini incelemiştir. Araştırmanın sonuçları, araştırmacı gazeteciliğe darbe vuran iki temel olguyu bilimsel olarak ortaya koymaktadır. Haber içeriklerinin sadece %12'si doğrudan gazeteci tarafından elde edilen malzemelerle oluşturulmuş, %80'inde, haber ajansla-

---

37 Davies'in; haber atlatmak, skandal yaratmak, para ve şöhret elde etmek gibi amaçlarla üretilen uydurma haberler için kullandığı "düz dünya haberleri", bugünkü bağlamı daha farklı olsa da "sahte-haberler"i anımsatmaktadır.

rının ve halkla ilişkiler endüstrisinin sunduğu ikinci el malzeme kullanılmıştır. Çalışmanın yayınlandığı zamanlarla geçmişi karşılaştıran ekibin en önemli bulgusu, bugünkü gazetecilerin eskisinden üç kat fazla alanı haberle doldurmak zorunda kalmaları, dolayısıyla daha derin araştırmalara girişmelerinin imkânsız hale gelmesidir (Davies, 2008). Söz konusu imkânsızlıklar, çok yönlü politik baskılarla birlikte “gazeteciliğin krizi” tartışmalarını alevlendirecektir.

Gazeteciliğin krizi, “teröre karşı savaş” ve Wikileaks

1980’li yıllardan itibaren gazetecilik, hem bir endüstri hem de bir meslek olarak kurumsallaşmış olduğu Anglo-Amerikan dünyasında ve Kıta Avrupasında neoliberal birikim rejimi altında ağır saldırılara maruz kalmaya başlamıştır. Keynesyen refah devleti döneminde görece yüksek ücretler, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile belli ölçüde demokratikleşen gazetecilik, sektörün bir bütün olarak piyasalaşma, özelleştirme, deregülasyon gibi politikalarla dizayn edilmesiyle birlikte yeni bir krize girmiştir.

Henüz büyük veri komploları, *post-truth* ya da *fake news* tartışmaları, doğrulama platformları hayatımızı istila etmemişken medya sosyoloğu Todd Gitlin, krizi 5 temel nedene bağlamıştır: Tirajların düşmesi, reklam gelirlerinde azalma, okur ilgisinin dağılması, gazeteciye güvenin kaybolmasıyla ilişkili olarak otorite krizi ve son olarak gazeteciliğin, iktidarların riskli işlerini yürüttüğü giz perdesine nüfuz edememeleri veya bunu yapmaya istekli olmamaları (Gitlin, 2009). Nitekim 2003-2015 yılları arasında basılı gazetelerin reklam gelirleri %50’den fazla azalmıştır. Aynı dönemde istihdam %30 oranında düşmüş, irili ufaklı bazı gazeteler kapanmıştır (Anderson, 2019).

Todd Gitlin’in sözünü ettiği son gerekçe, 11 Eylül 2001 günü ikiz kulelere ve Pentagon’a yapılan saldırıların yarattığı ağır hasarın gazetecilik pratiklerine yansıyan kısmıyla ilişkilidir. İlk günlerde Amerikan medyası trajedi karşısında eski topluluk ruhunu canlandıracak bir dayanışma ve ağırbaşlılık sergilemiştir.

Sonuç, televizyona derin şekilde borçlu olduğumuz, eşi benzeri görülmemiş bir birliktelik ve ortak amaç oldu... Ama her şeyden önce ekranlarımızdan yansıyan şey, medyanın ne olabileceğini ve reytingten ziyade halkın bilme ihtiyacını daha fazla gözetmeye teşvik edilirse ne yapabileceğini hatırlattı (Schell 2001'den akt. Carey, 2011).

Bu birlik ve dayanışma, gazeteciliğin iktidara karşı tutumunda da sürmüştür. *New York Times* gibi saygın gazeteler, ABD Dışişleri Bakanlığı ile istihbarat birimlerinin nüfuz alanına daha fazla çekilmekte,³⁸ Irak'ın işgali ile başlayan bir dizi küresel ölçekli çatışmada gazeteciler ve diğer medya profesyonelleri hem ölüm riski ile³⁹ hem de klasik gazetecilik normlarına bağlılık sorunlarıyla mücadele etmeye başlamışlardır. Schudson'un deyişiyle mesafeli gazetecilik, yerini "dayanışma gazeteciliği"ne bırakmıştır (2007).

Schudson, Amerikan gazetecisinin tarafsızlıktan uzaklaştığı üç somut durum tespit etmektedir: siyasi lidere yönelik suikast gibi trajediler, terör ya da kasırğa gibi kamusal tehlikeler ve Domuzlar Körfezi çıkarmasında olduğu gibi ulusal güvenliğin bir bütün olarak tehdit altında olduğuna inandığı durumlarda. Bu üç duruma da uyan 11 Eylül saldırıları (trajedi, kamusal tehlike, ulusal güvenlik tehdidi) Amerikan gazetecilerinin büyük bir çoğunluğunu, gazetecilik standartlarından uzaklaştırmıştır. Büyük ölçüde bununla bağlantılı olarak 11 Eylül saldırılarını takip eden "terörle savaş" sürecinde, Saddam Hüseyin'in El Kaide ile ilişkisi ya da Irak'ta kitle imha silahları olduğu iddialarına çok az haberci itiraz etmiş, uzun zamana yayılan detaylı incelemeleri gereksinen araştırmacı gazetecilik neredeyse imkânsız hale gelmiştir. "Vatanseverlik", basında, radyo ve televizyonda ve henüz

---

38 Bryan Denham, 11 Eylül saldırılarından sonra *New York Times*'in "uyuşturucuyu mücadele" ile ilgili haberlerde ABD Dışişleri Bakanlığını ve kolluk güçlerini eskisinden daha fazla kaynak olarak kullanmaya başladığını bulgulamıştır (2012).

39 Bu riskin gerçekleştiği son olaylardan biri, Panama Belgeleri üzerinde çalışan araştırmacı gazetecilerden Malta'lı Daphne Caruana Galizia'nın, arabasına yerleştirilen bombayla öldürülmesidir. Gazeteci ve bilgisayar programcısı olan oğlu Matthew Caruana Galizia da ICIJ'nin Panama Belgeleri ekibinde yer alan Galizia, Malta bankalarının kara para aklama operasyonlarından, ülkenin online oyun endüstrisi ile mafya arasındaki ilişkilere ve siyasi iktidarın yolsuzluklarına kadar pek çok sorunu kişisel blogu üzerinden gündeme getiriyordu (Garsida, 2017).

Facebook ya da Twitter gibi mecraların olmadığı internet mecralarında, Bush yönetimini eleştirme ihtimalini oldukça zayıflatan ve “11 Eylül neden oldu?” ya da “bu yönetim neden vatandaşlarını koruyamadı?” gibi sorular yerine “neden bizden nefret ediyorlar?” sorusunu sorduran hâkim bir anlatıya dönüşmüştür (Mellor, 2019).

Ancak vatanseverlik söylemine ve dayanışma ruhuna dayanan tutum, kısa süre sonra saygın gazetecilik kurumlarının temel ilkelere ve mesafeli haberciliğe dönüşü ile birlikte belli düzeyde değişmiş, toplumsal muhalefeti susturan 11 Eylül atmosferi ve bundan yararlanan siyasi iktidar yeniden eleştirinin temel unsuru haline gelmeye başlamıştır. Schudson’a göre *New York Times* 28 Eylül’de, vatanseverlik hattına girmeyen Amerikalıların başına neler geldiğini “Vatanseverlik döneminde muhalefet sessizleştirildi” başlıklı haberiyle bunun ilk işaretini vermiştir (Carter ve Barringer, 2001).

Büyük haber kuruluşlarının *embedded* gazetecilerle katıldığı ve “teröre karşı mücadele” söylemi ile meşrulaştırılan Amerika’nın Irak’ı işgali, bütün “soft power” girişimlerine rağmen araştırmacı gazeteciliğin aykırı örneklerini tamamen ortadan kaldırmakta yeterli olamamıştır. Irak’ta incelemelerde bulunduktan sonra bu ülkede kitle imha silahlarının olmadığını raporlaştıran İngiliz bilim insanı Dr. David Kelly’nin öldürülmesini takip eden BBC ve *Guardian* muhabirleri, söz konusu aykırı örnekleri okuyucuyla paylaşan azınlık grubu içinde yer almaktadır.⁴⁰

Büyük devletlerin yabancı topraklardaki varlıklarını, ekonomik ya da siyasal müdahalelerini, savaşı hem temin etmek hem de meşrulaştırmak üzere gerçekleştirdikleri eylemleri kamuoyuna aktardığı için cezalandırılan devlet görevlilerinden biri de, Irak’ta görev yaparken ABD Savunma Bakanlığı’nın gizli bilgileri paylaşmak için kullandığı SIPRNet’teki (*Secret Internet Protocol Router Network*) gizli belgeleri Wikileaks’e sızdırdığı iddia

---

40 Peter Beaumont, Antony Barnett ve Gaby Hinsliff (2003). İraçî mobile labs nothing to do with germ warfare, report finds. *The Observer*. 15 Haziran, <http://www.guardian.co.uk/world/2003/jun/15/iraq>. (Erişim tarihi: 27.05.2020). Bu konuda ayrıca bkz. Adaklı, 2011.

edilen Bradley Manning adlı 22 yaşındaki genç askerdir (Adaklı, 2011).⁴¹

Faaliyetlerine 2006 yılında Afganistan dosyası ile başlayan Wikileaks adlı sızıntı sitesinin dünya gündemine girmesi, 28 Kasım 2010 tarihinde İspanya'dan *El País*, Fransa'dan *Le Monde*, Almanya'dan *Der Spiegel*, İngiltere'den *Guardian* ve ABD'den *New York Times* ile ortaklaşarak eşzamanlı olarak yayınladığı diplomatik belgeler sayesinde olmuştur. Bir anda dünyanın her köşesinde yankı uyandıran belgeler ("cables"), 28 Aralık 1966 ile 28 Şubat 2010 tarihleri arasında ABD'nin diplomatik temsilcilerinin, çoğunlukla buldukları ülkelerle ilgili bilgi paylaştıkları gizli yazışmalardan oluşan toplam 251.287 belgeden 210'udur ve zaman içinde kalanlar da kamuoyuyla paylaşılmıştır.

Kurucusu Jullian Assange'ın "bilimsel gazetecilik"⁴² olarak adlandırdığı Wikileaks (Khatchadourian, 2010) ve ardından 2013'te Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) küresel gözetim mekanizmasını ifşa eden Snowden belgeleri, başta ABD olmak üzere iktidarların halktan gizledikleri hukuk dışı faaliyetlerini alenileştirdiği için dünyanın her yerinde bu ilişkilerin mağduru olanlar tarafından heyecanla karşılandı. Gazeteciler ifşa edilen belgeleri tarayarak düzenli olarak yayımlama yarışına girdiler. Her gün bir başka "cable" ya da belgenin açığa çıkardığı gizli ve çirkin gerçekleri gazetelerde, televizyonlarda, internet mecralarında görmek mümkündür.

Wikileaks olgusunun ortaya çıkmasına zemin teşkil eden teknolojiler ve 2000'li yıllarda yükselmeye başlayan dijital mecralar, başlangıçta kamusal alanın demokratikleşmesini sağlayan bağımsız platformlar olarak algılanmış, ancak zaman içinde "gazeteciliğin krizi"ni derinleştirmiştir (Schudson ve Downey Jr, 2009). Bugün teknolojik, ekonomik ve düzenleyici çerçevelerle ilgili yakınsamanın (*regulatory convergence*) vücut bulduğu

---

41 12 Temmuz 2007 tarihli Amerikan saldırısının video görüntülerini ve ardından Amerikan diplomatlarının yazışmalarını içeren 260 bin kadar belgeyi Wikileaks'e sızdırdığı için Mayıs 2010'da tutuklanan Manning, cezaevindeyken hormon tedavisine başlamış ve Chelsea Elizabeth adını almıştır (*Today*, 2013).

42 "Sıradan bir insanın okuduğu haberin doğruluğunu test etmek üzere, haberin kaynağına ilişkin orijinal materyallere serbest erişimini sağlayan bir gazetecilik" (Adaklı, 2011).

Google, Apple, Facebook, Amazon ve Twitter⁴³ gibi çevrimiçi mecralar geleneksel gazeteciliğe bir tehdit gibi algılanmaktadır (Rusbridger, 2017): hem yarattıkları yeni iş modelleri ile hem de demokratik iletişimi imkânsız hale getiren gizli ortaklıkları ile...

Araştırmacı gazeteciliğin güncel kaynakları: Dev sızıntılar...

"Hepsini kokla, hepsini topla, hepsini öğren, hepsini işle,
hepsini kullan" -NSA⁴⁴

Wikileaks'in başlattığı sızıntı dalgasının devamı, 2013 yılının başlarında Edward Snowden adlı genç bir bilişim uzmanının Ulusal Güvenlik Ajansı'nın (NSA) yıllardır sınır tanımaksızın gerçekleştirdiği kitlesel gözetim mekanizmasının ayrıntılarını içeren yüzlerce belgeyi gazeteciler aracılığı ile açıklamasıdır. 20 Mayıs 2013'te ajanstan aldığı bir önbellekle Hong Kong'a uçan Snowden burada, bir süredir şifreli iletişim kullanarak yazıştığı gazeteci Glenn Greenwald ve film yapımcısı Laura Poitras'la buluşmuştur. Sonraki sekiz gün boyunca Greenwald, Poitras ve Guardian'dan araştırmacı gazeteci Ewen MacAskill, belgeleri incelemiş ve tarihin en büyük sızıntılarından birini gerçekleştiren 29 yaşındaki Snowden'ın yaşam öyküsünü bizzat kendisinden dinlemiştir.

5 Haziran 2013'te ABD hükümetinin kitlesel gözetimiyle ilgili ilk haberler, Guardian'ın New York ofisinden yayımlandı. Kısa süre sonra Poitras'ın temas kurduğu gazeteci Barton Gellman'ın çabalarıyla *Washington Post*, *Guardian*'ı izledi. Belgeler, Verizon abonelerinin telefon kayıtlarını hükümete iletildiğini gösteren gizli mahkeme emirlerini ortaya çıkardı. Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA/*National Security Agency*), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hemen hemen her telefon görüşmesinin kaydını tutuyordu.

---

43 Alan Rusbridger; Google, Apple, Facebook, Amazon ve Twitter'ı "GAFAT" olarak kısaltıyor (2018, loc. 6342).

44 Snowden Belgelerinde ortaya çıkan bu motto, Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı'nın küresel bilgi akışını kontrol etme ve yönetme arzusunu yansıtır. Akt. Bell vd, 2017.

Yayınlanan haberler, Birleşik Krallık'taki Hükümet İletişim Merkezi'nde (GCHQ/*Government Communications Headquarters*) bulunan iki NSA programının (PRISM ve XKeyscore) ve Tempora'nın detaylarını ortaya koydu. Gözetim programı PRISM, NSA'nın Google ve Facebook dâhil olmak üzere dokuz dev Internet şirketinin verilerine arka kapıdan girmesini sağlıyordu. İlk haberlerin yayınlanmasından dört gün sonra Glenn Greenwald, *Guardian*'da Edward Snowden'in kimliğini dünyaya açıkladı (Bell vd, 2018; Greenwald, 2013).

Kitlesel gözetimin karmaşık mekanizmalarını, aktörlerini, süreçleri didikleterek arka arkaya yayınladığı haberler ve infografiklerle *Guardian*, araştırmacı gazetecilikte daha da önemli bir konum elde etmiştir. Edward Snowden tarafından sızdırılan büyük veriler üzerinden gerçekleştirilen habercilik, daha önce Chelsea Manning'in rol oynadığı Wikileaks belgelerinden daha fazla araştırmacı gazetecilik çabasını gündeme getirmiş, söz konusu veriler türün önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir.⁴⁵

Dünyanın değişik ülkelerinden çok sayıda araştırmacı gazetecinin kolektif veri madenciliği (*data mining*) çabasına dayanan ve yine dünyanın pek çok ülkesinin devlet başkanlarından daha alt düzey kamu görevlilerine ya da irili ufaklı şirketlere kadar uzanan bir seçkin kitlenin kamu kaynaklarını kendi kişisel çıkarları için nasıl kullandıklarını, sıradan insanların hayatlarını nasıl tehlikeye attıklarını, daha uzun vadeli çıkarları gerçekleştirebilmek için giriştikleri gizli iş birliği çabalarını, vb. ortaya çıkaran bu yeni gazetecilik dalgası, araştırmacı gazeteciliğin gelecek vizyonunda önemli bir yer elde etmiştir.

Sağladıkları *off-shore* bankacılık hizmetleri yoluyla vergi cenneti olarak bilinen ada devletlerinin dev bir yolsuzluk mekânı olduğunu gözler önüne seren Panama Belgeleri de bu dalğanın yankı uyandıran son örneklerindedir. Panama merkezli bir hukuk firması olan Mossack Fonseca'nın 14 bin müşterisi ve 214 binden fazla *off-shore* şirketle yazışmalarını içeren 11,5 milyon gizli belge *Süddeutsche Zeitung*'a sızdırılmış, gazete, ne kadar çok

---

45 Behlül Çalışkan (2016), bu türden gazetecilik pratikleri için "sızıntı gazeteciliği" terimi önermektedir.

personel ve ekipmana sahip olursa olsun tek bir haber kurumunun üstesinden gelemeyeceği niceliğe ve niteliğe sahip bu belgeleri Uluslararası Araştırmacı Gazetecilik Konsorsiyumu (ICIJ / *International Consortium of Investigative Journalists*) ile paylaşmıştır.⁴⁶ ICIJ'nin koordinasyonu altında Organize Suç ve Yolsuzluk Haberciliği Projesinin de (OCCRP) dâhil olduğu bir grup 1 yıl boyunca 200 civarında ülkenin devlet başkanlarının, hükümet yetkililerinin, onların akraba ve yakınlarının vergi cenneti olarak bilinen ada devletleri üzerinden servetlerini gizlemek ve vergi kaçırmak üzere yürüttükleri gizli faaliyetleri ayrıntılı olarak analiz etmiştir.⁴⁷

Muhabirler ve ilgili uzman ekipler "Blacklight" adını verdikleri veri arama programı ile 25 ayrı dildeki, 2,6 terabaytlık belgedeki isimleri, ülkeleri ve kaynakları tarayarak ilginç buldukları parçaları sürekli olarak birbirleriyle paylaşmış ve her haber kuruluşu, kendi iletişim ağları dışında, üçüncü tarafların erişimine tamamen kapalı özel kanallar kullanarak eşgüdüm sağlamışlardır (Clark, 2016). O güne kadar organize suç örgütlerinin, küresel ısınmaya karşı lobilerin, çokuluslu sigara şirketlerinin, vb. kamuoyunu yanıltarak çıkar elde etmek üzere gerçekleştirdikleri yasadışı işleri günyüzüne çıkaran bu kolektif çalışma grubu, tarihin en büyük enformasyon sızıntısı olarak kaydedilen Panama Belgeleri dosyasını 3 Nisan 2016'dan itibaren kamuoyuyla paylaşmaya başlamıştır (NYT, 03.02.2016; ICIJ, 2020).

Tüm dünyada geniş yankı uyandıran haberler, halkların protestolarının yanısıra tutuklamalar, soruşturmalar, istifalar, yasa değişiklikleri, vergi gelirlerinin artışı, yeni sızıntılar gibi çok önemli sonuçlar yaratmış, vatandaşların yaşadıkları ülkenin seçkinlerine yönelik algısında önemli bir değişim yaratmıştır. CIJJ, web sayfasında bu değişimleri listelemekte ve yeni gelişmeleri

---

46 Yetmişten fazla ülkeden yüzlerce gazeteci ve içlerinde *BBC*, *New York Times*, *Guardian* ve *Asahi Shimbun*'un da bulunduğu 100 kadar medya kuruluşunun dahil olduğu bir gazetecilik ağı olan ICIJ, *Center for Public Integrity* adlı gazetecilik örgütü tarafından 1997'de oluşturulmuş bir birimdir. Şubat 2017'de tamamen bağımsız hele gelen örgüt sadece bağışlarla finanse edilmekte ve uluslararası suç, yolsuzluk, iktidarın hesapverebilirliği gibi konularda araştırmacı gazetecilik faaliyeti yürütmektedir (ICIJ, 2020).

47 ICIJ. (2016). The Panama Papers. <https://panamapapers.icij.org/> Süddeutsche Zeitung (2020). Panama Papers: The secrets of dirty money. <https://panamapapers.sueddeutsche.de/en/> (Erişim tarihi: 01.06.2020).

takip ederek kamuoyuna duyurmaya devam etmektedir (Wilson-Chapman vd, 2019).

Belgelerde adı geçen Türkiye kökenli 101 şirketin içinde, AKP döneminde devletten aldıkları büyük kamu ihaleleri ile büyüyen ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a yakın Mehmet Cengiz, Fettah Tamince, Cihan Kamer, Ahmet Hamdi Topbaş ve Remzi Gür de vardır.⁴⁸ 25 Haziran 2016 tarihinde, belgeleri yayınlamaya başlayacağını duyuran *Cumhuriyet* Gazetesi, bizzat Mehmet Cengiz tarafından tehdit ve hakarete uğramıştır.⁴⁹

ICIJ ekibi, Panama Belgelerinin ardından yine *offshore* yatırımlarla ilgili 13,4 milyon gizli elektronik belgeden oluşan Cennet Belgeleri (*Paradise Papers*) dosyası üzerinde çalışmış ve kendi ülkelerindeki vergi yasalarından kaçan 120 bin kişi ve şirketi deşifre eden haberleri 5 Kasım 2017 tarihinden itibaren yayınlamaya başlamıştır. Bu kez haberler, eski Başbakanlardan Binali Yıldırım'ın yakınlarını da ifşa ettiği için Türkiye'de büyük yankı uyandırmış, ICIJ'de Türkiye ile ilgili belgeleri inceleyerek haber haline getiren araştırmacı gazeteci Pelin Ünker'e dava açılmış, haber dizisini yayınlamaya başlayan *Cumhuriyet* Gazetesi siyasi iktidarın saldırılarına hedef olmuştur (BBC Türkçe, 2017).

Sızdırılan belgelerin temel malzeme olduğu son olaylardan biri, araştırmacı gazetecilik için yeni bir mücadele alanını belirgin hale getirmiştir. Enformasyonun çok hızlı dağıldığı ve algoritmalar üzerinden biçimlendirildiği sosyal medya platformları, siyasi manipülasyonun esaslı bileşenleri haline gelmiş ve klasik gazeteciliğin doğrulama kuralı daha kritik bir düzeye taşınmıştır. Sızıntı, ABD'de ve İngiltere'de muhafazakâr hükümetleri destekleyen Robert Mercer'in kurduğu Cambridge Analytica adlı danışmanlık şirketinin Facebook verilerini kullanarak Amerikan seçimlerini manipüle etme girişimiyle ilişkilidir. Cambridge Üniversitesi çalışanlarından Aleksandr Kogan, 2014 yılında Cambridge Analytica tarafından işe alınmış ve geliştirdiği veri analiz uygulamasını şirketin hizmetine sunmuştur. Cambridge

---

48 Cumhuriyet'in listesinde, AKP sermayesinin büyük temsilcilerinin yanı sıra, eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in "prensleri"nden Hayyam Gariboğlu da yer almaktadır ve belgelerde en çok para akışına rastlanan kişidir (Ünker, 2016a).

49 *Cumhuriyet*, 2016; Munzinger, Hannes ve Luisa Seeling, 2020. Cumhuriyet'te yayınlanan "Panama" haberlerinin bir dökümü Pelin Ünker'in kişisel blogunda mevcuttur: <https://pelinunker.wordpress.com>.

Analytica, yüzbinlerce Facebook kullanıcıasına sözde akademik amaçlı bir anket göndererek hem bu kullanıcıların hem de onların arkadaşlarının kişisel bilgilerini verilerini toplamış ve oy verme davranışları yönetilecek olan kişi sayısı milyonları bulmuştur.

Kişisel verilerin Cambridge Analytica tarafından toplanması ilk kez Aralık 2015'te *Guardian* muhabiri Harry Davies tarafından haberleştirilmiş ve kamuoyu o gün, ABD Senatörü Ted Cruz'un milyonlarca Facebook hesabından elde edilen verileri kullanarak seçim çalışması yaptığını öğrenmiştir. 2015'te çok fazla dikkat çekmeyen olay, 2018'de eski bir Cambridge Analytica çalışanı olan Christopher Wylie'nin tanıklık yapmayı kabul etmesiyle birlikte büyük yankı uyandırmıştır. Daha önce Cambridge Analytica'nın Brexit kampanyasındaki rolünü anonim kaynak olarak sızdıran Wylie'nin açık kaynak olarak konuşmaya ikna edilmesinin ardından *Guardian* ve *New York Times*'ta olayın detayları yayınlanınca (Cadwalladr, 2017; Cadwalladr vd, 2018) Facebook hisseleri sert bir düşüş yaşamış ve nihayetinde Facebook'un CEO'su Mark Zuckerberg Amerikan Kongresinde ifade vermek zorunda kalmıştır (Paul, 2020).

Stefan Baack'a göre araştırmacı gazeteciliğin güncel versiyonları arasına hızla giren sızıntıya dayalı gazetecilikte *SecureDrop* gibi sızıntı yükleme araçları,⁵⁰ çevrimiçi güvenlik ve şifreleme teknikleri giderek daha fazla benimsenmektedir. Baack, 2006'da Wikileaks tarafından ifşa edilen Afganistan'la ilgili diplomatik yazışmalardan sonra gerçekleşen bütün sızıntılarda ortak olan öğeleri şu şekilde sıralıyor:⁵¹

1. Anonim bir kaynak, şifreli kanallarla belgeleri sızdırır.
2. Aracı olarak hareket eden bağımsız bir örgüt (WikiLeaks, ICIJ, vb.) değişik ülkelerden seçilmiş haber kuruluşlarına belgeleri iletir, ortak çalışma koşullarını oluşturur.

---

50 *SecureDrop* adlı uygulama, anonim kaynaklardan gelen sızıntıların güvenli bir şekilde indirilebileceği, 20 ayrı dil desteği sağlayan, açık kaynaklı bir sızdırıcı kabul sistemidir. Bugün kullandığımız pek çok ticari olmayan internet özelliğinin mucidi, Amerikalı bilgisayar programcısı Aaron H. Swartz (1986-2013) tarafından icat edilmiştir ve şimdi de Basın Özgürlüğü Vakfı tarafından yönetilmektedir. <https://securedrop.org/>. (Erişim tarihi: 30.05.2020).

51 Baack, Snowden olayını bu kalıbın dışında tutmaktadır.

3. Ardından, kendi ülkesinin vatandaşlarını ilgilendiren konuları haberleştiren gazetelerin ülkeler arası ortak çalışmaları daha geniş bir uluslararası etki yaratmak üzere bir araya getirilir ve eşzamanlı olarak yayımlanır.
4. Sızıntılar devasa boyutta olduğundan haberciler, veriyi çözümlemek, ilgili kısımlarını ayıklamak ve hikâyeyi oluşturmak için veri gazeteciliği tekniklerini kullanmak ve geliştirmek zorunda kalırlar.

Baack, Panama Belgelerinin bu süreçte ileri bir aşamayı temsil ettiğini belirterek Panama Belgeleriyle birlikte sızıntının, araştırmacı gazeteciliği iki yönden biçimlendirdiğini ileri sürmektedir: 1) veri gazeteciliği ve otomasyonun gelişmesi, 2) bir ortak üretim ve paylaşım kültürünün oluşması.

Gazetecilerin yeni teknolojik araçları, kamuoyundan gizlenen bilgileri toplamak ve yaymak için kullanması, pürüzsüz bir konu değildir. Özellikle gizlilik ögesi, gazeteciliğin bazı çağdaş biçimlerinde demokratik ya da kamu yararı ilkesiyle uyumlu olmayan amaçların haklılaştırma aracı haline getirilebilmektedir. 1969 yılında gazeteci Seymour Hersh'ün, Mai Lai katliamını duyurması, sorumlu gazetecilik ölçütlerine uygundur ama "gizli gerçeklerin halka duyurulması"nu arkasına alan her girişim, kamusal yarar ilkesiyle uyuşmayabilir. İngiltere'deki telefon dinleme olayında ya da çoğu "seks skandalında" olduğu gibi tarihsel *ethos*'un tamamen terk edildiği örnekler, kişisel mahremiyetin ihlaline ve "medyatik siyaset" dünyasında gerçeğin araçsallaştırılmasına yol açabilmektedir.⁵²

Gazeteciler skandallara yönelik ilgilerini asıl olarak dördüncü güç kavramıyla haklılaştırmakta, siyasetçilerle ilgili gerçekleri araştırmanın ve ortaya çıkarmanın gazeteciliğin öncelikli görevlerinden biri olduğunu savunmaktadırlar. Bu açıdan araştırmacı gazeteciliğin özgül bir konumu olduğuna dikkat çeken Thompson (2000: 110), siyasetçilerin sırlarını ortaya çıkarmanın medya çevrelerinde kabul görmesi ve gazetecilik faaliyetlerinin meşru bir parçası haline gelmesiyle birlikte, kamu yararı ekseninde farklılaşan gizlilik unsurları arasındaki ayrımın

---

52 Medyatik siyaset kavramı ile ilgili bir değerlendirme için örneğin bkz. Mazzoleni ve Schulz, 1999.

bulanıklaştığını savunmuştur. [vurgu benim, ga]. Yazara göre, “iktidarın üst tabakalarını gizleyen perdelerin açılmasının gerekliliği bir kez onaylandıktan sonra, iktidar kullanımına ilişkin sırlarla özel yaşam konusu olanlar arasında belirgin bir ayırım tesis etmek mümkün olamamış” ve böylece araştırmacı gazetecilik, kolaylıkla bir tür “şehvet düşkün” haberciliğe dönüşmüştür (Taş, 2012: 254-5).

Siyasetçi de olsalar, insanların özel hayatına kural tanımaksızın dalmak, standart gazeteciliğin mahremiyet hakkına saygı ve haber kaynağı tarafından kendi amaçları için kullanılmaya karşı uyanık olma⁵³ eksenlerinde geliştirdiği mesleki ve etik kuralları ihlal anlamını taşımaktadır. Yolsuzlukları, hak ihlallerini, vb haberleştirmek üzere eline geçen haber materyallerini kaynak güvenliği, mahremiyet, kendi amaçları dışında haber kaynağı tarafından kullanılıp kullanılmadığı bakımlarından kontrol ederek titiz bir araştırma süreci örgütlemek başkadır, seçim öncesinde rakip siyasetçilerin “sızdırdığı” seks kasetini ya da gazetenin kapısına bırakılan bir bavul dolusu belgeyi siyasi hasımlarını safdışı etmek üzere dikkatli bir editoryal denetimden geçirmeksizin yayınlamak başkadır. Bu bağlamda, Panama Belgeleri üzerinde çalışan gazetecilerin, ham veriyi neden yayımlamadıklarına ilişkin bir soruya verdikleri cevap, giderek çetrefilleşen mesleğin, etik kurallara bağlı kalarak da yeni durumlara uyum sağlanabileceğinin önemli bir kanıtı olarak görülebilir:

Sorunuz için teşekkür ederim! Ham veriyi yayınlamaya çağız ve bunun için geçerli nedenlerimiz var. Kaynağımız veriyi gazetecilere iletmeye karar verdi, örneğin Wikileaks’e deşil. Gazeteci olarak kaynağımızı korumak zorundayız.

---

53 Gazeteci ile haber kaynağı arasındaki gerilimli ilişkiyi, “haberi kim yapar” sorusu etrafında tartışmaya açan ilk çalışma, Herbert Gans’ın 1979 tarihli *Deciding What’s News* adlı kitabıdır (Gans, 2004). Gans’ın çalışmasını takip ederek, İngiltere’nin seçkin gazete ve radyo-tv kuruluşlarında yayınlanan toplam 2.609 haberi inceleyen daha yeni bir araştırma, habercinin haber kaynağı ile ilişkisinin 1980’lerle birlikte daha da sorunlu hale geldiğini göstermektedir (Lewis, Williams ve Franklin, 2008). 24 Saat haberciliğinin kural haline gelmeye başladığı bu dönemde gazete sayfaları ve bağlantılı olarak gazeteci üzerindeki zaman baskısı hızla artmış, PR şirketlerinden ve haber ajanslarından gelen metinlerin bazan olduğu gibi yayınlanması, gazeteci bağımsızlığı ile birlikte haber kalitesinde de düşüşe neden olmuştur.

Ham veriler sayesinde birinin kaynağın kim olduğunu bulmasının bir yolu olmadığını garanti edemeyiz. Bu yüzden verileri herkese açık hale getiremiyoruz.

Sorumlu gazeteciler olarak sıkı sıkıya bağlandığımız etik kurallar da var: Halkın gözü önünde olmayan insanların mahremiyetine zarar vermemek. Bu tür kişisel verileri ayıklamak, hayat boyu çalışmak demek – elimizde 11 milyon belge var!⁵⁴

Olgulara sadakat ve gazeteciliğin yeni platformları

Gazetecilik, Jean Chalaby'nin iddia ettiği gibi esasen olguya dayanan bir söylem ise Amerikan gazeteciliğinde olgusal kontrolün ortaya çıkışı, bu söylemin inişe geçtiğini gösterir.
(Conboy, 2018)

Tarihe baktığımızda zenginlerin ve güçlülerin, "küçük insanlara" istediklerini düşündürmek için her zaman bir çıkarları (ve genellikle bir araçları) olduğunu görürüz.
(McIntyre, 2018: 102)

Yakıcı toplumsal sorunlardan ziyade imaj ya da prestijin ön plana konduğu medyatik siyasetle sahte haberin (*fake-news*) yayılmasında önemli bir rolü olan sosyal medya platformları arasında kalan klasik gazeteciliğin olgusal gerçeklikle ilişkisi son dönemde "hakikat-sonrası" ve "sahte-haber" tartışmalarıyla birlikte oldukça kaygan bir zemine çekilmiştir. "Kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerin, duygu ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu koşullarla ilgili veya bunları ifade eden" hakikat-sonrası terimi,⁵⁵ son dönemde en çok, 2016'daki

---

54 *Süddeutsche Zeitung* muhabirleri Frederik Obermaier, Bastian Obermayer ve Vanessa Wormer, 2018 itibarı ile 330 milyon "redditor"ü olan sosyal haber ve tartışma sitesi reddit'in AMA (*Ask Me Anything*) özelliğini kullanarak, 1 yıl boyunca üzerinde çalıştıkları Panama Belgeleriyle ilgili bir forum sayfası açmış ve takipçilerden gelen soruları yanıtlamışlardır. https://www.reddit.com/r/IAMA/comments/4fi6ck/we_are_the_investigative_journalists_who_worked/. (Erişim tarihi: 31.05.2020).

55 "Oxford Sözlüğü 'hakikat-sonrası'nı, 'kamuoyunu şekillendirmede nesnel gerçeklerin, duygu ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu koşullarla ilgili veya bunları ifade eden' şeklinde tanımlıyor." (McIntyre, 2018: 5). Lee C. McIntyre ise kitabının sonuna eklediği mini sözlükte şu tanımları yapıyor: "Gerçekliğin siyasete tabi olmasını sağlamak üzere duyguların gerçeklerden daha doğru olduğunu savunmak." (174).

Brexit oylaması ve Amerikan Başkanlık seçimlerinde rol oynayan göçmenler ya da suç oranları gibi sıcak politik konularda olguların çarpıtılması ile gündeme gelmiştir (McIntyre, 2018).

Geçmişte de siyasi propagandanın temel malzemesi yalan olmuş, rakipleri alt etmenin en etkili yolu olarak onlarla ilgili çarpıtılmış imajlar sunulmuştur. Ancak Lee McIntyre'a göre bugün hakikate dair farklı bir durum söz konusudur. Ona göre hakikat-sonrası, varlığı bilimsel olarak kanıtlanmış bir toplumsal sorunla ilgili yeterli kanıt olup olmadığını düşünmeye zorlayan bir ideolojik üstünlük biçimidir. (12). McIntyre, politik tartışmayı adeta zehirleyen bu kavramı gündeme taşıyan tarihsel koşulları ve konuları şu şekilde sıralamaktadır: 1) Bilim inkârcılığı (evrim, aş, küresel ısınma, vb. gibi konularda şüphe yaratmayı amaçlayan bilinçli ya da bilinçsiz çabalar eskidir), 2) bilişsel yanlılık (*cognitive bias*. İnsanların, kişisel görüşlerine daha yakın duran içeriklere inanmaya yatkın olması), 3) geleneksel medyanın zayıflaması, 4) sosyal medyanın yükselişi ve sahte haber, 5) post-modernizm.⁵⁶ Bu listedeki diğer maddeler, felsefenin ve bilimin en netameli konularını içerdiği ve konumuzla doğrudan ilişkili olmadıkları için, araştırmacı gazeteciliğin karşı karşıya olduğu güncel sorunlarla ilişkili iki maddeye kısaca göz atmakta yarar vardır: geleneksel medyanın zayıflaması, sosyal medyanın yükselişi ve sahte haber.

---

56 McIntyre, Trump'ta cisimleşen hakikat sonrası stratejisinin kontrol listesini şu şekilde sıralıyor:

1. Obama'nın ABD'de doğmadığı ya da Obama'nın Trump'ın telefonlarını dinlediği gibi alışılmadık konularda şüphe uyandıracak sorular sorun ("insanlar konuşuyor", "ben sadece gazetede okuduğumu tekrar ediyorum").
2. İkna olmanın dışında hiçbir kanıt sunmayın (çünkü yoktur).
3. Taraflı olduğu için basına güvenilemeyeceğini söyleyin
4. Bu, bazı kişilerin basından duyduklarının doğru olup olmadığından şüphe duymasına yol açacaktır (veya en azından konunun "tartışmalı" olduğu sonucuna varacaktır).
5. Böyle bir belirsizlik karşısında, insanlar kendi ideolojilerinde diretmeye daha yatkın olacaklar ve sadece önyargılı düşüncelerine neyin uyduğuna inanmayı seçerek onay yanlılığına düşeceklerdir.
6. Bu, yukarıdaki 5 maddeyi güçlendirecek sahte haberlerin yaygınlaşması için mümbit bir topraktır.
7. Böylece insanlar söylediklerinize sadece siz söyledığınız için inanacaklardır. İnanç kabile olabilir. Bir müttefik olarak gördükleri biri tarafından söylendiğinde ve güvenilir bir kanıtla meydan okunmuyorsa (bazen okunduğunda bile) insanların inanmak istediklerine inanmalarını sağlamak çok fazla zaman almaz (McIntyre, 2018: 115-116).

1980'lerden itibaren geleneksel basının kan kaybetmesinde, yeni bir birikim rejimi olarak neoliberal politikaların belirleyici olduğundan söz etmiştik. Haber üretiminde çalışanların yığınsal olarak işsiz ve örgütsüz kalması, artan iş hacmine rağmen haber merkezlerinde çalışacak nitelikli emek gücünün azalması, zama-na karşı yarışan habercilerin 5n1k gibi temel mesleki kurallardan tavizler vermesi, medyatik siyasetin ivme kazanması ve insanların güncel bilgi kaynağı olarak haber kurumlarından uzaklaşıp Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformlarına kaymaları yeni dönemi şekillendiren temel unsurlardır. Günümüzde sahte-haberin inanılmaz hızlı ve etkili şekilde nüfuz etmesinde yeni iletişim teknolojilerinin üzerinde yükselen yeni haber platformlarının üretim, dağıtım ve finans modelinin ve siyasal iktidarların gayrimeşru ya da antidemokratik uygulamalarına rıza üretme arzularının etkili olduğu söylenebilir. Siyasi iktidarların savaşı, işsizliği, ırkçılığı meşrulaştırıcı gizli ya da açık girişimlerinde, NSA ve GCHQ gibi birimlerin gizli gözetim sistemlerinde, *Cambridge Analytica* gibi oluşumların İngiliz ve Amerikan seçmenlerini hedefleyen gizli manipülasyonlarında bu arzuların ve sosyal medya platformlarının devrede olduğu görülmektedir.⁵⁷

Facebook ve Twitter gibi sosyal medya platformları uzun zamandır, kendilerinin haber kurumu değil sadece aktarıcı olduklarını, dolayısıyla kullanıcıların platformlarına gönderdikleri içeriklerden, kendi kullanıcı sözleşmelerinde belirtilen kuralları gözetmek dışında sorumlu tutulamayacaklarını öne sürmektedir. Ancak gerçeklik bundan uzaktır. Örneğin, *Buzzfeed News* tarafından gerçekleştirilen bir araştırma, 2016'daki ABD başkanlık kampanyasının son üç ayında, Facebook üzerinden yayılan sahte-haberlerin, saygın haber kuruluşlarından çok daha fazla ilgi yarattığını göstermiştir (Silverman, 2016). Söz konusu seçimler sırasında tam bir krize dönüşen sahte haber olgusuyla mücadele etmek üzere bu platformlar değişik yöntemler geliştirmek zorunda kalmıştır. Facebook, doğrulama (*fact-check*) yapan yeni oluşumlarla çalışmaya başlamış, Twitter, "şüpheli" twitlerin doğruluğunun test edilebilmesi için araç geliştirmiştir.

---

57 Ron Deibert (2017); NSA'le birlikte İngiltere'de GCHQ, Kanada'da CSEC, Avustralya'da ASD ve Yeni Zelanda'da GCSB'yi ülkelerindeki araştırmacı gazetecilerin baş hedef olduğu küresel gözetim kurumlarını "5 göz" olarak adlandırıyor.

Facebook'un bir yandan haber kurumu olduğunu reddederken diğer yandan zamanla sahte-haberler nedeniyle platforma gönderilen haberlerin doğruluğunu test etmek üzere olgu denetleyici şirketlerle ortak çalışma yürütmesi, tutarsızlığın ötesinde, istenen sonucu vermemektedir. Zira sahte haberleri ayıklamak ve sınırlı bile olsa etik kurallara uymak, Facebook'un iş modeline uygun değildir. Facebook'la iki yıl çalıştıktan sonra anlaşamayarak işi bırakan, olgu-denetimi şirketi Snoopes'un editörü Brooke Binkowski, platformun öncelik verdiği olgu denetimi işlerinin esasen reklamverenleri rahatsız eden mesajlar olduğunu belirterek şu yorumu yapmıştır: "Bizi aslında kriz yönetimi için kullandılar... Hiçbir şeyi ciddiyetle ele almıyorlar. İyi görünmek ve parayı götürmekle çok daha fazla ilgililer" (Levin, 2018).

27 Mayıs 2020 Çarşamba günü, sosyal medya platformu Twitter, iktidara yerleştiği günden beri sıklıkla sahte haber yaymaktan çekinmeyen ABD Başkanı Donald Trump'ın twitinin altına "doğruluğunu test edebilirsiniz" uyarısı eklemiştir. 12 Haziran 2020'de ise, Rusya, Çin ve Türkiye'den binlerce sahte hesabı kaldırmıştır (Twitter, 2020).⁵⁸ Facebook gibi Twitter da, gazeteciliğin eşikbekçisi işlevinden kaçamayacağını anlamış görünmektedir, ancak bunu ne ölçüde ve hangi yollarla sürdürebileceği henüz belirsizdir (bkz. Edelman, 2020).

Facebook'ta gazeteci Brooke Binkowski'yi rahatsız eden yüzeysellik ve öncelikli haberler meselesi, esasen çoğu olgu denetçisini kapsayan yapısal bir soruna işaret etmektedir. Haber, temelde bir seçme işlemine dayanır, gün içinde meydana gelen milyonlarca olaydan pek azı haber olarak karşımıza çıkmaktadır, gazeteciler meşru haber-değeri kıstaslarına göre seçimlerini yaparlar. Hem klasik gazetecilikte hem de Facebook gibi sosyal platformlarda neyin haber, neyin doğru, neyin yanlış olduğu soruları, güncel politik ve ideolojik mücadelenin seyri hakkında fikir vermektedir. Gazetecilik seçme işlemi 200 yıllık bir deneyimden süzerek geliştirmiştir ve sürekli düzeltmeye çalışmaktadır, sosyal platformlar ise çok yenidir ve yaptıkları işin kamusal niteliği ve sonuçları ile ilgili yeterli içgörüyü sahip görünmemektedirler.

---

58 Twitter, Türkiye'den, AKP'nin gençlik kolları tarafından yönetildiği anlaşılan ve çoğunlukla HDP ile CHP'ye yönelik eleştiri içeren 37 milyon twitin gönderildiği 7.340 hesabı kapatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Stanford Internet Observatory*, 2020.

Araştırmacı gazetecilik için en önemli tuzaklardan biri olan yanıltıcı mesajlarla başa çıkmanın bir yolu, sosyal medya platformlarının, sorumlu haberciliğin altın kurallarıyla daha fazla karşılaşmalarını sağlamak, yani daha çok iyi gazetecilik örnekleri yaratabilmek, bunun önkoşullarını sağlamak üzere çok yönlü ve çetin bir mücadeleye hazır olmaktır. Michael Schudson (2013), çoğunlukla sahte-haber etrafında gelişen mevcut gerilimleri ya da tehditleri yepyeni olgular gibi görmemek gerektiği uyarısını yaparak kamu yararı gözetilen gazeteciliğin, yeni sorunları, 6 başlıkta topladığı yaratıcı çabalarla aşabileceğini belirtmektedir:

1. Politik söylemin doğruluğunu denetlemek,⁵⁹
2. Yeni araştırmacı gazetecilik toplulukları oluşturmak,
3. Yerel haberi yeniden keşfetmek,⁶⁰
4. Rakiplere karşı karşılaştırmalı üstünlük sağlayacak yaratıcı fikirlere değer vermek⁶¹
5. Gazeteci olmayan insanları gazeteciliğin temel misyonuna eklemek,⁶²
6. Gazetecilik dışı hesap verebilirlik kuruluşlarının, haber üretimine özgün katkılarını meşrulaştırmak⁶³

---

59 Schudson, politik bağlantılı doğrulama gruplarından ziyade, Annenberg Vakfı tarafından 2003'te kurulan FactCheck.org ya da 2007 yılında kurulan ve günümüzde Poynter Medya Çalışmaları Enstitüsü tarafından yönetilen PolifiFact gibi hesap-verebilir kurumların profesyonel çalışmalarını örnek olarak sunuyor. Yazının, Trump-öncesi dönemde kaleme alındığını, 2016 seçimleri ve Brexit oylamasının henüz gerçekleşmediğini anımsatmakta yarar var.

60 Gazeteci Julie K. Brown, milyoner işadamı Jeffrey Epstein'le birlikte çok güçlü politik figürlerin dahil olduğu ve yoksul genç kızların seks kölesi haline getirildiği şebekeyi *Miami Herald* sütunlarına taşıdığında yerel gazeteciliğin “yeniden keşfedildiği” söylebilir. Bkz. Bauder, 2019.

61 Yazar burada, Associated Press'in rakipleri karşısında avantaj sağlamak üzere “raf ömrü uzun” haber üretme fikrinden yola çıkıyor. Bkz. Calderone, 2011.

62 “Yurttaş gazeteciliği” ifadesinin yanlış anlamalarına karşı yazar temel olarak profesyonel gazetecilere destek olabilecek binlerce insanın bilgi ve uzmanlığından yararlanmayı sağlayan ABD'nin en büyük kamu radyolarından biri olan American Public Media'nın 2003'te “kapsayıcı, ortaklaşmacı (*collaborative*), topluluk odaklı gazetecilik” hedefiyle kurduğu Public Insight Network'ü örnek olarak gösteriyor. Bkz. <https://www.americanpublicmedia.org/public-insight-network/>

63 Schudson bu bahiste örnek olarak, federal hükümetin veri tabanlarını daha kullanışlı ve erişilebilir hale getirmeye çalışan sivil toplum kuruluşlarını gösteriyor ve bu tip çabaların profesyonel gazetecilik evrenine bir şekilde dahil edilmesi gerektiğini belirtiyor.

Sonuç yerine

ABD’de 11 Eylül saldırılarını takip eden işgal ve çatışma süreci ile birlikte 2008 ekonomik krizinin bir çeşit toplumsal karşılığı olan ABD’de *Occupy*, İspanya’da *Indignados*, Kuzey Afrika ülkelerinde Arap Baharı, Türkiye’de Gezi protestoları gibi toplumsal isyan hareketleri, aktarmaya çalıştığımız araştırmacı gazetecilik tarihi ile kuşkusuz sıkı sıkıya ilişkilidir. Neoliberal politikaların hem ekonomik hem de siyasi olarak aşındırdığı araştırmacı gazetecilik, söz konusu toplumsal hareketlerle birlikte oldukça karmaşık, girift, çözülmesi zor sorunlarla baş etmek zorunda kalmıştır.

Günümüzde araştırmacı gazetecilik, 30-40 yıl öncesinden oldukça farklı koşullarda hayatta kalmaya, dolayısıyla herşeye rağmen koşullara uyum sağlamaya çalışmaktadır. Haberlere sıklıkla sızdırıcıların (*whistleblower*) kaynaklık ettiği, devletlerin ve büyük şirketlerin yasadışı-gizli faaliyetlerini kamuya paylaşmak üzere teçhizatlanmış kolektif gazetecilik platformları, dönüşümün tipik temsilcileridir.⁶⁴

Araştırmacı gazeteciliğin günümüzdeki en önemli temsilcilerinden biri olan İngiliz Guardian gazetesinde medya sayfasını yöneten Roy Greenslade bu dönüşümü ima ederek, “haber merkezleri küçülürken, araştırmacı gazeteciliğin geliştiğini” ileri sürmektedir. Ona göre, önceleri tehdit olarak görülen dijital araçlar artık gazeteciliğe benzersiz bir katkı sunmakta. Benzer bir iyimserliği, Columbia Gazetecilik Okulu öğretim üyesi Sheila Coronel’de de görüyoruz:

On yıl önce, New York’a ilk taşındığımda ve Columbia Gazetecilik Okulu’nda ilk dersimi verdiğimde, öğrencilere, küresel muckraking’in Altın Çağı’na çok yakınız demiştim. Harika bir sınıftı, ama bana inanmadılar. Ancak şu anda nerede olduğumuza bir bakın: Bazılarınız böyle hissetmeyebilir ama daha önce hiç olmadığı ölçüde, dünya çapında bir araştırmacı gazetecilik patlaması görüyoruz. Şu an ABD dışında 100’den fazla araştırmacı

---

⁶⁴ Alanda uzmanlaşmış olan Tow Dijital Gazetecilik Merkezi ile Columbia Gazetecilik Okulunun birlikte hazırladığı “Snowden’dan sonra gazetecilik” başlıklı kitap (2017), değişime dair geniş bir perspektif sunmaktadır.

gazetecilik merkezi ve kuruluğu var. Bugün Ermenistan, Bulgaristan, Nepal, Venezuela, Arap dünyası gibi yerlerde bile muckrakerler var (Coronel, 2016).

Günümüzde sızıntılarla gelen büyük verilerle önemli ilerlemeler kaydedildiyse de araştırmacı gazeteciliğin ufkunda sadece sızıntılar ve bunları habere dönüştürmek için gereken karmaşık teknolojiler yok elbette. Yeni kolektif oluşumlar, tarih boyunca varolan eşitsizlik, savaş, şiddet yoksulluk, salgın, işkence, ırkçılık, göç, gibi sorunları geçmişte olduğu gibi bugün de, hem ikiyüzyıldır varolan hem de yeni geliştirdiği yeni araçlarla inceliyor ve kamuoyuna duyuruyor.⁶⁵ Yani gazetecinin bir haberin uçurulmasından önce, yaşadığı dünyaya geniş bir perspektiften ve mümkün merteye derin bir bilgi dağarcığı ile bakabilmesi, ilk bakışta görünenen her zaman kuşku duyması, hakikati biri ya da öteki şeklinde dayatılan ikiliklerde değil, çok daha girift, çok daha çeşitlilik barındıran olguların birbirleriyle ilişkisinde araması gerekiyor. Para, itibar ya da seçim zaferi için gerçeğin eğilip bükülmesine karşı uyanık, yeni “uydurma haber ekosistemine” karşı (Higgins vd, 2016) asgari teknik bilgi ve beceriye sahip olması gerekiyor.

Dünyanın en doğru haberlerini yapmak, onlara sahip çıkacak okurlar/vatandaşlar olmaksızın etik gazeteciliğe istediği toplumsal meşruiyeti sağlayamaz. Dolayısıyla gazeteciliğin meşru bir bilgi kaynağı olarak varlığını sürdürebilmesi için toplumun demokratikleşmesi ile daha açık söylemek gerekirse politika ile ilgilenmesi gerekir. Bu, gazetecilerin politik militan gibi davranmasını herhangi bir politik görüşe daha çok yakın durmasını vb gerektirmez, bir yandan tarihte iyi gazeteciliğin, kelimenin soylu anlamında politikanın içinden çıktığını içselleştirmeyi diğer yandan olaylara politik gözle bakmayı gerektirir. Mesleğini, mevcut koşulların, dünyanın değişmesi hedefiyle ilişki kurmadan yapmak, araştırmacı gazetecinin kendi varoluş koşullarına bir anlamda sırt çevirmesidir. Bu tutum, gazetecinin tarafsızlı-

---

65 Son örneklerden biri, dünyaya kapalı bir şiddet toplumuna dönüşen Güney Sudan'da olan biteni dünyaya duyurmak üzere koşulları zorlayan ve sıradan insanların ellerindeki “akıllı olmayan” telefonları saha araştırmasında akıllıca kullanan serbest gazeteci Carolyn Thompson'ın araştırmacı haberciliğidir (Thompson, 2020).

ğına gölge düşürmez; demokratik değerler herhangi bir politik görüşün ya da yapının tekelinde değildir, yani araştırmacı gazetecilik, onu mümkün kılacak koşulları aramayı ve yaratmayı da gerektirir.

ABD ve İngiltere merkezli bazı araştırmacı gazetecilik kuruluşları

- 1975 Investigative Reporters and Editors
- 1977 Center for Investigative Reporting
- 1996 Type Investigations
- 1997 Center for Public Integrity
- 2003 Centre for Investigative Journalism (İngiltere)
- 2003 Global Investigative Journalism Network (76 ülkeden 177 kuruluş)
- 2006 Organized Crime and Corruption Reporting Project
- 2010 Bureau of Investigative Journalism (İngiltere)
- 2010 ProPublica
- 2017 International Consortium of Investigative Journalism

Kaynaklar

Kitaplar, makaleler

- Abrams, Floyd (2005). The Heroin Trail. *Speaking freely. Trials of the First Amendment*. Viking. 124-152.
- Adaklı, Gülseren (2011). Wikileaks versus Kapitalizm? Binark, M. ve Fidaner, I. B. (der.) *Cesur Yeni Medya. Wikileaks ve 2011 Arap isyanları üzerine tartışmalar*, İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.
- Anderson, C. W. (2019). Journalism, online and offline. Curran, James ve Hesmondhalgh, David. der. *Media and Society*, Londra: Bloomsbury Academic.
- Aucoin, James (2002). Investigative journalism. Sloan, W. David ve Parcell, Lisa Mullikin. der. *American Journalism: History, Principles, Practices*. Jefferson. N.C.: McFarland & Company.
- Aucoin, James (2005). *The Evolution of American Investigative Journalism*. University of Missouri Press.
- Baack, Stefan (2016). What big data leaks tell us about the future of journalism - and its past. *Internet Policy Review*. 26 Temmuz. <https://policyreview.info/articles/news/what-big-data-leaks-tell-us-about-future-journalism-and-its-past/413> (Erişim tarihi: 30.05.2020).

- Barnhurst, KG ve Mutz D (1997). American journalism and the decline in event-centered reporting. *Journal of Communication*. 47(4): 27-53.
- Bell, E. ve Owen, T. (der.) (2017). *Journalism After Snowden: The Future of the Free Press in the Surveillance State*. New York: Columbia University Press.
- Bell, Emily; Owen, Taylor ve Khorana, Smitha (2017). Introduction. Bell, E. ve Owen, T. (der.) *Journalism After Snowden: The Future of the Free Press in the Surveillance State*. New York: Columbia University Press.
- Bernstein, Carl ve Bob Woodward (1974). *All the President's Men*. New York: Simon and Schuster.
- Birnbauer, Bill (2019). *The Rise of Nonprofit Investigative Journalism in the United States*. Routledge.
- Blevens, Fred (1997). Introduction: Shifting Paradigms of Investigative Journalism. *American Journalism*. 3-4: 257-61.
- Bromley, Michael (2008). Investigative journalism and scholarship. de Burgh, Hugo (der.). *Investigative journalism*, 2. basım, Routledge. 174-188.
- Campbell, W. Joseph (2003). *Yellow Journalism: Puncturing the Myths, Defining the Legacies*. Praeger.
- Carey, James (2011). American journalism on, before, and after September 11. Barbie Zelizer ve Stuart Allan. Der. *Journalism After September 11*. 85-205.
- Chalaby, Jean K. (1996). Journalism as an Anglo-American Invention: A Comparison of the Development of French and Anglo-American Journalism, 1830s-1920s. *European Journal of Communication*. DOI: 10.1177/0267323196011003002.
- Chalaby, Jean K. (2004). Scandal and the Rise of Investigative Reporting in France. *American Behavioral Scientist*: 47/9. Mayıs. S. 1194-1207. DOI: 10.1177/0002764203262343
- Chomsky, Noam ve Howard Zinn (1972) *The Pentagon Papers. Critical Essays*. 5. Kitap. Senator Gravel Edisyonu. Boston: Beacon Press.
- Clayman SE, Elliott ME, Heritage J ve Beckett MK (2010). A watershed in White House journalism: Explaining the post-1968 rise of aggressive presidential news. *Political Communication* 27: 229-247.
- Clayman SE, Elliott MN, Heritage J ve McDonald LL (2006). Historical trends in questioning presidents, 1953-2000. *Presidential Studies Quarterly* 36: 561-583.
- Conboy, Martin (2018). Lucas Graves - Deciding What's True: The Rise of Political Fact-Checking in American Journalism. Kitap eleştirisi. *The International Journal of Press/Politics*: 23(3) 413-417.
- Curran, James (2010). Press history. Curran, James ve Jean Seaton. der. *Press, broadcasting and the internet in Britain*. Londra: Routledge. 1-100.
- Çalışkan, Behlül (2016). Kitleli gözetime karşı kolektif bir üretim biçimi olarak sızıntı gazeteciliği. İletişim. Sayı: 25. Aralık. 127-154. <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/265013>. (Erişim tarihi: 08.06.2020).

- de Burgh, Hugo (der.). (2008). *Investigative journalism*, 2. basım, Routledge.
- Davies, Nick (2008). *Flat Earth News: An Award-winning Reporter Exposes Falsehood, Distortion and Propaganda in the Global Media*. Chatto & Windus.
- Deibert, Ron (2017). *Digital threats against journalists*. Bell, Emily; Owen, Taylor. Der. *Journalism After Snowden*. Columbia University Press. Kindle Edition.
- Denham, Bryan E. (2012). NYTimes on Drugs Sources Change After September 11. *Newspaper Research Journal*. 33/4. S. 34-47.
- Djerf-Pierre M ve Weibull L (2008). From public educator to interpreting ombudsman: Regimes of political journalism in Swedish public broadcasting. Strombeck J, Örsten M and Aalberg T (der.) *Communicating Politics: Political Communication in the Nordic Countries*. Goteborg: Nordicom, 195–214.
- Epstein, Edward Jay (1975). *Between Fact and Fiction: The Problem of Journalism*. New York: Vintage.
- Erdinç, F. Cengiz (2004). *Overdose Türkiye. Türkiye’de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*. İstanbul: İletişim.
- Feldstein, Mark (2006). A Muckraking Model: Investigative Reporting Cycles in American History. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 11(2), 105–120. doi:10.1177/1081180x06286780. (Erişim tarihi: 16.05.2020).
- Fink, Katherine ve Schudson, Michael (2014). The rise of contextual journalism, 1950s–2000s. *Journalism: Vol 15(1)* 3–20.
- Gans, Herbert J. [1979] (2004) *Deciding What’s News. A Study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek; and Time*. Northwestern University Press.
- Hallin, Daniel C. (1994). *We Keep America on Top of the World*. New York: Routledge.
- Hess, Stephen (1994). The decline and fall of congressional news. Mann, T.E. ve Ornstein, N.J. (der.) *Congress, the Press, and the Public* içinde. Washington, DC: American Enterprise Institute, 141–156.
- Høyer, Svernik ve Lauk, Epp (2016). Frames and Contradictions of the Journalistic Profession. Nordenstreng, Kaarle vd. der. *A History of the International Movement of Journalists. Professionalism Versus Politics*. Palgrave. 8-41.
- Leigh, David (2019). *Investigative Journalism: A Survival Guide*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Lewis, Justin; Andrew Williams ve Bob Franklin (2008). A Compromised Fourth Estate? UK news journalism, public relations and news sources. *Journalism Studies*, 9:1, 1-20, DOI: [10.1080/14616700701767974](https://doi.org/10.1080/14616700701767974) (Erişim tarihi: 03.06.2020).
- Mazzoleni, Gianpietro ve Schulz, Winfried (1999). “Mediatization” of Politics: A Challenge for Democracy?. *Political Communication*, 16:3, 247-261.

- McCurdy, Patrick (2013). From the Pentagon Papers to Cablegate: How the Network Society Has Changed Leaking. Benedetta Brevini, Arne Hintz ve Patrick McCurdy. Der. *Beyond WikiLeaks. Implications for the Future of Communications, Journalism and Society*. 23-145.
- McIntyre, Lee C. (2018). *Post-truth*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mellor, Noha (2011). "Why do they hate us?": Seeking answers in the pan-Arab news coverage of 9/11. Zelizer, Barbie ve Stuart Allan. der. *Journalism After September 11*. Taylor & Francis e-Library. 147-166.
- Neuzil, Mark (1996). Hearst, Roosevelt, and the Muckrake Speech of 1906: A new perspective. *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 73/1. Spring. 29-39.
- Özay, Seçil (2015). Ölümünün 100. yılında bir dava gazetecisi: Gaspıralı İsmail. *İnsan ve İnsan*. 51-60.
- Patterson, Margaret Jones ve Robert H. Russell (1986). *Behind the Lines: Case Studies in Investigative Reporting*. Columbia University Press.
- Patterson, Thomas R. (1993). *Out of Order*. New York: Knopf.
- Pernicone, Nunzio (2010). *Carlo Tresca: Portrait of a Rebel*. Oakland: AK Press.
- Reilly, James (1972). Muckraker Bibliography: The Exposé Exposed. *RQ*: 11/3 Spring. 236-239. <http://www.jstor.org/stable/25824509> (Erişim tarihi: 16.05.2020).
- Rusbridger, Alan (2017). Journalism After Snowden. Bell, E. ve Owen, T. (der.) (2017). *Journalism After Snowden: The Future of the Free Press in the Surveillance State* içinde. New York: Columbia University Press.
- Rusbridger, Alan (2018). *Breaking News: The Remaking of Journalism and Why It Matters Now*. Canongate Books.
- Salgado, S. ve Stromback, J. (2012). Interpretive journalism: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism* 13(2): 144–161.
- Schudson, Michael (1992). *Watergate in American memory: how we remember, forget, and reconstruct the past*. Basic Books.
- Schudson, Michael (2007). The Anarchy of events and the anxiety of story telling. *Political Communication*. 24: 253–257.
- Schudson, Michael (2011). What's unusual about covering politics as usual. Zelizer, Barbie ve Stuart Allan. Der. (2011). *Journalism After September 11*. Taylor & Francis e-Library. 44-54.
- Schudson, Michael (2013). Reluctant Stewards: Journalism in a Democratic Society. *Dedalus. The Journal of the American Academy of Arts & Sciences*. Bahar. 159-176.
- Schudson, Michael (2017). Here's what non-fake news looks like. *Columbia Journalism Review*. 23 Şubat. <https://www.cjr.org/analysis/fake-news-real-news-list.php>. (Erişim tarihi: 06.06.2020).
- Schudson, Michael ve Downie Jr., Leonard (2009). *The Reconstruction of American Journalism*. Report.

- Simkin, John (1997). Nellie Bly. *Spartacus Educational*. <https://spartacus-educational.com/USAWbly.htm> (Erişim tarihi: 17.05.2020).
- Tarbel, Ida M. [1904] (2019). *The History of the Standard Oil Company*. New York: McClure, Philips & Co. <https://www.gutenberg.org/ebooks/60692> (Erişim tarihi: 17.05.2020)
- Taş, Oğuzhan (2012). *Gazetecilik etiğinin mesleki sınırları. Profesyonellik, piyasa ve sorumluluk*. İstanbul: İletişim.
- Thompson, John B. (2000). *Political Scandal. Power and Visibility in the Media Age*. Cambridge: Polity.
- Waisbord, Silvio (2009). Advocacy Journalism in a Global Context. Karin Wahl-Jorgensen ve Thomas Hanitzsch. Der. *The handbook of journalism studies*. Routledge. 371-385.
- Weinberg, Steve (1996). *The Reporter's Handbook: An Investigator's Guide To Documents and Techniques*. St. Martin's Press.
- Woodward, Bob ve Bernstein, Carl [1976]. (2014). *All the President's Men*. Simon & Schuster.
- Zelizer, Barbie ve Stuart Allan. Der. (2011). *Journalism After September 11*. Taylor & Francis e-Library.
- Zelizer, Julian E. (2007). Without restraint: Scandal and politics in America. *The Columbia History of Post-World War II America*. New York: Columbia University Press, 226–254.

Gazete haberleri, belgeler, güncel yazılar

- Adaklı, Gülseren (2013). Watergate'in gösterdiği: Bazı nesnelere, onlardan uzaklaştıkça görülür... <https://gulserenadakli.wordpress.com/2013/09/20/watergatein-gosterdigi-bazi-nesnelere-onlardan-uzaklastika-gorulur>. (Erişim tarihi: 20.05.2020).
- Bauder, David (2019). Epstein story shows investigative journalism is thriving. *Associated Press*. 10 Temmuz. <https://apnews.com/dd975858dfc04737b7d-7d9cbb8fd0420>. (Erişim tarihi: 20.07.2020).
- BBC (2020). Editorial independence: the BBC and Government. Challenges & controversy. <https://www.bbc.com/historyofthebbc/research/editorial-independence> (Erişim tarihi: 26.05.2020).
- BBC Türkçe (2017). Paradise Belgeleri: Zenginler ve siyasetçilerin off-shore sırları. 6 Kasım. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41880182> (Erişim tarihi: 31.05.2020).
- Beaumont, Peter; Antony Barnett ve Gaby Hinsliff (2003). Iraqi mobile labs nothing to do with germ warfare, report finds. *The Observer*. 15 Haziran, <http://www.guardian.co.uk/world/2003/jun/15/iraq>. (Erişim tarihi: 27.05.2020).
- Cadwalladr, Carole (2017). The great British Brexit robbery: how our democracy was hijacked. *The Guardian*. 7 Mayıs. <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexite-robbery-hijacked-democracy> (Erişim tarihi: 28.05.2020).

- Cadwalladr, Carole ve Graham-Harrison, Emma (2018). Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach. *The Guardian*. 17 Mart. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>. (Erişim tarihi: 28.05.2020).
- Cadwalladr, Carole; Rosenberg, Matthew ve Confessore, Nicholas ve (2018). How Trump Consultants Exploited the Facebook Data of Millions. *New York Times*. 17 Mart. <https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html>. (Erişim tarihi: 28.05.2020).
- Calderone, Michael (2011). AP launches strategy to go beyond breaking news, become more 'distinct'. *Huffington Post*. https://www.huffpost.com/entry/associated-press-ap-breaking-news-new-distinctiveness_n_1144911 (Erişim tarihi: 10.06.2020).
- Campbell, Duncan (2015). My life unmasking british eavesdroppers. *Intercept*. 3 Ağustos. <https://theintercept.com/2015/08/03/life-unmasking-british-eavesdroppers/> (Erişim tarihi: 25.05.2020).
- Campbell, Duncan ve Mark Hosenball (1976). The Eavesdroppers. *Time Out*. 21 Mayıs.
- Carter, Bill ve Barringer, Felicity (2001). A nation challenged: speech and expression – in patriotic times, dissent is muted. *New York Times*, 28 Eylül.
- CBS News (2009). TV news giant Don Hewitt dies at 86. 19 Ağustos. <https://www.cbsnews.com/news/tv-news-giant-don-hewitt-dies-at-86/> (Erişim tarihi: 14.05.2020).
- Chepesiuk, Ron (2004). Libel tourism chills US-based investigative journalism. *Daily Star*. 30 Nisan.
- Clark, Nicola (2016). How a Cryptic Message, 'Interested in Data?' Led to the Panama Papers. *New York Times*. 5 Nisan. <https://www.nytimes.com/2016/04/06/business/media/how-a-cryptic-message-interested-in-data-led-to-the-panama-papers.html>. (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Coronel, Sheila S. (2016). A Golden Age of Global Muckraking at Hand. (IRE'in Yıllık Kongresinde yapılan konuşma). 20 Haziran. <https://gijn.org/2016/06/20/a-golden-age-of-global-muckraking/> (Erişim tarihi: 11.06.2020).
- Cumhuriyet (2016). Panama belgeleri... İşte dünyanın kirli çamaşırları... Türkiye'den 101 şirket. 4 Nisan. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/panama-belgeleri-iste-dunyanin-kirli-camasirlari-turkiyeden-101-sirket-509467> (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Davis, Nick ve Amelia Hill (2011). Missing Milly Dowler's voicemail was hacked by News of the World. *The Guardian*. 4 Temmuz. <https://www.theguardian.com/uk/2011/jul/04/milly-dowler-voicemail-hacked-news-of-world> (Erişim tarihi: 27.05.2020).
- Downie Jr, Leonard (2012). Forty years after Watergate, investigative journalism is at risk. *Washington Post*. 7 Haziran. <http://articles.washingtonpost.com>

- com/2012-06-07/opinions/35460324_1_journalism-watergate-mccarthy-era.
- Drum, Kevin (2013) "Fact-Checking Is a Doomed Enterprise: Federal Deficit Edition", Mother Jones, <https://www.motherjones.com/kevin-drum/2013/08/fact-checking-doomed-enterprise-federal-deficit-edition/>
- Edelman, Gilad (2020). Twitter Finally Fact Checked Trump. It's a Bit of a Mess. *The Wired*. 27 Mayıs. <https://www.wired.com/story/twitter-fact-checked-trump-tweets-mail-in-ballots>
- Epstein, Edward Jay (1974). Did the Press Uncover Watergate? *Commentary*: Temmuz. <https://www.commentarymagazine.com/articles/edward-epstein-3/did-the-press-uncover-watergate/> (Erişim tarihi: 11.05.2020).
- Fitzgibbon, Will (2019). Turkish President's Allies In Press Freedom Attack Over Paradise Papers Reporting. *ICIJ*. 8 Ocak. <https://www.icij.org/investigations/paradise-papers/turkish-journalist-sentenced-to-prison-over-paradise-papers-investigation/> (Erişim tarihi: 31.05.2020).
- Fletcher, Richard; George Brock ve Phil Kelly, (1978). How the FO waged secret propaganda war in Britain. *Observer*. 29 Ocak. http://www.cambridgeclarion.org/press_cuttings/fo_deceit_unit_obs_29jan1978.html. (Erişim tarihi: 25.05.2020).
- Fletcher, Richard; George Brock ve Phil Kelly, (1978). How the FO waged secret propaganda war in Britain. *Observer*, 29 Ocak. http://www.cambridgeclarion.org/press_cuttings/fo_deceit_unit_obs_29jan1978.html (Erişim tarihi: 25.05.2020).
- Garsida, Juliette (2017). "Malta Car Bomb Kills Panama Papers Journalist". *The Guardian*. 16 Ocak. <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/malta-car-bomb-kills-panama-papers-journalist>. (Erişim tarihi: 29.05.2020).
- Gitlin, Todd. 2009. Journalism's many crises. *Open Democracy*. 25 Mayıs. <https://www.opendemocracy.net/en/a-surfeit-of-crises-circulation-revenue-attention-authority-and-deference>. (Erişim tarihi: 13.05.2020).
- Greenslade, Roy (2019). While newsrooms have shrunk, investigative journalism is thriving. Once maligned, digital tools have turned out to be a wonderful addition to our armoury. 31 Mart. <https://www.theguardian.com/media/commentisfree/2019/mar/31/investigative-journalism-is-far-from-dead-its-thriving> (Erişim tarihi: 09.06.2020).
- Greenwald, Glen (2013). Edward Snowden: the whistleblower behind the NSA surveillance revelations. 11 Haziran. <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/09/edward-snowden-nsa-whistleblower-surveillance> (Erişim tarihi: 11.06.2020).
- Gregory, Alice (2014). Nellie Bly's Lessons in Writing What You Want To. *New Yorker*. 14 Mayıs. <https://www.newyorker.com/books/page-turner/nellie-blys-lessons-in-writing-what-you-want-to> (Erişim tarihi: 17.05.2020).

- Haggerty, Angela (2013) BBC, Guardian and Telegraph considered best sources of UK investigative journalism by British public. *The Drum*. 24 Ekim. <https://www.thedrum.com/news/2013/10/24/bbc-guardian-and-telegraph-considered-best-sources-uk-investigative-journalism> (Erişim tarihi: 09.06.2020).
- Higgins, Andrew; Mike McIntire ve Gabriel J.x. Dance (2016). Inside a Fake News Sausage Factory: ‘This Is All About Income’. *New York Times*. 25 Kasım. <https://www.nytimes.com/2016/11/25/world/europe/fake-news-donald-trump-hillary-clinton-georgia.html> (Erişim tarihi: 05.06.2020).
- ICIJ. (2016). The Panama Papers. <https://panamapapers.icij.org/>
- IRE (2019). Turkish journalist Pelin Ünker awarded IRE’s Don Bolles Medal for courage. 6 Nisan. <https://www.ire.org/archives/37901> (Erişim tarihi: 31.05.2020).
- Jones, Meirion (2016) How the BBC Abandoned Investigative Reporting. Global Investigative Journalism Network.15 Şubat. <https://gijn.org/2016/02/15/how-the-bbc-abandoned-investigative-reporting/> (Erişim tarihi: 26.05.2020).
- Khatchadourian, Raffi (2010). No Secrets. Julian Assange’s mission for total transparency. 31 Mayıs: *New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2010/06/07/no-secrets#ixzz0pi3DCk1g> (Erişim tarihi: 16.05.2020).
- Leveson Report. An Inquiry Into The Culture, Practices And Ethics Of The Press. Executive summary 29 Kasım 2012.
- Levin, Sam (2018). ‘They don’t care’: Facebook factchecking in disarray as journalists push to cut ties Facebook. *The Guardian*. 13 Aralık. <https://www.theguardian.com/technology/2018/dec/13/they-dont-care-facebook-fact-checking-in-disarray-as-journalists-push-to-cut-ties> (Erişim tarihi: 06.06.2020).
- Munzinger, Hannes ve Luisa Seeling (2020). Gefährliche Nähe. *Süddeutsche Zeitung*. 4 Temmuz. <https://www.sueddeutsche.de/politik/panama-papers-gefaehrliche-naeche-1.3063471> erişim: 01.06.2020. (İngilizcesi, “Dangerously close” başlığı ile şu adreste yer almaktadır <https://panamapapers.sueddeutsche.de/articles/577b953efc10f40451223651/> (Erişim tarihi: 01.06.2020).
- New York Times Company v. Sullivan. (t.y.). *Oyez*. (Erişim tarihi: 06.06.2020). <https://www.oyez.org/cases/1963/39>.
- Nokta* (1988) MİT Raporu olayındaki ünlü 125 sayfalık ek. 04 Eylül.
- O’Connor, John D. (2006). I’m the Guy They Called Deep Throat. *Vanity Fair*. 17 Ekim.
- Paul, Kari (2018). Ocasio-Cortez stumps Zuckerberg with questions on far right and Cambridge Analytica. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2019/oct/23/mark-zuckerberg-alexandria-ocasio-cortez-face-book-cambridge-analytica> (Erişim tarihi: 11.06.2020).

- Schiffrin, Anna (2018). Muckraking. *Oxford Bibliographies*. 24 Temmuz. <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756841/obo-9780199756841-0211.xml> (Erişim tarihi: 17.05.2020).
- Silverman, Craig (2016). This analysis shows how viral fake election news stories outperformed real news on Facebook. *BuzzFeed.news*. <https://www.buzzfeednews.com/article/craigsilverman/viral-fake-election-news-outperformed-real-news-on-facebook>. (Erişim tarihi: 06.06.2020).
- Stanford Internet Observatory* (2020). Political retweet rings and compromised accounts: A Twitter influence operation linked to the youth wing of Turkey's ruling party. <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/june-2020-twitter-takedown> (Erişim tarihi: 12.06.2020).
- Süddeutsche Zeitung* (2020). Panama Papers: The secrets of dirty money. <https://panamapapers.sueddeutsche.de/en/> (Erişim tarihi: 01.06.2020).
- The Guardian* (2011). News of the World phone-hacking scandal - 8 Temmuz. <https://www.theguardian.com/media/blog/2011/jul/08/news-of-the-world-phone-hacking-scandal#block-25>. (Erişim tarihi: 09.06.2020).
- The Guardian*. (11 Haziran 2013). Edward Snowden: The Whistleblower Behind the NSA Surveillance Revelations. <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/09/edward-snowden-nsa-whistleblower-surveillance>. (Erişim tarihi: 11.06.2020).
- Thompson, Carolyn (2020). Using a mobile phone survey to investigate South Sudan's conflict. 11 Mayıs. <https://gijn.org/2020/05/11/how-they-did-it-using-a-mobile-phone-survey-to-investigate-south-sudans-conflict/> (Erişim tarihi: 11.06.2020).
- Today* (2013). 'I am Chelsea': Read Manning's full statement. <http://www.today.com/news/bradley-manning-i-want-live-life-woman-6C10974915>. 22 Ağustos. (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Turvill, William (2013). Press Gazette's top ten investigative journalists: 'Brave and unstoppable' Nick Davies tops the list. *Press Gazette*. 5 Şubat. <https://www.pressgazette.co.uk/press-gazettes-top-ten-investigative-journalists-brave-and-unstoppable-nick-davies-tops-list/> (Erişim tarihi: 09.06.2020).
- Twitter Safety* (2020). Disclosing networks of state-linked information operations we've removed. 12 Haziran. https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2020/information-operations-june-2020.html (Erişim tarihi: 12.06.2020).
- Ünker, Pelin (2016a). 'Panama'cı Türkler'. *Cumhuriyet*. 25 Haziran. <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/panamaci-turkler-557572/7> (Erişim tarihi: 01.06.2020).
- Ünker, Pelin (2016b). Türkiye'nin beklediği Panama belgelerini açıklıyor: Cengiz'in Şeref'i kara para sandığı. *Cumhuriyet*. 1 Temmuz.
- Ünker, Pelin (2017). Sülale boyu off-shore... Paradise Papers> tan Binali Yıldırım ve oğulları çıktı. *Cumhuriyet*. 5 Ekim. <https://webcache.googleusercontent.com>

com/search?q=cache:0B2Eb-Do7asJ:https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sulale-boyu-off-shore-paradise-paperstan-binali-yildirim-ve-ogullari-cikti-860396+&cd=3&hl=tr&ct=clnk&gl=tr&client=firefox-b-d (Erişim tarihi: 31.05.2020, orijinal link erişime kapalıdır).

Ünker, Pelin (t.y.). *Panama*. <https://pelinunker.wordpress.com/category/panama/> (Erişim tarihi: 01.06.2020).

Wilson-Chapman, Amy; Antonio Cucho; Will Fitzgibbon (2019). What happened after the Panama Papers?. *CJJI*. 3 Nisan. <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/what-happened-after-the-panama-papers/> (Erişim tarihi: 31.05.2020).

Veri Gazeteciliği

Pınar Dađ¹

1. Giriş

Dünya bugün görülmemiş oranda veriyle sarılı ve bu haber merkezleri için inanılmaz bir kaynak anlamına geliyor. Verinin toplanması, işlenmesi, analiz edilmesi, görselleştirilmesi ve haberin bir parçası haline gelmesi artan veri setleri ve geliştirilen araçlarla daha güvenilir içerikler oluşturulmasına olanak sağlıyor. Haber içeriğinin raf ömrünü uzatıyor ve içerik üzerinden daha fazla değer ayıklamayı sağlıyor. Son 20 yılda, gelişmiş teknoloji ve açık internet, haberin daha iyi üretilmesinde, dağıtılmasında ve okuyucuya ulaşmasında devrim yaratmıştır.

Gazeteci artık mesleğini yapabilmek için yeni teknolojileri kullanmak ve veri ile çalışma becerilerini artırmak zorundadır. Temple Üniversitesi'nden akademisyen Meredith Broussard, "Veri gazeteciliği sayılardan haber çıkarabilme pratiği ve sayıları haber yazmak için kullanmadır. İyi bir veri gazetecisi olmak, iyi bir gazeteci olmanın da yolunu açar." diyor. Bu bağlamda bu yazı veri gazeteciliğinin tarihini, tanımını, gelişimini, yöntemlerini, araçlarını, yapıma biçimlerini ve hangi eğitimleri almanın önemli olduğunu anlamak için hazırlanmıştır.

---

1 Öğretim Görevlisi, Kadir Has Üniversitesi ve Dağ Medya.

2. Veri Gazeteciliğinin Tarihi

a. Genel bakış

I. Veri Gazeteciliği El Kitabı'nın (*Data Journalism Handbook*, 2011) açıklama bölümünde kitabın editörlerinden Bougnegru'nun (2011) belirttiği gibi, veriyi haberin kaynağı olarak görme fikri çok eskilere dayanıyor; gazeteciler haberi zenginleştirmek ve tartışmaya açmak adına veriyi yüzyıllardır kullanıyor. Günümüz tanımını ise sızıntılarla aldı. Yani veri gazeteciliği, açık veri gazeteciliği/araştırmacı veri gazeteciliği modelleri ile tanımı sürekli zenginleşen bir alan olsa da, gazeteciler veri ile gazetecilik yapmak olarak tanımlıyor bu alanı. Bilgisayar tabanlı habercilik ile evrilen veri gazeteciliği; milyonlarca veri setinin medyaya sızdırıldığı [Wikileaks](#) verileri ve bugün buna *Swissleaks*, *Luxleaks*, *Afrikaleaks*, *Panama Papers*, *Paradise Papers*, *Secrecy for Sale* gibi yenilerinin eklenmesi ile önemli bir yere oturdu. Artık her şeyden biraz anlayan gazetecilere ihtiyaç duyuyordu haber merkezleri. Bir bağlamda büyük sızıntılarla daha fazla ihtiyaç duyulan ve uygulama alanı da bulan bu süreçte veri gazeteciliği özellikle Amerikan ve Avrupa medyasında önemli bir yere oturdu.

Ancak I. Veri Gazeteciliği El Kitabı'nda da anlam arayışına gidilirken "veri" ve "gazetecilik" terimlerinin her birini kendi başına tanımlamak da kolay olmuyor. *Guardian Datablog*'un eski editörü Simon Rogers ilk veri gazeteciliği örneği verirken veri gazeteciliğinin 18. yüzyıla dayandığını anlatarak o dönemde öğrencilerin kayıt yaptırma maliyetinin yer aldığı bir haberden bahsediyor. Bu örnekle *Guardian*'da, veri ve gazetecilik ilişkisinin çok eskilere dayandığını anlatıyor. Türkiye'de Cumhuriyet Gazetesi'nin 1930'lu yıllara dair sayfaları incelendiğinde de veriye dayalı haberler ve elle hazırlanmış grafikler görülüyor. Kökü çok gerilere dayansa da veri gazeteciliği (*data journalism*) tanımı 21. yüzyıla ait bir tanım olarak karşımıza çıkıyor. Nitekim Simon Rogers veri gazeteciliği terimini ilk olarak *Washington Post*'un genç yazılımcısı ve *Everybook*'un kurucusu Adrian Holovaty'den duyduğunu belirtiyor. Bugün Avrupalı gazeteciler de veri gazeteciliği kavramının orijinini anlatırken, Holovaty'in ismini kullanıyorlar.

Holovaty, 2006 yılında yaptığı bir açıklamada gazetelerin web sitelerinin değişikliğe ihtiyacı olduğundan bahsederek, verinin medya kurumları tarafından nasıl görüldüğüne ve veriye nasıl davranıldığına dikkat çekiyor ve bu yönde açıklamalar yapıyor. Bu önemli açıklama Bill Adair ve Matt Waite'e doğruluk payı sitesinin kurulması için ilham veriyor. Kurulan bu ilk doğruluk payı sitesi PolitiFact 2009 yılında Pulitzer ödülü alıyor. Şimdilerde dünyanın her yerinde pek çok doğruluk payı sitesi örneklerini de görebiliyoruz. Türkiye'de de 2014 yılında Doğruluk Payı kurulmuştur.

Küresel ölçekte veri gazeteciliğinin kullanımına ivme katan evre ise World Wide Web'in kurucusu Tim Berners-Lee nin 2010'da yaptığı bir konuşmadır. Lee, veri analizi için gazeteciliğin geleceği demiş, ardından başlayan tartışmalar ile devletlerin verilerini daha fazla açması fikri pekişmiş, bugünün sık duyduğumuz açık veri kavramının ve açık hükümet kavramının gelişmesine zemin hazırlanmıştır. Bu gelişmelerden bir yıl önce ise Guardian veri gazeteciliği olarak bugün şekillenen ilk çalışmanın yapıldığı Datablog'u kurdu. Guardian'ın, devletin siyasilerin yaptığı harcamaları düzenli olarak yayınladığı pdf formatındaki verileri analiz edilir bir hale getirerek görselleştirmesi yerel kamuoyunda gündem yarattı ve bu harcamalar günümüzde de güncellenerek daha görünür olmayı sürdürdü. 2014 Aralık ayında düzenlenen Uluslararası Açık Veri Endeksi'nde (Global Open Data İndeks) Britanya, temel verilerde yüzde 97 ile en açık ülke konumunda. Türkiye ise bu endekste yüzde 53 olarak görülüyor. 2015 yılı endeksi de Britanya'nın 2. sıraya gerilediğini 1.sırada ise Tayvan'ın olduğunu gösteriyor, Türkiye ise yüzde 47 olarak görülüyor.

2010 Temmuz ayında Guardian Wikileaks tarafından sızdırılan binlerce Afganistan savaş kayıtlarını bugün artık veri gazeteciliği araçları olarak kabul ettiğimiz araçları kullanarak yayınlamaya başladı. Bunu takip eden yılın ardından özellikle medya dünyasında (Batı ve Amerikan medyası) veri gazeteciliği kavramı hızla yayılmaya başladı. Veri gazeteciliği kavramının kullanımı Araştırmacı Gazetecilik Ağı tarafından da kabul gördü ve 2014 yılında Ulusal Bilgisayar Destekli Habercilik Enstitüsü (NICAR) yıllık toplantısında, katılımcıların pek çoğu kendilerini tanımlarken veri gazetecisi tanımını kullandı ve NICAR Baltimore'ya o yıl 20'den fazla ülkeden binlerce gazeteci katıldı.

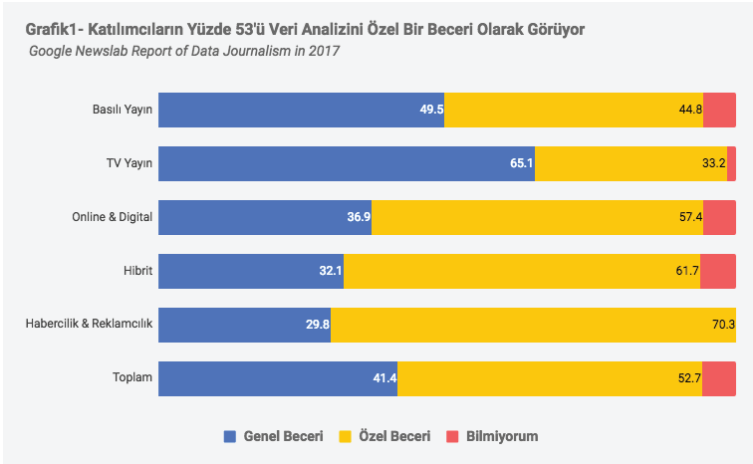
2014 yılında ise veri gazeteciliği artık yerini almış ve kullanılmaya başlanmıştı bu süreçte istatistikçi ve yazar Nate Silver'in günlük veri gazeteciliği yapacağını belirterek FiveThirtyEight.com'u kurması, bunu Vox Media'nın takip etmesi medyada büyük yankı yarattı. Ardından New York Times; UpShot, Washington Post veri bölümü girişimlerini kurdu ve böylece veri gazeteciliği alanında çalışmalar yapmaya başlayan medya kurumları da arttı. Bunu Asya'dan Afrika'dan çeşitli yayın organları da takip etti ve günümüzde de bu sayı giderek artmakta. School of Data, Data Driven.Net gibi oluşumlar ise bu alanda eğitim vermek için hayata geçirilen ilk kurumlar arasında ve dünyanın pek çok noktasında farklı dillerde de benzer oluşumlar kurulmaya devam etmekte. Türkiye'de de www.verigazeteciligi.com bunlardan biri.

Tüm bu gelişmelerin ışığında veri toplama, veri temizleme, veri analizi, veri görselleştirme süreçleri için kod bilgisi gerekmeden, fazla teknik bilgiye ihtiyaç duymadan kullanılacak veri gazeteciliği araçları geliştirildi ve geliştirilmeye de devam ediyor. Bu süreç veri gazetecilerinin veri ile çalışırken daha hızlı olmalarının da yolunu açarken, veri okuryazarlığının önemini altını çizdi. Çünkü araçları kullanabilmek veriyi doğru analiz etmek değildi.

Şekil 1 Lars Willnat ve David H. Weaver tarafından 2014 tarihinde yapılan "The American Journalist in the Digital Age: Key Findings" araştırmasına göre, Amerikalı gazetecilerin yüzde 28,1'inin veri gazeteciliği eğitimi almak istediğini, yüzde 26,9'unun ise belge ve kayıtların kullanımına yönelik eğitim almak istediğini söylüyor. S.21, <https://bit.ly/2U3FWY>

2017 yılında *Google News Lab*'den Simon Rogers, Jonathan Schwabish, Danielle Bowers tarafından Veri Gazeteciliğinin Durumu raporu hazırlandı. Amerika, Britanya, Fransa ve Almanya'dan karar vericiler, veri görselleştirme uzmanları, veri gazetecileri ve video gazeteciler ile 56 kapsamlı görüşme gerçekleştirildi. Bu görüşmeler, bu dört ülkeden 900'ü aşkın haber sitesi ile yapılan geniş kapsamlı bir anket ile birleştirildi. Araştırmada veri gazetecilerinin yaklaşık yüzde 53'ü veri setlerini analiz etmeyi, birçok gazetecinin sahip olması gereken genel bir beceriden ziyade özel bir beceri olarak görüyor. Bu oran sektörler arasında değişiklik gösteriyor. TV sektöründekilerin sadece yüzde 33'ü, çevrim içi veya dijital haber merkezlerinde çalışanların yüzde 60'ı bunu özel bir beceri olarak görüyor.

Şekil 2 2017'de Veri Gazeteciliğinin Durumu Raporu/ "Katılımcılar Veriyle Çalışma Becerilerine Nasıl Bakıyor?" <https://newslab.withgoogle.com/assets/docs/data-journalism-in-2017.pdf>

Veri görselleştirme becerileri daha da uzmanlaşmış ve özel bir beceri olarak görülüyor. Yaklaşık olarak katılımcıların yüzde 83'ü hikâye anlatımı için veri görselleştirmenin özel bir beceri olduğuna katılıyor. Bu oranda haber merkezleri arasında daha az farklılık var, fakat ülkeler karşılaştırıldığında oranlar farklılaşıyor. ABD'deki haber merkezlerinde çalışanların yüzde 90'ı veri görselleştirmeyi özel bir beceri olarak kabul ederken, Alman

ya'da bu oran yüzde 70. Katılımcıların yarısından fazlası haber merkezlerinde bir veri gazetecisine sahip olduklarını belirtirken, bu oran dijital yayın yapan medya kuruluşlarında yüzde 60. Türkiye için yavaş gelişse de, veri gazetecileri dünyada pek çok haber merkezinin son dönemlerde en fazla istihdam etmeye çalıştığı meslek grupları arasında. Veri gazeteciliğine, 'gazeteciliğin geleceği' denirken aslında 'gazetecilerin de geleceği' denilmek isteniyor. Medya artık her şeyden biraz anlayan, veriyi olumlu anlamda manipüle edebilen, analiz edebilen ve yorumlayabilen muhabirleri haber merkezinin bir parçası yapıyor.

b. Medyada Veri: İstatistiki Grafik Metotlarının Keşfi, Makinelerin Yükselişi, Bilgisayar -Destekli Habercilik, Dönüm Noktası Olarak İnternet ve Wikileaks

Alexander Benjamin Howard'ın 2015 yılında yayınlanan The Art and Science of Data Driven Journalism raporu beş asır öncesine, Avrupa Rönesansına dikkat çekiyor. Antik gazeteler, özellikle Roma İmparatorluğu'nun günlük gazetesi Acta Diurna ve tipao'lar (resmi kurumdan raporlar) Antik Çin Gazetesi olarak hükümetin askeri kampanyaları, politika, yasama ve yürütme gibi haberlerine yer veriyor. Raporun devamında 5. yüzyılda İtalyan tüccarların elleriyle yazdıkları ve dağıttıkları özellikle ekonomik durumu ve ticarete yaşanan değişimleri, maliyet verilerini ve ayrıca bunun yanında savaş, hastalık ve hava durumunu içeren verilerin düzenli bülten şeklinde hazırladığına yer veriliyor. Bunu 17. yüzyılda basılı sürüm takip ediyor. Kâğıdın maliyetinin düşmesi, baskı aletlerinin artması gibi unsurlar devreye giriyor. Devamında İsveçli ekonomist ve mühendis William Playfair'in 1787'de istatistiki grafik metotlarını bulması ve devam eden periyotlarda çubuk grafikler, pasta grafikler ve daire grafikler kullanması da bu süreci şekillendiriyor. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise istatistik gazetelerde grafik, çizim, çizelge, ham veri, harita vb. şekilde kullanılmaya başlanıyor ve artık gazetelerin bir parçası oluyor. Devamında borsa verileri elektronik hale gelirken ekonomi sayfalarında, finans bölümlerinde, emlak haberlerinde de yer alıyor.

Dow Jones gibi şirketler 1884 yılının ortalarında borsa verilerini yayınlıyor ve günümüzde de bu veriler hem kâğıt olarak hem de çevrimiçi olarak *Wall Street Journal* üzerinden devam ediyor. 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise araştırmacı gazetecilik yapan profesyonel muhabirlerin devletlerin istatistiklerinin, mahkeme sonuçlarına yönelik raporların, sızdırılmış devlet dokümanlarının, harcamalarının haberlerinde detaylı araştırma dosyalarında yer almaya başladığı görülüyor. Dijital platforma taşınmadan önce de bürokrasinin her zaman veri ürettiği, listenin uzayabileceği, gazeteciler için her zaman bir kaynak olarak var olduğu görülüyor. Veri gazeteciliği/haberciliği olarak bugünkü ismi ile anılmada da 1950'ler de bilgisayar destekli habercilik/Computer-assisted reporting (CAR) kavramı ortaya çıkıyor. 1920'den beri yayın yapan CBC televizyonu 1950'de seçimlerden önce seçim simülasyonu sistemi hazırlayarak veri toplayıp halka seçim öngörüsünde bulunuyor.

21. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise mobil bilgisayarlar, çevrim içi bağlantılar, erişim, hız ve verinin artması bilgisayar destekli haberciliğin değişmesine neden oluyor. 2012 yılından beridir düzenlenen veri gazeteciliği ödülü alan ve finale kalan projelerin ağırlıkta seçim özel projeleri olmasına da bu durum biraz yanıt verir niteliktedir.

Veri tabanına dayalı gazetecilik olarak ise 40 yıl öncesinde, mikrobilgisayarların 1980'li yıllarda haber merkezlerinde yaygınlaşmasıyla gelişiyor. Bilgisayarları haber merkezlerinde kullanabilmek ve kolayca temin edebilmek araştırmaların boyutlarını ve veriyle çalışma şeklini de değiştirdi.

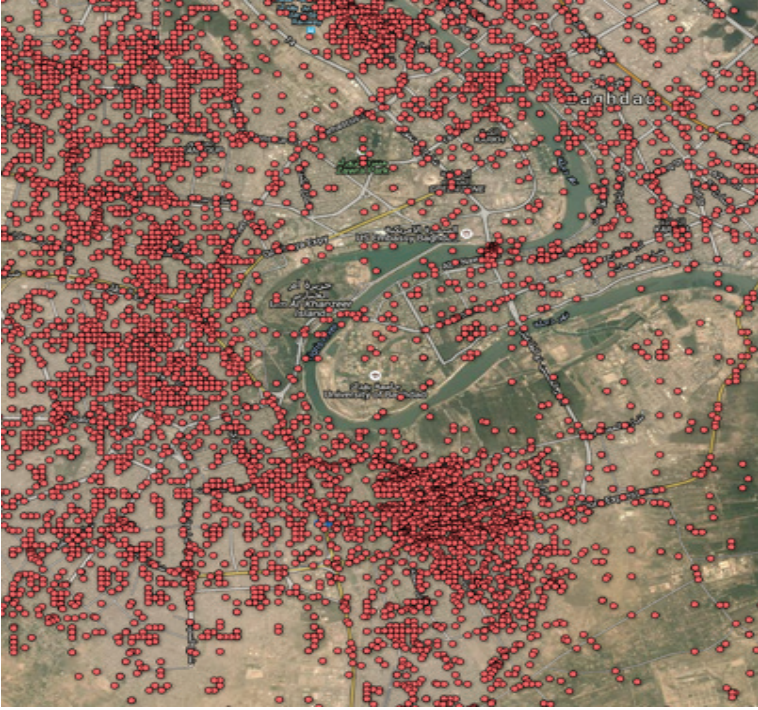
İnternet ile başlayan değişim cep telefonları, tabletler, dizüstü bilgisayarlar bugün akıllı telefonlar dediğimiz araçların hem iletim hem de verinin üreteni ve yayarı haline gelmesi ve içeriğin yönlenebilme ve erişime geçme hızı, okuyucuların da içeriğe katılabilme potansiyelinin alternatif olarak yer alması haber merkezleri için sonsuz bir değişimin her anlamda kapısını açtı. Bilgi Edinme Hakkı (BEH)'ndan yararlanma, açık devlet bilinci Türkiye'de yavaş ilerlese de gelişmiş ülkelerde bu iklimden etkilenecek altyapısını geliştirmesi devlet verilerine yapılandırılmış/yapılandırılmamış formatlarda verilere ulaşımı kolaylaştır-

dı. Türkiye özelinde ise devlet kurumlarında verilerin iyi / kötü depolandığı bir gerçek, ancak teknolojik altyapı, verilerin pdf gibi yapılandırılmamış formatlarda yayımlanıyor olması makine okunabilirlik açısından sorun yaratıyor. Açık veri ve açık devlet tanımlarından biri de üretilen verinin makine okunabilirliği.

2000'li yıllara gelindiğinde ise artık dünya veri gazeteciliğini Wikileaks üzerinden tanıdı denebilir. Wikileaks, 26 Temmuz 2010'da Amerikan ordusunun 2004–2009 yılları arasında Afganistan Savaşı'nda tutmuş olduğu binlerce belgeyi The Guardian, The New York Times ve Der Spiegel gazeteleriyle paylaşıp açıklamıştı. Belgeler bireysel olaylarla birlikte, savaşta ölen sivillerin bilgilerini de içeriyordu. Sadece Irak savaşıyla ilgili 391 bin kayıt aktarılmıştır. Haberciler bu verilerden bir sonuç çıkarabilmek için haftalarca çalışmış, bilgisayar tabanlı her türlü aracın desteğine ihtiyaç duymuştu. Üstelik binlerce rapor vardı ve bunların çoğu metindi, rapordu, adrestir, ham belgelerdi. O dönemde bu üç kuruluşun gazeteciler bir araya gelerek bu kadar çok metni hem ölçülebilir bir veriye dönüştürme, hem ayrıştırma hem analiz etme hem de doğruluğunu tespit etmek için çalışmış, bu şemsiye tanım hiç olmadığı kadar görünür hale gelmişti.

Veri gazetecisi Simon Roger'ın, Irak Savaşında ölen siviller haritası çalışması da veri gazeteciliği açısından üretilmiş ilk örneklerden biriydi. Harita 109 bin 032 kişinin öldüğünü, bunların 66 bin 081'ini sivillerin oluşturduğunu, 23 bin 984'ünün ayaklanmalardan oluştuğunu ve 15 bin 196'sının ise Iraklı olduğu verilerine yer veriyordu.

Hatta bu ölümlerin en fazla hangi bölgelerde meydana geldiği detayları ile birlikte ölüm şekilleri, ölüme neden olan ateşli silahın türü, yaralanma şekilleri gibi daha pek çok veri derlenip, toplanıp kamuya paylaşılmıştı. Aşağıdaki harita Irak savaşında ölen yaklaşık 60 bin kişiyi gösteriyor. Her kırmızı nokta ölen sivilleri temsil ediyor, bazen bir kırmızı noktada birden fazla kişinin bilgisine ulaşabiliyorsunuz.

Şekil 3 ("Wikileaks Iraq: data journalism maps every death", 2010)
Guardiandatablog ilgili haritanın ekran görüntüsüdür. Harita, veri gazeteciliği
disiplini ile üretilmiş olan ilk çalışma olarak görülebilir.

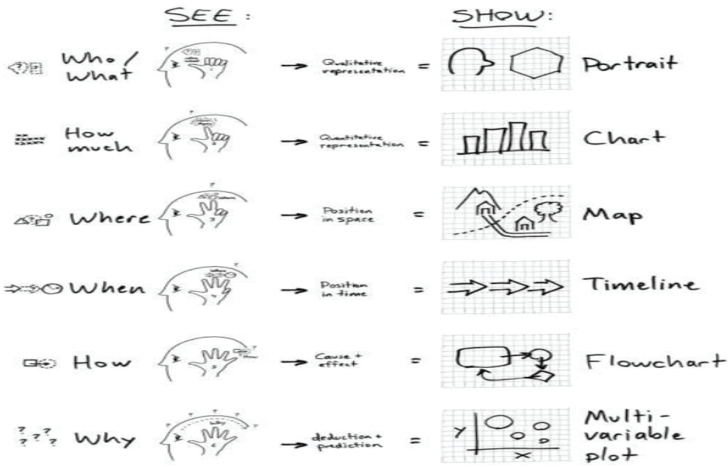
3- Veri Gazeteciliği Neden Önemli?

a. Veri Gazeteciliği Tanımı

I. Veri gazeteciliği el kitabında (*Data Journalism Handbook*) Birmingham Şehir Üniversitesi'nden Paul Bradshaw veri gazeteciliğini basit anlamıyla veri ile gazetecilik yapmak olarak tanımlıyor. Daha geniş anlamıyla oldukça büyük bir çalışma disiplini gerektiren, şeffaf gazetecilik, artırılmış gazetecilik gibi pek çok tanımla birlikte dünya ölçeğinde dijitalleşen haber merkezlerinin veriyi daha etkin kullanarak dönüştüren, aynı zamanda bilinç değişikliği yaratan bir gazetecilik türü olarak açıklıyor. Ancak en önemlisi ise veri gazeteciliği ile artık çok az şeyin sak-

lanabildiği, devletlerin hesap verebilmelerinin yolunun kolaylaştırıldığına ve yolsuzluklarla daha etkin mücadele edilebileceğine dikkat çekiyor.

Veri gazeteciliği veriyi toplama, filtreleme, analiz etme, görselleştirme ve hikâyeleştirme aşamalarından oluşuyordu. Devletlerin kamusal verilerini herkesin kullanımına açması, açık veriye ve veri tabanlarına erişimin kolaylaşması, doğruluğuna emin olunan verilerin haberde kullanımını daha fazla şeffaflık sağlayarak gazeteciyle okuyucu arasında güveni artırması da değişen şartlar arasında yer alıyor.

Şekil 4 "Anlatma, Göster" Gazeteciliği -School of Data /Milena Marin

b. Veri Gazeteciliği Prensipleri

1. Veri gazetecileri, verileri kendi başlarına bir güç olarak sorgulamaya çalışmalıdırlar.
2. Veri gazeteciliğinde editoryal bağımsızlık teknolojik bağımsızlığı da içerir.
3. Veri gazeteciliği sadece kullanılan kaynaklarda ve dilde değil tasarlanan araçlarda da tarafsızlık ilkesini gözetmelidir.

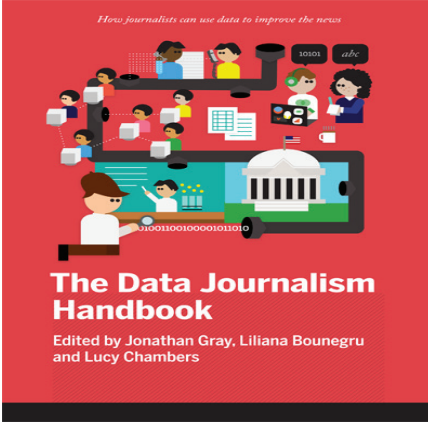

4. Veri gazeteciliğinde verilerin ulaşılabilir ve mevcut olduğu konulardaki hikâyelere odaklanmak “tarafsızlık” değildir.
5. Veriyi üreterek ve açarak verilerde göz ardı edilenlerin sesi olmayı amaçlamalıdır veri gazeteciliği ve veri gazetecisi.
6. Kişiselleştirilmiş haberlerde haberin bağlamı ve kapsamında editoryal bir sorumluluğu vardır veri gazetecilerinin/veri gazeteciliğinin.
7. Verinin ışık tuttuğu insan hikâyelerini arayıp, bulup, anlatarak önemli, ilgi çekici hale getirmelidir veri gazetecisi/veri gazeteciliği.
8. Kullanılan algoritmalar incelemeye ve gözetime açık olmalıdır veri gazeteciliğinde.
9. Kullanılan kodları, metotları paylaşmak daha verimli çalışmayı ve gazetecilik standartlarını yükseltmeyi sağlar.
10. Okuyucuları hak ve sorumluluklarını kullanmaları için güçlendirmeye çalışmalıdır veri gazeteciliği.
11. Ortak çalışmaya ve ekip çalışmasına açık olmalıdır veri gazeteciliği. (Bradshaw, 2017)

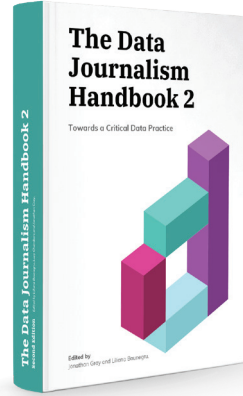
c. İlk Veri Gazeteciliği El Kitabı

Wikileaks’den sızdırılan büyük ham verilerle haftalarca mücadele eden gazeteciler bir rehber ihtiyacı duyarak Türkçeye de kazandırılan ilk kitabı yazmaya karar verdiler. 2011 yılında Londra’da 48 saatlik MozFest2011 atölyesi sonucunda doğan kitap; ücretsiz, açık kaynak olarak gazetecilerin veriyi kullanarak hikâyelerini geliştirmeleri için alanında uzman editörler, gazeteciler ve veri gazeteciliği pratiği olan isimler tarafından hazırlandı, 16 dile çevrildi. II. Veri Gazeteciliği El kitabı ise 2020’nin sonunda çıkacak ancak dijital olarak ulaşmak mümkün.

Şekil 5 Veri Gazeteciliği El Kitabı Kapak

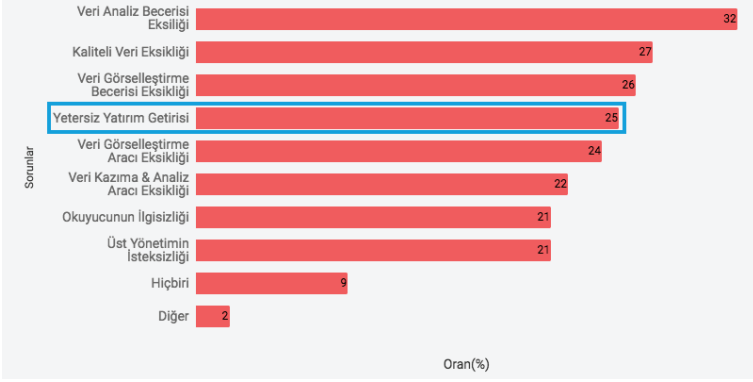
Şekil 6 II. Veri Gazeteciliği El Kitabı Kapak

4. Haber Merkezinde Veri Gazeteciliği

The Guardian Datablog, The New York Times UpShot, i100.independent, ZeitOnline Datablog, The Washinton Post Data Post ve daha pek çok haber merkezi veri gazeteciliği yapıyor. Bu alanda çalışma başlatan ilk kurum *Guardian*. Devamında *New York Times* blogger'ı istatistikçi Nate Silver'in kurduğu *FiveThirtyEight* olmakla birlikte, *Vox*, *ProPublica* var. Türkiye'de ise doğrudan veri gazeteciliği disipliniyle çalışma yürüten büyük bir kurum yok, ancak haber analiz, interaktif haber bölümleri bulunan haber siteleri var. Eski Al Jazeera Türk'ün haber analiz, interaktif, kronoloji bölümleri, *Solhaber*'in interaktif.sol.org.tr, *Evensel gazetesinin* interaktif bölümü, *Medyascope*'un yoğun grafik kullanarak, interaktif olarak geliştirdiği haberler de örnekler arasında.

2017 yılında *Google News Lab* tarafından yapılan veri gazeteciliği durumu araştırmasında da yer aldığı gibi, bazı haber merkezleri için veri gazeteciliği üretim süreci fazlasıyla zaman ve kaynağa ihtiyaç duyduğundan düşük yatırım getirisi olarak görülüyor ancak tüm zorluklarına rağmen 2016 yılı sonrası veri gazeteciliği hiç olmadığı kadar ana akımda yer alıyor, yer kaplıyor. *NPR*'da ki, "Doğrulama: İlk kez Trump ve Clinton Tartışması" haberi gibi ya da *Berliner Morgenpost* "Her zaman doğru değil" haberi gibi. *The Globe and Mail*'in "Asılsız" serisi de araştırmacı haberciliğin gücünü gösteriyor.

Grafik 6 - Katılımcıların dörtte biri yetersiz yatırım getirisini veri gazeteciliği için engel olarak görüyor
Google NewsLab Report of Data Journalism in 2017

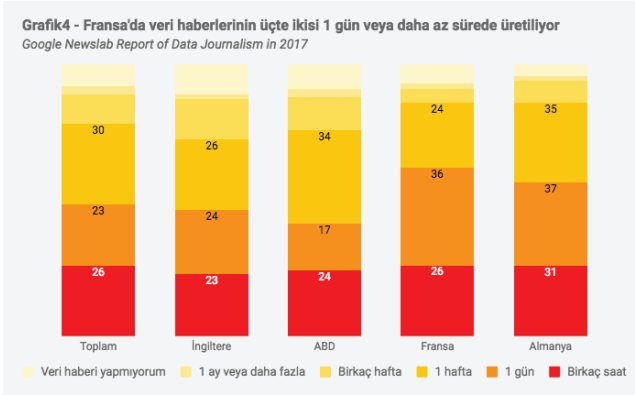

Şekil 7. 2017 veri gazeteciliği durum raporu. <http://www.verigazeteciligi.com/2017de-veri-gazeteciliginin-durumu-raporu-turkceye-cevirdi/>

a. Veri Gazeteciliği Yapan Bazı Haber Merkezlerinin Yapısı

- **Ekipli Büyük Haber Merkezleri.** Bu organizasyonların kurmuş oldukları ve organize ettikleri veri gazeteciliği ekipleri var. Örnekler: New York Times, The Guardian, Los Angeles Times Data Desk, De Zeit, ProPublica.
- **Küçük Veya Farklı Ekipli Büyük Haber Merkezleri.** Bu organizasyonların veri görselleştirme ve gazetecilik ekipleri mevcut ve farklı alanlarda (web/basılı yayın gibi) çalışmalar yapıyorlar. Örnek: Washington Post'un Wonkblog'u.
- **Veri Odaklı Haber Merkezleri.** Bu gruplar, kendi bünyesinde görsel ve işitsel ekiplere sahip. Örnekler: 538 ve The New York Times'in The Upshot'ı.
- **Yayın Merkezlerindeki Küçük Veri Ekipleri.** Bu kuruluşların grafik ekipleri var ancak gayet küçük bir veri ekibi. Herkesin birer web sitesi var ve bu veri ekibi bağımsız çalışıyor. Örnekler: CNN, ABC News, Univision News.
- **Küçük Veri Ekibi Ancak Etkin Haber Merkezleri.** Bu gruplar, geleneksel gazetecileri ve veri gazetecilerini bir araya getirme eğilimindedir. Örnekler: Vox, Mother Jones, Mic

- **Yalnız Çalışanlar.** Bunlar, büyük bir veri ekibinin parçası olmayan ancak her boyuttaki kuruluşta çalışan veri gazetecileridir. Örnek: Mona Chalabi, The Guardian.

Şekil 8. <http://www.verigazeteciligi.com/2017de-veri-gazeteciliginin-durumu-raporu-turkceye-cevirdi/>

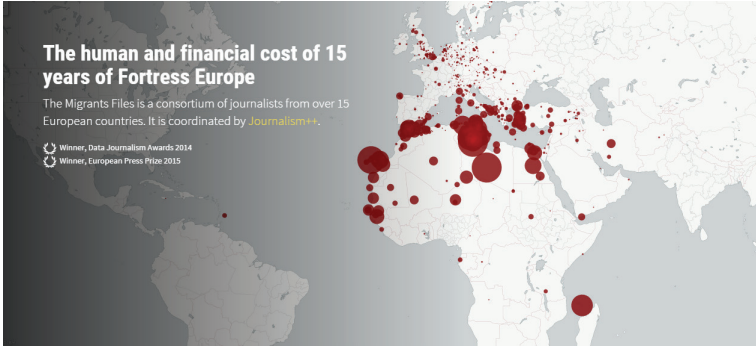
b. Uluslararası Veri Gazeteciliği Ödülleri

Veri Gazeteciliği Ödülleri Global Editors Network (GEN) tarafından 2012 yılında başlatılan dünya çapında veri gazeteciliği alanında en iyi çalışmalarını inceleyen ilk uluslararası yarışmaydı. Yarışma 2019 yılında finansal sebeplerle sona erince 2. Veri gazeteciliği ödülleri yarışması olan Sigma Data Journalism Award yarışması 2019 yılında yapılmaya başladı.

c. Ödül Almış Başarılı Veri Gazeteciliği Örneklerinden Bazıları

The Migrants File: 2014 yılının Uluslararası Veri Gazeteciliği en iyi hikâye dalında ödül alan projelerinden biri: The Migrants File. Proje, Paris, Stokholm ve Berlin merkezli Avrupa'nın en etkili ve en fazla kamu yararı taşıyan veri güdümlü projelerini üreten Journalism++ ekibi dâhil yaklaşık 15 Avrupa ülkesinden gazetecinin katkısıyla hayata geçirildi. Proje, Avrupa Birliği (AB) üyesi devletlerin göç politikalarının binlerce kadını, erkeği ve çocuğu nasıl ölüme sürüklediğini ortaya koyuyor. Projenin bulgu-

ları arasında, kayıp ve ölmüş olanların tahmin edilenden yüzde 50 daha fazla olduğu belirtiliyor ve proje, 2000 -2016 yılları arasında 23 bin mültecinin Avrupa'ya giderken öldüğünü ve hangi ülkelerden hangi şartlarda yolculuk ederek hayatlarının son bulduğunu içeriyor. Projenin diğer önemli tarafı verileri düzenli olarak güncelleniyor olması. Güzergâhlarda Türkiye de var. Proje, Avrupa Birliği dâhil pek çok Avrupa ülkesinde yaptırım sağlansa da ölümler ve kayıplar devam ediyor.

Şekil 9 The Migrants File ekran görüntüsüdür. Avrupa'ya giderken ölen/kayıbolan insanların yolculuk etmeye başladıkları ülkeler. <https://www.themigrantsfiles.com/>

Ayrıca Proje açık veri tabanlı lisansa sahip olup tüm verileri kamuoyuna açılmıştır.

Events during which someone died trying to reach or stay in Europe

Event_id	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Event_id	cause_of_death_dataset	date	quarter	Date-month	Year	dead	dead_and_miss_description			
33795	Drowned	Del grande	2013-08-10T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 8	2013	0	6	A boat runs aground just 15 meters from	
33796	Drowned	Del grande	2013-08-09T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 8	2013	0	1	A 31-year-old Moroccan prisoner dies in	
53700	drowned	Pulis	2013-08-04T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 8	2013	0	3	Three female migrants died during a voy	
33797	Drowned	Del grande	2013-07-31T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	1	Boat sinks between Tangier and Tarifa i	
53697	drowned	Pulis	2013-07-31T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	24	A speed boat carrying migrants capsize	
53698	drowned	Pulis	2013-07-29T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	31	A dinghy carrying 53 migrants capsize	
53699	intoxication	Pulis	2013-07-29T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	1	An Afghan detainee dies from a hang o	
33798	Drowned	Del grande	2013-07-27T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	31	Inflatable direct Lampedusa splitting	
33799	Drowned	Del grande	2013-07-26T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	2	Found two more bodies in the waters of	
69954	Heart attack		2013-07-26T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	1	1	Tahir Mahmood was found collapsed at	
33800	Drowned	Del grande	2013-07-25T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	10	Shipwreck off the island of Riou, only o	
33802	Drowned	Del grande	2013-07-24T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	1	About forty men assault the basket on	
33801	Drowned	Del grande	2013-07-24T00:00:00Z	3Q2013	2013 - 7	2013	0	1	Shipwreck in the waters of the island of	
68713	suicide		2013-06-19T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 6	2013	1	1	A man from Bosnia committed suicide on	
33803	Drowned	Del grande	2013-06-14T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 6	2013	0	2	Woman dies in childbirth on a boat set	
54609	shot		2013-05-31T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 5	2013	12	10	Lithuan guards killed a detainee in a de	
53695	exhaustion	Pulis	2013-05-30T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 5	2013	0	2	Died in the transfer from a detention ce	
53701	suicide		2013-05-29T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 5	2013	1	1	After he was attacked by men in a det	
33804	Drowned	Del grande	2013-05-14T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 5	2013	0	1	Shipwreck off the coast of the island of	
64953	suicide		2013-05-11T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 5	2013	1	1	Moroccan D. committed suicide at home	
33805	Drowned	Del grande	2013-04-17T00:00:00Z	2Q2013	2013 - 4	2013	0	10	Shipwreck off the coast of Al Haccoubi,	

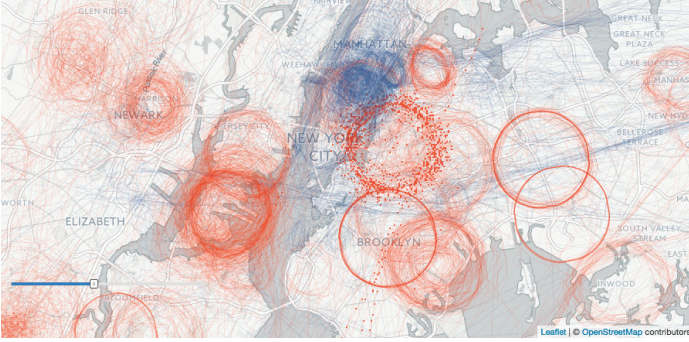
Şekil 10 Web tabanlı elektronik tablonun ekran görüntüsüdür. The Migrants Files projesinin düzenli olarak güncellenen veri setidir. https://docs.google.com/spreadsheets/d/1YNqIzyQFEn4i_be2GGWESnG2G80E_fIASffsXcCOftI/edit?usp=sharing

SwissLeaks: 2015 yılında Uluslararası Veri Gazeteciliği en iyi araştırma dalında ödül alan projelerden biri SwissLeaks oldu. Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu tarafından Britanya'nın uluslararası bankası HSBC'nin varlıklı müşterilerinin İsviçre'deki hesapları üzerinden vergi kaçırmalarına yardımcı olduğu ortaya çıkarılmış ve bankanın, 10 ülkeden 30 binden fazla hesap aracılığıyla, zengin müşterilerin vergiden kaçmasına yardım ettiği verilerine yer veriliyor. Türkiye'nin de içinde olduğu birçok ülkeden binlerce müşterisinin vergi kaçırmasına olanak sağlayan yöntemler kullanıldığı detaylandırılıyor. Bu projenin de tüm verileri herkesin erişimine açılmış.

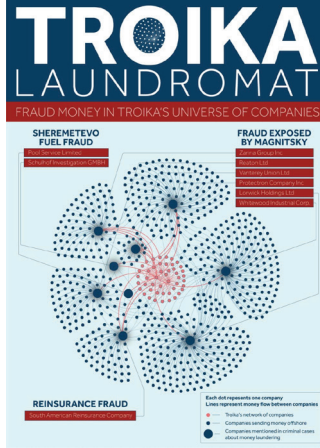
Şekil 11 Swissleaks projesi 47 ülkeden 157 gazetecinin araştırması sonucunda ortaya çıktı. /<http://www.icij.org/>

“Spies in The Skies” (Gökyüzündeki Casuslar): Veri görselleştirme kategorisinde yılın ödülünü BuzzFeed'in FBI ve Milli Güvenlik (*Homeland Security*) kurumunun gözetleme rotalarını analiz eden “Spies in The Skies” (Gökyüzündeki Casuslar) adlı çalışması aldı. Düzinelerce gigabaytlık verinin kullanıldığı projede FBI ve *Homeland Security*'nin Ağustos 2015 ve Aralık 2015 arası tarihlerde gözetleme rotaları *Cartodb* aracı kullanılarak görselleştirilmiş. Özellikle vatandaşların telefon konuşmalarının dahi dinlendiğinin belirtildiği projede, FBI her ne kadar terörist ve suçluları izlediğini belirtse de, gözetlemelerin hafta sonu %70 düştüğü ve daha çok Müslüman azınlığın yaşadığı bölgelerin izlendiği tespit ediliyor.

Şekil 12. 2016 veri gazeteciliği ödülleri veri görselleştirme kategorisinde ödül alan haber. <http://community.gloaleditorsnetwork.org/node/22491>

Troika Laundromat (Troika Çamaşırhanesi) Rus oligarkların ve politikacıların, gizli yatırım, para aktarma, aklama, vergi kaçırma, devlet şirketlerinden hisse alma, yurtdışına yatırım düzeneği. 3 bin şirket, 15 ülke, mercek altına alınan 7 yılı kapsıyor. 2019 yılında ödül alan veri gazeteciliği projesinde OCCRP, *The Guardian* - Britanya, *Süddeutsche Zeitung* - Almanya, *Newstapa* - Güney Kore, *El Periodico* - İspanya, *Global Witness* ve diğer 17 partnerle çalışıldı. 7 yıla ait tüm veri setleri herkesin erişimine açık olduğu gibi, kullanılan teknikler de detayları ile yer alıyor.

Şekil 13 Troika Çamaşırhanesi veri gazeteciliği projesi <https://www.occrp.org/en/troikalaundromat/vast-offshore-network-moved-billions-with-help-from-major-russian-bank>

ç. Türkiye’de Veri Gazeteciliği

İlk veri gazeteciliği kursu 2013 yılında iki gün süren [#uclan-Made](#) projesinin atölye ortamında düzenlendi (“DJCamp2013 İstanbul”, 2013). Bunu 2013-2014 yılında Kadir Has Üniversitesinde veri gazeteciliğinin dönem projesi kapsamında verilmesi izledi. Böylece ilk kez yeni medya öğrencileriyle buluştu ve bu alanda ilk açık [syllabus](#) ve [ders kataloğu](#) çıkartıldı; eğitimler hala devam ediyor (Khas Üniversitesi, 2013). 2020 itibarıyla ise Türkiye’de lisans düzeyinde 40 üniversitede 86 programdan sadece 12’sinin müfredatında “veri gazeteciliği” mevcut. Bu 12 programda genelde “yeni medya” veya “yeni medya ve gazetecilik” bölümlerinde mevcut.

Şekil 14 Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde 2013 yılından beridir düzenlenen veri gazeteciliği atölyeleri ve seminerleri. 7 yılda 50’nin üzerinde çalışma yapıldı.

2012 yılından bugüne kadar sadece iki proje başvurdu; projelerden biri açık veri kategorisinde 2015 finalistleri arasına giren [İşçi Ölümleri Açık Veri tabanı](#)’ydı.

2014

Open Database of Deceased Workers in Turkey

Organisation : Dag Medya

Şekil 15 İşçi Ölümleri Açık Veritabanı 2015 Uluslararası Veri Gazeteciliği Açık Veri Kategorisinde Finale Kaldı. <http://community.globaleditorsnetwork.org/content/open-database-deceased-workers-turkey-0>

SEKTÖRLERE GÖRE FİRMALARDA MEDYADANA GELEN İŞ KAZALARI VERİLERİ

Dosya Dizerle Görünüm Ekle Biçim Veri Araçlar Eklentiler Yardım Son düzenleme 22 Mayıs tarihinde Ayteğül Engür tarafından yapıldı

Tarih	Kurum/Firma	İşçinin Adı/Soyadı
02.01.2015	Yeşilirmak Elektrik Dağıtım Şirketi (YEDAS)	Okday Çelebi
03.01.2015	OlayUşak Taksicilik	Ramazan Yıldızhan
03.01.2015	60 KU 012 Plakalı İşçi Servisi	Mustafa Aydoğan
04.01.2015	Levent Mozaik Fabrikası	Mehmet Çirkin
04.01.2015	Çakır Madencilik	Ahmet Arslan
07.01.2015	Çiftlik (Hayvan Barınağı)	Adbul Wahil Sagaw
07.01.2015	İzmit Symbol Alışveriş Merkezi	Kemal Yaman
07.01.2015	Bursa Tekstil Fabrikası	Serap Uygur
07.01.2015	Bolu II Özel İdaresi'ne Ait Kar Püskürtme Aracı	Aziz Çevirgen
09.01.2015	Ayedaş	Savaş Kılıç
09.01.2015	Sera ortaklığı /Çiftçi	Ramazan Zorlu
09.01.2015	Özel Bir Şirkete Ait Kömür Madeni	Sinan Can
10.01.2015	Balkodu-2 Hidroelektrik Santrali İnşaat	Nusret Er, Muhammet Işıkli, Lokman Çelik, Özgür Özyürek
10.01.2015	Zorlu Center	Murat Delioğlu
10.01.2015	Özel Bir Firmaya Ait Yol Yapım Şantiyesi	Seyit Ahmet Kurt- Muharrem Çağlar
10.01.2015	Vİlla İnşaatı	Başar Mustafa Keleş
10.01.2015	Mermer Fabrikası	Osman Yavuztürk

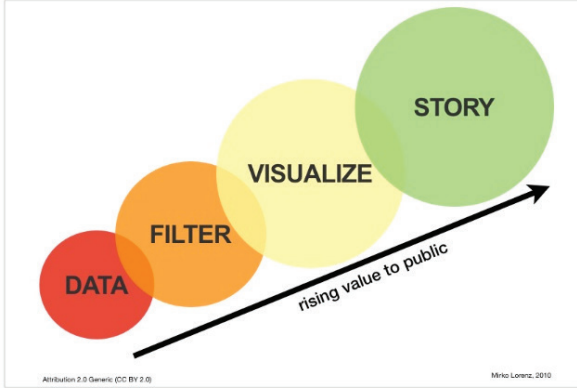
2015-Şubat Ayı İşçi Yaralanmaları Verileri | 2015-Şubat Ayı İşçi Ölümleri Verileri | 2015-Ocak Ayı İşçi Ölümleri Verileri | Sayfa14 | Ocak-İşçi Yaralanmaları

Şekil 16 Proje Bilgi Edinme hakkından yararlanarak ve Sivil Toplum Kuruluşlarından veriler toplanarak hayata geçirildi. <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1cMeq2oR2udkH4s3kzkPon4GTM6MSmID5tLHX1oLTzs/edit#gid=2033538808>

5. Veri Gazeteciliği Üretim Süreci ve Yaygın Kullanılan Veri Gazeteciliği Araçları

Veri gazeteciliği üretim süreci önceki sayfalarda da yer aldığı gibi veriyi toplama, filtreleme, analiz etme, görselleştirme ve haberleştirme aşamalarından oluşuyor.

Şekil 17 Veri gazeteciliği yapma aşamaları. Veri toplama, filtreleme, görselleştirme ve haberleştirme. /Mirco Lorenz-2010

Veri gazeteciliği yapma süreçlerinde yaygın olarak kullanılan araçlar:

- **Tabula:** Veri gazetecileri tarafından PDF'leri kazımak için geliştirilen açık kaynak araç.
- **Excel ve Google e-Tablo:** Veri gazetecileri veri işlemek, temizlemek, birleştirmek, analiz etmek ve görselleştirmek için kullanırlar.
- **Open Refine:** Veri gazetecileri tarafından geliştirilen veri temizlemek, kötü veriyi yapılandırmak ve düzenlemek için kullanılan açık kaynak araçtır.
- **Flourish:** Veri görselleştirme uzmanları ve veri gazetecileri tarafından geliştirilen hem ücretli hem de ücretsiz kullanım imkânı sunan veri görselleştirme aracıdır.
- **Tableau Public:** Veri analizi ve veri görselleştirme amaçlı kullanılan araçtır. Ücretli ve ücretsiz hizmet sunmaktadır.

- **R:** İstatistiksel hesaplama, veri analizi, verileri temizlemek, analiz etmek, görselleştirmek için kullanılan bir programlama dili.
- **Python:** İstatistiksel hesaplama, veri analizi, verileri temizlemek, analiz etmek, görselleştirmek için kullanılan bir programlama dili.

2018 yılında veri gazeteciliği ödülü almış haberlerde kullanılan bazı teknikler, beceriler, araçlar şöyle: “HTML, CSS, Javascript, QGIS, Illustrator, Ruby, PostGIS, Dave’in Yeniden Dağıtım Uygulaması, Node, D3, R, Tabula, OpenRefine, Google E-Tablolar, UI-Kit Framework, Adobe Photoshop, Microsoft Excel, Planet satellite imagery, DigitalGlobe images, Adobe Creative Suite, Corel Painter, Canvas, JQuery, CSS3, R Studio, PostgreSQL, PostGIS, OpenStreetMap, CARTO” ve daha pek çoğu!

Veri gazeteciliği projelerinde pdf, ppt, doc, tiff, xls dosya tipleri kapalı olup veriyi temizlerken, analiz ederken, görselleştirirken zorluk çıkartabiliyor. Kamu kurumları bilgiyi genelde pdf formatında düzenliyor. Bu sebeple yapılandırılmış ve açık yapılı dosya tipleri veri gazetecilerinin işini kolaylaştırabiliyor. Dünyada bazı ülkeler dönüştürmenize gerek kalmadan dosyalarını csv, xml, geojson, kml, shp dosya tipleri ile paylaşıyor. Bu, verinin işlenmesini de, taşınmasını da kolaylaştırıyor. Türkiye’de de bu alanda açık belediye verisi İBB açık veri örneği üzerinden vermek mümkündür (“<https://data.ibb.gov.tr/>”, 2020).

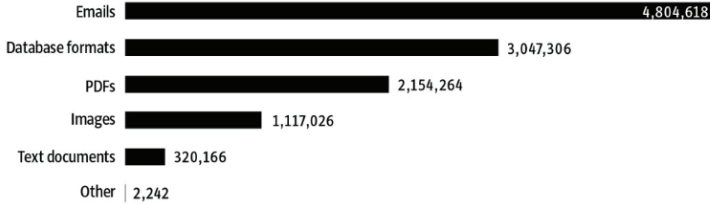
		Yapılandırılmış							
Kapalı		xls		shp	kml	geojson			Açık
					csv		rdf		
					xml		html		
		ppt	doc	pdf		txt			
			tiff		gif	png	jpg		
		Yapılandırılmamış							

Şekil 18 Yapılandırılmış (kapalı-açık), yapılandırılmamış (kapalı, açık) bazı dosya tipleri. Dosya tipleri veri gazeteciliği yaparken özellikle veriyi analiz etme süreçlerini kolaylaştırıyor. Kaynak: schoolofdata.org

Sızdırılan 11,5 Milyon Belgenin Yapısı: E-posta, Veritabanı, PDF, Fotoğraf, Metin. (Panama Belgeleri -2,6TB)

The structure of the leak

The 11,5 millionen contain the following file types

Şekil 19 Panama belgelerinin yapısını gösteren görselde sızdırılan 11,5 Milyon belgenin (2,6 TB) yapısı yer alıyor. Bu içeriklerin tam yapılandırılmış hale getirmeleri gerekiyordu. Kaynak: <https://www.icij.org/investigations/panama-papers/>

6. Veri Gazeteciliği Eğitimleri

a. Kurtarıcı Olarak Açık Kitlesele Çevrim içi Kurslar

Batı ve Amerikan medyası bu süreci Açık Kitlesele Çevrim içi Kurslar (MOOC) düzenleyerek başlattı ("Data-Driven Journalism: The Basics, Knight Center", 2013.). 2014'ün Mayıs ayında Avrupa Gazeteciler Merkezi binlerce kişinin erişimine açık çevrim içi açık kurs düzenledi ("Doing Journalism with Data: First Steps, Skills and Tools", 2014-2015). Knight Center tarafından düzenlenen bu kurslar, dünya ölçeğinde veri ile çalışma disiplinini başlatmak ve bu şekilde teknolojiye uyumu hızlandırarak dünyanın her yerinden imkânı olmayan ama İnternet erişimi olan gazetecilere ulaşmayı hedefledi ("Data Training Skills List", 2019). Türkiye'de bu alanda ilk MOOC 2016 yılında düzenlendi (Veri Okuryazarlığı Eğitimi, 2016). devamında 16 videodan oluşan "Temel Veri Gazeteciliği Eğitimi" çevrim içi eğitimler düzenlendi(Temel Veri Gazeteciliği Eğitimi , 2019).

Sonuç

Bugün dünyada geldiği nokta ise artık bu tanımı bile kullanmaya gerek olmadığı yönünde. Nitekim veri gazeteciliği bölümleri olan *New York Times (Upshot)*, *The Washington Post*, *Guardian (Guardian Data)*, *SRF (srfddata)*, *Financial Times (FRdata)*, *Propublica*, 538, *BBC (data unit)*, *El Espanol*, *Infotimes*, *ZeitOnline*, *Rappler*, *Caixin*, *IndiaSpend* gibi dünyanın her bölgesinden veri ile yoğun çalışan haber merkezleri, neredeyse tüm haber kategorilerinde nicel veriyi özel bir bölüme dikkat çekmeden etkin şekilde kullanıyor. 2012 yılından beridir veri gazeteciliği ödülleri veriliyor. Bu ödüllerin verilme nedeni dünya genelinde oluşturduğu etkiyi daha iyi görmek ve haber merkezlerinin daha iyi gazetecilik yapmalarını sağlamak. Bu bağlamda, “veri gazeteciliği bir sorun hakkında farkındalık yaratmakta “etkili” mi, yaptırım uyguluyor mu, gözle görülür bir politika değişikliğine sebep olabilir mi?” gibi sorular çerçevesinde gazeteciliğin daha iyi yapılmasının önünü açmayı sürdürüyor bugün de.

Türkiye’deki durumu ise dünyanın bazı noktalarından oldukça farklıdır. Haber merkezlerinin gelir modelleri, medyaya uygulanan sansürler, basın özgürlüğünün olmaması, gazetecilerin gazetecilik yaptığı için tutuklanması, gazetecilerin yeterince veri becerilerine sahip olmamaları bu zaman isteyen gazetecilik yöntemlerini pratiğe dökmeye engel. Nitekim nitelikli ve hijyenik veriye erişememek de veri gazeteciliğini Türkiye’de etkili şekilde yapılabilmesi açısından bir sorun. Türkiye’de veri gazeteciliğinin ne olduğu anlatmayı başarmış olsak da, üretme sürecinde hala emekleme dönemindeyiz. *Birgün*, *Evensel*, *Medyascope*, *Diken*, *Cumhuriyet*, *Duvar* ara ara veri odaklı haberler yapmaktalar, ancak TÜİK’in ya da başka bir kurumun veri bültenlerini olduğu gibi almakla sınırlı olmaktadır bu üretim. Kendi verisini toplayan ve çoklu veri kaynağından yararlanarak iyi veri gazeteciliği yapan bir haber merkezi maalesef henüz yok.

Oysa veri gazeteciliği, politik ve toplumsal mücadelede sayılmayanları saymayı başarabildiği için çok önemli bir etki yaratmaktadır. Ayrıca bu etki sadece verilerin varlığında değil, bazen de verilerin temsilinde yatabiliyor. Örneğin *El Universal’ın Ausencias Ignoradas (Göz Ardı Edilen Yokluk)* haberi, son on yılda ülkede kaybolan 4.500’den fazla kadını anlatıyor. Bu veriler hep vardı

ancak okuyucuya erişecek şekilde üzerinde çalışılmamıştı. Sayısız veri gazeteciliği örneği vermek mümkün, ancak bu yöntemle habercilik yapmak “sessizliğe ses vermek” ile eşdeğer olarak görülmekte. *“Hangi çocukların en fazla kaçırıldığı ortaya çıkarıldığında, Covid19+ yardımlarının nepotik ilişkiler üzerinden yürütüldüğü belirlendiğinde, kadın cinayetlerinin politiklığına dikkat çekildiğinde”* yüksek kamu yararı taşıyan habercilik yapmış olursunuz. Bugün iyi veri gazeteciliği yaparak bir şeyin gizli kalması da mümkün değildir. Bu sebeple haber merkezlerinin bu yeni yöntemlerin ne kadar hayati olduğunu kavramaları gerekmektedir.

Etkili bir veri gazeteciliği gündemi belirleyebiliyor; diğer gazetecilik türlerinin ulaşamadığı okuyuculara, diğer gazetecilik türlerinin ulaşamadığı yollarla ulaşmayı başarabiliyor. Bu sebeple veri gazeteciliği yaparken eğer kendi verinizi topluyorsanız veri kayıtlarına dikkat etmelisiniz, doğrularak ilerlemelisiniz ve sabırlı olmalısınız. Resmî, sivil verilerden yararlanıyorsanız son derece şüpheli olmalısınız. Bir siteden veri çekiyorsanız seçtiğiniz araçların siteye zarar vermediğinden emin olmalısınız; etik yaklaşmalısınız, açık kaynak yazılımlar, araçlar kullanmalısınız. Verinizin yapısı dışında seçtiğiniz görselleştirme tekniklerini ve kullanacağınız veri görselleştirme araçlarını dikkatle seçmelisiniz (*Örneğin veri görselleştirme kataloğu*). Zaman isteyen ayrıca dikkat gerektiren bu alan için veri kaynakları nerededir, veriyi toplayan kimdir, veri toplama yöntemleri nelerdir, güncel midir, üst verisi nasıl okunur, yapısal sorunlar barındırıyor mu, barındırıyor ise nasıl yapılandırıp analiz edilebilir bir veri setine dönüştürülür bunları bilmek gerekmektedir. Hangi verilerin kullanılabilir olduğu, hangilerinin ulaşılabilir olup olmadığı konuşmaya değer olsa da, veri gazeteciliği yaparken veriyi nasıl dikkatli bir şekilde doğru özetleyebileceğinizi bilerek işe başlamak gerekmektedir, yani veri analizi ölçülerini (*merkezi eğilim, merkezi dağılım*) bildiğinizden emin olmalısınız.

Sonuç olarak, gazetecilik içinde bulunduğu her çağda ölüm kalım savaşı vermiş ve vermeyi sürdürmüş. Bu sebeple veri gazeteciliği yanlış bilginin, propagandanın, manipülasyonun bertaraf edilmesinde daha önemli bir rol üstleniyor. Veri gazeteciliği dünyayı tek başına koruyamayabilir, ancak dünyayı daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor.

Kaynaklar

- Bradshaw, Paul, and Paul Bradshaw. "10 Principles for Data Journalism in Its Second Decade." *Online Journalism Blog*, 9 Aug. 2017, onlinejournalismblog.com/2017/08/07/10-principles-for-data-journalism-in-its-second-decade/.
- Columbia University Libraries. "The Art and Science of Data-Driven Journalism." *Academic Commons*, 1 Jan. 1970, academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/D8Q531V1.
- "Data Handbook 2." *DataJournalism.com*, datajournalism.com/read/handbook/two.
- Kare-Haavisto, Johanna. "What Is Data Journalism?" *DataJournalism.com*, datajournalismhandbook.org/1.0/en/introduction_0.html.
- Willnat, Lars, et al. "The American Journalist in the Digital Age." 2017, doi:10.3726/b11256.

İnternet Kaynakları

- "Data-Driven Journalism: The Basics;" Register Now for Knight Center's New MOOC Taught by Team of Experts." *Knight Center for Journalism in the Americas*, knightcenter.utexas.edu/blog/00-14149-data-driven-journalism-basics-register-now-knight-center's-new-mooc-taught-team-expert.
- "About." *Simon Rogers*, 21 Feb. 2020, simonrogers.net/about/.
- "Adrian Holovaty." *Adrian Holovaty*, www.holovaty.com/.
- "Afganistan Savaşı." *Wikipedia*, Wikimedia Foundation, 16 Sept. 2016, tr.wikipedia.org/wiki/Afganistan_Savaşı.
- Berners-Lee, Tim. "The Year Open Data Went Worldwide." *TED*, www.ted.com/talks/tim_berners_lee_the_year_open_data_went_worldwide.
- Centre, European Journalism. "Data Driven Journalism Course (MOOC) - Doing Journalism with Data." *Data Driven Journalism Course (MOOC) - Doing Journalism with Data*, datajournalismcourse.net/.
- Cibali Postasi. "Gelenekselden Dijitale Sanat." *Yeni Nesil Cibali Postası*, 28 Aug. 2018, cibalipostasi.com/gelenekselden-dijitale-sanat/.
- "Computer-Assisted Reporting." *Wikipedia*, Wikimedia Foundation, 27 July 2018, en.wikipedia.org/wiki/Computer-assisted_reporting.
- "DISCONTINUED ON JUNE 24, 2016 - Events during Which Someone Died Trying to Reach or Stay in Europe." *Google Sheets*, Google, docs.google.com/spreadsheets/d/1YNqIzyQfEn4i_be2GGWESnG2Q80E_fLASffsXdCOftI/edit?usp=sharing.
- "DJCamp2013 Istanbul." *MADÉ*, uclanmade.blogspot.com/p/djcamp2013-istanbul.html.
- "Data." *The Guardian*, Guardian News and Media, www.theguardian.com/data.
- "Duke University Sanford School of Public Policy." *Adair, Bill | Duke University Sanford School of Public Policy*, sanford.duke.edu/people/faculty/adair-bill.

- Evrensel.net. "Kovid-19 - Koronavirüse Dair Türkiye Ve Dünyadan Son Veriler, Haberler, Analizler." *Evrensel.net - Emek Evrenselidir*, www.evrensel.net/koronavirus/.
- "Gazeteciler İçin Veri Okuryazarlığı -PınarDağ." *Google Slides*, Google, docs.google.com/presentation/d/1j-1jskD9ZJcDYQjczAkG33Xjq0Zpt_Pk_xr7u-sEXnBo/edit#slide=id.p.
- "Giriş." *Veri Okuryazarlığı Eğitimi*, veriegitimi.gitbook.io/elkitabı/.
- "Homepage." *DataJournalism.com*, datajournalism.com/.
- Icij. "The Panama Papers: Exposing the Rogue Offshore Finance Industry." *ICIJ*, International Consortium of Investigative Journalists, 6 Apr. 2020, www.icij.org/investigations/panama-papers/.
- Icij. "Secrecy for Sale: Inside the Global Offshore Money Maze." *ICIJ*, International Consortium of Investigative Journalists, 27 Oct. 2017, www.icij.org/investigations/offshore/.
- Interaktiv-Team. "Es War Nicht Immer Der Osten - Wo Deutschland Rechts Wählt." *Berliner Morgenpost*, Berliner Morgenpost, interaktiv.morgenpost.de/wo-deutschland-rechts-waehlt/.
- "J ." *J Full Atom*, www.jplusplus.org/.
- Jackson, Darren, et al. "PolitiFact." *PolitiFact*, www.politifact.com/.
- Kahrıman, Sema. "Sema Kahrıman." *Medyascope*, medyascope.tv/author/sema-kahrıman/.
- "Knight Center for Journalism in the Americas." *Knight Center*, knightcenter.utexas.edu/.
- Knowledge, Open. "Tracking the State of Open Government Data." - *Global Open Data Index*, index.okfn.org/.
- "Konu: Veri Gazeteciliği." *Google Slides*, Google, docs.google.com/presentation/d/1sBczxZ5hqh5EgUN1VbfHcloUm291xxpslARVA4Y3xU/edit#slide=id.g6c4326ba06_0_2989.
- KİRAZ, Selçuk. *Kamu İhale Mevzuatı - Kamu İhale Kurumu*, www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx.
- London, Robyn Doolittle. "Unfounded: Police Dismiss 1 in 5 Sexual Assault Claims as Baseless, Globe Investigation Reveals." *The Globe and Mail*, 3 Feb. 2017, www.theglobeandmail.com/news/investigations/unfounded-sexual-assault-canada-main/article33891309/?ref=www.theglobeandmail.com&.
- "Luxembourg Leaks." *Wikipedia*, Wikimedia Foundation, 23 May 2020, en.wikipedia.org/wiki/Luxembourg_Leaks.
- "Matt Waite." *Matt Waite | CoJMC | Nebraska*, journalism.unl.edu/matt-waite-1.
- "Meredith Broussard." *Meredith Broussard*, merbroussard.github.io/.
- Mevzuat Bilgi Sistemi*, www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4982&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5.

- “The Migrants Files.” *The Migrants Files*, www.themigrantsfiles.com/.
- Minshew, Charles. “NICAR.” *IRE*, 18 Jan. 2019, www.ire.org/nicar/.
- “Mona Chalabi.” *The Guardian*, Guardian News and Media, www.theguardian.com/profile/mona-chalabi.
- “Open Database of Deceased Workers in Turkey.” *Community*, community.globaleditorsnetwork.org/content/open-database-deceased-workers-turkey-0.
- Pinardag. “2017’de Veri Gazeteciliğinin Durumu Raporu Türkçeye Çevrildi.” *Açık Veri Ve Veri Gazeteciliği Türkiye*, 16 Oct. 2017, www.verigazeteciligi.com/2017de-veri-gazeteciliginin-durumu-raporu-turkceye-cevrildi/.
- Pinardag. “Açık Veri El Kitabı Türkçeye Çevrildi.” *Açık Veri Ve Veri Gazeteciliği Türkiye*, 25 Feb. 2018, www.verigazeteciligi.com/acik-veri-el-kitabi-turkceye-cevrildi/.
- Pinardag. “Syllabus: 2013-2014 Spring Semestre Data Journalism.” *Açık Veri Ve Veri Gazeteciliği Türkiye*, 2 June 2015, www.verigazeteciligi.com/syllabus-2013-2014-spring-semestre-data-journalism-2/.
- Rogers, Simon. “Wikileaks Iraq: Data Journalism Maps Every Death.” *The Guardian*, Guardian News and Media, 22 Oct. 2010, www.theguardian.com/news/datablog/2010/oct/23/wikileaks-iraq-data-journalism.
- Rogers, Simon. “The State of Data Journalism in 2017.” *Google*, Google, 18 Sept. 2017, blog.google/topics/journalism-news/data-journalism-2017/.
- “Sektörlere Göre Firmalarda Meydana Gelen İş Kazaları Verileri.” *Google Sheets*, Google, docs.google.com/spreadsheets/d/1cMeq2oR2udkH4s3kzkPon-4GTM6MSmlDI5tLHX1oLTzs/edit#gid=2033538808.
- “The Sigma Awards Are a New Successor to the Data Journalism Awards.” *Nieman Lab*, www.niemanlab.org/2020/01/the-sigma-awards-will-replace-the-data-journalism-awards-this-year/.
- “Skills Included in Data Training.” *Google Docs*, Google, drive.google.com/open?id=1dMYdU2k8slspGm9hownZb2RQSZ6Xnc5OnuzLiqmPEic.
- “Spies In The Skies.” *Community*, community.globaleditorsnetwork.org/node/22491.
- Staff, NPR. “Fact Check: Trump And Clinton Debate For The First Time.” *NPR*, NPR, 27 Sept. 2016, www.npr.org/2016/09/26/495115346/fact-check-first-presidential-debate/.
- “Submit Documents to WikiLeaks.” *WikiLeaks*, wikileaks.org/.
- Swiss Leaks*, projects.icij.org/swiss-leaks/.
- Twitter*, Twitter, twitter.com/evaconstantaras.
- Troika Laundromat*, cdn.occrp.org/projects/kremlins-laundromat/#/about-the-data.
- Unknown. “Afrika Leaks.” *Afrika Leaks*, 1 Jan. 1970, afrikaleaks.blogspot.com/.

“Veri Bülteni.” *Veri Okuryazarlığı Derneği Veri Bülteni*, veribulteni.voyd.org.tr/temel-veri-gazeteciligi-egitim-seti/.

“William Playfair.” *Wikipedia*, Wikimedia Foundation, 2 Mar. 2020, en.wikipedia.org/wiki/William_Playfair.

by liliana, Posted. *Liliana Bounegru*, 29 Jan. 2020, lilianabounegru.org/.

“Ödüllü Veri Gazeteciliği Projeleri.” *Google Slides*, Google, docs.google.com/presentation/d/1fFt8EKJOiGvIfbNKucPw_LLbU3LCZsrphWVKcO2SLQo/edit#slide=id.g78457447e3_0_39.

Savaş ve Çatışmalarda Gazetecilik

Can Ertuna¹

Giriş

Yaklaşık 20 milyon insanın hayatını kaybettiği, bir o kadar sayıda insanın da yaralandığı Birinci Dünya Savaşı günlerinde Birleşik Krallık Başbakanı Lloyd George, *Manchester Guardian* gazetesi yayın yönetmeni CP Scott'a cephe hattında yaşanan kıyıyı kastederek şöyle der: "Eğer insanlar hakikaten gerçekleri bilselerdi savaş yarın sona ererdi. Ancak elbette ki bilmeyecekler ve bilemezler" (aktaran Greensdale, 2014). Geçen onca yıla, yaşanan savaş, çatışma ve yıkımlara rağmen bu söz hâlâ geçerliliğini koruyor mu? Gelişen teknolojinin de yardımıyla savaş bölgelerinden 24 saat yapılan yayınlar, cepheden anlık olarak medya kuruluşları ve sosyal medyaya yansıyan görüntü, fotoğraf ve bilgiler bizi gerçeklere daha fazla yaklaştırdı mı? Savaş ve çatışma ortamlarında doğruları ararken ya da onu anlatmaya çalışırken nasıl bir gazetecilik yapılmalı? Örneğin bir habercinin, iki farklı siyasi hareketin görüşüne eşit yer verilen bir seçim kampanyası haberi ile düzenli bir ordunun teknolojik silahları tarafından bombalanan sivillerin bulunduğu bir savaşa dair habere yakla-

1 Dr. Öğretim Üyesi, Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi.

şımı aynı mı olmalı? Bir gazeteci kendini ait hissettiği toplumun dahil olduğu bir savaşı, uzak bir coğrafyadaki bir çatışmayı anlatır gibi “tarafalara” eşit bir mesafeli duruş ile mi anlatmalı? Gazeteci salt olayların tanığı olarak sahada gördüklerini anlatmakla mı yükümlü, yoksa kayıpları ve acıları en kısa sürede sonlandıracak barış sürecinin de bir parçası mı olmalı? Bu sorulara hem gazetecilik sektörünün içinde, hem de akademide yıllardır yanıt aranıyor.

Bu bölümde, savaşların nasıl aktarılması gerektiğine dair farklı görüşler, iletişim çalışmaları alanında yürütülen akademik yaklaşımlar çerçevesinde kısaca sıralanacak. Ancak bu yazı, deneyimlerle sınanmış pratik bir içerik sunmak gibi bir niyetin de yansıması. Bu nedenle aynı zamanda alandaki bir habercinin yaşadığı ikilemler ve yer yer uğradığı kurumsal ve toplumsal baskı altında nasıl bir yol izlenebileceğine dair görüş ve düşünceler de güncel bilgi ekosistemini şekillendiren iktidar medya ilişkileri çerçevesinde değerlendirilecek.

İnternet erişimi olan her kullanıcının aynı zamanda bir içerik üreticisine dönüştüğü dönemde, özellikle de her zaman rahatlıkla erişim sağlanamayan ve/veya güncel haber aktarımında sorunlarla karşılaşılın ve sıklıkla tarafların sıkı denetimine tâbi olunan savaş ve çatışma bölgelerinde yürütülen bir habercilik faaliyetine dair ihtiyacımız tartışma konusu. Bir süredir diğer birçok alanda olduğu gibi savaş ve çatışma bölgelerinden akan kullanıcı türevli içeriğe aşınayız. Ancak bu yazının öncelikli tezi, bu tür olayları anlamlandırmaya çalıştığımız aşamada bu çok çeşitli bilgi, görsel ve görüntü akışına rağmen bir gazetecilik faaliyetinin hâlâ gerekli olduğu yönünde. Özellikle savaş ve çatışma bölgelerine ait sosyal medyada dolaşıma sokulan kullanıcı türevli içeriğin genel özelliği, anlık, anonim, doğrulanmaya muhtaç ve geçici olması. Bu içeriğin ait olduğu olaya dair bağlamın oluşturulmasında ve daha uzun vadeli sonuçların sergilenmesinde ise hâlâ bir gazetecilik çabasına ihtiyaç var (McLaughlin, 2016: 88).

İnternet sayesinde, özellikle de sosyal medya platformları üzerinden geleneksel medya dönemine göre çok daha fazla ve geniş yelpazede bilgiye ulaşmak mümkün. Ancak sosyal medyada içerik üreten ve/veya bilgileri dolaşıma sokanların da sıklıkla yoğun eleştirilerin yöneltildiği geleneksel medya men-

suplarından daha “bağımsız” olup olmadıkları ve kendilerini “biz” ve “onlar” ikileminden ayrı konumlandırma yetenekleri ayrı bir tartışma konusu (Allan, 2004: 362). Bu bölümün yazıldığı dönemde, hem Türkiye’de hem de dünyanın birçok noktasında, özellikle kriz dönemlerinde insanların bir numaralı haber kaynağının hala televizyon olduğu kamuoyu araştırmalarıyla ortaya konuyor. Bunun yanı sıra, sosyal medya platformlarında gündem belirleyen içeriklerin ağırlığının da hâlâ genellikle ana akım / yaygın medya kuruluşlarının olduğu gözetildiğinde savaş ve çatışma bölgelerine dair yürütülen gazetecilik faaliyetinin değerlendirilmesi önemli bir başlık olma niteliğini sürdürüyor. Bu noktada da “nasıl bir gazetecilik?” sorusu gündeme geliyor.

Barış Gazeteciliği Kavramı ve Tartışmalar

Norveçli sosyolog Johan Galtung’un “barış gazeteciliği” kavramını yaklaşık yarım yüzyıl önce dolaşıma sokmasından sonra, ayrı bir gazetecilik çabası olarak barış gazeteciliğinin gerekli olup olmadığı tartışılmaya başlandı. Bu farklılaşmada medyanın çatışmaların önlenmesi ve yapıcı bir şekilde dönüştürülmesi için bir aktör olarak rol oynayabileceği bir ayrı gazetecilik yaklaşımı olarak “barış gazeteciliği” ve bunun karşısında, mevcut evrensel gazetecilik ilkelerinin eksiksiz hayata geçirilmesiyle alternatif bir etiket aramaya gerek kalmayacağını savunan iki farklı ana yaklaşımın bulunduğunu aktarmak mümkün (Alankuş 2016: 24). Örneğin gazetecilik alanından akademiye geçiş yaparak barış gazeteciliği üzerine çalışan Jake Lynch (2014: 6), alışlagelen haliyle gazeteciliğe karşı yer yer başkaldıran bir gazetecilik önerir. Ona göre bu gazetecilik, “... yanıt olarak sunulanları yinelemek yerine sorular sorar, ‘biz’ ve ‘onlar’ şeklindeki genel kabule meydan okur. Olaylar hakkında düzenli olarak gündemi belirleyen, soru ve yanıtları sağlayan kaynaklardan farklı anlatı ve yaklaşımlar arar”. Bu yaklaşıma göre barış gazeteciliğinin bir gündemi vardır kısacası; o da çatışmaların barışçıl çözümüne katkı sağlayacak bir gazetecilik faaliyeti yürütmektir.

Peki, gazetecilik böyle bir görev için ileri sürülmeli midir? Politikacıların sorumluluklarının gazetecilere yüklenmesi, barış gazeteciliğine getirilen temel eleştirilerdendir (Hanitzsch, 2004:

484). Gazetecilerin savaştaki “rolünü” değerlendirirken barış gazeteciliğinin de ötesinde, gazetecilerin idealize edilen “tarafsız” duruşunu dahi sorgulayan bir yaklaşım da var: BBC için Bosna Savaşı’nı izleyen ve hatta bu görevde yaralanan gazeteci Martin Bell, “nesnel gazetecilik” tanımına inancını yitirdiğini açıklayarak bir “bağlılık” (*attachment*) gazeteciliği önerir. Bell’in bu yeni yöneliminde Bosna’da tanık olduğu katliamlar etkilidir. Ona göre gazetecilik, “iyi” ve kötü” arasında, “kurban” ile zalim” arasında tarafsız bir duruş sergilememeli (tam tersine iyiden yana taraf olmalı), gerçek, üzerinde durulan ahlâki zeminin farkında olarak yansıtılmalıdır (Bell, 1998: 103). Ancak bu yaklaşıma gazetecilikteki temel değerler olan nesnellik ve tarafsızlığı ortadan kaldırdığı, yansızlığın yerine bağlanmayı getirdiği, doğrulama yerine savlara alan açtığı ve nesnellik yerine öznelliği öne çıkardığı için karşı çıkan gazeteci ve akademisyenler de azımsanmayacak sayıda. Onlara göre bu tarz bir “bağlılık” hali tam da yukarıda sıralanan nedenlerden ötürü “barış gazeteciliğine” engel olmaktadır (Hanitzsch, 2004: 487).

Dünyada ve Türkiye’de bir ayrı tür olarak “barış gazeteciliğinin” destekçileri arasında bile gerçekleştirilmesinin ne kadar mümkün olduğu medyanın ekonomi politikası çerçevesinde süregelen bir tartışmadır. Özellikle Noam Chomsky ve Edward Herman’ın medyayı bir propaganda aracı olarak ele aldıkları model çerçevesinde bakılınca, gerçek anlamda bir “barış gazeteciliği” en azından ana akımda, gazetecilik faaliyetini var eden ve denetleyen sermaye ve iktidar ilişkilerinin baskısı altında mümkün olmamaktadır. Bu, Türkiye için de geçerli bir saptama olarak değerlendirilebilir. 2016 yılında yapılan bir çalışma “barış gazeteciliği” olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımın ana akımdaki birkaç isim ile bazı alternatif haber mecralarına sıkışıp kaldığı saptamasında bulunuyordu (Alankuş, 2016: 28). Geçen zamanda medyada iktidar etkisinin artması, buna paralel olarak yaşanan işten çıkarma/tasfiye ve istifa süreçleri ile bu sınırlı temsilin bile ortadan kalktığını gözlemlemek mümkün. Ancak yine de Galtung’un barış gazeteciliği üzerine çalışmalarda sıklıkla alıntılanan iki farklı gazetecilik türüne; barış odaklı gazetecilik ve bunun karşısında savaş odaklı gazetecilik ayırımına dair bir vurgu gerekli (bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Savaş gazeteciliğine karşı barış gazeteciliği (Galtung, 2013: 98)

Barış/çatışma gazeteciliği	Savaş/şiddet gazeteciliği
<p>1. Barış/çatışma odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çatışmanın oluşumunu araştırmak, • x taraflar, y hedefleri, z konuları (sorunları) • Genel “kazan-kazan” yaklaşımı • Açık mekân, açık zaman; • Nedenler ve sonuçlar, tarih ve kültür dâhil şeffaflştırılır • Bütün tarafların sesini duyurmak; duygudaşlık • Çatışma/savaşın bir sorun olarak anlaşılması, • Çatışmayla ilgili yaratıcılık • Bütün tarafların insanıllaştırılması; bütün silahlar olumsuz • Önleyici: çatışma/savaş olmadan engellemek • Şiddetin gözükmeyen etkilerine odaklanmak (travma ve zafer, yapıya/kültüre zarar)	<p>1. Savaş/şiddet odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çatışma sahasına odaklanır, • 2 taraf, bir hedef (kazanmak), savaş • Genel “elde var sıfır” yaklaşımı • Kapalı mekân, kapalı zaman • Sahadaki nedenler ve çıkış, • İlk taşı kim attı • Savaşları anlaşılmaz/gizemli kılmak • Propaganda, “bizim” sesimiz • “onları” sorun olarak görmek • Savaşta galibiyete odaklanmak, “onların” kişiliksizleştirilmesi; • bir tarafın silahının olumsuzlanması • Tepkisel: Haberleştirmeden önce şiddeti beklemek • Şiddetin sadece gözükene etkilerine odaklanmak (ölen, yaralanan, maddi hasar)
<p>2. Gerçek odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bütün taraflarda gerçeğe uymayanların ve gizlenenlerin ortaya çıkarılması	<p>2. Propaganda odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • “onların” gerçeğe uymayan yönlerini ortaya çıkarmak • “bizim” taraftan gizlenenlere/yalanlara yardımcı olmak
<p>3. Halk odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Herkesin; kadın, yaşlı ve çocukların acılarına odaklanmak • Sesi duyulmayanları duyurmak • Suçluları adlandırmak • Barış için çalışanlara odaklanmak	<p>3. Seçkin odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • “bizim” acılarımıza odaklanmak; güçlü kuvvetli, seçkin erkeklerin sesi olmak • Onların suçlularını adlandırmak • Seçkin barış mimarlarına odaklanmak
<p>4. Çözüm odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Barış = şiddetsizlik + yaratıcılık • Barış girişimlerine dikkat çekmek, • Ayrıca daha fazla savaşı önlemek • Yapıya, kültüre ve barışçı topluma odaklanmak • Sonrasında: çözüm, yeniden inşa ve uzlaş	<p>4. Zafer odaklı</p> <ul style="list-style-type: none"> • Barış = zafer + ateşkes • Zaferden önce barış girişimlerini gizlemek • Antlaşma ve kuruma odaklanmak • Kontrol altındaki toplum • Başka bir savaşa yönelmek, eskisi alevlenince geri dönmek

Adına “barış gazeteciliği” denilsin ya da denilmesin, bu tabloda “barış odaklı” gazetecilik alanda yapılması gerekenlere dair etik bir yol haritası sunarken “savaş/şiddet odaklı” gazetecilik tam da sakınılması gereken noktalara işaret ediyor. Ancak bu tabloyu bir kez daha hatırlatmamızı gerektiren bir unsur daha var; o da bu yazının kaleme alındığı 2020 yılı itibariyle Türkiye’de yaygın medyanın tamamındaki yaklaşımın (Galtung’un tanımları çerçevesinde bakıldığında) “savaş odaklı” olması. Yaşanan birçok olayda görüldü ki bir çatışma süreci iktidar tarafından “ulusal güvenlik” parantezine alındıktan sonra -ki uzak coğrafyalardaki askeri harekâtlarda dahi bu çerçevelmeyi sıklıkla görmek mümkün - farklı koşullarda iki zıt kutupta yer alan medya gruplarının haber kuruluşları dahi ortak bir tutumda buluşabiliyor. Bu da Galtung’un savaş ve şiddet odaklı gazeteciliğin özellikleri olarak sıraladığı; propaganda, seçkin ve zafer odaklı yayıncılık anlayışı paydasında buluşma anlamına geliyor.

Sahadaki Pratikler, Sorunlar ve Öneriler:

Uzak coğrafyalardaki savaş ve çatışmaları takip etmek haber kuruluşları için masraflı operasyonlar. Türkiye’nin dahil olduğu Kore Savaşı (1950-53) ve Kıbrıs Harekâtı (1974) bugünkü ölçülere göre sınırlı sayıda Türk gazetecinin takip ettiği savaşlardı. Medya sektöründe birbiri ardına açılan özel televizyonlarla artan rekabet ve 90’lı yıllar sonunda 7/24 haber televizyonculuğunun başlamasıyla özellikle Türkiye’deki kamuoyunun gündeminde yer alan Bosna Savaşı (1992-1995), Körfez Savaşı (1991-1992), Kosova Savaşı (1998-1999) ve sırasıyla Afganistan (2001) ve Irak savaş ve işgal süreçleriyle (2003-) çok sayıda haberci masraflı ancak tirajı ve reytingi yüksek bu olayları yerinde izlemekle görevlendirildi. İsrail’in Lübnan işgali, yıllara yayılan İsrail-Filistin gerilimi ve İsrail’in Gazze’ye yönelik operasyonları ile 2010 yılında Tunus’ta başlayıp, ardından Mısır, Libya ve Suriye’ye yayılan ve Libya ve Suriye’de kanlı savaşlara evrilen ayaklanmalar da yakından takip edildi.² 90’lı ve 2000’li yıllarda Irak’ın kuzeyine yönelik harekâtlar ve bölgedeki etkileri sınırlı sayıdaki haberci

---

2 Bu noktada Bahreyn ayaklanması ve Yemen’deki kanlı savaşın Batılı ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de gündeme kapsamlı bir biçimde alınmadığını not etmek gerekiyor.

tarafından ağırlıklı olarak akreditasyon koşullarıyla izlenirken, Suriye’deki savaş ve Türkiye’nin ülkenin kuzeyindeki üç kapsamlı müdahalesi (2020 Mayıs ayı itibarıyla) buna göre çok daha fazla sayıda gazetecinin takibinde gerçekleştirildi. Habercilerin bir bölümü ordu ve Türkiye’nin desteklediği milis güçlere akredite biçimde sınırı geçerek Suriye’den “bildirdi”, bir bölümü de günlere, haftalara, hatta aylara yayılan “çatı üzeri gazeteciliği”³ ile savaş ve çatışmaları aktardı.

Savaş muhabirliği, gazetecilikte evrensel olarak, güç ilişkilerinin en çok etkilediği alanlardan biri. Medyanın genel eğilimi, sahiplerinin ve okuyucu/izleyici kitlesinin bakış açısını sahiplenmek ve ülkesindeki yöneticiler ve dış politika seçkinlerinin yaklaşımını yansıtmak üzerine kurulu (Boyd-Barrett, 2004: 29). Türkiye’de yaygın (bir süre öncesine kadar ana akım olarak adlandırılabilir) medya kuruluşlarının sahiplik yapısı ve gazeteciler üzerindeki politik ve toplumsal etki göz önüne alındığında, daha önce de değinildiği gibi, yaygın bir “barış gazeteciliği” pratiği beklemek –en azından bu yazının kaleme alındığı dönemde– hayalcilikten öteye geçemiyor. Ancak yine de bazı kurumlarda habercilerin bir propaganda makinesine dönüşmesi ya da savaş borazanlarını üflemesi beklenmediği halde bu eğilime bilerek ya da bilmeden teslim olanların sayısı da azımsanmayacak ölçüde. Diğer birçok gazetecilik alanında olduğu gibi, iyi örneklerin sektörden birer birer silinmesi ya da etki alanlarını yitirip “görünmez” olmasıyla birlikte, kötü pratiğin git gide bir norm haline gelmesi de söz konusu. Oysa ki egemen söylemin gerilimli dönemlerde artan baskısı ve haber merkezlerinde bir bulaşıcı hastalık gibi kuşaktan kuşağa geçmeye başlayan “çeksem de yayınlanmaz”, “yazsam da haberdan çıkarılır” yaklaşımının ağırlığına teslim olmanın ötesinde yapılabilecekler var. Anlatımda kul-

---

3 Bu tanım bir savaş/çatışma bölgesine ya da yakınına giderek sürekli sabit noktalardan yayın yapılması üzerine kurulu anlayışa, özellikle televizyon haberciliğine referansla geliştirildi. Martin Bell (2008) bu pratiği “gıcır gıcır giyinmiş bir muhabirin dünyadaki en meşhur iki palmye önünde seyircilere seslendiği, muhabir(ler)in bölgede bulunduğu ancak olay yerinde olmadığı, haber gibi gözükken ancak yayının habere, balık ezmesi havyara ne kadar benziyorsa o kadar benzediği” bir süreç olarak tanımlar.

lanılan kavram ve sözcüklere yapılacak bir “tarafsızlık” ayarı, habercilik pratiğini “çatı üzeri” gazeteciliğiyle sınırlandırmama arayışı belki barış ve uzlaşa yolundaki dikenleri ayıklamak için yeterli olmayabilir ancak çatışma dönemlerindeki bilgi ekosisteminin propaganda ve nefret söylemiyle doldurulmasının önünde değerli bir bariyer oluşturabilir. Bunun ötesinde, bu alanda evrensel olarak gazeteciliği de dönüştüren televizyon yayıncılığının (ve aynı paralelde ilerleyen internet haberciliğinin) sürekli güncelleme baskısı altında, yüzeysel ve kolay tüketilebilir “eğlenceli bilgi” (*infotainment*) anlayışının dayattığı “tabloidleşme” etkisiyle de (Thussu, 2005: 122) mücadele etmek gerekiyor.

Savaş ve çatışma bölgelerinde gazetecinin deneyimi, salt onun hayatta kalmasına ve haberini geçebilmesine olanak sağlayacak bir gereklilik değil ancak aynı zamanda onu “basın bülteni” gazeteciliğinden çıkaracak ve uygun koşullarda, yaşanan sürecin insan hayatı, kültürel miras ve hatta çevre üzerindeki etkilerini sorgulamaya yöneltebilecek önemli bir özellik. Belirli bir dozda heyecan, haberciliğin şevkle gerçekleştirilebilmesi için gerekli bir özellik ancak deneyimle daha da perçinlenen bir soğukkanlılık, habercinin olayların hızlı akışına kapılmadan egemen çatışma dili ve kurumsal ve toplumsal baskıyla daha rahat mücadele edebilmesini de beraberinde getiriyor. Uzun süre alanda çalışmış bir haberci yer yer bazı konularda “körleşme” ve heyecanını, reflekslerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya olsa da merakını ve şüpheciliğini taze tutabildiği ve entelektüel birikimini artırdığı ölçüde deneyimini olumlu biçimde sahaya yansıtabiliyor. Tüm bu sıralananlar elbette bir gazetecinin doğruluk, tarafsızlık, hesap verebilirlik ve insancılık gibi temel ilkelere bağlı çalışma niyeti olduğu sürece geçerli. Uluslararası bir kuruluş olan Etik Gazetecilik Ağı (2016), yukarıda barış gazeteciliğinin değerlendirildiği bölümde aktarılan ilkeler ışığında alandaki gazetecilere yönelik biraz daha sadeleştirilmiş bir ilkeler listesi sıralıyor:

- Hikâyenin tüm boyutlarını anlatarak doğru ve adil bir duruş benimsemek; ön yargılara ve ayrımcı yaklaşımlara karşı “ötekilerin” hikâyelerini de işlemek.
- Çatışmaların insanların yaşamları üzerindeki etkilerini hissettirmek için çalışmak; siyasetçilerin/yöneticilerin

nefret uyandırabilecek açıklamalarının ardında hangi amaç ve güdülerin olduğunu sorgulamak.

- Çatışan tarafların birinin yanında konumlanmadan çatışmanın dışında kalarak uzlaşmacı dile alan açan bir anlatım çerçevesi benimsemek.
- Yapılan haberlerde provokatif ve/veya propagandif sözcük ve görüntü kullanımından kaçınmak ve nefret dili kullanmamaya özen göstermek.

Savaş ve çatışma coğrafyalarında sıcak haber takibi, genellikle, fiziksel olarak olayın/cephenin bir tarafında konumlanarak gerçekleştirilir ve bu durumda gazeteci çatışmanın bir cephesine belirli bir oranda “iliştirilmiş” hale gelir. Ender durumlar hariç bir habercinin sürmekte olan bir çatışmayı izlerken kısa süreli şekilde bir taraftan diğerine geçmesi mümkün değildir. Özellikle silahlı çatışmalarda bunu deneyen çok sayıda gazeteci hayatını kaybetmiş, yaralanmış ve/veya gözaltına alınmıştır. Bu gibi durumlarda “karşı taraftan” gelen bir haberci, tehdit olarak algılanmasa dahi kendisine dair şüpheler geliştirildiği ortadadır; bu durum en azından habercilik faaliyetini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla çatışmayı bir taraftan izlemek, habercinin yukarıda sıralanan barış odaklı gazetecilik ilkeleri doğrultusunda çalışması önünde fiziksel ve duygusal engeller doğurabilir. Gazeteci birlikte bulunduğu noktadaki güç sahiplerine hayatta kalma, barınma ve beslenme gibi konularda bağımlı hale gelebilir. Bu bağımlılık ilişkisi ve olası bir “akreditasyon” iptalinin yarattığı endişe, bir noktadan sonra haberin tarafsızlığına darbe vurabilir. Zamanla ortaya çıkan bir başka tehdit de birlikte hareket edilen tarafa dair geliştirilmesi muhtemel yakınlık duygusudur. Çatışmanın taraflarından biriyle geçirilen uzun süre ve ortak bir tehdide dair “kader ortaklığı” bir gazetecinin tarafsızlık iddiasını yitirmesine yol açabilir.

İşte bu nedenlerle bu zorlu koşullarda doğru, tarafsız ve insancıl yönü öne çıkan bir habercilik bir noktadan sonra kolektif bir çabayı da gerektirmektedir. Öncelikle alandaki muhabir “her ne pahasına olursa olsun” merkeze haber geçme çabasında olmamalı, çalıştığı kurum tarafından bu konuda zorlanmamalıdır. Ekibin can güvenliği ve sağlığı her şeyden önce gelir. Bu-

nun ötesinde, bazı haberler ertelenebilir. Sıcak bölgede ve olay gerçekleştiği sırada yapılan bazı haberlerin yayımlanması, canlı yayınlar yapılması, haberciyi her iki taraf için de bir anda “hedef” haline getirebilir. Özellikle savaş ve çatışma ortamlarında belirli bir tehdidi üzerinde hisseden gazeteci, eğer olanak varsa haberini geçmek ya da yayını yapmak için o tehdidin ortadan kalkmasını beklemelidir. Bu sadece can güvenliği açısından değil, haberin doğrulara daha da yaklaştırılabilmesi için önemli bir süredir. Bu hassasiyet, aynı zamanda çatışma bölgesinde bulunan diğer insanlara karşı da bir sorumluluktur. Haberde yer alan bir bilgi ve/veya görüntünün oradaki insanları tehlikeye atma olasılığı varsa, bunlar haberden çıkarılmalı; gerektiğinde isimler, kimlikler, yer adları ya da yerleri belli eden ayrıntılara haberde yer verilmemelidir. Yayımlanan haberlerin, yansıtılan görüntülerin çatışmanın tüm taraflarınca takip edilebileceği unutulmamalı, dengelerin hızla değişmesi durumunda özellikle bölgedeki sivillerin bir haber yüzünden tehlike yaşayıp yaşamayacağı her adımda sorgulanmalıdır. Dolayısıyla haberciliğin temel kuralı olarak sıralanan 5N1K kuralı; yani her haberde “Ne? Nerede? Ne zaman? Neden? Nasıl? Kim?” öğelerinin bulunması yönündeki kural, birçok farklı nedenden ötürü uygulanamayabilir.

Sonuç

Çatışmalı ortamlarda yaşananların insan hayatı üzerindeki etkisinin izlerini sürmek ve kamuoyunu bu yaklaşım çerçevesinde hazırlanan haberlerle buluşturmak “barış odaklı” gazeteciliğin olmazsa olmazları arasındadır. Bu noktada çoğu zaman çatışma hattının ötesine bakmak gerekir; anlık galibiyetlere odaklanmak, silah sanayiinin tanıtım kampanyalarını gönüllü olarak üstlenmek “çatışma odaklı” kurulan bir anlatının göstergeleridir.

Önceki satırlarda, bir habercinin sürmekte olan bir çatışmada sürecin iki tarafına dair eş zamanlı bir habercilik faaliyeti yürütmesinin güçlüğü vurgulanmıştı. Çoğu zaman kısa aralıklarla “çatışma hattının” her iki tarafında çalışmak da mümkün olmayabilir; ne kadar evrensel ilkelere sadık kalınarak habercilik yapılmış olursa olsun, “karşı tarafın” sesini duyuran bir haberci,

izleyici ve okuyucular tarafından olmasa da o çatışmanın içindekilerce bir “taraf” olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum çatışma odaklı bir haberciliğin mazereti haline de gelmemelidir. Fiziksel koşullar olanak tanımıyorsa dahi, çatışma hattının ötesinden geleneksel ve yeni medya araçları ve/veya birincil kaynaklardan doğrudan gelen bilgi ve görüntüler gazetecilik filtresinden geçirildikten sonra haber akışına eklenmelidir. Bu noktada haberciliğin kolektif boyutu ön plana çıkmaktadır. Bir haber kuruluşu bir çatışmanın iki tarafına da eş zamanlı olarak aynı anda haberci görevlendiremeyebilir. Ancak bunun dengesi ya aynı haber bülteni ya da aynı gündem sayfası içinde farklı sesleri izleyici/okuyucularla buluşturma çabasıyla sağlanabilir. Bu mümkünse iki haberin yan yana ya da mümkün olan en kısa sürede servis edilebilmesiyle gerçekleştirilebilir. Bunu yaparken de Galtung’un sıraladığı, gerçek odaklı, insancıl ve çözüm hedefleyen barış odaklı gazetecilik ilkelerini hassasiyetle uygulamak gerekmektedir.

Savaş ve çatışma bölgelerinde yürütülen habercilik faaliyeti, ağırlıklı olarak, can güvenliğine dair tehditler başta olmak üzere, fiziksel güçlükler ve gazetecilerin yaşadıkları travmalar bağlamında gündeme gelir. Oysa bu bölümde değinildiği gibi, tüm bu baskıların yanı sıra, egemen kültür ve bu bağlamda şekillenen söylemin barış odaklı bir yaklaşıma karşı yarattığı engeller de bir gazetecinin üstesinden gelmek zorunda kaldığı önemli zorluklardandır. Ancak bu zorlukla mücadele kararı ve üstesinden gelebilme başarısı tam da basit bir anlatıcılık ve gazetecilik arasındaki farkı belirler. Savaş ve çatışmada yürütülen barış odaklı gazetecilik, kamuoyunun haber alma hakkını güvence altına alarak, halkın bilgilenmesini sağlar, nefret söylemi ve ötekileştirmenin zehirleyerek kurduğu zeminin diyalogla yeniden yeşermesini sağlayabilir. Kısacası, iyi gazetecilik barışa kapı aralar.

Kaynakça

- Alankuş, S. (2016). *Bariş Gazeteciliği El Kitabı*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı.
- Bell, M. (1998). The Truth is Our Currency. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 3(1), 102–109. doi:10.1177/1081180x98003001008.
- Bell, M (2008, February 4). The death of news. *The Guardian* <https://www.theguardian.com/commentisfree/2008/feb/04/thedeathofnews> (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Boyd-Barrett, O. (2004). Understanding: The Second Casualty. In S. Allan, B. Zelizer (Eds.), *Reporting War: Journalism in Wartime* (pp. 25-43). London: Routledge.
- Ethical Journalism Network. (2016). Ethical Choices When Journalists Go To War. <https://ethicaljournalismnetwork.org/resources/publications/ethical-choices-journalists-war/ethical-information-making-peace> (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Galtung, J., Fischer, D. (2013). *Johan Galtung – Pioneer of Peace Research*. Heidelberg: Springer.
- Greensdale, R. (2014, July 27). First World War: How state and press kept truth off the front page. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/media/2014/jul/27/first-world-war-state-press-reporting> (Erişim tarihi: 30.05.2020).
- Hanitzsch, T. (2004). Journalists as peacekeeping force? Peace journalism and mass communication theory, *Journalism Studies*, 5:4, 483-495.
- Herman, E. and Chomsky, N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. London: Pantheon.
- McLaughlin, G. (2016). *The War Correspondent*. London: Pluto Press.
- Lynch, J (2014). *A Global Standard for Reporting Conflict*. New York: Routledge
- Thussu, D.K. (2005). Live TV and Bloodless Deaths: War, Infotainment and 24/7 News. In D.K. Thussu, & D. Freedman (Eds.), *War and the Media* (pp. 117-133). London: Sage Publications.

Röportaj: Edebi Nitelikli Gazetecilik Ürünü

Faruk Bildirici¹

Giriş

Gazetecilik okullarında kâğıt ve kalemin önemi öğretilir, “Gazeteci not defterine güvenir” denirdi. Bizim kuşak böyle yetişti, duyduklarımızı gördüklerimizi hep not defterimize kaydettik, oradan habere aktardık.

Not defterimize, kâğıt kalemimize aşkla bağlanmamız da bu yüzdendir. Çoğu gazetecinin kırtasiye hobisi de buradan kaynaklanır. Günümüzde onların yerini bilgisayarlar alsa da özü değişmedi; gazeteciler yine notlarına dayanarak yazıyorlar haberlerini.

Yaşar Kemal ise hiç kâğıt kalem kullanmamış. Not defteri taşımamış. Anıtsal nitelikteki o röportajlarını tek bir not almadan yazmış.

Kendisi yazmasa inanmazdım. “Ben hiçbir röportajımda bir tek not almadım. Ne bir sözcük ne bir çizgi. Hiçbir zaman yazımda kalemim olmaz ki. Adres yazmak için bile” diyor röportajlarını nasıl yaptığını anlatırken (Kemal, 2011:10).

---

1 Gazeteci, medya ombudsmanı, farukbildirici.com.

Küçüklüğünden itibaren Yaşar Kemal ve Fikret Otyam röportajlarını hayranlıkla okumuş, meslek yaşamı boyunca o röportajlara özenmiş bir gazeteci olarak duraksadım bu satırları okuyunca. Uzun uzun düşündüm ustanın bu sözlerinin üzerinde.

Takır tukur haberlere benzemeyen bir dille yazılmış, edebî tat veren röportajlarını belleğimden geçirince anladım Yaşar Kemal'in not defteri kullanmamasının nedenini. Öyle ya, Yaşar Kemal haber yazmıyordu ki! Söyleşi de değil, röportaj yapıyordu.

Haber gerçeği aktarma işidir. Gazeteci, söylenenleri, öğrendiklerini ya da bir bilgiyi kurallarına göre düzenleyip okura, izleyiciye aktarır. Aktardıklarının daha açık anlaşılmasını sağlayacak veriler ekleyip analizler yapabilse, kimi zaman öyküleştirici dil kullanmasına izin verilse bile gözlemlerini yazmaması, betimlemeler ve yorum yapmaktan kaçınması beklenir. Gazeteci, habere kendisini katmakta sınırlanır.

İstanbul Aydın Üniversitesi'nde röportaj dersleri veren ve üniversitenin haber ajansının genel yayın yönetmeni olan Kayıhan Güven röportajın "haber veren bir tür olduğunu" vurguluyor, haber ile röportaj arasındaki farkı şöyle çiziyor:

Röportaj bakan, gören, yansıtan bir yazıdır. Yani kelimelerle görüntü çizmektir. Yazdığınız zaman okuru oraya götürdüğünüz bir yazıdır. Canlandırmaya yönelik bir yazıdır. Onun için röportaj konusu içinde betimlemeler çoktur.²

Betimlemelerin ağırlığı da röportajın aktarma değil yaratma faaliyeti olduğunu gösterir. Gazeteci bir konuyu araştırır, izler, gözlemler, konuşur ve sonunda edindiği bütün bilgiyi yoğurup kendi birikimini, bilgisini, yaratma yeteneğini de kullanarak röportajını yazar. Muhabir haberinde kendini gizler, röportajcı ise röportajında kendisini yazım, gözlem ve betimleme yeteneğiyle öne çıkarır.

Yaşar Kemal, röportaj yaparken öğrendiklerini kendi içinde yeniden yaşıyor, içselleştiriyordu. Kâğıda dökerken de gerçeğe

---

2 <https://journo.com.tr/roportaj-yavas-gazetecilik> (Erişim tarihi: 01/06/2020).

sonuna kadar sadık kalıyor ama bir anlamda gerçeği yeniden yaratıyordu:

Gerçeğe, gerçeğin, yaşamın özüne yaratılmadan varılmaz. Haber gerçek değil mi, bence haber gerçeğin simgesidir. Haberin arkasında neler var, neler dönüyor, ne yaşamlar, dramlar, sevinçler var, haber bize bunu veremez. Röportaj haberin varamadığı yere varandır, nasıl, yaratarak, gerçeği değiştirerek değil, yaratarak (Kemal, 2011: 8).

Yaratı olması nedeniyle edebi niteliği de olan bir gazetecilik ürünüdür röportaj. Gerçeğe bağlı kalma ve kurgudan uzak olma zorunluluğu röportaj yazarını edebiyatçıdan ayırır. Röportaj yazarı gazetecidir, röportaj da gazeteciliğin temel türlerindedir.

Röportajın Tanımı

Röportaj, tahmin edileceği gibi Türkçe kökenli bir sözcük değildir. Fransızca “*reporter*” fiilinden türeyen “*reportage*” dan Türkçeye geçmiş bir sözcüktür. “Aktarmak, taşımak” anlamına geliyor.

“Gazeteciliğin doruğu” olarak tanımlayabileceğimiz röportaj türü, edebiyat ile gazeteciliğin kesiştiği çizgide olduğu için edebiyatçılar ve dilbilimcilerin de dikkatini çekmiş, röportajın içeriği ve özellikleriyle ilgili yazılar ve araştırmalar yayımlamışlardır.

Yazar ve eleştirmen Adnan Binyazar, *Milliyet Sanat* dergisinin 1975’te çıkardığı özel sayı için hazırladığı “Röportajın tarihçesi” yazısında röportajı, gazetecilik olarak değerlendiriyor:

“Röportaj bir gazete yazısıdır, gazete için haber toplama işidir. Gazetecilik olduğu için araştırmayı, incelemeyi, soruşturmayı, gezip görmeyi, buna bağlı olarak da ortaya nesnel veriler koymayı gerektirir.”

Dilbilimci Emin Özdemir, röportajın “çok yönlü, çok boyutlu bir yazı niteliği taşıdığını” vurguluyor:

Röportaj, bir doğruyu, bir gerçeği, araştırma, inceleme, gezip görme yoluyla ya da soruşturma yöntemiyle yansıtır. Çok kez öyküsel bir örüntü içinde gerçekleştirir bunu. Gereklikçe fotoğrafın tanıklığına, desteğine başvurur. Böylece okuyucuyu yaşamın içine sokar; yansıttığı doğ-

ularla, gerçeklerle yüz yüze getirir. Öğrettiğini yaşatarak öğretir. Gazeteciliğin önemli bir dalıdır röportaj (Özdemir, 2007: 151).

Bu tanım, gazeteciliğin temel tekniklerinden olan araştırma ve soruşturma kadar gezip görme ve insanlarla konuşmanın da röportaj hazırlama yöntemleri arasında yer aldığına dikkat çekiyor. “Gezip görme”, kuşkusuz röportaj yazarının izlenim ve gözlemlerini de yazısında aktarması, başka bir deyişle “tanıklığı” anlamına geliyor.

Tanıklık ve gezip görme, gezi yazılarının da temel yöntemi. Bu açıdan röportajlar ile gezi yazıları arasında büyük benzerlik söz konusu. Emin Özdemir de gezi ve röportaj yazıları arasında “akrabalık” olduğunu vurguluyor:

Ancak bu yöntemsel bir akrabalıktır. Gezi yazarı da röportaj yazarının kullandığı araştırma, inceleme, bilgi ve belge toplama yollarından yararlanır. Dil ve anlatım yapıyla, öyküleme yönüyle röportaj gezi yazılarından ayrılır (Özdemir, 2007: 155).

Aslında röportajlar araştırma ve soruşturma yöntemlerinin kapsamı ve gerçeğin özüne varma çabası açısından da ayrılır gezi yazılarından. Her şeyden önce röportajda “sorunları yansıtmaya ve toplumun kanayan gerçeklerine ayna tutma” başat özelliklerdendir (Özdemir, 2007: 155).

Söyleşi-Röportaj Farkı ve Kesişmeleri

Röportaj, söyleşi ile karıştırılıyor; ikisinin eş anlamlı olduğu sanılıyor. Soru-yanıt şeklinde karşılıklı görüşmeye dayalı yazılara da röportaj deniyor.

Oysa söyleşinin kapsamı röportaja göre hayli dardır. Sorular ve alınan yanıtlara dayanan yazı türüdür. Söyleşilerde gazetecinin izlenimleri, gözlemleri yer almadığı gibi asıl olarak söyledikleri haber değeri taşıyan ünlü kişilerin, politikaçıların ya da kamu yöneticilerinin görüşlerini yansıtmaya amacı taşır.

Cumhuriyet'in başlangıç yıllarında gazetecilerin tanınmış kişilerle yaptıkları soru-yanıt biçimindeki yazılar, mülakat olarak adlandırılıyordu. Aslında mülakat, "karşılıklı konuşma", "has-bihâl", "sohbet" anlamına geliyor ama o zamanlar basında röportaj anlamında kullanılıyordu.

Hâlbuki mülakat, günümüzdeki kullanımıyla söyleşi, röportaj yazılarının dayandığı tekniklerden yalnızca biridir. Röportaj ve söyleşilerin kesiştiği ve ayrıldığı noktalar vardır.

Kesiştiği noktaların ilki her ikisinin de gazetecilik türü olmasıdır. İkincisi de röportajda da söyleşide de olduğu gibi yapılan konuşmalara, sohbete yer verilmesidir.

Ancak röportajlarda işlenen konuya bağlı olarak bir ya da birden fazla kişiyle sohbet (ya da söyleşi) yer alabilir ama onun yanı sıra gazetecinin araştırma bulgularını, betimlemelerini ve asıl olarak da hakikate varma çabasını içerir. Konuştuğu kişinin sözlerinin arasına girebilir, izlenimlerini araya sokabilir, söylenenin doğru olmadığını bile belirtebilir. Genellikle birinci tekil şahısla yazar, edebi yanı da vardır.

Söyleşide ise gazeteci tek kişiyle konuşur ve yazının odağında o kişinin yaşamı, görüşleri olur. Gazeteci yazarken de sohbet ettiği kişinin söylemine bağlı kalmak zorundadır. Söyleşilerin edebi yanından söz edilemez, aktarıcılıktır. Gazeteci, bilgi ve deneyimini sorularında ve yazarken yaptığı kurguda gösterir, geride kalır.

Tabii burada ses kayıt cihazıyla kaydedip, deşifre ettikten sonra kısaltıp, özetleyip aynen yazıya dökülen ve kısa bir sunuş yazısıyla yayımlanan söyleşilerden ve siyasilerin demeçlerinden bahsediyorum. Türkiye'de son yıllarda yaygın olan ve adına çoğu zaman yanlış biçimde "röportaj" denen gazetecilik faaliyeti de bu.

Oysa Avrupa ve ABD medyasında bu şekilde sadece soru-yanıt odaklı söyleşilere yer verilen yazılara pek rastlanmıyor, ikili konuşmaların bazı bölümleri alınarak analizlerle, izlenimlerle yoğrularak yeni bir metin ortaya çıkarılıyor. Metin, söyleşilen kişiye odaklanmaktan uzaklaşıyor. O nedenle de bu tür görüşme kaynaklı metinlere görüşme ya da röportaj anlamında "interview" deniyor.

Elbette Türkiye’de de gazetecinin kendi izlenimlerini aralara kattığı, yanıtları değerlendirdiği, farklı kaynaklardan elde ettiği bilgilerle zenginleştirdiği bu tarz söyleşilere az da olsa rastlanıyor.

Kuşkusuz gazetecinin kendi damgasını her yanına bastığı bu tür gazetecilik ürünleri, söyleşiden çok röportaja yakındır. Söyleşiler ya da klasik adlandırmasıyla “mülakat” kategorisinden ayırmak için yine röportaj olarak adlandırmak doğru olur.

Ama “sordum söyledi” türü sadece soru yanıtları içeren metinler röportaj olarak kabul edilemez. Zaten batı gazeteciliğinde de “*interview*” (Görüşme) ile “*Question and Answer*” (Soru-cevap) ayrımı yapılmasının nedeni bu.

Gazetecilikte röportaj ve söyleşi arasındaki farkı bu kadar önemsemem gereksiz bir ayrıntı gibi görülebilir. Benim gibi bu ayrıma titizlenen gazetecilerden Aydın Engin, bu yaklaşımlara “garson” örneğiyle yanıt veriyor:

Röportajı söyleşi ve demeçten kesin çizgilerle ayırmakta ısrarımız abartılı bulunabilir. Mümkün ama lokantada ‘Oğlum bana bir patlıcan yemeği getir’ diyene, garson, ‘Silkme mi, oturtma mı, karnıyarık mı, imambayıldı mı, musakka mı istediğini sorar. Garsonun dil özenini gazetecilik gibi malzemesi dil olan bir meslekte ısrarla aramak niye abartı olsun (Engin, 2018: 19).

Röportajın Tarihçesi

Gezi yazıları röportajın “atası” ise savaş muhabirliği de anasıdır. Günümüzdeki anlamda röportaj yazıları, savaş muhabirliği ile birlikte doğmuştur. “19. yüzyılda gazetelerin baskı tekniklerinin gelişmesi ve daha geniş kitlelere ulaşmaya başlaması içeriklerin de değişmesine neden olmuştu.” (Girgin, 2007: 9) Yeni içeriklerden biri de savaş alanlarından yazılanlardı.

1853-1856 yılları arasında Osmanlı ve Rus ordularının çarpıştığı Kırım Savaşı, hem “modern cephe savaşları”nın ilkidir; hem de uzaklardan gelen gazetecilerin izlediği ilk savaştır. İngiltere’nin de savaşa katılmasının ardından bölgeye gönderilen

muhabirler arasında yer alan William H. Russel, 22 ay boyunca savaşı siperlerden izlemiş, *Times of London* isimli gazeteye yazmıştır. 1855'te ilk resmi savaş fotoğrafçısı olarak gönderilen Roger Fenton da savaşın vahşetini fotoğraflarıyla okurlara aktarmıştır.³

Osmanlı'da *Ceride-i Havadis* adlı bir gazete çıkaran William Churchill adlı gazeteci de savaşı izlemiş hem temsilcisi olduğu gazetelere hem de *Ceride-i Havadis*'e yazılar göndermiştir.

Malum o yıllarda iletişim teknolojisi bugünkü gibi ışık hızında değildi. Bilgisayara yükleyip binlerce kilometre ötesine yollayamıyorlardı. Telgraf ya da mektuptan başka haberleşme yolu yoktu. O yüzden savaşı izleyen gazeteciler, muharebe alanındaki günlük ilerleme ya da gerilemeleri anlatmakla yetinmiyorlar; izlenimlerini, yaşadıklarını, velhasıl öğrendikleri bütün bilgileri öyküleştirentek aktarıyorlardı yazılarında. Böylece klasik anlamda haber yazmaktan uzaklaşıp röportaj yazmak durumundaydılar.

Edebiyatın ve röportajların üç büyük ustası John Reed, Ernest Hemingway ve Albert Londres savaş muhabiriydiler. Medya eleştirmeni Ragıp Duran, "Röportaj Atölyesi" konulu toplantıda bu üç ismin de savaş alanlarından röportaj yazdıklarını anlatmıştır:

John Reed. "Dünyayı Sarsan On Gün" romanı aslında bir savaş gazeteciliği klasiğidir. Esaslı bir röportaj dizisi gibi okunabilir.

Ernest Hemingway'i romancı olarak biliriz, ama gazeteciliği/muhabirliği de vardır. Balkan Savaşı-Birinci Dünya savaşı döneminde Amerikalı genç bir gazeteci olarak bölgeden günü gününe haberler geçmiştir. Bir kısmı Türkçe olarak da yayımlanmıştır. Savaşın yıkımlarını, insanî trajedileri çok güzel anlatır.

---

3 Detaylı bilgi için bkz: <http://www.fotomuhabiri.com/?p=5202> (Erişim tarihi: 19/07/2020); <http://bianet.org/biamag/medya/152732-savas-medya-muhabir> (Erişim Tarihi: 22/07/2020).

Albert Londres da Fransızların müthiş bir gazetecisidir. İki dünya savaşı arasında neredeyse bütün dünyayı dolaşıp uzun röportajlar yayımladı. I. Dünya Savaşı sırasında da cephelerde dolaştı, haber yaptı.

Her üç yazar da savaşın sürmesi için değil, bitmesi için habercilik yapıyor. Tüm yazılar insan odaklı. Üç gazeteci de savaşan taraflarından birinin propagandasını yapmıyor. Ölü-yaralı sayısı üzerinde durmaktansa savaşın nedenleri ve olası barış ihtimalleri üzerinde duruyorlar.⁴

Bu isimler aynı zamanda röportaj ile edebiyat ilişkisinin canlı örnekleridir. İki dünya savaşı izlemiş olan Hemingway, röportajlarla edindiği birikimi “Çanlar kimin için çalıyor” gibi kült romanlara dönüştürmüştür.

“Dünyadaki en iyi röportaj yazarları da büyük romancılar-
dır” diyor Yaşar Kemal. Ardından da Ernest Hemingway, İlya Ehrenburg, Mihail Şolohov, Konstantin Simonov, Curzio Malaparte, Kessler isimlerini sıralıyor. Tabii bu isimlerin yanına Jack London, Dominique Lapierre, Maksim Gorki, Egon Erwin Kisch, Jean-Paul Sartre’ı da eklemek gerekli...

Türkiye’de Röportaj

Osmanlı’da da savaş muhabirliği yapan ve sonra çok sayıda edebi ürün veren bir yazar var; Ahmet Râsim. Ünlü gazeteci Hikmet Feridun Es, “Bizde harp muhabirliği, modern anlamda savaş röportajı bile bu kadar eskiye dayanır” derken Ahmet Râsim’i örnek veriyor. (Milliyet Sanat Dergisi, 1975).

Ahmet Râsim, 1898’de Alman İmparatoru Wilhelm’in Suriye gezisini *Malûmât* gazetesi adına izlemiş, 1916’da da *Sabah* gazetesince savaş muhabiri olarak Romanya cephesine gönderilmiş bir gazetecidir.⁵

---

4 <http://roportajatolyesi.blogspot.com/2013/09/savas-siddet-ve-gazetecilik.html> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

5 Detaylı bilgi için bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-rasim> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

Osmanlı'da böyle bir örneğin varlığına rağmen Cumhuriyet'in ilk yıllarının, röportaj açısından kısır bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Kuruluş yıllarında gazeteciler, röportaj yerine mülakatlara yönelmiştir. Gazeteciler Ruşen Eşref Üneydin ve Fahri Rıfkı Atay bu türün ünlü isimleridir.

Günümüzde adı pek bilinmeyen Naci Sadullah (Daniş) de Sedat Simavi'nin "Röportaj kralı" diye andığı bir gazetecidir. 1930'larda özellikle *Yedigün* ve *Yarımay* dergilerinde yayımlanan, şair ve yazarlarla yaptığı izlenimlerini de içeren mülakatlarla ünlenmiştir. Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'in de yakın arkadaşı olan Sadullah Naci, son yıllarında İzmir gazetelerinde Kurtuluş Savaşı sırasında kahramanlık göstermiş kişileri konu alan tarihî romanlar ve yazılar yayımlamıştır.

Yazar Haldun Taner, ondan övgüyle söz ederken yaşamının son yıllarında unutulmasını "Babıâli'de bir yazar sivrilir, sivrilir, doruğa çıkar, onsuз olunamaz olur, bir süre hep ondan konuşulur, sonra bir gün iniş başlar, az aranır, hiç aranmaz, sağken ölür, unutulur" diye son derece çarpıcı bir dille anlatmıştır.⁶

Mülakatlar yıllar içinde giderek sorunların özüne inmek, gerçeği yakalamak yerine hafif içerikli, okunup iz bırakmadan geçilecek röportajlar haline gelmiştir. Dilbilimci Emin Özdemir, Türkiye'de röportaj yazımını iki tarihsel döneme ayırıyor:

1950'lerden önce röportaj suya sabuna dokunmayan ya da okuyucuların merakını kamçılayan konuların yöresinde dönüp dolaşırdı. Örneğin 'Ayının kaçırdığı kız', Tarzanla birkaç saat', Çocuk yuvasından gelen sesler' gibi başlıklar altında verilir, okuyucuların duygularını ve düşüncelerini kamçılama temel amaç sayılırdı.

1950'den sonra giderek değişmeye başladı bu tutum. Röportaj eğlencelik bir yazı türü olmaktan çıktı. Gerçeği arayan, ülkemizin ve insanımızın sorunlarına parmak basan bir yönelim kazandı. Hem dil ve anlatım yönünden hem düşünsel örüntüsü yönünden değişti. Hele 1960'tan sonra ise bu değişim daha da genişledi (Özdemir, 2007: 154).

6 <http://www.radikal.com.tr/kitap/gecmis-zaman-tesellileri-854200/> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

Röportajı, mülakat geleneğinden ve eğlencelik bir tür olmaktan kurtaran gazeteciler arasında Orhan Kemal ve Sait Faik Abasıyanık da bulunuyordu. Kaleme aldıkları öykü tadındaki röportajlarda yaşamın problemlı alanlarına girmişlerdir. Sait Faik, 1942'de *Haber-Akşam Postası* isimli gazetede bir ay kadar muhabirlik yapmış, izlediği mahkemelerdeki gözlemlerini de kattığı 28 röportaj yazmıştır.

Orhan Kemal, 1956 yılında *Akşam* gazetesinde "Çok Çocuklu Aileler Arasında" başlıklı röportaj yapmıştır. Ailelerin ona anlattığı yaşantılarını, hayallerini, sıkıntılarını aktarmıştır bu röportajlarında.

Yazar Dursun Akçam da 1963 yılında *Milliyet* gazetesinin "En önemli Memleket gerçeği" konulu yarışmasında birincilik kazanan "Analar ve çocukları" başlıklı röportajıyla tanınmıştır. Daha sonra "Doğu'nun çilesi", "Taş çorbası", "Kan çiçekleri", "Alaman ocağı" röportajları yayımlanmıştır.

Hikmet Feridun Es, röportaj yazarlığını dış dünyaya açan gazetecidir. 1948'de *Hürriyet* gazetesi kurulurken ABD'ye gönderilmiş, "Amerika'da Ermeniler", "Amerika'da Türkler", "Mormonlar", "Hollywood'un Sırları" gibi konularda diziler hazırlamış, az bilinen ülkelere yaptığı seyahatlerini "canlı ve tatlı bir dille" anlattığı gezi röportajlarıyla basına yenilik getirmiştir. 1950'de Kore'deki Türk tugayında savaş muhabirliği de yapmıştır.

Öyküsel ve Kurgusal Röportaj Ayrımı

Röportaj yazarlığının iki büyük ismi Yaşar Kemal ve Fikret Otyam da hemen aynı dönemlerde, 1950'lerde başlamışlardır gazeteciliğe. İkisi de o günün koşullarında gazeteciliğe yeni soluk getirmişler, ülke sorunlarıyla iç içe geçmiş, yaşamın özüne değinen, öykü tadında röportajlar ortaya koymuşlardır.

Yaşar Kemal ve Fikret Otyam'ın ortak yanlarından biri de İstanbul basınına Anadolu ile buluşturmalarıdır. İkisi de Anadolu'nun ücra köşelerine giderek, günlerce oradaki insanlarla yaşayarak kaleme aldıkları röportajlarla uzak diyarları görünür kılmışlardır. Röportajın "tanıklık" işlevini başarıyla yerine getirmişlerdir.

Amaçları, işlevleri aynı olsa da iki yazarın çalışma ve yazım tarzları arasında fark vardır. Güzel Sanatlar Akademisi kökenli bir gazeteci olan Fikret Otyam fotoğraf makinesi ile destekler yazılarını. 1950'lerde yeni çıkan makaralı teypleri kullanmıştır. Kâğıt kalemini de yanından ayırmaz.

Oysa Yaşar Kemal, fotoğraf makinesi ve teyp kullanmamak bir yana not defteri bile taşımaz. İnsanlarla konuşmalarını aklında tutarak mı yazdı, yoksa röportajlarında geçen diyalogları hayali mi? Bunu bilmiyoruz, orasını tam anlatmıyor. Ama gazetecilik türü olduğu için röportajlardaki konuşmaların gerçeğe uygun olması şarttır.

Röportaj ustaları Yaşar Kemal ile Fikret Otyam'ın yazım stilleri farklıdır. Yaşar Kemal, konuya roman yazar gibi yaklaşarak öyküsel röportajlar kaleme alırken, Fikret Otyam, senaryolarda olduğu gibi kurgusal yöntemlere başvurur röportajlarında.

Yaşar Kemal'in temsil ettiği "öyküsel röportaj" ve Fikret Otyam'ın temsil ettiği "kurgusal röportaj" türleri arasındaki ayrımı dilbilimci Emin Özdemir şöyle açıklıyor:

Okuru yaşamın içine sokuyor. Ona, salt bir sorunun varlığını göstermekle kalmıyor, bu sorunun ardında yatan dramatik gerçeği sezdiriyor. Söyleyeceğini dobra dobra kişilerin ağzından söyletiyor yazar. Yere, özel adlara bağlayarak inandırıcı kılıyor söylediklerini. Öyküsel ağırlık vardır röportajda. Ancak çok boyutluluğuyla ayrılır öyküden.

Öyküsel ağırlığın başat nitelik olduğu bu tür röportajların yanında öykülemenin çok sınırlı kaldığı röportajlar da vardır. Ses alma makinesinin kalemin yerini tuttuğu bu röportajlar yaşamdan canlı kesitler gibidir. Anlatımda oldukça seyrek olarak araya girer yazar. Kaleminden çok ses alma makinesi etkin olduğu için kurgusal röportaj da diyebiliriz buna. Kurgusal röportajlarda tutanak havası vardır. Bezekli donaklı değildir anlatım. Doğaldır her şeyi ile (Özdemir, 2007: 160).

Her iki röportaj türünde de gerçeğe sadık kalınması, gerçeğin deforme edilmemesi şarttır.

Günümüzde Röportaj Neden Yok?

Maalesef artık Türkiye’de medya röportaj fakiri. Yaşar Kemal ve Fikret Otyam gibi güçlü isimlerle başlayan röportaj geleneği daha sonra Bekir Yıldız, Erol Toy, Kerim Korcan, Yılmaz Çetiner, Halit Çapın, Mustafa Ekmekçi, Hikmet Çetinkaya, Mete Akyol Işıl Özgentürk, Necmi Onur, Refik Durbaş gibi isimler tarafından sürdürülmüştü. Ama 1980’lerin sonlarında bu gazeteciler de sahadan çekildi; medyada röportaj -tek tük örnekler dışında- görünmez oldu.

İzlenim, notlar gibi gazetecilerin gözlemlerine dayanan yazılara bile nadiren rastlanıyor basında. Röportajların yerini söyleşiler aldı. Röportaj geleneğinin terkedilmesinin nedeni, iletişim teknolojisinin gelişmesinden, gazeteciliğin yapıma biçiminin değişmesinden ve “nesnellik anlayışının gazetecilikte daha baskın hale gelmesi”nden kaynaklanıyor olabilir. Hatta ses kayıt cihazlarının gelişmesi, konuşmaların kolaylıkla kaydedilip deşifre edilebilmesinin de etkili olduğu düşünülebilir.

Fakat nedeni ne olursa olsun röportajın olmadığı bir gazeteciliğin zayıfladığını, kamu yararını gözetme işlevini layıkıyla yerine getiremediğini söyleyebiliriz.

Çünkü söyleşide sadece konuşulan kişinin görüşleri ve tanıklığı aktarılır, röportajda ise doğrudan gazetecinin bulguları ve tanıklığı okura yansıtılır. Röportaj, bütün boyutlarıyla hakikate ulaşma ve aktarma çabasıdır. Ne yazık ki, medya bu çabaya değer vermeyen bir noktada.

Röportajcının Donanımı

Röportajın nasıl yapılacağından önce röportajcının donanımı üzerinde durmakta yarar var. Röportaj, gazeteciliğin diğer dallarından farklı olduğu gibi, onlardan da izler taşır. Örneğin röportaj haber değildir ama röportaj yapabilmek için haberciliği kavramak, haber kokusunu alabilmek de gereklidir.

Röportajın bu özelliği, röportaj yapacak gazetecinin de rutin bir haber yazacak gazeteciden daha deneyimli olmasını gerekli kılar. Mesleki deneyimin yanı sıra bir röportajcının donanımında bulunması gerekenler şöyle sıralanabilir:

Bilgi birikimi: Muhabirler çeşitli alanlarda uzmanlaşıp o konularla ilgili haberler yazarlar. Röportaj yazarlığında ise sınır yoktur, yaşamın hemen her alanıyla ilgili röportaj konuları seçilebilir. Elbette röportaj yazarı da gazeteci olarak her konuyu bilmek zorunda değildir; röportaja hazırlık aşamasında dersine çalışacaktır ama yine de ne kadar geniş bir bilgi birikimi olursa, ne kadar geniş ansiklopedik hafızaya sahip olursa işi o kadar kolaylaşır.

Dil hâkimiyeti: Röportaj yazan gazetecinin öncelikle kendi ana dilinin inceliklerine hâkim olması, röportaj sırasında ve de özellikle yazım aşamasında önem taşır. Gazetecinin Türkçeyi iyi kullanan yazarların roman, öykü gibi edebi eserlerini sindirmiş olması, röportajın edebi üslubuna değerli katkılarda bulunur.

Görüşme teknikleri: Röportaj, salt söyleşi yapmak demek değildir ama röportaj yapan gazeteci sahaya çıktığında insanlarla konuşmak durumundadır. Gazetecinin insanlarla konuşurken kime nasıl soru soracağını ve görüşme tekniklerini iyi bilmesi gerekir.

Yazım yeteneği: Röportajın içeriğinin yazım tarzını belirleyeceği gibi, her röportajcının da kendine özgü bir tarzı olur. Gazetecinin röportajı yazarken haber yazımının sınırlayıcı kalıplarından uzaklaşıp özgün bir tarz yaratabilmesi, yaratıcılığına, yazma yeteneği ve bilgisine bağlıdır. Aksi halde röportaj, bir yaratıya, edebi ürüne dönüşmez.

Gözlem gücü: Gözlem, röportajın temel taşlarından biridir. Röportaj, elde edilen dosyalar, belgeler, araştırma bulguları ve kişilerin söylediklerinin yanı sıra gazetecinin gözlemleri ve izlenimlerinden oluşur. Gazetecinin gözlem gücü, betimlemelerin mihenk taşı oluşturduğu röportajlar için hayati önemdedir.

Empati yeteneği: İnsanlarla empati kurabilmek sadece anlayabilmek açısından değil, gazetecinin görüştüğü kişi ya da kişilere önyargısız yaklaşabilmesi açısından da gereklidir. İnsanlara -ve tabii konulara- önyargıyla yaklaşan gazeteci, sahadaki araştırmalar ve görüşmeler sırasında yeni veri elde etmekte zorlanır; yaşamı önceden kafasında oluşturduğu senaryoya uydurmaya çalışır.

Arşivcilik ve araştırmacılık: Bir gazetecinin arşivi ve telefonundaki kişiler listesi ne kadar genişse o kadar zengin demektir. Arşivdeki bilgiler ve tanıdık isimler araştırmayı kolaylaştırır. Ama röportaj yapan gazetecinin de her gazetecide olduğu gibi bilgiye en kestirme yoldan nasıl ulaşabileceğini bilmesi gerekir. Aksi halde araştırma, çölde pusulasız ilerlemeye çalışmaya dönuşür.

Röportajın Üç Aşaması

Röportajı, rastgele bir konuda herhangi biriyle konuşarak, biraz gezinerek üretilebilecek yazı türü olarak kabul edenler yanlır. Röportajın kendine özgü işleyişi, kuralları vardır

Haber ve söyleşide olduğu gibi aktarmadan öte bir işlevi olduğu için, röportaj sırasında gazetecinin duyargalarının açık olması, gerçeği ortaya çıkarma sorumluluğu taşıması, araştırdığı olguyu hissetmesi, hatta bütünleşmesi gereklidir. Zira röportaj -daha önce vurguladığım gibi- bir yaratıdır, en önemlisi de “yaşamın özüne inme” faaliyetidir; parmak uçlarının otomatikçe bağlanmış hareketleriyle yapılamaz.

Konu seçiminden hazırlığına, araştırmasından görüşmelerine kadar röportajın her unsuru üzerinde tek tek durulması gerekir. Görkemli bir yapı inşa eder gibi önceden çizilen plan programla ilerlenir ama yine de röportajın gidişini belirleyecek olan sahada elde edilecek verilerdir. Röportajın yazım ve sunum aşaması ise apayrı planlama ve vizyon gerektirir.

Röportaj yazan gazeteci, birikimini ve gazetecilik yeteneğini, bütün aşamalarda son zerresine kadar sergilemek zorundadır. Hazırlık, alan çalışması ve yazım aşamalarından birinde ortaya çıkan aksaklık, eksiklik ve de yanlışlık röportajı sakatlar.

Röportajların hazırlık, alan çalışması ve yazım aşaması olarak belirttiğimiz üç ayrı aşaması üzerinde ayrı ayrı durmakta yarar var.

Röportajın Hazırlık Aşaması

Röportaja hazırlık aşaması konu seçimiyle başlar. Seçilecek konunun aktüel niteliğinin bulunması, ülke gündemine getirilmesinde kamu yararı bulunması, gizli kalmış ya da göz önünde olmasına rağmen perde arkası bilinmeyen konular olması gerekir. Elbette her gazetecilik ürünü olduğu gibi merak edilen ya da ilgi çekecek bir konu olmasına da dikkat edilir.

Hazırlık aşamasında yapılacak araştırmanın önemini ve o dönemde harcanacak emeğin yazınsal ürünün başarısıyla yakından ilişkili olduğunu anlatmak için yine Yaşar Kemal'e başvurmak gerekecek.

Yaşar Kemal, “röportajlarıma romanlarım kadar çalıştım” diyor; “Hiçbir zaman hazırlığı yapmadan röportajlarımı yapmadım,” diye de ekliyor:

Kaçakçılar röportajımda bir kaçakçı gibi onlarla birlikte yaşadım. Ama hayatımda yazdığım en iyi röportajım Yanan Ormanlarda Elli Gün. O röportajı yazmak için İstanbul Üniversitesi'ndeki Orman Fakültesi'ne gittim; aylarca adam gibi çalıştım, ne kadar kitap varsa okudum. Müthiş bir orman kültürüm var. Bunu röportaj için yaptım ben.⁷

New York Times köşe yazarı Clyde Haberman da “kapsamlı araştırma, başarılı bir röportajın temel yapı taşıdır” uyarısında bulunuyor.⁸

Gazetecinin araştırması, çalışılan medya kuruluşunun arşivindeki malzemelerle başlar; medyada daha önce yayımlanan haberlerin taranmasıyla devam eder. Daha sonra kütüphane ya da başka kuruluşlarda bulunan yazılı kaynaklar incelenir.

Yazılı kaynak taramasının ardından seçilen konu ve konuşulacak kişilerle ilgili insanlara başvurulur; sözlü kaynak araştırması yapılır. Burada elde edilecek bilgiler ayrıntılı olarak not

7 <https://www.sabah.com.tr/pazar/2013/03/03/sahi-neydi-roportaj> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

8 <http://www.columbia.edu/itc/journalism/isaacs/edit/MencherIntv1.html> (Erişim tarihi: 23/05/2020)

edilir ve insanlardan öğrenilenler ışığında yeniden yazılı kaynak incelemelerine dönülebilir.

Gazetecinin araştırma sırasında unutmaması gereken sorunlardan biri, araştırmaların sonu olmadığıdır. Araştırdıkça yeni bulgulara rastlanır, yeni bulgular da araştırılacak yeni sorular ortaya çıkarır. O nedenle araştırmanın doygunluk noktasını aşmamaya özen gösterilmelidir. Malum, gazeteci için zaman çok değerlidir. Bilim insanları gibi illa sonuna kadar bütün materyalleri inceleme ve araştırma çabası içinde olamaz.

Röportajın Alan Çalışması

Araştırmanın tamamlandığına karar verdikten sonra bütün bilgileri özümsemek, röportaj sırasında işe yarayacak bilgileri ayıklamak gerekir. Gazeteci, elde ettiği kitap, belge, dosya gibi fiziki kaynakları, sözel verileri ayıklarken tasarruflu davranmak durumundadır.

Verilerin ayıklanması, bilgilerin toplanması, alan çalışması sırasında izlenecek yol haritasını çıkarmaya yarar. Gazeteci bu aşamada notlar alıp, sorular oluşturarak, röportajın temasını oluşturur. Ancak bu tema kesinleşmiş, asla değişmez bir tema değildir; alanda çalışırken ve insanlarla görüşürken ortaya çıkacak yeni bilgilere göre değişebilir ya da yerini bambaşka bir temaya bırakabilir.

Gazeteci, illa baştan kafasında oluşan fikri alanda çalışırken gerçekleştirmek zorunda hissetmemelidir. Böyle yaparsa gerçeği zorlamaya başlayabilir ya da önüne çıkacak belki de daha çarpıcı yeni verileri fark edemeyebilir.

Gazeteci, önceden iyi hazırlık yapmışsa alanda çalışırken, gezerken ve insanlarla görüşürken elde ettiği verileri daha doğru kıymetlendirebilir; doğru, yerli yerinde sorular sorabilir.

Gazetecilik şeffaf bir meslektir, gizli yöntemler kullanılmadan icra edilmesi gerekir. O nedenle röportaj sırasında gazetecinin kimliğini gizlememesi, kendisini tanıtmaması ve konuştuğu kişilerle amacını söylemesi gerekir. Bu yaklaşım insanların güvenini kazanmak ve doğru iletişim kurabilmek açısından önemlidir.

Ses kaydı yaparken ve fotoğraf çekerken insanlardan önceden izin alınması yerinde olur. Ünlü ya da ünsüz, kim olursa olsun gizli ses ve görüntü kaydı yapılması evrensel gazetecilik ilkelerine aykırıdır. İnsanların mahrem alanlarına girilmesi ve konuşma sırasında gizli kalmasını istedikleri konuların yayımlanması da yanlıştır.

Alan çalışması tamamlandığında yapılacak ilk iş, tüm verileri ve belgeleri düzenlemek, varsa ses ve görüntü kayıtlarını bilgisayara aktarmak ve yedeklemektir. Kimi zaman röportaj sonrasında da yeniden araştırma yapmak gerekliliği doğabilir. Söylenen bir bilgi ya da belgenin doğru olup olmadığını kontrol etmek ya da yeni ortaya çıkan bir sorunun peşine düşmekte ihmalkâr davranılmamalıdır.

Söyleşilerin Kuralları

Kuşkusuz hiç kimseyle görüşülmeden yazılan röportajlar vardır; gazetecinin gözlemlerine, araştırmalarına dayanır bu tür röportajlar.

Ama röportajın ana konusu insan olduğu için söyleşiler bu yazı türünün temel unsurları arasında yer alır. Röportajlarda bir ya da birden çok kişiyle soru yanıtı görüşmeler aktarılacağı gibi, birden çok insanla yapılan ikili sohbetler de bulunabilir.

Söyleşiler, röportajların yapı taşıdır; gazetecinin edindiği bütün verileri, gözlemleri bütünler; röportajın vücut bulmasını sağlar. Ayrıca söyleşiler, gazeteciliğin bütün alanlarında kullanılan bir yöntemdir; haber yazarken, izlenim aktarırken, makale kaleme alırken de söyleşi yapmak, insanların tanıklığına, bilgisine başvurmak gerekebilir. O nedenle bütün gazeteciler soru-cevap ve görüşme tekniklerini iyi bilmek durumundadır.

Türkiye’de son 15-20 yıldır röportaj yerini ses kayıt cihazlarıyla yapılan soru-yanıt söyleşileri almıştır. Bu söyleşilerin kaleme alınmasında özel bir edebi kaygı güdülmez. Gazeteci, kısa bir sunuş yazısı dışında soru ve yanıtları deşifre ederek aynen ya da özetle yayımlar. Gazetecinin metnin oluşumundaki katkısı sorularda ve söyleşinin kurgusunda kendini gösterir.

Söyleşiler, amacına, konusuna ve yapıma yöntemlerine göre kategorilere ayrılır; Haber söyleşisi, tarih söyleşisi, spor söyleşisi, portre söyleşisi, araştırma söyleşisi, magazin söyleşisi, aktüel söyleşi, telefon söyleşisi, görüntülü söyleşi, televizyon söyleşisi, sokak söyleşisi.

Söyleşi Öncesi Hazırlık

Fakat hangi kategoriye ayrılırsa ayrılısın ister yazılı ister görüntülü olsun, isterse yüz yüze yapılsın, söyleşilerin hazırlık yöntemleri ve temel kuralları röportajlardan farklı değildir. Röportaj yapacak bir gazeteci de ayrıntılı bir araştırma yapma durumundadır; söyleşi yapacak gazeteci aynı zamanda birileri ile görüşeceği ve sorular yönelteceği için salt söyleşi yapacakmış gibi de hazırlık yapılmalıdır.

İsim seçimi ve ikna çabası- Röportajlarda ilk adım konu seçimidir, söyleşilerde ise konuşulacak kişinin belirlenmesi. İkinci adım ise konuşmaya karar verilen kişiyi ikna etmek. İkna süreci her zaman kolay olmayabilir ama ısrarcı olmak, zamana yaymak ve peşini bırakmamak sonuç almayı sağlayabilir.

Leyla Zana ile söyleşi yapabilmek için hapisten çıkmasını ve sonra bana zaman ayırmasını yıllarca beklemiştim. MIT Müsteşarı Şenkal Atasagun ile konuşabilmek için de aylar süren ikna çabaları ve araçların girişimleri sonucunda sonuç alabilmiştim.

Kişiyi araştırma- İkna aşamasını başarıyla atlattıktan sonra o kişiyle ilgili ayrıntılı bir araştırma ve hazırlık yapmanız gerekir. *Wall Street Journal*'ın deneyimli muhabiri Fred Zimmerman, "Söyleşi yapacağınız kişiyi sadece doğru soru sorabilmeniz ve cevapları anlayabilmeniz için değil, aynı zamanda onu anlamaya zaman ayırdığınızı göstermek için de araştırın. Böylece kolayca kandırılmazsınız"⁹ der.

1998'de Milliyet gazetesini satın aldığı için "Medya Baronu" diye adlandırılan Korkmaz Yiğit ile söyleşiye gittiğimde, masanın üzerine işaretlenmiş kitaplar, notlar, soru kâğıtlarını

---

9 <http://www.columbia.edu/itc/journalism/isaacs/edit/MencherIntv1.html> (Erişim tarihi: 23/05/2020)

yardımda gözlerinin fal taşı gibi açıldığını anımsıyorum. “Ne oluyor Faruk kardeş” diye sorduğunda hazırlığımı gösterme nûmaramın başarıya ulaştığına emin olmuştum. Böylece “Medya Baronu” ve “Muhabir” arasında denkliği sağlamıştık.

1. Soru hazırlığı- Söyleşi hazırlığının en önemli bölümü soruların hazırlanmasıdır. Sorulabileceğinden fazla soru hazırlamak söyleşi sırasında yanıtlara göre manevra olanağı sağlar; söyleşinin uzaması halinde sıkışmayı da önler. Soruların temel hedefini oluşturmak ve vurucu (kilit) soruları doğru zamanda yöneltebilmek için bir tür “saldırı planı” yapmak söyleşi sırasında inisiyatif kaçırılmamak için elzendir.

Vurucu soruların doğru zamanı politikacı ya da sanatçı olması gibi kişilik özelliklerine göre değişir. Politikacılara gardlarını düşürdükleri finalde sormak gerekirken, sanatçılarda daha duygusal bir anı beklemekte yarar olabilir.

2. Kurallarda anlaşma- Gazeteci ile konuşacağı kişi arasında kurallar önceden belirlenmelidir. Gazeteci söyleşinin amacını ve izleyeceği yöntemi, söyleşinin çerçevesini açıkça söyler, söyleşi yapacak kişi de sınırlarını ve kayıt dışı tutulacak konuları belirtir; önceden anlaşma sağlanır. Gazeteci bu anlaşmaya uymak zorundadır.

2009 yılında Başbakanlık Başmûşaviri konumunda olan Nabi Avcı ile söyleşi konusunda anlaşmıştık. Fakat söyleşi metnini önceden görme koşulunu öne sürdü. Ham metni görebileceği yanıtını verdim ama deşifre metinde istediği değişikliği yapabilme hakkı istedi. Bu isteğini kabul etsem, söyleşi onun tanıtım metnine dönecekti; kabul etmedim. Söyleşi iptal oldu. Bir gazeteci olarak başka türlü davranamazdım.

3. Mekân seçimi- Söyleşinin yapılacağı yer seçimi de önemlidir. Gazeteci Sarah Stuterville, söyleşilerde konuyla ilgili bir yer seçilmesini” öneriyor; “insanların tanıdık yerlerde daha açık davrandıklarını” söylüyor.¹⁰ Bu doğru bir öneri. Yabancı ve sıkışık ortamlar yerine sakin, odaklanmayı engellemeyecek ve bildik mekânlar tercih edilmelidir. Muhatabın mekânına da gidile-

---

¹⁰ <https://matadornetwork.com/bnt/13-simple-journalist-techniques-for-effective-interviews/> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

bilir, ancak bu o kişinin kontrolü eline aldığı için rahat olmasını sağlasa da gazeteci açısından deplasmanda oynamak gibidir.

4. Zamanın belirlenmesi- Mekân seçimi kadar zamanın belirlenmesi de önemlidir. Dar zamanda, çok erken ya da çok geç saatlerde konuşmak söyleşinin amacına ulaşmasını engeller, söyleşiyi yüzeyselleştirir. O nedenle söyleşi için zaman seçimi konuşulacak kişiye bırakılmamalıdır. Uygun zaman önceden belirlenip ısrar edilmelidir. Zaman belirlenirken söyleşinin yayın zamanı ve yayın hazırlıkları için gereken süre de göz önünde tutulmalıdır.

5. Cihazları ve notları kontrol- Söyleşi için yola çıkmadan önce ses ve görüntü kayıt cihazlarının mutlaka kontrol edilmesi, notlar ve soruların tablet veya dizüstü bilgisayarda bulunmasıyla yetinmeyip kâğıda da çıkarılması gerekir. Zira söyleşi sırasında ortaya çıkacak en küçük bir teknik aksaklık, gazetecinin oyun planını bozabilir; ses kayıt cihazlarının çalışmaması bütün emekleri boşa çıkarabilir. “Ses kayıt cihazları” diyorum, çünkü bir gazeteci için tek kayıt cihazı kullanmak intihardır; sürekli yedekli çalışmakta yarar vardır. Tedbir her zaman iyidir.

Söyleşide Saçma Soru Olmaz

Yazar Elias Canetti, soru sormayı “iktidar aracı” olarak tanımlar. (Canetti, 2014: 287). Gazeteci, soru soran kişi olarak söyleşi sırasında iktidarın kendisinde olduğunu unutmamalıdır.

Eşit düzlemde oturulmalı- Gazetecinin iktidarı konuştuğu kişiye bırakmamasının ilk adımı, söyleşideki oturma düzenidir. Karşısındaki kişi kim olursa olsun, ister cumhurbaşkanı isterse ünlü bir sanatçı, söyleşi sırasında eşit düzlemde oturmalıdır. Konuşulan (ya da demeye alınan) kişinin farklı yerde oturması baştan gazeteci üzerinde üstünlük kurmaya çalıştığı anlamına gelir.

İyi dinlemeli- *Watergate* skandalını ortaya çıkaran gazetecilerden Bob Woodward, “Büyük gazeteciler harika dinleyicilerdir” diyor.¹¹ Yazar Mustafa Ekmekçi de “İyi gazeteci dinler, kötü

---

11 <http://www.columbia.edu/itc/journalism/isaacs/edit/MencherIntv1.html> (Erişim tarihi: 23/05/2020)

gazeteci konuşur” derdi. Öyledir de. Gazeteci, bilgisini göstermeye çalışmak yerine ne kadar iyi dinlerse haberi yakalamakta, söyleşiye yönlendirmekte o kadar başarılı olur. Hatta dinlemekle yetinmeyip muhatabının mimiklerini ve vücut hareketlerini de izlemesi gerekir.

Empati kurulmalı- Gazetecinin oyun planı, konuştuğu kişiyle empati kurmasını engellememelidir. Aksine araştırmaya başladığı andan, söyleşinin sonuna kadar empati kurmaya dikkat etmelidir. Empati karşısındaki kişiyi anlamaya yaradığı gibi, yanıtlarını çözümlenmeye ve gizlediklerini fark etmeye, söyleşinin gidişatını belirlemesini engellemeye de fayda sağlar.

Gazeteci utanmamalı- Ece Temelkuran, “Utanmayacaksınız” diyor, “Hakikaten ta içinden bir soru geliyorsa, o soru doğru sorudur; soracaksınız” diye de ekliyor. (Girgin, 2007: 36; Temelkuran, Milliyet, 31 Ekim 2003.) Çok haklı. Gazeteci aklına gelen her soruyu sorabilmelidir. Unutmamalıdır ki, saçma soru yoktur, sorulmamış soru vardır.

Yalıtılmış sorular- Elias Canetti, “Soru sormanın nihai amacı tetkik etmektir. Sorular cevaplanmak içindir, cevaplanmayanlar havaya atılan oklar gibidir. En zararsız sorular yalıtılmış kalan ve başka sorulara yol açmayanlardır” diyor (Canetti, 2014: 288).

Gazeteci, söyleşide bilgi almayı, bir kişinin farklı yanlarını ortaya koymayı ya da örtülü bir gerçeği itiraf ettirmeyi hedefleyebilir. Bu hedefini gerçekleştirebilmek için doğru sorulara, kaynağını ürkütmemeye, onun rahatlıkla açılmasını sağlamaya ihtiyacı vardır. O nedenle çoğu gazetecinin tercih ettiği gibi söyleşiye başlarken o kişinin son günlerdeki etkinlikleri gibi yanıt önemsiz olan “yalıtılmış” sorular yöneltebilir. Bu tür sorular, o kişiyle ilgili gizliliği olmayan kişisel bilgiyi doğrulamak için de sorulabilir. Bu tür sorular net, yanıtı belli sorulardır.

Açık uçlu sorular- Açık uçlu sorular, net bir cevap gerektirmez. “...konusunda ne düşünüyorsunuz?” ya da “Maçı kazandınız, ne hissediyorsunuz” gibi açık uçlu sorular, yanıtı tamamen muhatabına bırakan, gazetecinin inisiyatif almaktan kaçındığı, özel bir yanıt almayı hedeflemediği sorulardır.

Açık uçlu sorular, söyleşilerin başında kaynağı germemek amacıyla yöneltiler, yerine göre kullanılabilir ama tamamen bu sorularla devam edildiğinde gazetecinin yeterince hazırlanmadığını ve konuyu bilmediğini ortaya koyar. Siyasi kişilikleri üzmemek istemeyen ya da kendisini ona yakın hissedenden gazetecilerin de başvurduğu soru tarzı budur. Bu soruları alan siyasetçiler, soruları istedikleri gibi çevirir, uzun uzun konuşur, sorulmasını istemedikleri soruya zaman kalmamasını sağlarlar.

Kapalı uçlu sorular- Bu tür sorular ise açık uçlu soruların tersine doğrudan bir yanıt hedefler. Çoğunlukla da yanıt, kısa ve nettir; muhatabına kaçacak yer bırakmaz. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'ya "Maskelerin fiyatı ne zaman açıklanacak?" diye sorulmuş, o da "En geç Cuma günü açıklanacak" yanıtı vermiştir.

Ama kapalı uçlu soruların karmaşık olmaması, doğru sözcüklerin özenle seçilmesi şarttır. Örneğin 1960'larda Kıbrıs sorununu görüşmek üzere Londra'ya giden dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e dönüşte bir gazeteci "Efendim, neden İngiliz Dışişleri Bakanı'nın elini sıktınız?" diye sormuş, o da "Neresini sıkacaktım kardeşim" yanıtını vermiştir. Oysa alınmak istenen yanıt İngiltere ile anlaşma sağlanamamış olmasıdır.

Ekonominin kötü olduğu yıllarda da bir gazeteci Demirel'e "Türkiye'nin durumunu tek kelimeyle özetler misiniz" diye sorar. Demirel, "İyi" yanıtını verir. Biraz durduktan sonra ekler; "Ama iki kelimeyle özetlememi isterseniz iyi değil" der.

Zor sorular- Gazeteci, söyleşi sırasında muhatabıyla tartışmaktan, gerginlik yaratmaktan kaçınır. Çünkü gergin ortam muhatabını konuşmaya ve bilgi vermeye değil kapanmaya iter. O nedenle gazetecilerin çoğu "zor sorular" denilen muhatabını zorlayan, açığını arayan, kendisiyle yüzleşmesini sağlayan sorular sorar ama sert tartışmalara girmekten kaçınırlar.

Bu tür sorularla başarıya ulaşan az sayıdaki gazeteciler arasında en ünlüsü Oriana Fallaci'dir. Humeyni, Henry Kissinger, Yaser Arafat, Kral Hüseyin ve İndra Gandhi gibi liderlere kimse sormaya cesaret edemediği soruları sormuş, söyleşileri bütün dünyada yankılanmıştır.

Eski ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a da Vietnam Savaşı'nın "nafile bir savaş" olduğunu kabul ettirmiştir. 1981'de yaptığı söyleşi sırasında İran'ın dini lideri Humeyni'ye sorularıyla "İslami kıyafetleri sevmiyorsanız giymek zorunda değilsiniz" dedirtmiş, bunun üzerine "İmam, çok nazıksınız. Madem öyle dediniz, bu saçma, Orta Çağ'dan kalma bez parçasından hemen kurtulacağım" diyerek başörtüsünü çıkarmıştır.

Netleştirme soruları- Söyleşi sırasında muhatap bazen soruya üstü kapalı, karmaşık yanıt verir; bazen de yanıt vermeden geçiştirmeye çalışır. Gazetecinin yanıt alamadığı soruyu iyi takip edip, uygun olan ilk fırsatta yeniden sorması, üzerine gitmesi gerekir. Yanıt verilmeyen soruları fark etmemek ya da görmezden gelmek gazetecinin söyleşi yaptığı kişiyi sıkıştırmaması anlamına gelir ki, çoğu zaman asıl çarpıcı haber oradadır.

Üstü kapalı ya da karmaşık yanıt alındığında hemen anlaşmadığını belirtmek, yanıtın biraz daha açıklanmasını istemek gazeteciyi yazım aşamasında hata yapmaktan korur. Gazeteci "Anlamadım" demekten çekinmemeli, "Ne demek istediniz?" ya da "Bu sözlerinizle kimi kastediyorsunuz?" gibi netleştirme soruları sormalıdır.

Vurucu sorular ve önemsiz sorular- Her söyleşide gazetecinin yanıtını mutlaka almak istediği ve söyleşinin asıl amacını oluşturan sorular vardır, bunlara "kilit sorular" ya da gazeteci diliyle "vurucu sorular" denir. Gazeteci söyleşi boyunca bu soruları sorabilmek için kendince manevralar yapar.

Bazı gazeteciler, vurucu soruya geçmeden önce arada çok basit, yanıtını kayda bile geçmediği "önemsiz sorular" da sorabilirler. Bu tip sorular, daha önceki sorularla sıkıştırılmış olan ya da huzursuzlanan muhatabın yeniden konuya dönmesini sağlayabilir. Önemsiz sorular, vurucu (kilit) soruların kolaylaştırıcısıdır. Muhatabı konuşmaya da teşvik eder.

Tuzak sorular- Muhatabını zor duruma düşürmeyi amaçlayan, bir bilgiyi dolaylı biçimde itiraf ettirmeye zorlayan ya da başka soruların öncülü durumundaki sorulara "tuzak sorular" denir. Gazetecinin konuştuğu kişiyi istediği yöne doğru sürüklemek üzere yönelttiği bu tür sorular, birikim ve zekâ gerektirir.

Eğer doğru biçimde formüle edilmeden sorulursa bütün söyleşiyi dinamitleyebilir.

Yanlış ve yanıltıcı yanıtlar- Sorular yöneltilen kişi, yanlış ve yanıltıcı yanıtlar veriyorsa gazeteci bunu kabul etmek zorunda değildir. Yalanı ve yanlışını yakalamak için gazetecinin iyi hazırlanmış, yeterli araştırmayı yapmış olması gerekir. Tartışmaya girmeden, kibarca verdiği bilginin yanlış olduğu söylenebilir. Doğru bilgiler vermesi için yeni sorularla yönlendirilebilir. Aksi halde gazeteci bir yalana alet olmuş, okuyucuya yanlış bilgi vermiş olur.

Sessizliklere katlanılmalı- Sadece sorular değil, yanıtı beklemek, gelen karşılığı ışık hızıyla değerlendirip sorulara yön vermek de söyleşinin başarısını etkiler. O nedenle muhabibine yeterli zamanı vermek, arada sessizlik olsa da sükûnetle beklemek gerekir.¹² Bu tür sessizlikleri MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ve eski başbakanlardan Mesut Yılmaz ile söyleşilerim sırasında yaşamıştım. Sorular arasındaki uzun boşluklar çok sıkıcıydı ama devam edebilmek için katlanmam gerekiyordu. Yanıtı kafalarında tartıp biçip öyle konuşuyorlardı. Bekleme sürelerinin bir yararı da bir sonraki adımımı planlayabilmek için yeterli vaktim olmasıydı.

Yalan söylememeli- Gazeteci, söyleşi sırasında asla yalana başvurmamalı, muhabibini kandırmaya çalışmamalıdır. Yalanla elde edilecek bilgiler yayında kullanılamaz. Dahası yalan söyleyen ya da gerçeği çarpıtan gazeteci bu meslekte uzun ömürlü olamaz.

Sonuç olarak:

Söyleşi ve Röportajda Yazım Aşaması

Söyleşiler ve röportajların yazımı sırasında temel bir ilke vardır; gerçeğe sadakat. Söyleşi yapan gazeteci, kendi sorularını ve konuştuğu kişinin söylediklerini deforme etmemeli, çarpıtılmamalı, sözleri farklı bağlamlarda kullanmamalıdır.

---

¹² <https://matadornetwork.com/bnt/13-simple-journalist-techniques-for-effective-interviews/> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

Elbette bir söyleşi yayına hazırlanırken kısaltılır, kimi bölümler özetlenir. Gazeteci Nuriye Akman, söyleşi metninin düzenlenmesini “çapakları alınmış, tekrarları ayıklanmış, filtre edilmiş, rafine bir metin oluşturma çilesi” olarak anlatıyor (Akman, 1999: 9). Gerçekten de “rafine metin” oluşturma uğraşısı büyük dikkat ister. Anlam değişikliklerine yol açmamak, anlatıların eksik kalmamasına ve söylemin bozulmamasına özen göstermek gerekir.

Söyleşilerin deşifre metni, konuşulan kişiye gönderilip kontrol etmesine izin verilebilir. Benim de problem yaratmayacağına inandığım kişilere ham metni gönderip, özellikle maddi hata ve eksik deşifre olup olmadığına bakmasını istediğim olmuştur. Bu yöntem gazeteciyi yanlış yapmaktan korur, ama metin üzerinde içerik değişikliğine izin verilmemesi temel koşuldur.

Metnin yayına hazırlanmış son halini, sunuş yazısını ve başlıkları muhatabına göstermemek gerekir. Çünkü bu artık yayımlama biçimi için onay istemek anlamına gelir.

Röportajları yazarken de gerçeği bozmamak ve gerçeğe bağlı kalmak zorunludur. Röportaj yazan gazeteci, yazdığının senaryo, roman ya da öykü olmadığını unutmamalıdır. Yazım yeteneğini akıcı, rahat okunan, aynı zamanda edebi bir tat veren bir metin oluşturmakta kullanmalıdır.

Röportaj geleneğini akademide yaşatmaya çalışan öğretim üyesi Kayıhan Güven, röportaj yazmanın aktüel haber ya da bülten yazmaktan farkını anlatırken, giriş bölümü yazımı konusunda örnekler veriyor:

Röportaj konusunda Alman kitaplarına baktığımızda derslerde ‘Röportaj yazısına nasıl girilir’ anlatıyorlar. Bir, “sahneyle gir” diyor. “Tren biraz sonra kalkacak. Koşuşturmalar almış başını gitmiş. Tren sesleri duyulmakta. Koşuşturmalar dinmiyor. Sonra hareket memuru bağıırıyor, çağırıyor. Artık binin treni hareket ettiriyorum.”

Sonra yazıda konuşan insanlardan birinden bir alıntı yap. “Biraz sonra Münih’e gideceğiz. Ben Yozgat’ın Alaçatı Köyü’nden geliyorum. Bir maceraya girdik biz. Bakalım nasıl olacak? Hepimiz trende yer bulabildiğimiz kadar girdik.”

Sonra kontrast bir giriş: “Bir tarafta süslü kadınlar, bir tarafta köylü kadınlar. Koşuşturup duruyorlar. Tren yolcuları bunlar. Parfüm kokusu ile tezek kokusu birbirine karışmış.” Kitap bunları söylüyor. Böyle böyle gir. Bunları arayın, bunları yazınıza koyun.¹³

Kayıhan Güven’in vurguladığı gibi, röportaj yazarı okuyucuyu yakalayabilmek için giriş bölümüne özen göstermeli, yazım yeteneğini ve yaratıcılığını ilk cümleden itibaren konuşturmalıdır. Bir de röportajın okuyanda kalıcı iz bırakabilmesi, tortusunun hemen silinip gitmemesi için final bölümünün çarpıcı olması elzemdir. Final cümleleri, okuyanda yarım kalmış film tadı bırakmamalıdır.

Röportaj yazarları, sadece seçtikleri röportaj konularıyla değil, yazım üslupları ve anlatım tarzları ile de birbirlerinden ayrılır. Fotoğraflı röportaj ustası Fikret Otyam, “Foto röportajlar, Anadolu röportajları ilk Dünya’da çıktı. Röportaj tekniğini kendim geliştirdim. Övünmek değil, bir üslup tutturdum” derdi.¹⁴ Basit, dolaysız cümlelerle kurduğu yalın anlatım tekniğini de ünlü öykücü Sait Faik’e borçlu olduğunu söylledi:

Beyoğlu’nda Baküs meyhanesi vardı. Bir arkadaşım ile oturuyorduk. Aksaray’da kalan ve özlemi içimi yakan köpeğim Tek’i anlattım ve gazeteden öykümü okudum ona. Pardösülü, mavi gözlü bir adam da bizi dinliyordu. Öyküm biter bitmez adam haykırmaya başladı: “Ulan anlattığın gibi yazsana”. Sivil polis zannettiğim adam meğer köpek sevdalısı da olan Sait Faik’miş. Ondan aldığım ilk ders bu oldu ve her zaman anlattığım gibi yazmaya özen gösterdim.¹⁵

Aslında büyük röportaj yazarlarının ortak özelliği, yaratıcılıkları ve kendilerine özgü üsluplarının olmasıdır. Sıradanlaşmak yerine farklı olmayı yeğlemişlerdir. Sade sözcüklerle basit

---

13 <https://journo.com.tr/roportaj-yavas-gazetecilik> (Erişim tarihi: 01/06/2020)

14 Faruk Bildirici’nin Fikret Otyam ile yaptığı söyleşinin ham halinden alındı. Bu söyleşinin kısa versiyonu, 30 Mayıs 2010’da Hürriyet’te yayımlanmıştı. <https://farukbildirici.com/blog/detay/FIKRET-OTYAM> (Erişim tarihi: 26/05/2020)

15 <https://ardasanatgalerisi.com/exhibition/fikret-otyam-12-nisan-30-nisan-2018/> (Erişim tarihi: 23/05/2020)

görünen bir anlatım örgüsü içinde muhteşem bir evren oluştururlar röportajlarında. Tanıklıklarını yalın bir dille anlatarak ulaşımlardır okurlarına.

Röportaj yazmak isteyen her gazeteci de bu yolu izlemelidir. Özgün bir üslup, yaldızsız bir anlatım. Zira röportaj, görünen gerçeğe değil hakikate ve “yaşamın özüne varma” çabasıdır.

Başkalarının gittiği yollardan gidenler izleri takip eder, yeni ve gidilmemiş yolları seçenler ise iz bırakır.

Kaynakça

- Akman, N. (1999), *Mebus Burcu*, Dünya.
- Canetti, E. (2014). *Kitle ve İktidar*, G. Aygen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Engin, A. (2018) *Edebiyatın Kapı Komşusu Röportaj: Homeros'un Rüyası*. İstanbul: Babil.
- Girgin, A. (2007) *Söyleşi mi, Röportaj mı?* İstanbul: Der.
- Güven, K. (2017) *Röportaj: Hayatın Özüne Bir Yolculuktur*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, E. (2007), *Yazımsal Türler*. 6. Basım, Ankara: Bilgi.
- Yıldız, B. (2012), *Röportajlar: Yargulayan Zaman İçinde*. İstanbul: Everest.
- Kemal, Y. (2011). *Röportaj Yazarlığında 60 Yıl*. İstanbul: YKY.
- Milliyet Sanat Dergisi*, 29 Ağustos 1975, Sayı 147.

İnternet Kaynakları

- Arda Sanat Galerisi web sitesi, Fikret Otyam anlatıyor, Erişim tarihi; 23/05/2020, <https://ardasanatgalerisi.com/exhibition/fikret-otyam-12-nisan-30-nisan-2018/>
- Bianet web sayfası, Ümit Bektaş: Savaş medya muhabir, 11 Ocak 2014 tarihli yazı, <http://bianet.org/biamag/medya/152732-savas-medya-muhabir>
- Columbia Üniversitesi web sayfası, Erişim tarihi: 23/05/2020, <http://www.columbia.edu/itc/journalism/isaacs/edit/MencherIntv1.html>
- İslam Ansiklopedisi web sayfası, 2020, Erişim tarihi 23/05/2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-rasim>)
- Journo web sayfası, Yağmur Kaya, Röportaj sanatı ve yavaş gazetecilik, Erişim tarihi: 01/06/2020, <https://journos.com.tr/roportaj-yavas-gazetecilik>
- Matador Network Web sayfası, Sarah Stuteville, 13 simple journalist techniques for effective interviews, Erişim tarihi: 19/07/2020, <https://matadornetwork.com/bnt/13-simple-journalist-techniques-for-effective-interviews/>

Röportaj Atölyesi web sayfası, Rağıp Duran, Savaş şiddet gazetecilik, Erişim tarihi: 19/07/2020, <http://roportajatolyesi.blogspot.com/2013/09/savas-siddet-ve-gazetecilik.html>

Radikal gazetesi web sayfası, Murat Batmankaya, Geçmiş zaman tesellileri, Erişim tarihi: 19/07/2020, <http://www.radikal.com.tr/kitap/gecmis-zaman-tesellileri-854200/>

Sabah gazetesi web sayfası, Damla Kayayerli, Sahi neydi röportaj, Erişim tarihi: 19/07/2020, <https://www.sabah.com.tr/pazar/2013/03/03/sahi-neydi-roportaj>

Türk Dil Kurumu web sayfası, Erişim tarihi: 20/05/2020, <https://sozluk.gov.tr/>

Foto muhabiri web sayfası, Erişim tarihi: 19/07/2020, <http://www.fotomuhabiri.com/?p=5202>

Yayın Teknikleri

Duygu Demirdağ¹

Giriş

Televizyon, halen Türkiye’de nüfusun büyük kısmının habere ulaşmada tercih ettiği birinci kaynaktır. Sivil toplum örgütleri saha çalışmalarını daha geniş bir kitleye duyurabilmek adına televizyon yayınlarını etkili bir mecra olarak görmektedir. Bunun yanı sıra sosyal medya platformlarının yaygınlığı, tıpkı kurum ve tüzel kişilikler gibi, sivil toplum örgütlerine de kendi yayın organlarını oluşturma imkânı sağlamıştır. Sivil toplum örgütlerinin yürüttüğü yayıncılık süreçlerindeki temel eksikliğın, haber mecralarıyla iletişim kurulması ve yayın süreçlerine katılırken kullanılacak teknikler olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu yüzden, yayın tekniklerine dair hazırlanan içeriklerde, sivil toplum örgütü temsilcilerini hem mikrofonu tutan muhabir ve spiker görevinde hem de sorulan sorulara yanıt veren, bilgisine başvuru uzmanlar olarak kabul etmek, sahadaki üretimin sürekliliği ve çok yönlülüğü bakımından önemlidir.

Bu yazıda televizyon yayıncılığının uygulama alanları altı farklı başlık altında incelenecektir. Bu başlıkların ilki olan, *Haber Merkezinin İşleyişi* bölümünde, 24 saat haber üretimine devam eden bir haber merkezinin çalışma sistemi anlatılacak, ana akım kanallar ve haber kanalları arasındaki temel yayıncılık farkları

1 Gazeteci, haber sunucusu.

ve özellikleri ele alınacaktır. *Televizyon Yayıncılığında Haber Formatları* ve *Yayın Formatları* başlıklarında, özellikle kendi yayın mecralarını oluşturmak isteyen sivil toplum örgütleri için, televizyondan sosyal medya mecralarına adapte edilebilecek modellerin anlatılması hedeflenmiştir. *Sahada Habercilik* bölümünde, televizyon yayıncılığının temel noktası kabul edilen muhabirlik mesleğine dair genel bir fotoğraf sunulmakta ve sahadan yapılan yayınlarda dikkat edilmesi gereken noktalar özetlenmektedir. *Stüdyoda Habercilik* başlığı, canlı yayın trafiğini, hem yayını yürüten spiker hem de yayına katılan uzman konukların bakış açısıyla incelemekte ve sivil toplum örgütü temsilcileri için canlı yayın deneyimini daha kolay hale getirebilecek öneriler sunmaktadır. Uygulama alanlarının son maddesi olan *Bir Hikâye Anlatıcısı Gibi Düşünmek* bölümünde, sivil toplum örgütlerinin sahadaki çalışmalarının nasıl haber formuna getirilebileceği, istenen mesajın nasıl daha etkin biçimde verilebileceği örnekler ve hikâye yaratım şablonu üzerinden anlatılmaktadır.

Haber Merkezinin İşleyişi

STÖ'ler için haber akışının kesintisiz devam ettiği haber kanallarında seslerini duyurmak, ana akım kanallara nazaran hem daha kolay hem de daha etkilidir. Ana akım kanallarda günde bir saatlik ana haber kuşağı ve genelde iki saat süren sabah haberleri haricinde haber içerikli bülten ve programların olmaması, bu kuşaklar için seçilen haberleri daha sınırlı hale getirir. Oysa haber kanalları, içerik çeşitliliğine daha açık, süre ve canlı yayın imkânları bakımından da daha zengindir. Bir haber kanalının haber merkezinin çalışma prensipleri ana akım kanallardan farklıdır. Haber kanalları 24 saatlik canlı yayın akışını yürütür. Prime-time kuşağı yayınları ve haber programları için özel çalışan ekipler dışında, tüm gün, 4 sabit vardiyaya bölünür. Haber merkezi çalışma şemasında, tüm servislerin bağlı olduğu editör masası yayına verilecek her bilgi ve görüntünün son kontrolünden sorumludur. Editör masası, son dakika bilgileri, alt yazıların güncelliği, akıştaki değişiklikler dâhil olmak üzere anlık gelişmeleri takip eder ve ekrana taşır. Haber servisleri, editör masasıyla bağlantılı çalışır.

Servisler:

- Ankara Büro
- Yurt Haber
- Dış haber
- Ekonomi Servisi
- İstanbul/ İstihbarat Servisi
- Spor Servisi
- Writer Masası
- Kültür -Sanat Servisi gibi birimlere ayrılır.

Bu birimler, kendi alanlarına özel haber ve içerikleri sahadaki muhabirler aracılığıyla üretir, aynı zamanda ajanslardan gelen haberleri düzenleyerek, yayına hazır hale getirirler. Writer masası, sıcak gelişmelerin hızlıca yayına verilmesi için çalıştığı gibi, yazılı haberleri de televizyon formatına uygun hale getirmekle sorumludur. Tüm birimlerin hazırladığı haberler önce yazılı haldeyken editör onayından geçer, ardından kurgusu tamamlanan “paket haber”, yayına verilmeden önce yeniden kontrol edilir. Haber dilindeki bütünlüğü sağlamak adına bu kontrol kimi haber merkezlerinde tek editör sorumluluğunda olabileceği gibi, bazı durumlarda da servis şefleri tarafından yürütülür.

Televizyon Yayıncılığında Haber Formatları

VO/GRAF:

Görüntü üzerine okunan ses anlamına gelen “Voice Over” ve harita ya da grafik görüntüye referans veren “graphic” kelimelerinden oluşan VO/GRAF, haber kanallarında sıklıkla kullanılan bir formattır. Canlı yayın sırasında, ekrana verilen görüntü üzerine haber spikerinin seslendirdiği içeriklerden oluşur. Özellikle sıcak gelişmelerin aktarılması durumlarında, haberin montajlanmasına vakit olmadığında kullanılır. Haber konusu olan bölgeyle/şehirle/ülkeyle ilgili bilgi verilmek istendiğinde, son dakika bilgisi sayılabilecek bir yazılı açıklama aktarılacağı zaman, haber, kurgulanmak için yeterince detaya sahip olma-

diğında ana hatlarıyla aktarmak için kullanılır. VO/GRAF haber metinlerinin süresi mümkün olduğu kadar kısa olmalıdır.

Paket Haber:

Haber metninin seslendirilmesi, yapılan röportaj ve çekilen/ arşiv görüntülerin ayrıca eğer gerek varsa muhabir anonsunun da eklenmesiyle oluşturulan, süresi belli olan ve yayına hazır hale getirilen haber formatı ekranda en çok izlediğimiz yayın türüdür. Özel haberler, röportajlar, analiz haberleri gibi derinlemesine inceleme isteyen başlıklarda süre 3 dakikaya kadar uzayabilir. İdeal paket haber süresi 1.15-1.30 dakika arasındadır.

SOT Görüntü:

Ekranda sadece yapılan önemli bir açıklamanın kısa bölümünü ya da olayı izlediğimiz video görüntülerdir. Yayın öncesi üzerine ses okunmadığı gibi yayın sırasında spiker tarafından bir yorum ya da seslendirme de yapılmaz. Süresi 1 dakikadan daha uzun olan SOT görüntüler, paket haber haline getirilir. Bu formatı kullanmaktaki amaç, çarpıcı görüntü ya da sesi, olduğu haliyle izleyiciye aktarmaktır. Son dakika gelişmeleriyle ilgili görüntülü açıklamalar için yaygın olarak kullanılır.

KAM/SPK:

Haberin içeriğinin paylaşıldığı anons metnine verilen isimdir. Bu bölümden sonra paket haber, SOT ya da VO/GRAF görüntü ekrana gelir. KAM/SPK mutlaka kısa olmalıdır. Görüntülü haberin ilk cümleleri ya da muhabirin haber içindeki anonsu, spikerin anonsunda tekrar edilmemeli ve içeriğe dair özet bilgi verilmelidir.

Yayın Formatları

Haber Kuşakları:

Ana Haber, sabah haberleri, gün içi kuşaklar, ekonomi bültenleri, spor bültenleri gibi düzenli olarak tekrar edilen yayınlardır.

Haber kuşağına özel görsel ve işitsel yayın temaları (jenerik, grafik- animasyon seçimi, dekor) ve çekim planları belirlenir.

Haber merkezlerinde, her haber kuşağından sorumlu bir spiker, içeriği belirleyen bir editör, bazı durumlarda canlı yayını idare eden ikinci bir editör, reji ekibi bulunur. Haber spikeri ve editör, gün içinde ağırlıklı olarak sabah ve akşamüzeri yapılan haber toplantılarından gelen bilgiler ışığında akışı, seçilecek ve odaklanılacak haberleri, yayın türlerini belirlerler. Manşet konu olarak belirlenen konular genelde girişte verilen bir analiz haber, ardından konuk ya da muhabir bağlantılarıyla zenginleştirilir.

Canlı Yayın/Saha Bağlantıları:

Haber takibindeki muhabirlerin ya da konuyla ilgili sahada bulunan konukların yaptığı bağlantılardır. Konuya göre değişmekle birlikte, muhabir bazen yanındaki konuğuyla beraber yayını stüdyodan devralır ve yürütür. Konuğun stüdyo yerine haberin gerçekleştiği sahada olması durumunda, söyleşi canlı yayını idare eden spiker tarafından gerçekleştirilir.

Wall Anlatım:

Savaş, operasyon, doğal afet, salgın gibi durumlarda bölgeyi anlatan coğrafi, siyasi haritaların yansıtıldığı duvar genişliğindeki ekranların yardımıyla yapılan yayınlardır. Haber spikeri ve uzman konukların birlikte yürüttüğü yayınlarda, büyük resmi tahlil edebilmek ve sahadan gelebilecek görüntü eksikliğine karşı anlatımı görsel olarak zenginleştirmek adına bu yöntem seçilir. Araştırma, anket, seçim sonuçlarının analizi için de kullanılan bir anlatım biçimidir.

Prime-Time Haber Programları:

Saat 18:00-21:00 arasındaki yayınlara "prime-time" kuşağı olarak adlandırılır. Ağırlıklı sebebi televizyon kanallarının reklam ve sponsorluk gelirlerinin önemli bir bölümünü bu kuşaktan elde etmesidir. Ana Haber, günü özetleyen ve analiz eden haber programları bu kuşakta yer alır.

Tartışma Programları:

Haber kanalları özelinde saat 21:00 ve sonrasında devam eden programlar da "prime time" kuşağı olarak kabul edilmektedir.

Tartışma programları bu bölümün bel kemiğini oluşturur. Bir moderatör yönetiminde belirli konuların ele alındığı programlar, reyting ve reklam geliri beklentisinin yüksek olduğu saatlerdir.

Özel Haber Yayınları:

Kongreler, anma törenleri, bayramlar, yıldönümleri, yaklaşan ya da yaşanmakta olan ve toplumun büyük kısmını etkileyen kitlesel olayların incelenmesi için yapılan, uzun süreli kesintisiz yayınlardır. Son dakika yayınlarından farkları, yayının daha önceden editörler tarafından planlanmış olması ve akışın buna göre yönetilmesidir.

Sahada Habercilik

Muhabirler canlı yayın yaparken nelere dikkat eder?

NET OLUNMALI

Yayın yapan muhabir ve spiker tarafından bilinmesi gereken en temel kural; haberi ve hikâyeyi net bir dille anlatmaktır.

Örneğin;

Dezavantajlı kadınlar ile çalışan bir sivil toplum örgütü haberi, kadınların sürdürülebilir geçim kaynağına sahip olması, topluma entegrasyonu, sosyal ve kültürel dokuya bağlı kalınması gibi hedeflerin genel temalar olarak vurgulanması yerine, sivil toplum örgütünün odağında olan aynı kadınların, eğitim almayan, işsiz, çocuklarına baktığı için çalışamayan, şiddet gördüğü evlerde yaşamaya devam eden, altı aylık yasal devlet korumasından sonra güvensiz koşullarda kalan insanlar olduğu anlatılmalıdır. Verilmek istenen mesaj, kavramlardan ziyade durumu açıkça ortaya koyan ifadeler yoluyla aktarılmalıdır.

VERİ KULLANILMALI

Haberi yapan muhabir ya da kaynak konumundaki STÖ temsilcisi için elindeki bilgiyi görsel ve yazılı veri haline getirmek konuyu detaylı işlemek bakımından önemlidir. Haber konusu, akademik çalışmalar ve araştırma yöntemleriyle veri haline getirilemediyse, STÖ'nün elindeki saha çalışmaları üzerinden de

küçük ölçekte fotoğraflanabilir. “Fatih’te yaşayan Suriyeli mültecilerin yüzde 80’i kaçak işlerde çalışıyor.” gibi bir örnek, bu alanda çalışanlar için son derece sıradan görünse de izleyici, miktar ve oranlar üzerinden ilerleyen anlatımları daha iyi hatırlamakta ve içselleştirmektedir.

SÖZ VERİLMELİ

Haberi yayına hazırlayan muhabir ya da canlı yayında işleyen spiker, o yayının sonunda izleyicinin elde edeceği bilgiyi yayının başında açıkça vurgulamalıdır.

“Bu yayının/söyleşinin sonunda mutlaka şu üç bilgiye sahip olacaksınız.”

“Sıcak gelişmeyle ilgili kesin olarak bildiğimiz şey ...’dır.”

“Bu süreçle ilgili mutlaka vurgulamamız gereken konu ...’dır.” gibi cümlelerle çoğaltılabilecek örnekler, öncelikle spekülâtif bilgilerle doğru haber arasına net bir mesafe koyar. Ayrıca izleyicinin takip ettiği ve bilgi kirliliğinin yoğun olduğu konularla ilgili belirgin bir tabloyu gözlemlemesine imkân verir. Yayın yasaklarının çok hızlı ve çok sık uygulandığı örneğin, saldırı, katliam haberlerinde, izleyiciye aktarılabilecek sınırları açıkça ifade etmek de yayıncının sorumluluğundadır.

KISA TUTULMALI

Röportajların kurgulanmasıyla oluşturulan paket haberlerin süresi son derece kısa olduğu ve aynı habere röportaj haricinde, haber metni, muhabir anonsu, grafik bilgiler de eklendiği için, haberdeki mesajın çok kısa halde verilmesi önemlidir.

EYLEM ÇAĞRISI YAPILMALI

Sivil Toplum Örgütlerine Yönelik Hak Temelli Gazetecilik Eğitimi’nin odağında bu pratiği hem haberciler hem de STÖ’ler için yaygınlaştırma amacı olduğu için, yayınların odağında da bu amaca yönelik adımlar var. Bunlardan biri, sivil toplumun sesini duyurmaya yarayacak bir eylem çağrısını yayının bütününe yaymaktır. Yayının sonunda izleyici, bahsi geçen haber hikâyesine nasıl dâhil olacağını ve hatta nasıl yardım edeceğini bilmelidir. Hikâyeye ilgili adım atma, yardım etme, farkındalık yaratma sürecine nasıl katılacağını ve haber kaynağına nasıl ula-

şacağını öğrenmelidir. Örneğin, haberin odağında bir sivil toplum örgütünün kampanyası ya da çağrısı varsa, STÖ'nün ismi ve ona ulaşılacak doğru kaynaklara atıf yapılmalıdır.

Stüdyoda Habercilik

YETKİN KONUKLAR ARAŞTIRIN

İyi bir yayının en önemli kısmı, hazırlık süresidir. Soruların doğru seçilmesi kadar, konunun alanında yeterli olması da önemlidir. Kendi mecraları için canlı yayın yapmayı hedefleyen sivil toplum örgütleri, belirli bir alanda sürekli aynı isimlere soru yönelmek yerine, araştırma sürecine devam eden, donanımlı farklı uzmanların bilgisine başvurarak fikir ve ifade çeşitliliği yaratabilir.

SOHBET EDİN-SORGUYA ÇEKMEYİN

Yayıncılığın temel hedefi, sorulan soruya yanıt almaktır. Davet ettiğimiz konuk, bizimle zıt görüşlere sahip olduğunda dahi amaç konuğu sorguya çekmek ya da azarlamak değil, kendi bakış açısını anlatmasına imkân vermek ve merak ettiğimiz, haber değeri taşıyan sorunun cevabını almaktır. Özellikle, Instagram, YouTube gibi sosyal medya mecraları üzerinden yapılacak sivil toplum örgütü yayınlarında, konukla sohbet edebilmek, röportajın ve yayının başarısı için önemlidir.

AYNI SORUYU, FARKLI ZAMANLARDA, FARKLI FORMLARDA SORUN

Herkesin cevaplamaktan hoşlanmayacağı sorular olabilir. Bu noktada, habercilerin çokça kullandığı bir yöntem, kilit derecede önemli soruya, olumsuz tepki gösterilmesi halinde, bir sonraki konuya geçmesi ve ardından yayının ilerleyen kısımlarında aynı soruyu farklı içeriklerle yeniden sorması şeklindedir. Genç işsizliği ile ilgili yapılan bir yayını ele alalım. Doğrudan sorduğumuz ilk soru, "Genç işsizliği oranlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?" şeklinde olsun. Yanıt olarak, bu sorunun gençler ve eğitim hayatlarıyla ilgili yapılan bir yayının konusu olmadığı cevabını aldığımızı varsayalım. Kaldığımız yerden röportaja devam edip, birkaç soru sonra, "Eğitimlerini tamamlayan gençler, iş bulma

yolunda nelerle karşılaşacak? Onlara tavsiyeleriniz ne olur? İşleri kolay mı?" gibi daha öznel bir bağlantı kurup devamında yine, istatistiklerle ilgili sorumuzu hatırlatabiliriz. Önemli olan röportaj içerik ve yönetimini konuğa bırakmadan, hazırlık aşamasında belirlediğimiz, haberin olmazsa olmazı kabul edilen sorulara yanıt alabilmektir.

KARŞI TARAFI DİNLEYİN

Yalnızca yayın yaparken değil, gündelik hayattan sosyal medyaya kadar en sık karşılaştığımız sorun; karşıımızdaki kişinin anlattıklarını dinlememektir. Bir canlı yayının yarattığı heyecan, panik, süreyi doğru kullanma ve söyleyeceklerini unutmama baskısı da eklendiğinde bu durum daha da belirgin hale gelir. Hâlbuki yayın öncesi ne kadar fazla hazırlanmış olursak olalım, iyi soru, tam da karşıımızdaki kişinin sözü bıraktığı yerden sorulur. Yayın öncesinde hiç aklımıza gelmeyen bir bakış açısıyla, konuşumuzu dinlerken karşılaşıyoruz. Bu konudaki en etkili öneri, ister soru soran ister yanıt veren olun, uzun metinler yazıp ezberlemek ve yayında okumak yerine, konuya dair en önemli bölümleri birkaç kelimeyle not alarak röportajı gerçekleştirmeniz şeklindedir. Mutlaka söylenmesi gereken birkaç maddeyi hatırlatan kelimeleri not aldıktan sonra yayının akışındaki besleyici olacak bilgilere ve yorumlara açık olunmalıdır.

YAYINI KİMİN YÖNETTİĞİNİ HATIRLAYIN

Profesyonellerin dahi karşılaşabildiği bir konu, yayının hâkimiyetinin dengesizliğidir. Bazen yayın tecrübesi, kıdemi, yaşı büyük olan konuklar, içeriği, süreyi kendi istedikleri gibi yönetme eğiliminde olabilirler. Yayın deneyimi fazla olmayan bir sivil toplum temsilcisiyseniz, bu durum karşıımızdaki uzman konuşun tek başına konuştuğu, bağlamından kopuk, sıkıcı ve bütünden ziyade konuşan kişiyi ilgilendiren bir sürece dönüşebilir. Yayın yönetimini yapan spiker / muhabir, belirli bir süre içinde, önemli olan tüm sorulara yanıt alabilmek için zaman zaman araya girmeli, gerektiği durumlarda konuşun sözünü kesmeli ve sorulan soruya yanıt verilmediyse, soruyu yeniden hatırlatmalı ve net sorular sormalıdır.

"BLOCKBUSTER" SORULARI İHMAL ETMEYİN

Her röportajın ve haberin mutlaka sorulması gereken, çok net ve manşeti belirleyen soruları vardır. "Blockbuster" olarak tanımlanan bu sorulara konukların; "Evet. Hayır. Katılıyorum." türünde ayrıntısız cevaplar vermemesi için sorunun, spikerin yorumunu içermemesi gerekir. Örneğin; "Yeni infaz yasasıyla birlikte çocuk tecavüzcülerinin dışarı çıkacak olması sizce de vahim değil mi?" yerine, "İnfaz tasarısı yasalışırsa, hapishane kapısından yaşadığımız mahalleye kimler gelebilir?" şeklinde cevabı karşı taraftan duymaya yönelik biçimlerde soru hazırlanmalıdır. Yayının ana fikrini ve haber değerini belirleyen sorular, genelde girişte konuğu söyleşiye hazırlayan birkaç sorunun ardından yöneltilir. Hangisinin, "esas soru" olduğuna karar vermek için spikerin kendisine, "Bu soru olmadan, röportaj tamamlanabilir mi?" diye sorması gerekir.

MUTLAKA SORULAN SORUYA CEVAP VERİN!

(CEVABIN NE OLDUĞUNU BİLMİYORSANIZ BİLE!)

Bir canlı yayına katılan konuk ve yorumcuların en sık düşükleri hata, sorulan soruya yanıt vermek yerine, yayın öncesi tasarladıkları akışa uygun cevaplar vermeleridir. Mutlaka verilmesi istenen bir mesaj olması halinde dahi, öncelikle yöneltilen soruyu yanıtlamak, gerekirse bu cevabı kısa tutarak, vurgulanması gereken konuya geçiş yapmak gerekir. Sorulan soruya yanıt vermemek, yayını idare eden kişi tarafından sözünüzün kesilmesine, akışın bozulmasına neden olabilir. Hem konukların hem de muhabirlerin hatırlaması gereken bir diğer temel kural, konu hakkında bilgimiz olmadığı zaman bunu açıkça söylemektir. Yayıncı sorumluluğu gereği, sorunun cevabını bilmiyorsak bile, izleyiciye bu konuda araştırma yapıp, yeniden bilgi verebileceğimizi söyleyebilir ve takip eden yayınlarda konuyu yeniden gündeme getirebiliriz.

BİLGİ VERİN, BAĞ KURUN, DUYGU YARATIN!

Başarılı bir yayının sonunda bu üç soruya olumlu yanıt verebilmek gerekir:

İzleyici bu yayının sonunda, öncesinde bilmediği gerçekleri öğrendi mi?

İzleyici, mücadele ve emek verilen konuyla ilgili bir bağ kurabildi mi?

Bu konuda duygu, yani farkındalık yaratılabildi mi?

Yayında bilgi verilip bağ kurulması, sürecin seyri açısından çok önemli olduğu gibi, hedeflenen kamuoyunu yaratma konusunda da değerli bir adımdır.

Bir Hikâye Anlatıcısı Gibi Düşünebilmek

HİKÂYENİN 9 SORUSU:

1: HER MECRA ULAŞILABİLİR Mİ?

2: NEDEN ÖNEMLİ?

3: KİMİNLE KONUŞUYORSUN?

4: MALZEME NE?

5: RİSK ALAN KİM?

6: SIRADAN BİR İNSANIN BAKIŞ AÇISIYLA GÖRÜLEBİLİR Mİ?

7: KÜÇÜK ÖLÇEKTE GÖRMEK MÜMKÜN MÜ?

8: DEVAMI VAR MI? FİKRİ TAKİP YAPILABİLİR Mİ?

9: ÇENGELİ NE?

HER MECRA ULAŞILABİLİR Mİ?

Sivil toplum örgütleriyle ilgili haberlerin ana akım mecralarda daha görünür hale gelmesinin yollarından biri, bu alanlarda çalışan gazetecilerle kurulacak iletişimin sürekli olmasıdır. Televizyonların haber merkezlerinde ağırlıklı olarak, çevre, adalet, sağlık, eğitim gibi başlıklarda çalışan muhabirler vardır. Kendi çalışma sahanızla ilgili konularda, haber merkezlerinin genel e-posta adreslerine basın bülteni göndermek yerine konuyla ilgili muhabirlere doğrudan ulaşmak, içeriği özetleyen bir mail atmak ve neden haberleştirilmesi gerektiğiyle ilgili başlıklarla desteklemek daha etkili olabilir.

Paket haberlerin büyük kısmında, haberi yapan muhabir ve kameramanın ismi yer almaktadır. Burada amaçlanan sürdürülebilir bir iletişim olmalıdır. O gün gerçekleşecek bir etkinlik du-

yurusunu paylaşmak yerine, uzun vadede gündem olacak konularla ilgili gazetecilerle iletişim halinde kalınmalıdır. Uluslararası yayın yapan medya kuruluşlarında yer alan “Gelecek Planlama Birimi”, sivil toplum bünyesinde de hayata geçirilebilir. Televizyon ve dijital mecralardaki planlama birimleri, yaklaşan toplumsal olaylar, beklenen doğa olayları gibi konularda önceden hazırlık yapar, konunun hangi yöntemlerle nasıl işleneceğini belirler, çoğu durumda bunu izleyicinin de katılabileceği bir proje haline getirir. Burada, medyanın yalnızca olanı takip eden değil, bir konuda kamuyla birlikte tavır alan rolünde olduğunu görürüz. CNN International, #CALLTOEARTH kampanyası gibi.²

Sivil toplum örgütlerinin bakış açısıyla gelecek planlama birimi kurmak, kendi çalışma alanlarıyla ilgili gazetecileri önceden bilgilendirmeyi ve izleyicinin katılımıyla gerçekleşecek toplum yararına bir eylem, proje için medyayı sürece dâhil etmek anlamına gelir. Çoğu zaman bu iletişim, gazeteciyi uzman olmadığı bir sahada besleyen bir süreç anlamına gelir. Haberin fikri takibinin yapılması konusunda kolaylık sağlar. Üç ay sonra gerçekleşecek bir projeye dair, haber yapılma beklentisi olmadan da bilgi notları paylaşmak, kentle ilgili başlayacak bir proje ya da kanunlaşması beklenen bir yasa teklifiyle ilgili varsa riskleri, tehlikeyi ve nelerin değişeceğini net bir çerçeve halinde anlatan bilgi notları göndermek bu mecraları STÖ'ler için ulaşılabilir kıldığı gibi, çalışmaların çok daha doğru aktarılmasını sağlar.

NEDEN ÖNEMLİ?

Haber olmasını istediğimiz konu, yayında anlatacağımız mesele, neden önemli? Neden haber ve gündem olmalı? Toplum yararı için çok değerli çalışmaları, genelde çok kısıtlı imkânlarla hayata geçiren sivil toplum örgütlerinin kendilerini anlatma konusundaki yetersizlikleri aslında bu değerli eylemlerin önemini net biçimde vurgulamamalarından ileri geliyor. Küçük bir yerleşim alanında, sadece küçük bir grubu ilgilendiriyor gibi görünen bir alanda çalışan STÖ'ler, aslında bireyden başlayarak toplum ve dünya için hizmet vermektedir. Örnek vermek gerekirse, arı

---

2 Bkz. <https://edition.cnn.com/interactive/call-to-earth/#/>
(Erişim Tarihi: 19.07.2020).

üreticilerinin ihtiyaç ve sorunları özelinde çalışan bir STÖ, halkın güvenli gıdaya ulaşma sorunundan, ekolojik sıkıntılara kadar bütünü ilgilendiren çok önemli konularda çalışmaktadır. Dolayısıyla, haberin ya da yayının önemini belirlerken, herkesin anlayacağı kadar basit, sade ifadeler seçmek ve anlatılan hikâyenin kimlerin hayatını etkilediğini açıkça belirlemek gerekmektedir.

KİMİNLE KONUŞUYORSUN?

STÖ'lerin ulaşmak istediği izleyici, pasif olarak tarif edilebilir. Çok ve sürekli uyaranlara maruz kalan seyirci, takipçi için içlerinden birine odaklanıp bu konuda eyleme geçmek kolay değildir. Bu sebeple, izleyici dinamiklerini iyi tahlil etmek önemlidir. İletişimi sürdürme yollarından ilki, izleyende duygu uyardır. Yapılan saha çalışmalarının izleyenin hayatında nasıl büyük bir etkisi olduğu, izleyeni neden ilgilendirmesi gerektiği vurgulanmalıdır. Anlatım dili, gün içinde yaşadığımız bir olayı, bir yakınımıza anlattığımız yalınlıkta olmalı, izleyiciyi habere dâhil etmek üzere samimi ve aslında son derece kişisel olabilecek bir üslup belirlenmelidir.

MALZEME NE?

Görsel uyaranların, işitsel uyaranlara göre insan zihninde 40,000 defa daha kolay işlendiği bilinmektedir. Televizyon yayıncılığı özelinde anlatılan hikâyeyi görmeye ihtiyaç duyarız.

Örneğin;

Diyarbakır'da görme engelli bireylerin günlük rutinlerini gerçekleştirirken yaşadıkları zorlukları anlatan bir haberi görselleştirmenin yolu o deneyime eşlik etmek olabilir.

Bir eğitim kurumunun rehber öğretmeni olan görme engelli bireyin, okula gitme yolculuğunu haberleştirmek için, kameraman ve muhabirin öğretmenin evinden onunla birlikte ayrılıp, merkezdeki eğitim kurumuna gidişine kadar takıldığı engelleri onunla birlikte deneyimlemeleri ya da sadece tanık olmaları, şehirlerin bu konudaki eksiklerini sıralayan bir anlatım yapmaktan çok daha etkilidir. İzleyiciyi görsel ve duygusal anlamda habere dâhil etme imkânı bulunabilir.

RİSK ALAN KİM?

Anlatacağımız hikâyede risk alan, bedel ödeyen, hayatı değişen kim/kimler? Bu hikâyede kahramanlar kim ve onların hikâyesini anlatmak neden önemli sorusuna haber çatısını kurmaya başlarken yanıt verilmelidir. İzleyicinin haberi, kavramlar üzerinden yorumlamak yerine yaşayanlarla bağ kurmasını sağlama-sı bakımından da etkilidir.

SIRADAN BİR İNSANIN BAKIŞ AÇISIYLA GÖRÜLEBİLİR Mİ?

Aslında yaşadığımız her olay, ekrana taşınan her haber bir yönüyle “sıradan” insanın hayatını olumlu ya da olumsuz etkiler, uzun veya kısa vadede şekillendirir. Kitlesele sonuçları olan bir haberi, bireyin bakış açısı üzerinden anlatmak, bütünüle ilişkiyi koparmadan farklı bakış açılarının varlığını hatırlamamızı sağlar. Yaklaşan seçimlerle ilgili kararsız seçmenin oranını anketler üzerinden haberleştirip yorumlamanın yanı sıra, kararsız seçmenlerin kimler olduğunu sormak, bakış açısını bireyselleştirmek adına etkili bir yoldur.

CNN Türk 2012 seçimlerine dair, “KARARSIZLAR” adlı bir proje yürütmüştür.³

Proje kapsamında, kendilerini kararsız olarak tanımlayan altı Amerikan vatandaşı, medeni halleri, en sevdikleri televizyon programları, akşam yemeği rutinleri gibi son derece kişisel kategorilerde sınıflandırılmıştır. Her katılımcıyla ilgili onu anlatan bir makale var. Proje, gerçek hayatla politikanın ne kadar bağdaştığını yahut bağdaşmadığını anlatma yolu olarak sıradan insanın bakış açısından yardım alıyor. Kararsız seçmeni, çok genel kategoriler üzerinden olsa da kimlikli hale getiriyor, politikanın onların hayat kaygıları ve değerlerine ne kadar cevap verdiği sorusunu hatırlatıyor. Bu örnekte görüldüğü gibi her haber, hepimiz üzerinden anlatılabilir ve akılda kalıcı bir hikâyeye haline getirilebilir.

---

3 Bkz. <https://edition.cnn.com/interactive/2012/10/politics/undecided.voters/> (Erişim Tarihi: 19.07.2020).

HİKÂYE KÜÇÜLTÜLEBİLİR Mİ?

Televizyon ve dijital yayıncılığın, aynı zamanda sosyal medyada paylaşılan haberlerin, daha çok izlenme ve beğenilmesi kaygısı, haberi hazırlayanlar için “en” beklentisi yarattı: “Son 70 yılın rekor sıcaklık seviyesi”, “En çok kadın cinayeti işlenen yıl”, “İklim değişikliğinde en kritik zirve”, “AİHM’e başvurularda en çok dosya”, vb.

Burada habercilerin düştüğü hata, bir olayın önemini belirleyen kriterin bu gibi çarpıcı rakam ve oranlar olduğunu düşünmektir. Sivil toplum örgütleri için de her araştırma bulgusunun, her çalışmanın bu gibi rekor sonuçlar doğurması beklenemez. Aksine bu gibi rekor ve “tık” avcılıkları, izleyici ve takipçiler tarafından zannedilenden daha kısa sürede kanıksanır ve tepkisizlik yaratır. Bu yüzden, STÖ’ler yürüttükleri çalışmalarını, daha küçük açılarla da etkili biçimde aktarabilirler.

Yunanistan ekonomik krizini anlattığımız, Temmuz 2010 tarihli “Komşu Krizde” haber dosyası, boyutları bakımından son derece büyük ve etkili olan mali ve toplumsal tabloyu, ayrı bölümler halinde ele almıştır.

Sintagma Meydanı’nda devam eden eylemler, sendika ve bakanlıkların açıklamaları, ekonomik reçetelerin uygulanabilirliği, kriz yüzünden toprak hatta ada satışının başlaması gibi başlıkların yanı sıra, Yunan halkının yeme, içme, eğlenme, çalışma, temel ihtiyaçlarını giderme bakımından yaşadığı dönüşümü, işinden sonra eylemlere katılan bir gencin değişen hayat şartları ve rutini de haberleştirilmiştir.

Farklı beş dosya haberin görüntülenme sayılarına bakıldığında, bir Yunan vatandaşının değişen hayatını işleyen daha öznel bir bakış açısını ortaya koyan haber, diğerlerine göre çok daha fazla ilgi çekmiştir.

DEVAMI VAR MI? FİKRİ TAKİP YAPILABİLİR Mİ?

Her haber ve yayın için sorulabilecek bu sorunun yanıtı; “evet”. STÖ temsilcilerinin kendi mecralarından yaptıkları ya da konuk oldukları tüm yayın ve haberlerin fikri takibi yapılabilir, derinleştirilebilir, öncesi ve sonrası araştırılabilir.

Fikri takip, hızla değişen gündem içinde üretim yapan haber-
cilerin de sıklıkla ihmal ettiği bir gazetecilik kuralıdır. 10 Ekim
2015'te meydana gelen Ankara Gar Katliamı, Türkiye Cumhuri-
yeti tarihinin en ölümcül bombalı saldırısı olarak tarihe geçmiş-
tir. 109 insanımızı kaybettiğimiz, 500'den fazla insanın yaralan-
dığı saldırının sembol fotoğraflarından biri, saldırıda kaybettiği
çocuğunun cansız bedenine bakarken, patlamanın şokunu atlata-
maya çalışan eşine sarılan İzzettin Çevik'in fotoğrafıdır. Saldırı
sonrası isimleri öğrenilen ve hayat hikâyeleri günlerce anlatılan,
haberleştirilen saldırı kurbanlarına dair o tarihten sonra tam 4 yıl
boyunca hiçbir haber yapılmamıştır. Ekim, 2019 tarihinde, DW
Türkçe servisi katliamın tanıklarıyla konuşmuş ve Hatice-İzzet-
tin Çevik çiftiyle hayatlarının nasıl değiştiğine dair bir röportaj
yapılmıştır.⁴

Aynı yılın Kasım ayında, o tarihte Suruç Belediye Başkanı
olan Hatice Çevik'in tutuklanması haberi de ağırlıklı olarak yer-
rel medyada paylaşılan bir haber olmuştur. Ana akım televizyon
kanallarında, katliama dair devam eden yargı süreci haricinde
haber yapılmamış, toplumu derinden sarsan böylesi vahim ve
büyük bir olayda dahi, haberin derinleştirilmesi gerekliliği eksik
bırakılmıştır.

Aslında her haber, fikri takip yoluyla zenginleştirilebilir ve
STÖ'ler için yaratılmak istenen kamu duyarlılığına katkı sağla-
yabilir. Yerel bir gazetede kısa bir haber olarak karşımıza çıkan
Zelal Barakazi'nin hikâyesi bir fikri takip örneği olabilir. Zelal,
Bingöl'de yaşayan ve o tarihte 13 yaşında olan bir öğrenciydi,
büyüyünce astronot olmak istiyor, çevresinden "Astronot olman
zor ama belki doktor, mühendis olabilirsin." yorumlarını duy-
dukça üzülüyordu. En büyük hayali bir astronotla sohbet ede-
bilmektir. Bunun için NASA'da görevli Türk astrofizikçilere bir
mektup göndermiş ve mektubuna yanıt almıştı. NASA'dan, Ze-
lal'e verilen yanıtı Twitter'dan paylaşan bir bilim insanı sayesinde
haberleştiğimiz konuyu ekranda işlemeye karar verdik.
Nisan 2016'da, Prime Time kuşağı için hazırladığımız İnsanlık

---

4 <https://www.youtube.com/watch?v=dmeF06xe204>. (Erişim tarihi: 19.07.2020)

Hali programında Zelal'i konuk ettik.⁵ İlk röportaj kendisi ve hayalleri hakkındaydı. Yayın sonunda, kendisini bir astrofizikçi ve astronotla buluşturacağımız konusunda söz verdik. Devam eden yazışmaların sonunda, en genç Türk astronot unvanına sahip Halil Kayıkçı ve astrofizikçi Dr. Selçuk Topal ile Zelal'in sohbet ettiği bir yayın gerçekleştirdik.⁶

Zelal Barakazi haberi, hayallerinin peşinden giden bir gencin başkalarına örnek olması bakımından önemliydi. Hem Zelal'in hem de onun gibi çocukların ve gençlerin umutlu ve girişken olması adına sorumluluk hissettiğimiz bu yayının, izlenme oranlarının da yüksek olduğunu fark ettik. İzleyiciyle, Zelal aracılığıyla kurulan bağ ve devam eden bir hikâye tanıklığının olması etkili oldu.

ÇENGELİ NE?

"Haber, mevcut gündemle nasıl ilişkilendirebilir? Çalışma sahamızın, ağırlıkla konuşulan konuları besleyecek bir açısı var mı?" gibi sorular, haber mecralarında yer almak isteyenleri, gazeteci gibi düşünmeye yönlendirir, böylece emek ve önem verilen bir projenin daha doğru zamanda gündemde kendisine yer bulmasının da önü açılmış olur.

Haber konusu seçerken ve hikâye çatısını oluştururken, yukarıda paylaşılan tüm sorulara birden yanıt vermek gerekli değildir. Önemli olan haberi anlatma yollarını belirlerken kolaylık sağlayabilecek yöntemlerden faydalanmaktır.

Anlatılacak hikâye konusu belirlendikten sonra, kurulacak hikâye çatısı ve haberin bütünü üç ayrı bölüm halinde ele alınabilir.

Haberin konusunun paylaşıldığı giriş kısmında,

- Hikâyenin değeri belirlenmeli, STÖ'ler özelinde neden bu haberin yapıldığı bir cümleyle aktarılmalıdır,

5 İnsanlık Hali – Zelal Barakazi Yayını. <https://www.cnnurk.com/video/yasam/astro-not-olmak-isteyen-bingollu-zelal-sesini-nasaya-duyurdu> (Erişim Tarihi: 19.07.2020).

6 Halil Kayıkçı – Dr. Selçuk Topal Zelal Barakazi Yayını. https://www.youtube.com/watch?v=US4R_eKQr3I (Erişim Tarihi: 19.07.2020).

- İlk 5-6 saniyede kullanılacak görüntü ve alıntılarla, çarpıcı kısımlar vurgulanmalı ve izleyiciyle duygusal bağ kurmaya dair ilk adım atılmalıdır.

Haberin gelişme bölümünde;

- Konu net biçimde anlatılmalıdır,
- Veriler paylaşılmalıdır,
- Haberin tüm taraflarından değerlendirmeler aktarılmalıdır.

Haberi bitirirken,

- Kurulan bağ, bir eylem ve destek çağrısına dönüştürülmelidir,
- İlerleyen günlerde fikri takip yapılacaksa, izleyene bu konuda bilgi verilmeli, konunun taraflarına dair eksik olan görüşler varsa, bu duruma atıf yapılarak, haberin tek yönlü bakış açısıyla sınırlı kalmasının önüne geçilmelidir,
- Bir seri haber paylaşılıyorsa, sonraki bölümlerde neler izlenebileceğine dair hatırlatmalar yer almalıdır.

Sonuç

İletişim danışmanı, Jim Lemay, CNN Uluslararası Gazetecilik oturumunda yaptığı konuşmada, geleceğin haber merkezini, “şehirlerin ve hatta mahallelerin kendi içerik üreticilerini yaratacağı bir alan” olarak tarif etmektedir. Gazetecilik ve televizyon yayıncılığının geleceğiyle ilgili yapılan araştırmalar da yakın gelecekteki haber üretiminin daha yoğun iş birliğine odaklanacağı öngörüsünde bulunmuştur. Yerel kaynaklar ve bağımsız haber ağlarının güçlenmesiyle birlikte, ana akım televizyon kanalları ve haber kanallarının haber merkezlerinin çalışma şeklinin önemli ölçüde değişeceği tahmin edilebilir. Bu durumda, farklı disiplinlerde görev almakla birlikte, yarı profesyonel muhabir, kameraman, yapımcı gibi sahada aktif çalışan vatandaş-gazetecilerin üretime katılacağı söylenebilir. Bu insan kaynağının televizyon yayıncılığını köreltmek yerine desteklemesi beklenmektedir. Televizyon kanallarının doğru haber aktarımı konusundaki

kamusal sorumluluğu, sahada çalışan sivil toplum temelli haber kaynakları için önemli bir kriterdir.

Haber merkezleri de vatandaş gazeteciliğinden daha fazla beslenen ve kâr amacı gütmeyen sivil toplum örgütlerini, güvenilir haber kaynağı olarak kabul eden kurumlar haline gelecektir. Sivil toplum örgütü temsilcileri yalnızca bilgi veren konumunda değil, haberi aktaran muhabir görevinde olacaktır. Bu sebeple, sivil toplum örgütlerinin hak temelli gazetecilik eğitimini alarak üretimde bulunması, yalnızca STÖ'ler bakımından değil, televizyon yayıncılığının ve gazetecilik üretiminin güvenli kaynaklarca çeşitlendirilmesi yönünden de önemlidir. Gelecekte artması beklenen bu karşılıklı ihtiyaç ve iş birliği günümüzde de kritik öneme sahiptir. Çünkü sivil toplum örgütleri kısıtlı imkânlarla ortaya koydukları çalışmalarını bu sayede ana akım mecralardan duyurabildiği gibi, televizyon gazetecileri de toplumu yakından ilgilendiren konularda güvenilir kaynaklara ulaşabilmektedir.

Bu nedenle hak temelli gazetecilik eğitiminin bünyesinde bulunan televizyon yayıncılığı eğitimi, teorik bilgilerin hızlıca pratik uygulamalara dönüştürülmesi safhasında bir rehber oluşturmaktadır.

İnternet Kaynakları ve İncelenen Örnekler

https://www.youtube.com/watch?v=US4R_eKOt3I

(Erişim tarihi: 19/07/2020).

<https://www.cnnturk.com/video/yasam/astronot-olmak-isteyen-bingollu-zelal-sesini-nasaya-duyurdu> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

<https://www.youtube.com/watch?v=dmef06xe204> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

<https://edition.cnn.com/interactive/2012/10/politics/undecided.voters/> (Erişim tarihi: 19/07/2020).

<https://edition.cnn.com/interactive/call-to-earth/#/>

(Erişim tarihi: 19/07/2020).

Gazeteciler İçin Podcast

Orhan Şener¹

Giriş

Podcast, 16 yıllık geçmişi ile yeni medya çağında dahi yeni sayılabilecek bir format olması nedeniyle geleceğine ve hatta bugünkü durumuna dair sıkça spekülasyon yapılan bir iletişim aracıdır.

Bu bölüm, podcastin gazeteciler tarafından nasıl kullanıldığı ve kullanılabilmesine dair bir çerçeve çizmek; imkân ve kısıtları irdelemek; ayrıca gerek dünyadan gerekse Türkiye’den iyi uygulamaları ve tecrübe birikimini derleyip, aktarmak amacını taşımaktadır.

Burada altının çizilmesi gereken önemli bir husus, sıkça düşülen bir yanlışlık olarak podcasti teknolojik bir araca ve bunları kullanma becerisine indirgeyen bakış açısidir. Podcast eğitimlerinde gazetecilerin en çok sorduğu sorunun içeriğe ve formata dair sorular değil “Bu sesi Spotify’ya nasıl yüklerim”? sorusu olması bu anlamda manidardır.² Bu tutum gazeteciler arasında çokça görülür ve sonuçta basılı mecralardan gelen gazetecilerin yazılı metni doğrudan sese aktarma, televizyondan gelenlerin

1 TGS Akademi Koordinatörü

2 İlkan Akgül ile 8 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

ise görüntülü içeriği doğrudan sese aktarması gibi eklektik de denemeyecek, sorunlu işler çıkarmalarına ve büyük potansiyel vadeden podcast formatının sunduklarından faydalanamamalarına sebep olmaktadır.

Bu nedenle, bu bölümde öncelikle podcastin ne olduğu, ne olmadığı ve içeriği üreten ile tüketene diğer içerik formatlarının sun(a)madığı neleri sunabileceği açıklanacaktır. İlk aşamada podcastin kapsayıcı bir tanımı yapılmaya çalışılacak, podcastin bir format olarak geçirdiği evreler aktarılarak mesele tarihselleştirilecek, özellikle gelişmiş ekonomilerden örneklerle dünyadaki ahvali özetlenecek ve Türkiye'deki mevcut duruma dair kısıtlı da olsa veri ve bilgiler sunulacaktır. Ayrıca, Türkiye'de podcast yayıncılığı yapan gazeteciler ve podcast yayıncılığının profesyonelleriyle yapılan görüşmeler ve görüşülemeyenlerin de kamuya açık olarak yaptığı beyanatlardan derlenen içgörülerle Türkiye'de podcast yapmanın güçlükleri, podcastin format olarak gazetecilere neler sunduğu, podcastin Türkiye'de kitlelere ulaşmak için ne şekilde kullanılabileceği ve podcast üretim süreçlerinde nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi sorulara da cevap aranmıştır.

Bu bölümün en önemli vurgusu iki boyutludur: Öncelikle **podcastin demokrasi ve ifade hürriyeti bakımından ne gibi imkânlar sunduğu ve ekonomi politik nedenlerle bu imkânların ne gibi engellerle karşılaşabileceği**, dünyadaki gidişata bakarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu boyutun, ifade özgürlüğü bakımından zor zamanlardan geçen bir ülke olan Türkiye ve ülkenin gazetecileri ve tabii ki habere, bilgiye erişmek isteyen kitleler için kritik önemde olduğunun altı çizilmelidir. İkinci boyut ise **podcastin format olarak doğasına dairdir. Sese dayalı bir format olan podcastin sunduğu 'multitasking'³ imkânı ve okuma ile izleme arasındaki hibrit doğasının sunduğu imkân ve kısıtlar ve formatın doğasına dair diğer belirleyici özellikler geniş bir şekilde ele alınmıştır.**

---

3 İng: Aynı anda birden fazla iş yapabilmek.

Podcasti Tanımlamak

Podcast, ABD yüksek mahkeme yargıcı Potter Stewart'ın 1964 yılında pornografiden bahsederken söylediği ünlü deyişte (Lattman, 2007) olduğu gibi tanımlanması mümkün olmasa da görünce tanınan⁴ bir formattır. Buna rağmen, kapsayıcı bir tanım yapmak, bu bölümün bundan sonraki kısımları için kolaylaştırıcı olacağı ve daha başlangıçta okura operasyonel bir tanım sunmanın pratik faydaları nedeniyle gerekli görülmüştür.

Literatürde ve podcast profesyonellerinin ortaya koyduğu farklı tanımlar mevcuttur:

“İnternet'ten indirilebilen ve bir bilgisayar veya MP3 oynatıcıdan dinlenebilen, dijital formatta kaydedilmiş radyo programı” (Cambridge Sözlük).⁵

“Podcast tanımı, (*iPod*) ve (*Casting*) tanımlarının birleştirilmesiyle oluşan bir isim. Apple iPod'ların yaygınlaşması döneminde RSS Feed'ler üzerinden içerik dağıtılmaya başlanmasıyla ses dosyalarının ve yayınların dağıtımıyla başlayan *podcasting* Amerika'da 314 milyon dolarlık bir endüstri haline geldi” (Podiolab, 2020, 10 Haziran).

Bu tanımlar kötü veya yetersiz olmamakla birlikte daha kapsayıcı olmak adına, birçok istisnai durum bulunabilse de podcast için şu tanımı yapmak mümkündür:

İnternet'e konan genellikle ses, nadiren video dosyasınının RSS vb. teknolojilerce talep üzerine ancak genelde otomatik olarak indirilmesi/çekilmesi ve genellikle iPod benzeri taşınabilir MP3 player tarzı bir cihazla veya günümüzdeki gibi akıllı telefonlar ile genellikle çevrim dışı olarak dinlenmesine dayanan ve ekseriyetle belli bir periyod dâhilinde seri olarak yayınlanan içeriklerden oluşan iletişim formatı.

---

4 Tam ve orjinal alıntı şudur: “I shall not today attempt further to define the kinds of material I understand to be embraced within that shorthand description [“hard-core pornography”], and perhaps I could never succeed in intelligibly doing so. But I know it when I see it, and the motion picture involved in this case is not that”. *Jacobellis v. Ohio*, 378 U.S. 184 (1964)

5 Orjinal metin (İng.): “a radio programme that is stored in a digital form that you can download from the internet and play on a computer or on an MP3 player”

Tanımda bahsi geçen kavramları açıklamak, podcastin ne olduğunun daha kolay ve net şekilde kavranmasını da sağlayacaktır. Zira podcast birçok yeni medya aracına benzer şekilde yakın-sak bir mecradır⁶ (Jenkins, 2004: 3) yani birçok teknolojinin bir araya gelmesi, iç içe geçmesi ile meydana gelmiş bir amalgamdır.

İlk adımda, podcastin dayandığı teknolojileri kısaca özetlemek gerekir.

Veri kayıplı ses dosyası: MP3 ve benzeri formatlarda, genellikle sıkıştırılmış olarak bilinen oysa teknik tanımı ile veri kayıplı ses dosyaları müzik endüstrisinin geçirdiği dijital dönüşümde kritik rol oynamıştır. Sesin kalitesinden pek az ödün vererek, insan kulağının algılayamayacağı veya algılamamasının büyük kayıp yaratmayacağı kısımların ses dosyasından atılmasına dayanan bu ses dosyası formatı sayesinde podcast İnternet üzerinde taşınabilmiş, taşınabilir cihazlara aktarılabilmiş ve tüm bunlar olurken veri tasarrufu sağlanmıştır. Ancak, podcastlerde sıkıştırılmamış ses dosyaları da kullanılabilir.⁷

iPod ve benzeri taşınabilir dinleme cihazları: Podcastin tarihi, isminden de anlaşılabilir olduğu gibi Apple firmasının iPod isimli taşınabilir dinleme cihazıyla iç içe geçmiştir. Bu cihaz kendinden önce gelen birçok MP3 oynatıcıdan farklı olarak İnternet üzerinden veya doğrudan bilgisayara bağlanarak ses dosyalarına ulaşmayı mümkün kılmış, popülerliği ile de podcastin bir mecra olarak yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur. Günümüzde podcastler iPod ve benzeri cihazlardan ziyade akıllı telefonlardaki podcast uygulamaları üzerinden dinlenmektedir (Edison Research, 2020). Bir nevi, iPod akıllı telefonların içindeki bir uygulama dönüşmüştür demek mümkündür.

RSS (Really Simple Syndication): Bu teknoloji, belli bir kaynaktan, İnternet üzerine konan içeriklerin, abone olunarak kullanıcıya ulaşmasına dayalıdır. Özellikle blogların web'i domine ettiği web 2.0 dönemi, yani kaba bir genelleme ile 2005-2015 arası dönemde blog içeriklerini düzenli olarak takip etmek isteyen takipçilerin geniş bir içerik havuzuna erişmesini otomasyona

---

6 İng: Converged medium

7 Ancak bu pek yaygın bir uygulama değildir.

dayalı bir sistem sağlamıştır. Aşağıda da belirtileceği üzere sesli blog olarak da tanımlanabilecek podcastlerin de RSS teknolojisine dayanması bu bakımdan tesadüf değil, aslında formatın yaratıcılarının bilinçli bir tercihi olmuştur.

İnternet: Bu üç temel teknolojinin ardında bir dağıtıcı veya alt yapı olarak görülebilecek İnternet mevcuttur. İnternet öncesinde de kasetlerin veya CD'lerin çoğaltılmasıyla veya radyo üzerinden düzenli aralıklarla bilgilendirici veya dini içerikli ve tabii eğlence içerikli sesli yayınlar mevcuttur (Sullivan, 2019), ancak podcasti öncüllerinden ayıran esas itibariyle İnternet döneminin bir ürünü olmasıdır. Bu vasfı, ona esneklik, yaygınlık kazandırmış ve İnternet üzerinden yayılan diğer dijital içeriklerde olduğu gibi marjinal üretim maliyeti sıfır veya sıfıra yakın (yani kopyalama maliyeti olmayan) ve aynı zamanda kolay ve hızlı, üstelik dağıtımda da benzer şekilde hızlı, kolay ve ucuz bir formattır.

Bu teknolojik öğelerin üzerine sesli bir format olması ve talebe dayalı olmasını eklediğimizde podcastin niş alanlara, dikey hedef kitlelere sahip olması şaşırtıcı değildir. Zira kitle iletişiminin ilgilenmeyeceği kadar küçük kitleler için bile podcast üretilebilir ve hatta sürdürülebilir bir gelir modeli elde etmek de mümkündür. Bu bakımdan da gene bloglara benzetilebilir ki ifade özgürlüğü ve demokrasi ile olan ilişkisi bakımından bu blog ve podcast benzerliği önem arz etmektedir. Ayrıca dünyada podcastin devlet sansürünü aşmak için kullanıldığı Çin, Zimbabve ve Vietnam gibi örnekler mevcuttur (Frery, 2017), Türkiye'de de podcastin bu özelliğine atıf yapan yayıncılar vardır. Spor gazetecisi Burak Kılıç, podcast yapma sebeplerinin başında devletin gözetimi dışında bir alan olarak daha özgür olan podcasti tercih ettiğini belirtmiştir.⁸ Örnek olarak Daktilo 1984 podcast ağının kurucusu İlkan Dalkuç, podcast içerikler üretmelerinin sebebini "medyanın söylem oluşturma kapasitesine karşı elimizden gelen tek şeyin alternatif söylemleri üretmek" olduğu şeklinde ifade etmiştir.⁹ Gazeteci Kemal Göktaş da podcast ve gazetecilik ilişkisine benzer bir açıdan yaklaşmaktadır:

8 Burak Kılıç ile 16 Haziran 2020'de yapılan görüşme.

9 İlkan Dalkuç ile 9 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

“...asıl motivasyon kaynağımızın ana akımın çöktüğü, gazetecilerin baskı altında olduğu bir ülkede habercilikte ısrar etmek olduğunun altını çizmem gerekiyor. Tabii, haber dosyalarının yanı sıra yayınladığımız diğer bireysel podcastler veya söyleşilerdeki temel gözettiğimiz şey de bir kitle medyasında olması gereken çeşitliliği sağlamaktır.”¹⁰

Gazeteci Nilay Örnek ise podcastin sansüre karşı bir çözüm olma vasfına daha da ciddi bir vurgu yapmıştır:

Daha özgürsünüz. ...şimdilik sansür yok, en azından sansür kafası yok. Bunu sadece ‘Birileri denetlemiyor’ anlamında demiyorum. İnsanlar çok daha rahat, çok daha açık, çok daha samimi. Böyle bir içerik gazeteci için nimet. Ben konuklarımın söylediklerinden aktarayım; kimi ‘Gazete, televizyon sorsa gitmezdim, artık oralara röportaj vermiyorum’ diyor. ‘Senin sözümü çarpıtmayacağından eminim’ diyen oluyor.¹¹

Son tahlilde denebilir ki, **podcast bir nevi sesli blogdur**. Burada bir parantez açarak, farklı bir boyuttan bakmak ve podcasti radyo üzerinden tanımlamak da mümkündür zira podcast talep bazlı, canlı yayın kaygısı olmayan radyo yayıncılığıdır da denebilir. Radyonun avantajı olan geniş alana erişim, İnternet sayesinde podcast için de mevcuttur hatta radyonun çekmediği yerlerde de çevrimdışı bir cihaza indirilmiş podcast bölümlerini dinlemek mümkün olduğundan radyoya nazaran daha da geniş bir kapsama alanı potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Radyonun uçucu yapısına kıyasla, kalıcı bir format olan podcast bu bakımdan hem radyo programlarının da podcaste dönüştürülmesi ile uçucu bir formatın kalıcı kılınmasını sağlamış, hem de programın kaydedilmesinden çok sonraları da keşfedilip dinlenebildiği için niş/ dikey kitlelere zamana yayılarak ulaşabilen, ‘*evergreen*’¹² bir formattır. Gazeteci Nilay Örnek, podcast programının bir amacının da bu olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Ben

---

10 Kemal Gökteş ile 30 Haziran tarihinde yapılan görüşme.

11 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

12 İng: Uzun ömürlü.

bilinçli olarak, inatla “zamansız” iş yapma gayretindeyim. Bir takım değerli insanların ses kaydını, öğüt envanterini tutmak istiyorum”.¹³

Podcastin Format Olarak Getirdiği Yenilikler

Podcastin format olarak altı özelliği, yayılımında ve önem kazanmasında belirleyici olmuştur denebilir:

İlk özellik, podcastin sesli içeriğin tüketiminde **zaman ve mekân sınırlarını kaldırmasıdır**. Podcast, diğer bir sesli içerik formatı olan radyo yayıncılığı ile kıyaslandığında en temel fark **podcastin uçucu değil kalıcı olması ve gene podcastin talep yönlü olmasıdır** (Perks vd., 2019). Podcast, kendisi kalıcı bir format olmanın yanı sıra uçucu veya Innis’çi bir deyişle mekân-meyilli bir iletişim aracı (Innis, 1991) olan radyonun canlı yayın dayatmasını ortadan kaldırır (Murray, 2009: 199), zira radyo yayınlarının daha sonra podcast olarak yayınlanması¹⁴ ile uçucu içerikleri kalıcı içeriklere de dönüştürür (Marcu, 2019). Talep yönlü olmaktan kasıt ise podcastin dinleyici tarafından önceden abone olunarak cihaza indirilmesidir. İndirilen bu içerik daha sonra istenen yer ve zamanda, istenen hız ve ses düzeyinde, istenen süre boyunca dinlenir. Oysa radyoda neyin ne zaman, ne şekilde dinleneceği radyo programının yapımcısı tarafından belirlenmektedir. Podcastin bu talep yönlü yapısı onu radyodan yoğunluk bakımından da ayırmaktadır zira podcast yayınları genellikle daha kısa zamanda, daha çok enformasyon aktarmayı yani yoğun bir içerik sunmayı amaçlamaktadır.¹⁵ Öte yandan radyo kültürünün, yaygın olan toplumlarda podcast dinlemeyi yaygınlaştıracabilecek bir avantaj olabileceği de belirtilmelidir.¹⁶

Televizyon veya dijital mecraların en yaygınlarından YouTube ile kıyaslandığında ise **podcast, sesin doğası gereği zaman ve mekân kısıtının kalkmasına el, ayak ve gözlerin boşa kalma-**

13 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

14 BBC Radio 4’ün klasiği *In Our Time* programı podcastin radyo yayıncılığında tamamlayıcı bir unsur olarak kullanımına örnek olarak verilebilir. Türkiye’de buna en iyi örnek *Açık Radyo* yayınlarıdır.

15 Özgür Mumcu ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

16 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

sı, yani 'multitasking'i de ekler. Spor yaparken, bulaşık yıkarken de podcast dinlenebilir. Bir ekrana bakılmayacak her yerde, kulaklıkla podcast dinlenebilir (Heshmat vd., 2018). ABD'de yapılan araştırmalar da podcast dinleme sebeplerinin başında her zaman, her yerde dinlenebilmesi ve dinlerken başka işler de yapılabilmesi gösterilmektedir (Edison Research, 2020). Türkiye'de özellikle İstanbul'da trafikte ve toplu taşımada geçen sürelerin uzunluğunun podcast dinleme bakımından bir fırsat olduğu da söylenebilir.¹⁷ Podcastin televizyona nazaran bir dezavantajı ise televizyon beraber, ailecek izlenebilen bir mecra iken podcast dinleme eyleminin genellikle atomize bir şekilde tek başına yapılmasıdır.¹⁸

Podcastin yayıncı ve dinleyicilere sunduğu en önemli katkı, **sesli içerik yayıncılığında eşik beklilerini aşarak içeriğin üretimini tabana yayması (Park, 2016), demokratikleştirmesi (Park, 2017) ve merkezlesizleştirmesidir (Johnson, 2012)**. Bunu yapabilmesinin iki sebebi vardır:

Podcast üretiminde giriş bariyeri düşüktür. Bu, gazeteciler için de bir artıdır. Niş ve dikey kitlelerin podcast ile kendilerini duyurabilmelerinin temel sebebi, podcast yayıncılığının giriş bariyerlerinin diğer formatlara göre oldukça düşük olmasıdır. Bu çalışma için görüşülen neredeyse tüm yayıncılar da görsel formatlara, özellikle de YouTube yayıncılığına nazaran çok daha basit ekipmanlarla, ev ortamında, görselliğin psikolojik ve lojistik baskısı olmadan¹⁹ yayın yapabilmenin podcast yayıncılığını seçmelerinde en önemli etken olduğunu belirtmişlerdir. Benzer bir şekilde, sahada haber yapmakta olan gazeteciler için de podcastin (yüksek prodüksiyon beklentileri bir kenara bırakılırsa) kolay üretilmesi, anlık olarak dramatik ses içeriklerini kitleleri ile buluşturabilmesi imkanını sunmaktadır.²⁰ Son olarak belirtmek gerekir ki, giriş bariyerinin düşüklüğü çok fazla podcast üretilmesine ve dolayısı ile birçok vasat veya vasat altı işin de

---

17 İlkan Dalkuç ile 9 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

18 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

19 İlkan Akgül ile 8 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme ve Nida Dinçtürk ile 7 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

20 Uraz Kaspar ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

podcast ekosistemine yayılmasına sebep olmakta ve ortalama kaliteyi düşürmektedir.²¹

Podcast **niş ve dikey kitlelere yönelik yayın yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır**. Özellikle İngilizce yayın yapan podcast programları, dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış spesifik ilgi alanlarından insanlara ulaşarak anlamlı büyüklükte bir kitle oluşturulabilmektedir (Spinelli & Dann, 2019: 9). Türkçe yayın yapan podcastler için kısıtlı da olsa benzer bir erişimden bahsetmek mümkündür. Daha ilk günlerinde dahi podcast, çok spesifik ilgi alanlarının ve geniş kitlelere diğer araçlarla ulaşması pek de mümkün olmayan yayıncıların içeriklerinin yayılmasını sağlamıştır.

Podcastin bir diğer artısı da, **okuma ile izleme arasında konumlanarak bu ikisine dayanan formatların (metin ve video) artlarından faydalanabilmesidir**. Neil Postman'ın McLuhan (2005) ve Innis'e (1991) dayanan bir yaklaşımla televizyon özelinde görsel kültürü eleştirirken belirttiği gibi televizyon görmeye dayanır ve bu pasif, duygulara dayalı, bağsamsız bir tecrübedir (Postman, 2005). Oysa metin, aktif bir katılımcı, rasyonelite ve bağlam gerektirir. Bu bakımdan Postman, rasyonel tartışmaların televizyondan gerçekleştirilmesinin pek de mümkün olmadığını savunur.²² Benzer şekilde, Nobel ödüllü psikolog Daniel Kahneman'ın da belirttiği gibi insanlar, evrimsel süreçleri boyunca iki farklı bilişsel sistem geliştirmişlerdir (Kahneman, 2011). Kahneman'ın sistem 1 ve 2 olarak isimlendirdiği bu sistemlerden ilki Homo Sapiens'in savanada geçen milyonlarca yıllık serüveninde hayatta kalması için gereken hızlı karar verme, indirgemeci genellemelere dayanma, farkında olmadan eyleme geçme gibi oto-

---

21 Emre Saklıca ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

22 Öte yandan mecra ve formatlara aşırı özcü yaklaşımların tehlikeli olduğu da ayrıca belirtilmelidir, zira McLuhan (2011) Nazi rejiminin iktidara gelişi için dahi radyoyu suçlayabilmiştir. Oysa aynı radyo 2. Dünya Savaşı sırasında Britanya Başbakanı Winston Churchill tarafından Nazilere karşı yapılan savaşta halkını motive etmek için de başarıyla kullanılmıştır. Burada düşünülen hata, mecra veya formata içkin bir özellik atfetmekten ziyade, içkin özelliğinin yanlış tanımlanmasıdır: Radyonun içkin özelliği kitleleri Nazizm ve benzeri tehlikeli ideolojilere sürükleyebilmek değil, tarihte ilk kez çok geniş kitleleri tek bir kaynaktan yapılan yayın ile mobilize edebilmektir ki tam da bu nedenle radyo ilk kitle yayın aracı (İng: *broadcasting medium*) olarak gösterilmektedir.

matik dürtülere dayanır. Sistem 2 ise modern Homo Sapiens'e ait bir bilişsel yapıdır ve yerleşik hayata geçilmesi ile meydana gelmiştir. Sistem 1'in aksine Sistem 2 bilinçli, yavaş, rasyonel bir yapıdır. İnsanların metinlerle olan ilişkisi yerleşik hayata geçme ile doğrudan bağlantılıdır, birçok açıdan da Sistem 2'ye atfedilen vasıfların ekseriyeti okuma ediminde de mevcuttur. Postman da buna benzer şekilde okumanın rasyonel, yavaş ve bilinçli bir eylem olduğunu savunur. Podcast yayıncıları arasında "okuma eforlu, dinleme ise daha kolay" ifadeleri ile buna vurgu yapanlar mevcuttur.²³

Podcastin okuma ile, özellikle de uzun okumalarla olan benzerliğine dair Socrates podcast editörü Cem Pekdoğru şunları söylemektedir:

"...son dört beş yıl içerisinde, bilhassa Türkiye'deki dijital alışkanlıkların longform'un²⁴ aleyhine çalışmaya başladığını gözlemledim. ...Podcast, bu yeni dijital (tüketim) alışkanlığına daha uyumlu olabilecek bir mecra olarak dikkatimi çekti. ...Dört başı mamur bir longform yayınlamak/yayımlamak için gereken ön hazırlığın podcast için de geçerli olduğunu, bunlara iki gazetecilik metodu olarak bakıldığında da longform ile podcast arasında hayli fazla geçişkenlik noktası bulunabileceğini düşünüyorum. Bu sayede, longform hazırlama süreçlerimi belli ölçülerde podcast tasarlama sürecime tercüme edebildim. (Örneğin, videoda izleyiciyle sağlıklı bir ilişki kurmanın yolları, çok daha farklı beklentilerin karşılanmasını gerektiriyor. Bir yazar olarak, bu beklentileri (en azından birçoğunu) karşılamak ilgimi çekmiyor.)"²⁵

Düşünüldüğünde, dinlemenin de görmek ve izlemekten ziyade okumaya daha yakın olduğu savunulabilir zira aktif ve bilinçli bir katılım gerektirir, argümantasyonun tutarlı ve mantıklı olması, metinsel yapılarda olduğu gibi elzemdir. Öte yandan, metinlere nazaran sesli içeriklerde hikâye anlatımı için daha geniş bir yelpazede araçlar mevcuttur. Bir alıntı yapıldığında doğrudan alıntı sahibinin sesi kullanılabilir, ara sesler ile dikkat top-

23 Emre Saklıca ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

24 İng: Uzun metin, uzun okuma...

25 Cem Pekdoğru ile 25 Haziran 2020'de yapılan görüşme.

lanabilir, ciddi bir konu tartışılırken araya konan eğlenceli bir ses klibi ile dinleyicinin hem rahatlaması hem de dikkatini tekrar toplaması mümkün kılınabilir. Özetle, sesli anlatıma dayalı podcast, doğru kullanıldığında metnin rasyonalitesi ile görsel içeriklerin duygulara hitap eden eğlenceli olma vasfını bir potada eritebilir. Bir diğer deyişle bilgi aktarımı ile, duygu aktarımının dengeli bir sentezi podcastlerde potansiyel olarak mevcuttur.²⁶ Yapılan mülakatlarda katılımcılar da benzer görüşlerle televizyonun dramaya odaklandığının altını şu ifadelerle çizmişlerdir: “Televizyonda çalışırken üç kişinin hayatını kaybettiği bir olay için yapımcı ‘görüntüsü iyi mi’ diye soruyordu; televizyon şişirme iken, podcast gerçeğe daha yakındır.”²⁷

Hem dünyadan hem de Türkiye’den veriler, podcast tüketiminde bilgi edinme amacının kullanıcılar arasında önemli bir yer kapladığını göstermektedir. Türkiye’de podcast tüketimine dair güncel ve güvenilir bilgi eksikliği mevcuttur. Ancak *Podiolab* tarafından kendi takipçileri arasında yapılan ankete göre, takipçilerin “%49,1’i yeni bir bilgi edinmek, %28,7’si kişisel eğitim (örneğin yeni bir dil öğrenmek), %17,9’u günlük haber ve gelişmeleri takip etmek amacıyla podcast dinlediğini” belirtmektedir (İbrişim, 2020, 15 Haziran). 2019 yılında *Medyapod* podcast ağı tarafından kendi takipçileri arasında yapılan araştırmanın bulguları da benzer şekilde dinleyicilerin podcastleri öncelikle bilgi edinmek, haber almak ve ancak sonrasında eğlence amacıyla tükettiklerini göstermektedir.²⁸

Bu da podcastin okuma ile olan ilişkisine dair bir delil olarak gösterilebilir. Öte yandan Türkiye’nin hala bir televizyon toplumu olduğu ve enformasyonu görsel olarak tüketmeye meyilli olduğu da Türkiye’de podcast üretmek isteyen gazetecilerin akılda tutması gereken bir zorluktur.²⁹ Benzer şekilde Türkiye’de dinleme kültürünün güçlü olmayışı, toplumun “dinlemekten çok konuşmayı sevmesi” gibi zorlukların varlığından da bahse-

---

26 Emre Kızılkaya ile 5 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme ve Nida Dinçtürk ile 7 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

27 Zeynepgöl Alp ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

28 Uraz Kaspar ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

29 Emre Kızılkaya ile 5 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

dilmiştir.”³⁰ Bu noktada ses ve metnin iç içe geçtiği hibrit hikâye anlatım formatlarının önemine değinmek gerekmektedir: Metne dayalı bir içeriğe eklenmiş veya yedirilmiş sesli içerikler, okurun haber tüketim tecrübesini olumlu yönde etkileyebilecektir.³¹

Gazetecilik açısından podcastin bir diğer artısı da **sesli içeriğin dinleyici ile sunucu arasında organik bir güven ilişkisi kurmasıdır** (Funk, 2017). Metne göre daha doğal, görüntüye göre daha güçlü bir bağ kuran ses, gazetecilere kitleleri ile anlamlı bir bağ kurma imkânı sunmaktadır.³² Nilay Örnek’in şu sözleri bu hususu vurgulamaktadır: “Hazırlanıyorsun bir konuya deli gibi, millet tokana yorum yapıyor! ...Podcastte ise çok acayip dinliyor insanlar, hissini anlıyor.”³³ Bu alıntının da gösterdiği üzere, podcast aynı zamanda gazetecinin televizyon veya (YouTube vb.) online ekranlarda karşılaşabileceği bir soruna da çözüm olmaktadır: Ekranda söylenen sözün ötesinde, nasıl gözüktüğünüz de çok önemlidir ve bu durum birçok gazeteci için gereksiz bir zorluk yaratabilmektedir. Gazeteci Gonca Tokyol bu konuda şunları söylemektedir:

“Gazeteciliğe yazılı formatta başladım. Son 6 senedir internet medyasında farklı rollerde görev alman multidisipliner üretimlerle (video, fotoğraf vb) ilgili hem yönetici hem üretici olarak görev almamı gerektirse de ‘ekran önünde olmayı’ hiçbir zaman benimseyemedim. Podcast uzun süredir takip ettiğim bir disiplindi ve haber üretiminde kullanmak da hep aklımdaydı ancak cesaret edemiyordum. İçerik ve üretim anlamında biraz deneyim kazandıktan sonra, bunun benim için yazılı üretim dışında da ‘anlatıcı’ rolünü üstlenebileceğim ancak ‘ekran önünde’ de o kadar olmayan bir disiplin olduğuna karar verdim.”³⁴

Son olarak, **ses dosyalarının videodan çok daha az veri harcaması** sebebiyle podcast özellikle gelişmekte olan ülkelerde, İn-

30 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

31 Uraz Kaspar ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

32 Emre Kızılkaya ile 5 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

33 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

34 Gonca Tokyol ile 30 Temmuz 2020 tarihinde yapılan görüşme.

ternet erişiminin kısıtlı veya pahalı olması sorununa bir çözüm olarak sunulabilir. Bu özellik genelde göz ardı edilmekle birlikte, Türkiye’de özellikle düşük gelir grubundaki geniş kitlelerin İnternet’e sadece akıllı telefonları üzerinden ve satın aldıkları mobil veri ile eriştikleri düşünülürse habercilik açısından büyük bir potansiyel taşıdığı görülebilir.³⁵

Tüm bu ayırt edici özelliklerden faydalanabilmek için gazetecilerin öncelikle çok sayıda ve farklı türlerde, özellikle de dünyadan iyi örnekleri dinlemeleri tavsiye edilebilir.³⁶

Podcast Yayıncılığının Süreçleri ve İlgili Teknolojiler

Tüm yaratıcı endüstrilerde olduğu gibi podcasti kavramak için de temelde üç, ancak detaylı incelendiğinde belki de üç buçuk süreç ve bunlara bağlı teknoloji/ aracı kavramak gerekir:

Üretim/ yaratım: Podcastin yapımcısı tarafından tasarlanması, planlanması, içeriğin taslak haline getirilmesi, kaydın alınması ve post-produksiyon aşamalarından oluşan bu süreç diğer süreçlerin arasından sıyrılır, zira içerik burada oluşturulmaktadır. Burada, yazılı veya görsel içeriklerdekine benzer şekilde yaratıcı bir ekip veya kişi/ kişiler çalışır, esas ‘yaratım’ ise kayıt sırasında meydana gelir. Teknoloji ve araçlar bakımından burada kayıt araçları yani mikrofonlar ve ses ekipmanları ayrıca³⁷ uzaktan iletişim araçları kullanılır.

Ses kaydı için çok yüksek meblağlı profesyonel ekipmanlar kullanılabileceği gibi, basit bir ses kayıt cihazı ve hatta akıllı telefon ile de kayıt alınabilir.³⁸ Birçok gazeteci ve küçük yayıncı düşük maliyetli basit yaka mikrofonlarıyla ve sessiz, yankısız bir odada kayıt almaktadır. Bu bakımdan podcastin yayıncılar, özellikle de gazeteciler açısından önemli bir artışının altı çizilmelidir: Podcast üretiminin giriş bariyeri oldukça düşüktür; büyük maliyetler, uzun ve emek yoğun süreçler, uzun zaman ve emek

---

35 Emre Koçak ile 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

36 Özgür Mumcu ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

37 2019-2020 yıllarında dünyayı derinden etkileyen Covid-19 pandemisinde açıkça görüldüğü üzere.

38 Zeynepgöl Alp ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

alan *know-how* birikimi gerekli değildir.³⁹ Tam bu noktada podcast, YouTube başta olmak üzere görsel yayıncılıkla da kıyaslanabilir. Görüşülen podcast yayıncılarının pek çoğu “neden YouTube yayını yerine podcast yayıncılığı yapıyorsunuz” sorusuna “üretimin kolaylığı ve ucuzluğu” yanıtını vermişlerdir.

Dağıtım: Podcast, yukarıda da belirtildiği üzere İnternet üzerinden yayılır, dağıtılır. Bunu yapmak için dağıtıcı⁴⁰ araç gereklidir. 2020 itibariyle Türkiye’de en yaygın olarak kullanılan araçlar *Speaker* ve *Anchor* olarak sıralanabilir. Ayrıca *Soundcloud* veya bir sitenin içine dosyayı yüklemek ve hatta YouTube gibi görsel içerik mecralarında sesli olarak var olmak gibi alternatif yollar da tercih edilmektedir. Alanın dünya çapında uzmanları ve Türkiye’de yayıncılık yapan uzman ve yayıncılarla yapılan görüşmelerden çıkan sonuçlar, dağıtıcı seçerken şunlara dikkat etmek gerektiğini göstermiştir:

- Olabildiğince çok dinleme/tüketim mecrasına pratik bir şekilde dağıtım yapabilmek
- İçeriğin sahiplik haklarının üreticiye ait kalacağına net bir şekilde belirtilmesi, böylece ileride doğabilecek telif hakları sorunlarının yaşanmasının önüne geçilmesi⁴¹

Dağıtıma, hem üretim hem de tüketimle de ilintili olan tanıtım aşaması da dâhil edilebilir. Tanıtım, niş kitleleri hedefleyenler, özellikle de gazeteciler için oldukça önemlidir, zira arkasında büyük yayıncıların profesyonel desteği olmayan bu yayıncılar kitlelerine kendi imkânları ile ulaşmak zorundadırlar; bir nevi kendi pazarlama departmanları gibi çalışmak zorundadırlar ki gazeteciliğin temel pratikleri ile çok da yakın olmayan bu uğraş,

---

39 En azından ilk aşamalarda çok profesyonel ekipmanlara ihtiyaç duyulmadığı görüşülen yayıncılar ve alanın profesyonelleri tarafından özellikle belirtilmiştir. Ancak küresel çapta dinleyiciye sahip, büyük ve profesyonel bir mecra da yapımcı ve ses mühendisi olarak çalışan Emre Koçak, daha ilk günden itibaren eldeki ekipmanı optimum düzeyde kullanmayı öğrenmek gerektiğini, yani ekipmandan ziyade bilgiye, beceriye (*know-how'a*) yatırım yaparak eldeki imkânlarla elde edilebilecek en iyi ses kalitesine ulaşmanın önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca, içinde bir ses uzmanının da yer aldığı, farklı uzmanlıkları olan üyelere oluşan ekiplerle çalışmak sadece ses kalitesi değil, yayının bütüncül kalitesini etkileyen önemli bir unsurdur.

40 İng: Distributor

41 Aykut İbrişim ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

gazeteciler için zorluk çıkarabilmektedir.⁴² Ancak doğru ekiplerle çalışarak ve sosyal medyanın doğru kullanımı ile bu zorluk aşılabılır.

Podcast üretim ve dağıtım süreçlerinin genel döngüsü aşağıda özetlenmiştir:⁴³

Podcast Üretim Aşamaları

Prodüksiyon öncesinde ilk aşamada program oluşturmak yani neyin, ne amaçla ve kim için üretileceğine karar vermek gereklidir. Amaca karar vermek ve bunu tüm süreçlerde akılda tutmak çok önemlidir, zira “Aynı içeriği yazılı olarak veya video formatında yapsam daha çok insana daha fazla fayda sağlayabilir miyim?” sorusu kritik önem taşımaktadır.⁴⁴ Bunun için de ilk adımda bir konu ve bu konunun aktarılacağı hedef kitle belirlemek çok önemlidir. Bu ikisi yapılırken, ulaşılabilecek ve ulaşılması planlanan hedef kitleden hareketle (demografik ve içerik tüketim alışkanlıkları dikkate alınarak) gelir modeli üzerine de düşünmek gereklidir ki gazetecilerin genellikle zayıf kaldıkları bu adımda kendilerine destek olacak uzmanlarla çalışmaları veya işin bu tarafında onlara destek olabilecek podcast

42 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

43 Bu döngü katı değil akışkandır; aşamalar yer değiştirebilir, iç içe geçebilir.

Bu bölümün ana hatları ses mühendisi ve podcast yapımcısı Emre Koçak ile 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşmeye dayanmaktadır. Farklı kaynaklardan alınan kısımlar ayrıca belirtilmiştir. Buradaki safhaların profesyonel ekiplerin nasıl çalıştığını göstermek bakımından kapsamlı tutulduğu dikkate alınmalıdır, zira Türkiye’de birçok podcast yayıncısı bu safhaların bir veya birkaçını bilgi veya kapasite eksikliği nedeniyle atlayabilmektedir.

44 Emre Kızılkaya ile 5 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

ağları içinde yer almaları faydalı olabilir. Gelir modeli reklam, markalı içerik, sponsorluk, kişi veya kurumlardan alınan hibeler veya kitle fonlaması gibi farklı kaynaklara veya bunların çeşitli kombinasyonlardaki birleşimlerine dayanabilir. Türkiye’de gelir modelleri genellikle kısıtlı da olsa sponsorluklara ve reklamlara, fonlara ve kısmen kitle fonlamasına⁴⁵ dayanmaktadır. Kısa Dalga podcast kanalının gelir modellerini ve yaşadıkları zorlukları, kanalın kurucusu gazeteci Kemal Göktaş şu şekilde açıklamaktadır:

“Türkiye’de podcastler için henüz istikrarlı bir gelir modeli mümkün görünmüyor. Dinleme sayılarındaki artışa rağmen reklamverenlerin ilgisinin tam olarak podcastlere yönelmediğini görüyoruz. Aslında podcastin reklamverenler açısından çok elverişli bir ortam sunmasına rağmen siyasi iklimden kaynaklı olarak reklamverenlerin kendilerini özgür hissetmediğini ve ne yazık ki habercilik yapan platformların reklamverenlerin ilgisi dışında kaldığını gözlemliyoruz. Böyle olunca fonlarla çalışmak kaçınılmaz bir sonuç oluyor. Kısa Dalga’da gönüllü podcast üretimi de bir çeşit sponsorluğa dönmüş durumda. Bireysel katkıların yanı sıra Dış Politikada Kadınlar Grubu ve Kapsül Haber ile yapılan anlaşmalar sonunda kaliteli podcast içeriklerinin üretilmesini sağladık. Kitle fonlaması ile ilgili girişimlerimiz ise henüz yeni ve bu alanda kampanyamızı yoğunlaştırdığımızda alacağımız sonucu biz de gerçekten merak ediyoruz.”⁴⁶

Format ise birçok alt başlıkta incelenebilir; kaç kişinin, ne şekilde konuştuğu (monolog, diyalog, açık oturum, söyleşi, haber bültenleri, analiz/yorum, belli konuların derinlemesine ve didaktik şekilde anlatımına dayalı kısa açıklayıcılar,⁴⁷ bir konuyu derinlemesine inceleyen belgeseller vb.); anlatının kurgusal⁴⁸ mı yoksa kurgu dışı mı olduğu, dramatik anlatım öğelerinin ne şekilde kullanıldığı, sürenin uzunluk veya kısalığı gibi çeşitli

---

45 Dinleyicilerin küçük miktarlarda düzenli maddi desteği.

46 Kemal Göktaş ile 30 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

47 İng: Explainer

48 Klasik radyonun en özgün işlerinden olan radyo tiyatrosuna benzer bir mantıkla hazırlanan kurgu seriler podcastte de kendine yer bulmaktadır. Türkiye’nin ilk podcast kurgu serisi Podbee ağında yayınlanan *Karanlık Bölge* olmuştur.

kategorizasyonlar yapılabilir. Süre önemli bir öğedir ve Türkiye’de gazetecilerin uzun içeriklere meyiletme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Oysa süre bakımından ise 2-4 dakikalık *mikrocastler*, 5-10 dakikalık kısımlar, 15-30 dakikalık orta uzunluklar, 30 dk-1 saatlik uzunlar ve 1 saatin üstündeki ekstra uzun podcast mevcuttur. Süreye karar verirken konu derinliği, karmaşıklığı, bütünlüğü ve dinleyicinin ilgi, bilgi seviyesi ve ayrıca podcastin genellikle nerede, nasıl dinleneceği⁴⁹ önem arz eder.⁵⁰

İçerik ve formata karar verdikten sonra hedef kitle ve gelir modeli de düşünülerek bir isim seçilebilir.⁵¹ Podcastin isminde sıkça kullanılan bir taktik, podcastin yapımcısının veya sunucusunun ismini kullanmaktır, ancak bunun başarılı olabilmesi için ismin hâlihazırda tanınan bilinen birine ait olması gereklidir (Podiolab, 2020, Haziran 10). ABD’de ünlü gazeteci Ezra Klein’in kendi adını taşıyan programı⁵² veya dünyanın belki de en ünlü podcast yayıncısı Joe Rogan’ın şovu buna örnek gösterilebilir. Türkiye’de ise sadece yayıncısının ismi ile yayınlanan bir gazetecilik podcasti henüz olmasa da Mirgün Cabas, Kemal Göktaş, Nilay Örnek gibi tanınmış gazetecilerin adları, podcastlerinin isminin yanına eklenebilmektedir.

Mevcut bir gazetecilik yayınının uzantısı işlevi gören podcastlerde ana mecranın adını kullanmak da yaygındır. Türkiye’de günlük haber özetlerini mail bülteni olarak gönderen Kapsül Haber’in uzantısı olan *Kapsül Podcast* buna örnek gösterilebilir.⁵³

İsim seçiminde dikkat çekici ve akılda kalıcı olması, içerik ve formatla uyumlu olması, en azından ters düşmemesi veya çok ilgisiz olmaması gibi podcaste mahsus olmayan genel kaidelerin yanında SEO’ya⁵⁴ uygun bir isim seçmek gibi yeni medya ekosisteminin dayattığı bazı güncel gereklilikler de mevcuttur. İsim

---

49 Podcast süreleri belirlenirken en sık kullanılan metro güzergahlarının ortalama süresini dikkate almak sıkça başvurulan bir taktiktir.

50 Emre Koçak ile 1 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

51 İlk tanıtıma kadar bu seçimin ertelenmesi de mümkündür.

52 *The Ezra Klein Show*

53 Kapsül Podcast, aynı zamanda Kısa Dalga podcast Ağı’nın içinde yer aldığından, iki farklı habercilik podcast yapısının iş birliğine örnek olmak bakımından da önem arz etmektedir.

54 İng: Search Engine Optimization - Arama Motoru Optimizasyonu

seçimi sadece podcast programı değil, bölümü için de önemlidir, zira bölümlere 'Bölüm 1-2' gibi isimler koyma kolaylığı, dinleyiciye içeriğe dair yetersiz bilgi sunma ve dikkat çekmeme sorunları yarattığı için tavsiye edilmemektedir. Bunun yerine her bölüme özgün bir başlık verilmelidir (Podiolab, 2020, 10 Haziran).

Yayın öncesinde ekipmana karar verilmesi ve hazırlanması, planlama, araştırma ve yayın akışının belirlenmesi gerekir. Yayından önce yayıncının okuma ve araştırma yapmasının ve bir yayın akışı, taslak hazırlamanın önemine görüşülen yayıncı ve sektör profesyonellerinin pek çoğu değinmiştir.⁵⁵ Burada önemli bir nokta da hazır bir okuma metni ile yayına çıkmamak, konuşulacak hususları maddeler halinde özetleyen konuşma notları kullanmaktır; zira sesli okumak ve konuşmak birbirinden net şekilde farklıdır.⁵⁶ Son safhada ise yayın öncesi tanıtımlar ile hedef kitlede bilinirliğin sağlanması hedeflenir.

Prodüksiyon aşaması ise kaydın alınması ve sonrasındaki ses/içerik düzenlemelerinden oluşmaktadır. Buraya kadar olan tüm süreçler, ciddi emek ve zaman gerektirebilmektedir. Örnek olarak Burak Kılıç, 20 dakikalık bir program için 2 hafta araştırma ve okuma yaptığını belirtmiştir.⁵⁷ Nilay Örnek de hazırlık, planlama, kayıt ve sonrasındaki düzenleme süreçlerinin -bir ekiple çalışmasına rağmen- önemli bir zaman ve enerji gerektirdiğini "...bir bölüm, benim bir hafta neredeyse hiç başka iş yapmamam demek" şeklinde ifade etmektedir.⁵⁸ Kayıt öncesi yayıncının yayına hazır olmasının önemi şu şekilde belirtilmiştir: "Mikrofona basmadan önce 'bugün podcastim var, açayım da bir şeyler kaydedeyim, bir şeyler konuşayım' bakış açısı... özellikle de monolog programlarda işe yaramaz."⁵⁹ Bu hususa gazeteci Nevşin Mengü de benzer bir açıdan yaklaşmaktadır:

---

55 Sarphan Uzunoğlu ile 9 Haziran 2020'de yapılan görüşmede literatür taraması yapmanın öneminden dahi bahsedilmiştir.

56 Emre Saklıca ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

57 Burak Kılıç ile 16 Haziran 2020'de yapılan görüşme.

58 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

59 Uraz Kaspar ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

“Herkes sosyal medyada habercilik yaparken görüş aktarıyor, herkes kendince analiz yapıyor. Her yer analiz şelalesi de bilgi yok, haber yok. Ben ana akım doğru düzgün haber veremediği için, haberin satacağını düşünüyorum. Trend Topic bir podcast olarak bu yönüyle öne de çıkmaya başladı. Yalnız benim yaptığım tarz epey uğraşmalı oluyor. Zaten podcastimin adı trend topic, gündemdeki bir konuyu ele alıp, dosya haber gibi hazırlıyorum. Bayağı bir okuma yapmak haber taramak, uygun sound-bite-ları⁶⁰ ayarlamak falan bayağı bir iş oluyor açıkçası. Yani bazen tüm bir günü, en az yarım günü alıyor.”⁶¹

Kayıt için optimum çözüm stüdyo ortamı olmakla birlikte yankı yapmayan bir odada, doğru seçilmiş bir mikrofonla yapılan ve popüler olmuş pek çok örnek mevcuttur. Burada önemli olan ortama uygun ekipmanın seçilip, doğru kullanılmasıdır. Sesin kalitesi dinleme deneyimini doğrudan etkileyeceği için, gazetecilerin mümkün olduğunca bu alanın uzmanları ile çalışması⁶² ve kendilerinin de en azından temel kavramlara aşina olmaları önerilir. Türkiye’de gazetecilerin podcast üretimine dair en büyük eksiklerinin “sesin mühendisliği ve sanatındaki bilgi eksikliği”⁶³ olduğu söylenebilir.

Ses mühendisliği hususunda Socrates Dergi podcast editörü Cem Pekdoğru’nun sözleri dikkat çekicidir:

“2019 yazında, Socrates Podcasts’i yeni kurumsal kimliği ve süreklilik kazanmış yeni yayın programıyla hayata geçirmek için hazırlık yaparken, öncelikler hiyerarşisinde ses kalitesiyle içerik kalitesini eş düzeyde tanımladık. O güne kadar Türkiye’de üretilen ve atmosfere yayılan podcastlerin ses kalitesine baktığımızda, kulaklarımıza yeterince nazik davranmadığımızı tespitini yaptık. Videonun aksine yalnızca bir duyu organımızı uyaran bu mecrada belli ses standartlarını karşılamak adına bir yüzer oda inşa etmeyi, programcılarımızı bu stüdyoda buluşturmayı ve nihayet radyo yayını kalitesinde bir sese erişmeyi öncelikli bir hedef olarak belirledik. Stüdyomuzun inşası

---

60 İng: Ses parçaları.

61 Nevşin Mengü ile 20 Temmuz 2020’de yapılan görüşme.

62 Burada da iş birliklerinin ve bir ağ içinde yayın yapmanın faydaları görülmektedir.

63 Emre Kızılkaya ile 5 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

2020'nin Şubat ayını buldu (ve COVID-19 pandemisi nedeniyle yalnızca bir ay stüdyomuzdan faydalanabildik) ama biz bundan önce de kayıtlarımızı stüdyo şartlarında yaptık ve yoğun bir editing aşamasının ardından yayına hazırladık.

Kayıtlarımızı Socrates Dergi'nin merkez ofisindeki izole podcast stüdyomuz içinde, katılımcı sayısı kadar profesyonel mikrofon (ve ikincil ekipmanları) yanı sıra bir adet ses kartıyla, Reaper programı aracılığıyla kaydediyoruz. Sonrasında birlikte çalıştığımız ses mühendisliği firmasından arkadaşlarımız, benim editoryal müdahalelerimin üzerine edit + mix + mastering sürecine giriyorlar ve yayına hazır hale getirilmiş .wav ve .mp3 dosyalarını bana iletiyorlar.

COVID-19 sürecinin beklenmeyen bir getirisi olarak, stüdyo dışı kayıtlarımızı da belli bir kaliteye taşıdık. Ancak istisnai durumlar dışında, ana üretimimizi stüdyo koşullarında yapma niyetimizi koruyoruz.”⁶⁴

Yayın safhası podcastin *Spotify, Apple Podcast, Pocketcast* gibi farklı podcast dinleme platformlarına yüklenmesinin ardından yapılan tanıtımları kapsar. Burada sık yapılan hataların başında podcasti tek bir mecraya yüklemektir; zira bu diğer mecralardan erişilebilecek kitlelere ulaşamamayı beraberinde getirir. Podcastlerin YouTube'a yüklenip yüklenmemesi ise hala bir tartışma konusudur.

Son safhada ise podcast dinleme verileri toplanır ve incelenir. Kaç kişinin, hangi mecra üzerinden, hangi cihazla bölümü indirdiği ve dinlediği, dinleyenlerin bölümü sonuna kadar bitirip bitirmediği, bitirmediyse nerede bıraktığı gibi veriler ve dinleyicilerin demografik verileri dikkate alınarak ilk aşamaya dönülür (Sullivan, 2019) ve konusundan formatına, ekipmanından, tanıtımına kadar her aşamada gereken güncellemeler yapılır. Bu aşama için sadece podcast yayıncısının değil, tüm ekibin beraber çalışması önemlidir.

---

64 Cem Pekdoğan ile 25 Haziran 2020'de yapılan görüşme.

Tüketim/Dinleme: Bu safha, son aşamadır ve arz değil talep odaklıdır. Dinleyiciler podcastleri dinlemek için bir fiziksel cihaza, bir de podcast uygulamasına (*podcatcher*) ihtiyaç duyarlar. Yukarıda belirtildiği üzere başlarda bu iPod ve benzeri bir MP3 oynatıcı iken, bugün bu genellikle akıllı telefonun içine gömülmüş bir uygulamadan ibarettir.

Burada, kullanıcıların bir kısmının bilgisayardan ve artmakta olan ancak şimdilik kısıtlı bir kitlenin de (Amazon Alexa benzeri) akıllı ev asistanları üzerinden podcast dinlediklerini belirtmek gerekir. Uygulama bakımından ise dünyada iki marka öne çıkmaktadır: Apple Podcasts ve Spotify. Apple, podcastin bir format olarak doğduğu ilk yıllardan bu yana özellikle üretim ve dinleme safhalarında öncü bir şirket olmuştur.⁶⁵ Günümüzde de Apple Podcasts uygulaması özellikle Amerika kıtası ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde pazar lideridir. Spotify ise kulaklık zamanı rekabetinde önemli bir boşluğu doldurmak adına podcast sektörüne girmiş ve özellikle Kanada, Güney Amerika, Avustralya ve Avrupa'nın genelinde pazar lideri olmuştur (The State of the Podcast Universe Report 2019). Türkiye de, bir bakıma podcast söz konusu olduğunda bir Spotify ülkesidir.

Bunun öneminin altını çizmek gerekir zira podcastin bir format olarak tanınmadığı Türkiye'de,⁶⁶ neredeyse her akıllı telefon sahibinin cihazında yüklü olarak gelen bir podcast dinleme uygulaması (iPhone kullanıcıları için Apple Podcasts, Android kullanıcıları için ise yüklü gelmese de kolayca indirilebilecek Google Podcast uygulaması) olduğunun farkında olmamaları yaygın durumdur.⁶⁷ Spotify, bu önemli problemi ortadan kaldırmış, halihazırda müzik dinlemek için kullanılan uygulamada podcast sekmesi de açarak kullanıcıları bu format ile tanıştırmıştır. Öte yandan büyük meblağlar harcayarak podcast endüstrisinin üretim ve dağıtım ayaklarından önemli marka ve isimlerle gerek anlaşmalar yaparak, gerekse satın alma yoluyla

---

65 Bkz: Ekler içinde Podcastin Bir Format Olarak Kısa Tarihi

66 Zeynepgöl Alp ile 6 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşmede belirtildiği üzere görüş almak için aranan uzman veya mağdurlara önce podcastin ne olduğu anlatılmak zorunda kalınmaktadır; hatta medya sektörünün profesyonelleri dahi podcastin ne olduğunu bilemeyebilmektedir.

67 İlkan Akgöl ile 8 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

cididi bir büyüme ve pazar dominasyonu yoluna giden şirketin podcastin atomize, dağınık, açık, özgür ve gayri merkezi yapısını tehdit edebilecek bir duruma gelmesi⁶⁸ bölümün sonunda tartışmaya açılmıştır. Bu iki uygulamanın dışında daha niş bir kitle tarafından kullanılan ancak podcast dinleme pratiklerini olumlu yönde etkileyecek (0.1'den 3.0'a kadar farklı hız ayarları, bölüm içindeki nefes sessizliklerini silen 'trim silence' butonu, bölümün spesifik bir noktasını dinleyen arkadaşlarıyla özel olarak veya sosyal medyadan paylaşmasını sağlayan özellik, filtreler ve listeler oluşturabilme, dinleme istatistiklerini tutma, web oynatıcısı ile eşleşme gibi) birçok özellik barındıran Pocketcasts ve Overcast gibi ücretli ve ücretsiz uygulamalar da mevcuttur.

Dünyadan ve Türkiye'den Gazetecilerin Hazırladığı Podcast Örnekleri

Bu başlıkta öncelikle dünyadan ama mümkün olduğunca Türkiye'den de iyi örnekler sunarak, farklı podcast türlerinin gazeteciler tarafından nasıl kullanıldığı derlenmeye çalışılmıştır.

Newman ve Gallo (2019) tarafından yapılan araştırmaya göre haber podcast yayınları, toplam podcast yayınlarının %6'sını oluşturmaktadır, ancak ABD'de popüler olan yayınların %21'ini oluşturmaktadır. Bu, haber podcast yayınlarının diğer podcast yayınlarına göre daha popüler olduğunu göstermektedir. Haber alanında New York Times'ın *The Daily* yayını gibi popüler yayınların yanında, birçok küçük podcast yayını da bulunmaktadır. Gazeteciler podcast yayınına tamamlayıcı bir yol olarak görmeye yatkınken (Krogh & Svensson, 2017), bazı yayıncılar podcast yayınlarından önemli kârlar elde etmektedirler. Ayrıca, yayıncılar tarafından podcast yayınlarının kâr getirmeseler bile tanınırlığı ve sadakati arttırdığı ve bunların da bir vade sonra yayının kendisine abone olmak sonucu vereceği düşünülmektedir.

Ancak Spotify'nın sunduğu açık verilere bakıldığında genellikle ünlülerin gündelik 'muhabbetleri' ve benzeri eğlencelik içeriklerin yanı sıra en popüler podcastler arasında Nilay Örnek'in

---

68 Aykut İbrişim ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

“Nasıl Olunur?” programının ilk beşe, Özgür Mumcu ve Eray Özer’in “Yeni Haller” programının ilk ona, Ünsal Ünlü ve MedyascopeTV’nin de ilk yirmiye girdiği görülmektedir. Son bir yıla bakıldığında Türkiye’de gazetecilik temalı veya gazetecilerin hazırladıkları podcastlerde nicelik bakımından ciddi bir artış, nitelik bakımından da bir gelişme olduğu görülmektedir.

Türkiye’de gazetecilik podcastlerini iki kategoride değerlendirmek mümkündür (İbrişim, 2020 Haziran 19): “Aktif olarak haber/gazete/radyo kariyeri olan ve yayınlarını podcast olarak da yayınlayan profesyonel yayıncılar ile bağımsız yayıncılar”. İlk kategoride Ünsal Ünlü’nün Scope yayınları, Yavuz Oğhan’ın Radyo Karakutu çevrimiçi radyosu ve aslında bir YouTube mecrası olan MedyascopeTV’nin podcast yayınları sayılabilir. Hâlihazırda başka bir mecrada yayınlanmış içeriklerin, özellikle de görsel içeriklerin sese dayanan podcast formatına dönüştürülmesi bir tartışma konusudur,⁶⁹ ancak bu pratiği savunanların dayandığı iki sav dikkat çekicidir. Hazır bir içeriğin podcast olarak da yayılmasının bir zararı yoktur ve hatta bir transmedya örneği olarak görülebilir (Gürsoy, 2020) ve daha önemlisi, görsel içeriklerin de ekseriyeti konuşan kafalar formatında olduğundan, görsel içerik sese çevrildiğinde anlam ve bağlamdan pek de bir kayıp olmamaktadır.⁷⁰ Ev Sohbetleri podcastinin yayıncısı gazeteci Fatima Çelik’in bu husustaki sözleri dikkate değerdir:

“Önce Skype ya da Zoom gibi uygulamalar üzerinden Youtube’ta yayınlanacak şekilde görüntülü yayın serisi hazırlayayım dedim. Ama üzerine biraz daha düşününce bu tür uzaktan yayınların söyleşinin ruhunu öldüreceği fikrine kapıldım. Çünkü soracağım sorular ve konularımın vereceği cevaplar, hem bizim için hem de dinleyici için dikkat gerektirecekti. Oysa evlerde video konferans uygulamaları üzerinden yapılan kayıtlarda - kontrolsüz ortamlar olduğu için - donma, senkron gibi sorunlar yaşanıyordu. Görünüyor olmak halihazırda stresli bir du-

69 Örnek olarak Podfresh yayıncı ve editörü İlkan Akgül ve Podfresh yapımcısı Uraz Kaspar görsel içeriklerin seslerinin podcast platformlarında yayınlanmasının teknik olarak podcast olarak tanımlanamayacağını iddia etmektedirler. Benzer şekilde akademisyen ve gazeteci Uzunoğlu (2019, Ocak 11) “video formatındaki saatlik programları mp3 olarak kaydetmek podcaster olmak değil” demektedir.

70 Burak Tatari ile 8 Haziran 2020’de yapılan görüşme.

rum iken üstüne bir de bu tür teknik sorunların yaşanması dikkatin iyice dağılmasına sebep olacaktı. Görüntünün kalitesiz olması biçim açısından da benim için ciddi bir sorundu ama bunu kontrol edebilecek koşullarda değildim.

Üstelik - eğer bir performans sergilenmiyorsa - insanları evlerinde bilgisayar kameralarından izlemenin pek bir anlamı da yoktu benim için. Ayrıca karantina sürecinde kendi içime de kapandığım için görünmek de istemiyordum açıkçası.”⁷¹

‘Konuşan Kafalar’

Hâlâ yayın hayatına devam eden en eski (ve belki de bilinen anlamıyla dünyanın ilk) podcasti *Open Source* eski bir New York Times muhabiri olan Christopher Lydon tarafından hazırlanmaktadır. Podcastin format olarak yaratıcılarından Dave Wiener’in teknik desteği ile hayata geçmiş bu proje içerik ve format bakımından çok da istisnai bir iş yapmamaktadır zira çok yaygın olan ‘konuşan kafalar’a⁷² dayanır. 40-50 dakikalık bölümlerde Lydon stüdyoda ağırladığı veya telefon (veya benzeri bir araç ile) bağlandığı konuklarıyla genellikle ABD veya dünya politik gündemine dair belli bir konuda mülakat yapar. Yer yer dış seslerle zenginleştirilmiş bu podcastin tüm geliri dinleyicilerinden gelmektedir, bu bakımdan kitle fonlamasına da öncü bir örnektir. Kitle fonlaması Türkiye’deki gazetecilerin podcastleri için de anlamlı bir model olabilir zira “Katma değerli bir içerik ürettikten sonra, küçük de olsa sadık bir topluluk, abonelik ve üyelik gibi yöntemlerle bir podcasti sürdürülebilir bir iş kılabilir”.⁷³

Bir sunucunun konuklara sorular yöneltmesi değil de, iki veya daha çok katılımcının birbiri ile belli bir konuda konuşmasına dayalı podcastler de yaygındır. Örnek olarak, teknoloji dergisi *The Wired*’ın *The Gadget Lab* podcasti, derginin editörlerinin

---

71 Fatima Çelik ile 20 Haziran’da yapılan görüşme.

72 İng: *Talking heads*

73 Emre Kızılkaya ile 5 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

haftanın teknoloji gündemini ve tanıttıkları ürünleri bir sohbet ortamında derledikleri popüler bir yayındır.

Gazeteci Özgür Mumcu ve Eray Özer *Yeni Haller* isimli podcastlerinde hijyen, post-gerçek, nefret gibi farklı konularda derinlemesine bilgiler verdikleri süreli bir podcast yapmaktadırlar. Ayın gazetecilik gündemini konukların katılımı ile bir webinar formatında tartışan *J-Raporu* podcasti de katılımcı podcastlere Türkiye'den bir örnektir.⁷⁴

Günlük Haber Özeti

The New York Times'ın hafta içi her gün, o günün en önemli haberini yapan Times muhabiri ile podcastin yapımcı ve sunucusu Michael Barbaro ile birlikte 20-30 dakika içinde konuyu detaylıca ele aldığı *The Daily* podcastinde dış ses kullanımı yoğundur. Özellikle Başkan Trump'ın azil sürecinde Demokrat Kongre Üyesi Elissa Slotkin'in evinde gerçekleştirilen 19 Aralık 2019 tarihli bölüm, dış mekânın ve ortam seslerinin hikâyeye anlatımı için kullanımının iyi bir örneğidir. *The Daily*, alanında bir öncü ve lider konumundadır. Ücretsiz olan bu podcast ile *The Times*, marka bilinirliğini artırmak, yeni dinleyici ve okurlara ulaşmak ve belki de daha sonra üreteceği ücretli sesli içerikler için zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Belgesel

Gene *The New York Times*'a ait olan *The Caliphate* isimli podcast serisi 10 bölümden oluşmaktadır ve *The Times*'ın kıdemli muhabiri Rukmini Callimachi ve yapımcısı Andy Mills tarafından hazırlanmıştır. Terör örgütü IŞİD'in Irak'tan çekilirken geride bıraktığı çok sayıda belgenin bir yıl boyunca tercüme edilmesi ve analizi sonucunda ortaya çıkan ve gazetenin hem basılı hem de dijital sürümlerinde yayınlanan '*The ISIS Files*'⁷⁵ dosyasının sesli bir belgesel formatında hikâyeleştirilerek aktarılmasına dayanan bu özel seri çeşitli ödüller de kazanmıştır. Ana mecrayı destek-

---

74 Gerekli açıklama: J Raporu bu bölümün yazarı ve gazeteci Emre Kızılkaya tarafından yayınlanmaktadır.

75 İng: IŞİD Belgeleri

leyen podcast özel serilerine iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Girişindeki iki dakikalık sekansta Callimachi ve Mills'in ilk kayıt öncesi konuşmalarıyla başlar ve IŞİD'in infaz videolarından alınan sesler, IŞİD eylemlerine dair yapılan haberlerin sesleri ile devam eder. Türkiye'de *Kısa Dalga* mecrasında yayınlanan *Tarikatlar* dosyası belgesel podcast türünde başarılı bir örnek olarak gösterilebilir.

Haftalık Analiz

Prestijli ve görece pahalı bir süreli yayın olan *The Monocle* dergisi ücretsiz podcastleri ile marka bilinirliği yaratmaktadır ve gazeteciler açısından en dikkat çekici programlarından biri olan *The Foreign Desk* Andrew Mueller tarafından sunulmakta ve haftada bir 30 dakikalık uluslararası siyasetin önemli gündem maddelerinden seçilen bir konuda uzmanlardan da faydalanılarak yapılan kapsamlı bir analiz, gene haftada bir yapılan 5-6 dakikalık kısa 'explainer'⁷⁶ bölümleri ile desteklenmektedir. Benzer bir yapı *Kısa Dalga* podcast ağında yayınlanmakta olan *Kapsül* podcastlerinde de mevcuttur. Günlük haber özetlerinin yanında haftalık olarak gündemdeki bir konuya dair 10 dakikalık açıklayıcılar eklenmektedir.⁷⁷

Planet Money, ABD'nin ulusal radyo mecrası NPR bünyesinde, esasında 2008 finansal krizini takip etmek ve ortalama vatandaşın karışık ekonomik meseleleri anlatmak amacıyla yola çıkan haftalık podcast programıdır. Finansal krizin sona ermesinin akabinde yayın hayatına devam eden program, Mayıs 2020'de 1000. bölümünü yayınlamıştır.⁷⁸ Spesifik bir tema ile yayın hayatına başlayıp, edindiği popüleriteyi formatını çok da değiştirmeden devam ettirebilmesi bakımından dikkat çeken *Planet Money*, karmaşık konuları hikâyeleştirme, doğru bir kurgu ve sesin anlamlı ve etkili bir hikâye anlatım aracı olarak kullanması bakımından önemlidir. Görsel anlatımda kolaylıkla ifade edilebilen

---

76 İng: Açıklayıcı

77 İyi bir örnek için 12 Haziran 2020 tarihli *Kısa Dalga Podcast*.

78 Bu bölümde *Planet Money* yapımcıları, her bölümde takip ettikleri içerik akış şemasını dinleyiciler ile paylaşmışlardır. Podcast yapmak isteyen gazetecilerin bu programı dikkatle dinlemeleri tavsiye edilebilir.

bilgileri, mesela grafiklerdeki dibe vuran hisse senetlerini, yere çarpan bir tabak gibi seslerle anlatması dikkate değerdir. Benzer şekilde, yükselen piyasaları bir opera sanatçısının yükselen sesi ile aktarmaları da grafiklerin ses ile aktarımına örnek olarak gösterilebilir. *Planet Money*, kamu ve özel kaynaklardan farklı gelirleri olan bir ağ içinde yer almakla birlikte kendi gelir kaynaklarına da sahiptir; bölümlerde reklamlar mevcuttur.

Günlük Kısa Özet

'Microcast' adı verilen çok kısa (1-5 dakika arası, genellikle 2-3 dakikalık) podcastler günlük haber özetleri için yaygın olarak kullanılmaktadır. *The Wired'*ın *Wired Tech In Two* podcasti ortalama iki dakika içinde günün teknoloji haberlerini özetlemektedir. Benzer şekilde *Monocle Minute* da günün bir dakikalık haber özetini dinleyicilerine sunmaktadır. Türkiye'de henüz bu kısalıkta haber podcastleri mevcut değildir.

Mülakatlar

Joe Rogan Experience, sadece ABD değil, dünyanın en ünlü podcast programlarından biri olarak görülebilir. Esasında eski bir dövüşçü, *stand up* komedyeni, TV sunucusu olan Joe Rogan tarafından 2010 yılından bu yana haftada iki veya üç kez yayınlanmaktadır. Gazetecilikten gelmeyen Rogan, samimi üslubu, beş saate varan yayın sürelerinden düşmeyen performansı ve sorularında korkusuz davranması gibi faktörler sayesinde gittikçe popülerleşmiş, Elon Musk, Bernie Sanders, Edward Snowden gibi çok ünlü isimleri programına konuk almış ve en sonunda Spotify'la tartışma yaratan 100 milyon ABD Doları değerinde bir anlaşma imzalanması ile sadece tek bir mecrada yayınlanacak bir podcaste dönüşmüştür. Podcastlerini video olarak YouTube'a da koyan Rogan çoklu mecra kullanımı, farklı türlerin birleşimi ve açık podcast ekosisteminden kapalı platformlara geçişi temsil etmesi bakımından önem taşımaktadır (Carman, 2020).

Türkiye'de de mülakat formatı podcastler arasında yaygındır. En popüler podcast programları arasında gösterilebilecek "*Nasil Olunur?*", gazeteci Nilay Örnek tarafından hazırlanmak-

ta ve sunulmaktadır. Haftada bir yayınlanan programda farklı alanlardan gelen başarılı isimlerle alanlarında oldukları yere nasıl geldikleri ve mesleklerinin gerekliliklerini konuşan Örnek *Storytel* ağı içerisinde yer almakta ve bir gelir elde etmektedir.⁷⁹

Medyapod ağında yayınlanan *Anlatsam Roman Olur* programında gazeteci Nida Dinçtürk kültür sanat alanında başarılı isimlerle çalışmaları hakkında konuşmaktadır. Bu programın ilgi çekici yanı ham malzemenin önceden yapılmış mülakatlardan oluşmasıdır. Dinçtürk, başka mecralar için yaptığı ve yazılı olarak yayınladığı söyleşilerin ses kayıtlarını temizleyip, basit bir kurgu sonrası podcast olarak yayınlamaya başlamıştır. Bu metodun birçok haber mecrası ve gazeteci tarafından bir podcast programına başlamak için kullanılabilceği söylenebilir. Mülakatların pek çoğu bir kafe veya restoranda kaydedildiğinden arka fonda, diğer podcastlerde pek rastlanmayan (konuşan insanlar, çatal bıçak gibi) sesler duyulabilir. Ancak Dinçtürk, bu seslerin temizlenmemesinin sadece lojistik bir güçlük olmaktan ziyade bilinçli bir tercih olduğunu ve programa doğal bir hava kattığını belirtmektedir.⁸⁰

Güncel Tartışmalar, Podcastin Geleceği ve Son Söz

Podcastin geleceğine dair tartışmalar çok yönlüdür. Podcastin dinleme süreleri rekabetinde öne geçerek müzik endüstrisine zarar verip vermediği (Richards, 2019); podcastlerin dinleyicilerin ilgi aralıklarının kısılması ile bölüm sürelerinin kısılması (Stitcher, 2020). 5G teknolojisinin gelişi ile canlı podcastlerin yaygınlaşacak olması ve dolayısı ile dinleyici katılımının sağlanabileceği podcast yayınlarının yaygınlaşabileceği (İbrişim, 2020, 15 Haziran); akıllı kulaklıkların ve evlerde sesli asistanların yaygınlaşması sayesinde sesli arayüzlerin öneminin artmasıyla podcastlere ilginin artabileceği (Hennig, 2018) gibi çeşitli öngörüler mevcuttur.

Ancak, bu bölümün konusu özelinde podcastin geleceğine dair asıl konuşulması gereken mesele 16. yılında podcastin bir

79 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

80 Nida Dinçtürk ile 7 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

format olarak büyürken ticarileşmesi ve bir yandan yavaş yavaş açık yapısını kaybediyor oluşudur. Radyonun (Standage & Stevenson, 2019) ve web'in (Clark, 2017) ilk yıllarındaki katılımcı, ifade özgürlüğüne katkıda bulunan ve demokratikleştirici iletişim araçları öngörülerinin ilerleyen yıllarda tonunun düşürülmesi veya tersine dönmesine benzer şekilde podcastlerin de atomize, dağınık, gayri merkezi ve açık yapılarını yitirerek merkezi, kapalı, ticari dev ağılar tarafından yutulan bir yapıya evrilip evrilmeyeceği ciddi bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan gazetecilerin podcast üretimine daha başlarken içeriklerinin ve mecralarının sahiplik yapıları ve sürdürülebilir gelir modelleri üzerine düşünmeleri önemlidir.

Son söz olarak podcast üretmek isteyen gazeteciler için hatırlanması gereken önemli noktaları özetlemek faydalı olacaktır:

- Podcast bir gazetecilik aracı olmaktan önce bir anlatım biçimidir,
- Podcast sese dayalıdır ve dolayısı ile okuma ile izleme arasında bir yerde durur,
- Podcast genellikle eller, ayaklar ve gözler meşgul iken dinlenir,
- Podcast, tek başına bir gazetecilik mecrası olabileceği gibi, halihazırda faaliyet gösteren bir gazetecilik mecrasının destekleyici unsuru da olabilir,
- Podcast üretiminde iyi ekipman sahibi olmak önemli olsa da, asıl üstünde durulması gereken eldeki ekipmanın ne kadar doğru ve iyi bir şekilde kullanıldığıdır,
- Podcast kesinlikle iki insanın yan yana gelip o an akıllarına geldiği gibi konuşmasından ibaret bir format değildir; gazetecilik odaklı başarılı podcastler ciddi bir planlama, uzman yapımcılar, doğru kullanılmış iyi ekipmanlar, taslak olarak hazırlanmış bir akış metni, belli sınırlar içerisinde tutulmuş süre, dinleyici odaklı ve gereken yerlerde dış seslerin, konuk seslerinin kullanıldığı bir montaj süreci, doğru dağıtım araçlarının kullanılması, dikkat çekici ve içeriği doğru aktaran bir marka yaratımı ve konum-

lanma, hedef kitlenin doğru tahlili, dinleyici geri bildirimlerinin toplanması ve tahlil edilmesi, sürdürülebilir bir gelir modeli geliştirmek için farklı yolların analitik bir karar verme süreci sonrasında denenmesini ve bunların başarı ile gerçekleştirilebilmesi için de doğru ekiplerle çalışmayı gerektirir. Geri bildirimler sadece kantitatif veri değil, doğrudan dinleyici yorumları da olabilir; zira dinleyicilerin motivasyonlarını anlamak hem podcastin içeriğinin etkisini değerlendirmek hem de yayıncısını motive etmek için önemli bir unsurdur.⁸¹

Kaynakça

Akademik Kaynaklar

- Berry, R. (2015). A Golden Age of Podcasting? Evaluating Serial in the Context of Podcast Histories. *Journal of Radio & Audio Media*, 22(2), 170–178. doi: 10.1080/19376529.2015.1083363
- Frery, M. (2017). Power to the podcast: Podcasting is bringing a whole new audience to radio and giving investigative journalism a boost. Plus, our handy guide to making your own podcasts. *Index on Censorship*, 46(3), 24-27. <https://doi.org/10.1177/0306422017730789>
- Funk, M. (2017). Decoding the Podaissance: Identifying Community Journalism Practices in Newsroom and Avocational Podcasts. *Knowing the Numbers: Assessing Attitudes among Journalists and Educators about Using and Interpreting Data, Statistics, and Research*. 5, 67.
- Gürsoy, D. (2020). *Transmediality in Independent Journalism*. Taylor & Francis.
- Hancock, D. & McMurtry, L. (2018) 'I Know What A Podcast Is': Post *Serial* Fiction and Post Media Identity. Llinares, D., Fox, N., & Berry, R. (Ed.), *Podcasting: New Aural Cultures and Digital Media* içinde (81-106. ss) Springer.
- Heshmat, Y., Yang, L., & Neustaedter, C. (2018). Quality 'Alone' Time through Conversations and Storytelling: Podcast Listening Behaviors and Routines. *Proceedings of the 44th Graphics Interface Conference*, 76-83.
- Innis, H. A. (1991). *The Bias of Communication*. University of Toronto Press.
- Jenkins, H. (2004). The Cultural Logic of Media Convergence. *International Journal of Cultural Studies*, 7(1), 33–43. doi: 10.1177/1367877904040603
- Johnson, K. (2012). Audience Use of New Media Technologies on NPR.org. *Journal of Radio & Audio Media*, 19(1), 17–32. doi:10.1080/19376529.2012.667023

---

81 Nilay Örnek ile 2 Haziran 2020 tarihinde yapılan görüşme.

- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux.
- Krogh, T. von, & Svensson, G. (2017). Media Responses to Media Criticism: An Analysis of Response Practices in the Weekly Swedish Podcast MattssonHelin. *Nordicom Review*, 38(1), 47-64. <https://doi.org/10.1515/nor-2016-0042>
- Marcu, M. (2019). The Podcast as a Form for the Distribution of the Radio Product. *International Journal of Communication Research*, 9(1), 80-84.
- McLuhan, M. (2005). *Marshall McLuhan: The medium is the message*. Ginko Press.
- McLuhan, M. (2011). Radyoyu Anlamak. David Crowley & Paul Heyer (Ed.). *İletişim Tarihi* içinde (s. 349-357). Berkay Ersöz (Çev.). Ankara: Siyasal.
- Murray, S. (2009). Servicing 'self-scheduling consumers': Public broadcasters and audio podcasting. *Global Media and Communication*, 5(2), 197-219. doi: 10.1177/1742766509341610
- Park, C. S. (2016). Carnivalism and Engaging Journalism in the Current-Affairs Podcasts in South Korea. *Advances in Journalism and Communication*, 4(3), 75-88. <https://doi.org/10.4236/ajc.2016.43008>
- Park, C. S. (2017). Citizen News Podcasts and Journalistic Role Conceptions in the United States and South Korea. *Journalism Practice*, 11(9), 1158-1177. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1224682>
- Perks, L. G., Turner, J. S., & Tollison, A. C. (2019). Podcast Uses and Gratifications Scale Development. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 63(4), 617-634. <https://doi.org/10.1080/08838151.2019.1688817>
- Porlezza, C., Benecchi, E., & Colapinto, C. (2018). The Transmedia Revitalization of Investigative Journalism: Opportunities and Challenges of the Serial Podcast [Chapter]. *Exploring Transmedia Journalism in the Digital Age*; IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-3781-6.ch011>
- Postman, N. (2005). *Amusing Ourselves to Death*. Penguin Publishing Group.
- Spinelli, M., & Dann, L. (2019). *Podcasting*. Bloomsbury Publishing.
- Sullivan, J. L. (2019). The Platforms of Podcasting: Past and Present. *Social Media + Society*. <https://doi.org/10.1177/2056305119880002>

Akademik Olmayan Kaynaklar

- An Oral History Of The Podcast. (2019, November 09). Kaynak: <https://www.esquire.com/uk/culture/a29739101/oral-history-of-podcasts>
- Carman, A. (2020). The podcasting world is now Spotify versus everybody else. Verge. Kaynak: <https://www.theverge.com/21265005/spotify-joe-rogan-experience-podcast-deal-apple-gimlet-media-ringer>
- Clark, L. (2017). Tim Berners-Lee: we need to re-decentralise the web. WIRED UK. Retrieved from <https://www.wired.co.uk/article/tim-berners-lee-reclaim-the-web>
- Gladwell, M. (2001). *The Tipping Point*. London, UK: Abacus.

- Edison Research (2020) *The Infinite Dial 2019*. Kaynak: <http://www.edisonresearch.com/wp-content/uploads/2020/03/The-Infinite-Dial-2020-U.S.-Edison-Research.pdf>
- Hammersley, B. (2004). The Audio Revolution: Why online radio is booming, the Guardian. Kaynak: <https://www.theguardian.com/media/2004/feb/12/broadcasting.digitalmedia>
- Hennig, N. (2018). *Siri, Alexa, and Other Digital Assistants: The Librarian's Quick Guide*. ABC-CLIO.
- İbrişim, A. (2020, 15 Haziran) Türkiye'de podcast sektörünün geleceği. Digital Age. Kaynak: <https://digitalage.com.tr/turkiyede-podcast-sektorunun-gelecegi>
- Jacobellis v. Ohio, 378 U.S. 184 (1964). (2020, June 13). Kaynak: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/184>
- Lattman, P. (2007). The Origins of Justice Stewart's "I Know It When I See It". WSJ. Kaynak: <https://blogs.wsj.com/law/2007/09/27/the-origins-of-justice-stewarts-i-know-it-when-i-see-it>
- PODCAST | Cambridge English Dictionary. (2020, Haziran 10). Kaynak: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/podcast>
- Podcast Kaydetmeye Nasıl Başlarım? #1 | Podiolab. (2020, Haziran 10). Kaynak: <http://podiolab.com/podcast-kaydetmeye-nasil-baslarim>
- Quah, N. (2017). The Three Fundamental Moments of Podcasts' Crazy Rise. Wired. Kaynak: <https://www.wired.com/story/podcast-three-watershed-moments>
- Quah, N. (2019). We're Entering the Era of Big Podcasting. Vulture. Retrieved from <https://www.vulture.com/2019/09/podcasting-history-three-eras.html>
- Richards, C. (2019). Are podcasts killing music or just wasting our time? Washington Post. Kaynak: https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/are-podcasts-killing-music-or-just-wasting-our-time/2019/04/17/0a-a08770-5acc-11e9-842d-7d3ed7eb3957_story.html
- Robertson, J. (2019). How podcasts went from unlistenable to unmissable. BBC News. Kaynak: <https://www.bbc.com/news/business-49279177>
- Stitcher. (2020). The Stitcher Podcasting Report - Stitcher Blog - Medium. Medium. Kaynak: <https://medium.com/stitcher-blog/the-stitcher-podcasting-report-41ee54c8b84c>
- Podcast Universe Report 2019 - Voxnest Blog. (2019, December 17). Kaynak: <https://blog.voxnest.com/podcastuniversereport>
- Uzunoğlu, S. (2019, Ocak 11). 2019 Türkiye'de podcast yılı olabilir mi? Kaynak: <http://platform24.org/p24blog/yazi/3541/2019-turkiye-de-podcast-yili-olabilir-mi>

EKLER

Podcastin bir Format Olarak Kısa Tarihi⁸²

Podcastin tarihi üç ana başlıkta incelenebilir:

- Kuruluş: 2003-2006
- Büyüme: 2007-2013
- Ana-akım & Ticarileşme: 2014-2020
- **2003-2004** yıllarında podcastin Yaratıcıları Dave Winer ve Adam Curry oldu. Dave Winer, yazılımcı ve RSS öncüsü **2003**'te kıdemli gazeteci ve radyocu Christopher Lydon'ın Open Source radyosu için Dave Winer RSS ve MP3 desteği ile bugünkü anlamda bilinen ilk podcasti üretti ki bu bir habercilik podcasti idi. Adam Curry ise podcast öncüsü ve eski bir MTV VJ'idir. iPodder ismini verdiği bir program/uygulama ile RSS üzerinden iPod içindeki podcast'lerin eşleşmesini sağladı.
- Ben Hammersley isimli Guardian muhabiri **12 Şubat 2004**'te Guardian'da yayınlanan makalesinde podcast ismini ilk kez andı (Hammersley, 2004). Bu isim daha sonra podcast yapımcıları ve dinleyenler tarafından kabul gördü ve yayıldı (Robertson, 2019). Bir yıl sonra Oxford Sözlük, podcasti yılın kelimesi seçti. Hammersley'nin önerdiği diğer iki isim 'guerilla marketing'⁸³ ve 'audio-blogging'⁸⁴ idi.
- Ekim **2004** itibarı ile Google arama motorunda 'podcast' aramaları dikkate değer bir şekilde artış gösterdi.
- **2005**'te Apple önce iTunes üzerinden podcast de dinlenebileceğini açıkladı, daha sonra **2006**'da Garageband programı ile nasıl podcast üretilbileceğini Steve Jobs şahsen bir tanıtımda gösterdi.

---

82 Kronolojinin ana hatları hazırlanırken kullanılan kaynaklar: (Spinelli, & Dann, 2019); (An Oral History Of The Podcast, 2019, 9 Kasım); (Quah, 2017).

83 İng: Gerilla pazarlama

84 İng: Sesli blog

- 2006'ya gelindiğinde iPod'lara 4.8 milyon podcast indirilmişti.
- 2007 ve 2013 yılları arasında ünlü isimlerin podcast piyasasına girmesiyle podcastin bilinirlik ve yaygınlığı arttı. 2007'de İngiliz komedyen Ricky Gervais ayda 250 bin indirme ile rekor kırdı, 2009-2011 arasında Amerikan TV ünlüsü ve komedyen Adam Carolla 59 milyon indirme ile yeni bir rekora imza attı. 2013 yılına gelindiğinde Apple üzerinde 1 milyar podcast aboneliği vardı.
- Podcast belli pazarlarda bilinen ve para kazandıran bir formata dönüşmüştü ancak gerçek patlama için belli bir eşiğin⁸⁵ geçilmesi gerekiyordu. Tüketimi yavaşlatan unsurların giderilmesi, kolay bir akış sağlanması için akıllı telefondaki tek bir uygulamaya, gerektiğinde wifi olmadan da içerik indirebilmek gerekiyordu ki bu, akıllı telefonlardaki podcast uygulamaları ve önce 3G sonra da 4G bağlantısının yaygınlaşması ile çözüldü. Teknolojik engeller ortadan kalkınca geriye sadece podcast formatını kitlelere tanıttacak popüler bir içerik gerekiyordu, bu da Serial oldu.
- 2014 yılında yayınlanan *Serial*, podcaste bir format olarak patlama yaşattı (Hancock, & McMurtry, 2018; Porlezza vd., 2018)). Yapılmış en popüler podcastlerden biri olan Serial çıktığı gibi 5 milyon dinleyiciye ulaştı. Gerçek bir hikâyeye dayanan konusu, Amerika'da işlenen bir cinayeti konu alıyordu ve esasında bir gazetecilik belgesel serisi idi. Serial'ın avantajı, popüler radyo programı This American Life'in bir spin-off'u⁸⁶ olması idi, zira hazır bir kitle ve tanıtım yapacak kanallar hâlihazırda mevcuttu. Yapımcısı Ira Glass, popüler televizyon programı Tonight Show with Jimmy Fallon'a çıkıp Serial'ı tanıtmıştı, bununla da yetinmemiş NBC ekranında özellikle yaşlı kitleler için bilgisayara ve telefona podcast nasıl indirilir göstermişti (Berry, 2015).

85 Burada eşikten kastedilen Gladwell'in (2001) deyişi ile 'tipping point' kavramıdır.

86 İng: Bir yayının yan ürünü, yan hikayesi

- 2019'a gelindiğinde podcast artık niş ve alternatif bir format olmaktan çıkmış, büyük prodüksiyonlarla anılır hale gelmişti. Örnek olarak, BBC'nin Ay'a ayak basılmasının 50. yılı anısına hazırladığı belgesel serisi *13 Minutes to the Moon*'un müzikleri birçok Oscarlı filmin de müziklerini yapmış olan Hans Zimmer'e aitti. Benzer şekilde gene BBC'nin bilim kurgu podcast serisi *Forest 404*'un müzikleri de ünlü müzisyen Bonobo tarafından yapılmıştır.
- 2020 yılında Joe Rogan'ın Spotify ile yaptığı 100 milyon Dolarlık anlaşma podcast dünyasına damgasını vurmuştur.
- Türkiye'de podcastin tarihi çok daha yenidir. İçerikleri kullanıcılar tarafından üretilen, 1999 yılında kurulmuş sosyal mecra Ekşi Sözlük'te podcast başlığı 2005 yılında açılmıştır.
- Türkiye'de ilk podcastin gazeteci Serdar Kuzuloğlu tarafından 2009-2010 yıllarında yapıldığı tahmin edilmektedir.
- 2011 yılında Kaan Kural ve Orkun Çolakoğlu'nun Basketbol Sohbetleri, spor gazeteciliği denebilecek bir formatta yapılması bakımından dikkat çekmektedir.
- 2013 yılında niş ve alternatif kültürel öğelere değinen Ge-ekstra, 2014 yılında ise korku edebiyatı, sineması ve kültürüne dair içerikler üreten Gerisi Hikâye podcast yayına başlamıştır.
- 2018 yılında kurulan Medyapod⁸⁷ podcast ağı ilk Podcast zirvesini gerçekleştirmiştir.
- 2018 yılından sonra Türkiye'de podcast üretim ve tüketiminde bir canlanma yaşanmış, farklı mecralarda ürettikleri içerikleri podcast formatında da dolaşıma sokan Medyascope, Ünsal Ünlü, Yavuz Oğhan gibi isimlerin yanı sıra Storytel, Podbee, Farklı Kaydet,

---

87 Gerekli açıklama: Bu bölümün yazarı *Medyapod* ağında bir podcast programı yayınlamıştır.

Daktilo 1984, Kısa Dalga gibi podcast ağları ve birçok münferit yayıncı podcast üretimine başlamıştır.

- 2020 yılında Podfresh⁸⁸ podcast platformu günlük podcast bülteni, haftalık podcast söyleşileri ve aylık podcast dergisi yayınlamaya başlamıştır.

Görüşülen podcast yayıncıları

1. Aykut İbrişim, yazılımcı, Podcast yayın ve eğitim platformu Podiolab'ın kurucusu ve Podfresh'in kurucularından biridir. Ha Geldi Ha Gelecek isimli teknoloji ve toplum podcastinin yayıncısıdır.
2. Burak Kılıç, 11 yıllık gazeteci, Hürriyet, Akşam ve Karşı Gazeteleri'nde çalıştı. Diken, Fitbol ve birçok mecrada spor yazıları yayınladı. Boş Adam İşi adlı, futbol-siyaset ilişkilerini anlatan bir podcast hazırlıyor.
3. Burak Tatari, gazeteci. Fox TV, Zete.com ve Tempo Dergisi'nde çalıştı. MedyascopeTV'de ana haber bültenini sunuyor. 2 Hafta 1 Gün podcastinde, ünlü konuklarıyla okudukları kitaplar, izledikleri filmler, dinledikleri müzikler hakkında konuşuyor.
4. Cem Pekdoğru, gazeteci ve spor yazarı. Basılı spor dergisi Socrates'in podcast editörü ve yapımcısı.
5. Emre Kızılkaya, 16 yıllık gazeteci. Hürriyet gazetesinde çalıştı. Şu anda Journo.com.tr editörü ve gazetecilik gündemini tartışan aylık J Raporu podcastin yayıncularından biri.
6. Emre Koçak, ses mühendisi ve podcast yapımcısı. 2016 yılından bu yana, dünya çapında popüler olmuş podcast ağlarında hem teknik hem de içerik olarak aktif olarak çalışmıştı.
7. Emre Saklıca, gazeteci. Uzun yıllar televizyon kanallarında sunuculuk ve yapımcılık yaptı. NewslabTurkey, Journo.com.tr gibi mecralara içerikler üretti. Şu anda doğru-

---

88 Gerekli not: Bu bölümün yazarı, Podfresh için podcast üretmektedir.

lama platformu Teyit.org’da editör ve T-cetveli podcastin yayıncısıdır.8. Fatima Çelik, Medyascope’ta muhabir olarak çalıştı. Şu anda DW Türkçe’de habercilik yapıyor. Medyascope üzerinde yayın yapan Ev Sohbetleri podcastinin yayıncılığını ve sunuculuğunu yaptı. Çoğunlukla kültür-sanat, hak ihlalleri ve insan hikayeleri odaklı üretimler yapıyor.

8. Gonca Tokyol, uzun yıllar online haber platformu T24’te kıdemli editörlük ve muhabirlik yaptı. 2020 yılı itibarı ile serbest gazeteci olan Tokyol, InsideTurkey.news, Independent Türkçe, NewsLabTurkey gibi mecralara haberler üretiyor ve Podfresh ağında yayınlanan Dündem podcasti üretiyor ve sunuyor.
9. İlkan Akgül, tasarımcı, editör ve Podfresh podcast ağının genel yayın yönetmeni, aynı zamanda ve podcast eğitim platformu Podfresh Akademi’nin kurucularından biridir. ShortCast isimli bir teknoloji podcastinin yayıncılarından biri.
10. İlkan Dalkuç, Daktilo 1984 podcast ağının kurucusu ve Nabız programının yayıncılarından biri.
11. Kemal Göktaş Radikal, Sabah, Vatan, Milliyet, Cumhuriyet gazetelerinde çalıştı. IMC TV’de “Diyalog” programını hazırlayıp sundu. Ankara Üniversitesi Gazetecilik Bölümü’nde ve Oxford Üniversitesi Reuters Gazetecilik Araştırmaları Enstitüsü’nde eğitim verdi, araştırma yaptı. Diken Londra temsilcisi ve serbest gazetecidir. Kısa Dalga podcast ağının kurucusudur.
12. Nevşin Mengü, 2004 yılında Kanaltürk’te başladığı haberciliğe, sırasıyla Habertürk, TRT Turk, Hürriyet, CN-NTURK, DW Türkçe’de devam etmiştir. 2020 itibarı ile Sözcü ve Diken için serbest gazetecilik yapmakta ve Podbee podcast ağında yayınlanan Trending Topic podcastini hazırlayıp sunmaktadır.
13. Nida Dinçtürk, 10 yıllık gazeteci. Dünya Gazetesi’nde ve Milliyet Sanat gibi birçok kurum için freelance olarak kültür sanat haberleri hazırladı. 2018 yılından bu yana

Medyapod podcast ağında Anlatsam Roman Olur isimli kültür sanat podcastini yayınlıyor.

14. Nilay rnek, 25 yıllık gazeteci. Milliyet, Akşam, Habertürk, Sözcü, Vatan gazetelerinde çalıştı, televizyon programları yaptı. Storytel sesli kitap platformunun podcastlerinden biri olan popüler Nasıl olunur podcastin yayıncısı.
15. Özgür Mumcu, yazar, gazeteci ve akademisyen. Birgün, Radikal ve Cumhuriyet gazetelerinde çalıştı. Eray zer ile birlikte Yeni Haller podcasti yayınlamaktadır.
16. Sarphan Uzunoğlu, akademisyen ve editör. İletişim akademisyeni olan Uzunoğlu Journo.com.tr, NewsIabTurkey.org, InsideTurkey.news gibi mecraların ve Medyapod podcast ağının kurucularındandır. Bu ağ içinde ve farklı mecralarda teknoloji ve gazetecilik üzerine podcastler yayınlamıştır.
17. Uraz Kaspar, tasarımcı, akademisyen ve podcast yayıncısı. Podfresh'in ve podcast eğitim platformu Podfresh Akademi'nin kurucularından biridir. Selobant isimli podcastin yayıncısıdır.
18. Zeynepgöl Alp, 15 yıllık gazeteci. Radyo ve televizyonda sunucu ve editör olarak çalıştı. Medyapod podcast ağında Türkiye'nin ilk günlük haber bülteni olan Po360'ı hazırladı ve sundu.

Medya ve Gazetecilik Dizisi

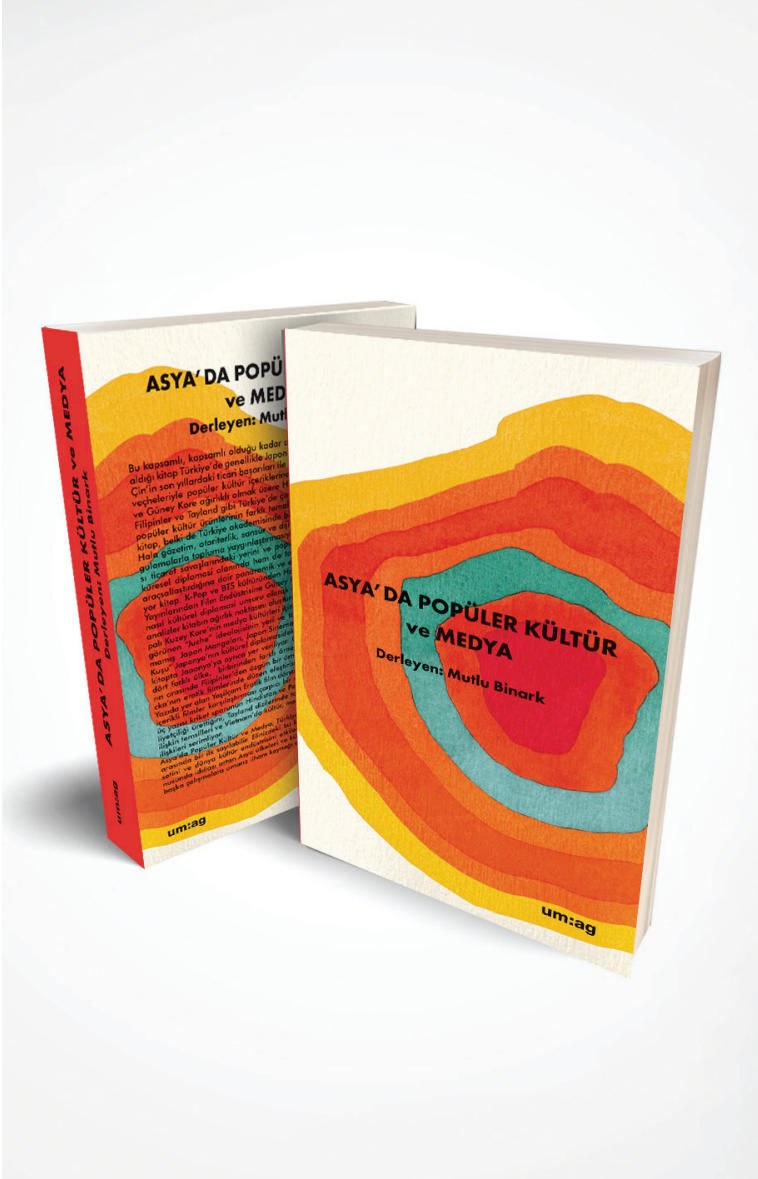
Medya ve Gazetecilik Dizisi

Medya ve Gazetecilik Dizisi

Medya ve Gazetecilik Dizisi

Medya ve Gazetecilik Dizisi

Medya ve Gazetecilik Dizisi

um:ag VAKFI YAYINLARI

um:ag Bütün Yapıtları Dizisi

SUÇLULAR VE GÜÇLÜLER
SAKINCALI PİYADE
BİR PULSUZ DİLEKÇE
BÜYÜKLERİMİZ
ÇIKMAZ SOKAK
TÜFEK İCAD OLDU
SİLAH KAÇAKÇILIĞI VE TERÖR
SÖZ MECLİSTEN İÇERİ
TERÖRSÜZ ÖZGÜRLÜK
PAPA MAFYA AĞCA
LİBERAL ÇİFTLİK
DEVRİMCİ VE DEMOKRAT
AYBAR İLE SÖYLEŞİ
İNKILAP MEKTUPLARI
RABİTA
12 EYLÜL ADALETİ
BİR UZUN YÜRÜYÜŞ
TARİKAT SİYASET TİCARET
KAZIM KARABEKİR ANLATIYOR
40'LARIN CADİ KAZANI
KÜRT İSLAM AYAKLANMASI
GAZİ PAŞA'YA SUİKAST
KÜRT DOSYASI
SAKINCALI PİYADE (Tiyatro)
MOBİLYA DOSYASI
AĞCA DOSYASI
SAKINCASIZ (Tiyatro)

um:ag Bütün Yazıları Dizisi

KATİLLER DEMOKRASİSİ HIRSIZLAR DÜZENİ
PENTAGON KUKLALARI
AMERİKA KÜSMESİN
ÇAĞIN SUÇU
SAĞCI DÜŞÜNCE
YOLSUZLUK, ŞİDDET, BAĞIMLILIK
DEVLET, SİLAH, ADALET
KONTRGERİLLA ÖĞRETİLERİ
HARAM DÜZENİ
MİLLİYETÇİLİK A.Ş.
HUKUK, DEVLET, AŞİRET
CIA VE MİT
ATA'M İZİNDEYİZ
BAĞIMSIZLIK GÜLÜ
BATI KULÜBÜNDE DANS
PARA VE İMAN
NAMUSLU OLMA CESARETİ
ALATURKA KAPİTALİZM

GİZLİ YARGI
ENGELLİ DEMOKRASİ
TANRI'NIN BANKERİ
TEK KALE MAÇ
ERMENİ MANDACILARI
KUVVAYI TİCARİYE RUHU
SAHTE ATATÜRKÇÜLÜK
SİYASET VE SUÇ
12 EYLÜL VE ŞERİAT
LAİKLİK RUHUNA FATİHA
CAMİ OKUL KIŞLA
YERALTI EKONOMİSİ
MODERN TÜR BAN
GÖSTERİ NAMAZI
SEVR Mİ LOZAN MI?
İMAM MI HATİP Mİ?
ARAP SİYASETİ
ORTADOĞU'DA AMERİKAN BİLARDOSU
SEÇİM VE DARBE
KÜRT İSLAMCILIĞI
HİZBULKONTRA
SON YAZILAR

um:ag Seçmeler Dizisi

SAKLI DEVLETİN GÜNCE Sİ "Çatlı vs."
GAZETECİLİK
POLEMİKLER
UYAN GAZİ KEMAL
DOST YÜZLERDE ZAMAN
KIR ÇİÇEKLERİ
TÜRK MEMET NÖBETE
BEN UĞUR MUMCU'YUM
SÖZE NEREDEN BAŞLASAM
BU DÜZEN BÖYLE Mİ GİDECEK?
BOMBA DAVASI ve İLAÇ DOSYASI
EĞİLME DEN BÜKÜLMEDEN

um:ag Öteki Yayınları Dizisi

İÇİMDEN GEÇEN ZAMAN
KENTSEL GERİLİM
ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK
UĞUR MUMCU VE 12 MART
VURULDUK EY HALKIM UNUTMA BİZİ
SUIKAST RAPORU 93/96
KARAKTER YARATMAK
18.30 SÖYLEŞİLERİ - 1
18.30 SÖYLEŞİLERİ - 2
18.30 SÖYLEŞİLERİ - 3
18.30 SÖYLEŞİLERİ - 4
18.30 SÖYLEŞİLERİ - 5

KARAKTER YARATMAK
UĞUR MUMCU ÖLÜMSÜZDÜR
BİR EFLATUN ÖLÜM - BEHÇET AYSAN KİTABI
DİREKEN DİRİLİŞ
ROMAN YAZMAK VE OKUMAK
GELECEĞİN SAVAŞLARI VE SİLAHLARI

um:ag Araştırma Dizisi

NEDEN ÖLDÜRÜLDÜLER? -1 "Babam Neden Öldürüldü Anne?"
NEDEN ÖLDÜRÜLDÜLER? -2 "Bu Kan Kurumaz!"
NEDEN ÖLDÜRÜLDÜLER? -3 "Dipsiz Kuyu"
NEDEN ÖLDÜRÜLDÜLER? -4 "Kurşunlar Hepimize"
KAHRAMANMARAŞ KATLİAMI
YÜREKLERİMİZ HALA YANGIN YERİ - SİVAS 2 TEMMUZ 1993
NAMLUNUN UCUNDAKİ MAHALLE

um:ag Kültür Kitapları

YALNIZ KİTAP

um:ag Medya ve Gazetecilik Dizisi

VİDEO AKTİVİZMDE KAVRAMLAR SORUNLAR UYGULAMALAR
AŞKIN HALLERİ: AŞK ÜZERİNE DİSİPLİNLER ARASI BİR İNCELEME
İLETİŞİM HAKKI VE YENİ MEDYA: TEHDİTLER VE OLANAKLAR
İZLEME RAPORU-1
İZLEME RAPORU-2
ASYA'DA POPÜLER KÜLTÜR VE MEDYA
SAYISAL EŞİTSİZLİKLER VE GAZETECİLİĞİN GELECEĞİ
DİJİTAL ÇAĞDA GAZETECİLİĞİN KRİZİ VE FİNANSMANI
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN HAK TEMELLİ GAZETECİLİK KILAVUZU

Sivil Toplum Kuruluşları için Hak Temelli Gazetecilik Kılavuzu

Editör: Tezcan Durna

Demokrasinin ve kurumsal endüstriyel medyanın derin kriz içine girdiği günümüzde, gazetecilik mesleği ve bu mesleğin üstlendiği gerçeklerin halka duyurulması görevi giderek daha da hayati bir konuya haline gelmiştir. Çünkü başlangıcından beri varlığını dördüncü güç olma niteliğine borçlu olan basın/medya artık bu görevini hakkıyla yerine getiremez olmuştur. Bu nedenle basının üstlendiği bu görevi büyük ölçüde beşinci güç olarak da tanımlanmaya başlanan yurttaş inisiyatifleri ve sivil toplum kuruluşları devralmaya başlamıştır. Ancak gazetecilik mesleğinin tarihsel süreç içinde oluşmuş norm ve değerlerinin gözden geçirilerek bu inisiyatifler tarafından ivedilikle benimsenmesine de ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü bu değerlerden yoksun bir gazetecilik aynı zamanda toplumsal bütünlüğe tehdit oluşturacak bir araca da dönüşme riski taşımaktadır. Bu riskin izlerini yalan haberlerin siyaseti imkânsız hale getirecek derecede yaygınlaşmasıyla yakından gözlemliyoruz.

Bu kitap, gazeteciliği hak temelli bir perspektifle Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları arasında yaygınlaştırmayı hedefleyen Avrupa Birliği projesinin somut çıktılarında birisidir. Kitapta kriz içindeki gazetecilik mesleğini hak temelli bir perspektifle yeniden değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu sayede sivil toplum kuruluşlarının hak mücadelelerini kendi haberlerini yaparak etkili bir şekilde kamusal varlık göstermelerini sağlayacak bir perspektif sunmak hedeflenmiştir.

Hak mücadelesine adanmış bir gazetecilik, aynı zamanda gerçeklerin ne pahasına olursa olsun dile getirilmesiyle mümkündür. Gerçekleri yaşamı pahasına dile getiren Araştırmacı Gazeteci Uğur Mumcu'nun anısına kurulmuş olan **um:ag** Vakfı ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu işbirliğiyle çıkarılan bu kitabın hak temelli gazeteciliğin sivil toplum kuruluşları arasında ve bütün toplumsal alanda yaygınlaşmasına vesile olmasını umuyoruz.

umagyayin

umagvakfi

umagduyurutwitter

umagvakfi

umagyayin

ISBN: 978-605-7882-44-8

9

786057

882448

um:ag